

J. J. J.
8.X.36.
J. J. J.

P. P. PANAITESCU
Profesor Universitar

V. PAPACOSTEA
Profesor la Seminarul Central

Istoria popoarelor vechi

PENTRU CL. V-a SECUNDARĂ

Aprobată de Ministerul
Instrucțiunii și al Cultelor.

Editura „Scrisul Românesc” S. A., Craiova

Biblioteca Centrala

L14/056/1160

Biblioteca Centrala Universitara - Sibiu

20-853

P. P. PANAITESCU
Profesor Universitar

VICTOR PAPACOSTEA
Prof. la Seminarul Central.

Simen.
8.10.35.
Sibiu.

ISTORIA

POPOARELOR VECHI

PENTRU CLASA V-a SECUNDARĂ

Aprobată de Ministerul Instrucțiunii și Cultelor.

taxa timbrului
didactic de 5% pentru
acest manual s'a plătit direct
Casei Corpului Didactic
conform deciziei No. 4684 1927.

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”
— SIBIU —
INVENTARIAȚI 1998

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, S. P. * CRAIOVA

39.122. 4. I. 35.

Bibl. Instit. de Inv. superior Sibiu
INV. Nr. 53.595 19 78

Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

INVENTAR
2010

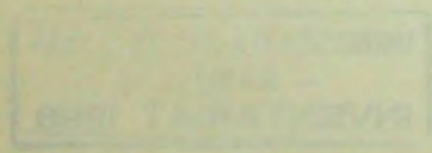
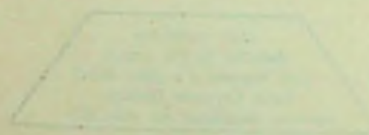
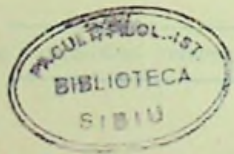
UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” SIBIU

1950

ISTORIA

POPORILOR

TRIMESTRUL I - 1950

EDITURA UNIVERSITĂȚII „LUCIAN BLAGA” SIBIU

1950

1950

INTRODUCERE

Cu ce se ocupă și cum se împarte istoria.

Legătura dintre pământ și om.

Preistoria.

Ce este istoria

În fiecare oraș sau sat sânt urme lăsate de oamenii care au trăit mai de mult. De obicei bisericile sânt clădirile cele mai vechi, pentru că au fost zidite mai trainic. Dar se mai găsesc și alte urme ale trecutului, de pildă cruci și pietre de morminte cu inscripții, adeseori, foarte interesante pentru cunoașterea acelor vremuri.

La noi în țară se văd numeroase movile, care nu sunt altceva decât vechi morminte de ostași. Se mai găsesc pe alocurea: ruini de cetăți, arme, vase și diferite unelte ale oamenilor de altă dată. Cântece bătrânești și frumoase legende ne amintesc despre ei și despre isprăvile lor.

Nu se cuvine ca toate aceste fapte și toată munca înaintașilor noștri să fie dată uitării, iar urmele lăsate de dânșii să se piardă sau să se strice. Dacă avem astăzi o țară mare și bine orânduită, aceasta o datorăm străbunilor noștri care au apărat-o și au lucrat din greu pentru ridicarea ei. Suntem datori deci să cinștim pe acești strămoși și să cunoaștem faptele lor.

Cu povestirea faptelor din trecut și a vieții oamenilor de odinioară se ocupă istoria. Istoria poate fi națională — când privește viața unui singur popor — sau universală — când are ca obiect trecutul tuturor popoarelor.

Istoria începe cu cele dintâi urme scrise. Primul popor care a întocmit o scriere a fost cel egiptean (hieroglifile). De aceea istoria omenirii începe cu istoria Egiptenilor.

Dar și înainte de Egipteni au existat popoare. Dela acestea nu ne-au rămas însă decât urme de locuințe, unelte.

arme, vase etc.... Nelăsându-ne nimic scris, aceste popoare nu intră în câmpul de cercetare al istoriei; cu studiul lor se ocupă preistoria.

Istoria rezervă un loc de frunte popoarelor care au contribuit la progresul civilizației. Ea se ocupă, în primul rând, de acelea care au creat opere de artă (ca Egiptenii și Grecii), religii superioare (ca Perșii și Evreii, puternice organizații de stat și legi (ca Romanii).

Poporul român, care a apărut civilizația europeană împotriva năvălirilor barbare și ale Turcilor și care a fost, din cele mai vechi timpuri, foarte evlavios — ridicând biserici și luptând neconștient pentru apărarea credinței — merită și el să fie studiat în istorie.

2. Impărțirea istoriei în perioade.

Pentru ușurința înțelegerii și a învățării, istoria a fost împărțită în mai multe perioade. Prima perioadă se numește Istoria veche sau antică. Aceasta se ocupă de cele mai vechi popoare civilizate din Africa și din Asia: Egiptenii, Asirienii și Caldeenii, Fenicienii, Evreii și Perșii; apoi cu două popoare însemnate din Europa: Grecii și Romanii. În această perioadă s'a făcut cucerirea Daciei și colonizarea ei de către Romani. Istoria veche ține până la distrugerea Imperiului Roman de către barbari (476 după Christos). De aci începe perioada numită mijlocie sau Evul Mediu, care durează până la cucerirea Constantinopolului de către Turci (1453). În această perioadă au avut loc marile năvăliri barbare, iar către sfârșitul ei s'au întemeiat Principatele Române.

A treia perioadă se numește Istoria Modernă și ține dela venirea Turcilor până la marea revoluție franceză dela 1789, când Francezii s'au desrobii de sub jugul apăsător al regilor și al nobilimii. După exemplul Francezilor și alte popoare s'au răscolit pentru a căpăta libertate. Și la noi au fost răscoale de acest fel, de exemplu răscoala lui Horia în Ardeal și a lui Tudor Vladimirescu în Muntenia. De atunci începe o nouă perioadă în istoria omenirii, când popoarele trăesc libere: istoria Contemporană.

În clasa V-a vom învăța despre Istoria Veche, iar în clasele următoare, despre celelalte perioade.

- Recapitulare.* — I. *Istoria Veche*, 5000 în. de Cr. (Egiptenii) — 476 după Cr. (căderea Imperiului Roman de Apus).
- II. *Istoria Medie*, 476—1453 (Turcii la Constantinopol).
- III. *Istoria Modernă*, 1453—1789 (Marea revoluție franceză).
- IV. *Istoria Contemporană*, dela 1789.

3 Legătura între om și pământ.

Cele mai prielnice ținuturi pentru dezvoltarea civilizației au fost țărmurile Mării Mediterane, ale Oceanului Indian și a câtorva mari fluvii (Nilul, Tigrul și Eufratul). În aceste ținuturi, nu este iarnă aproape niciodată, iar vecinătatea mării face ca și căldura verii să nu fie înăbușitoare. Pământul roditor, clima dulce și comunicația lesnicioasă au ajutat popoarele din jurul Mării Mediterane și a fluviilor amintite să se desvolte mai repede decât acelea din interiorul continentelor, cum sunt de pildă, ținuturile Europei mijlocii, — unde iernile friguroase și viața grea au silil pe om să muncească în primul rând pentru hrană și adăpost.

Sânt însă alte ținuturi și mai puțin prielnice pentru învățătură și civilizație. Astfel sânt părțile dela nord, unde e iarnă aproape tot anul și țările dela Ecuator, unde căldura grozavă moleșește pe om. Aceste ținuturi au rămas barbare până în zilele noastre.

România deși nu are o climă dulce, a avut totuși norocul de a fi țărmurită de apele Mării Negre și ale Dunării. Câmpia acestui mare fluviu alcătuește unul dintre cele mai bune ogoare din lume, ceea ce a făcut ca ocupația de căpetenie a poporului român să fie agricultura. Pe de altă parte, apele Dunării și ale Mării ne-au înlesnit de timpuriu legătura cu celelalte popoare. Bogăția în grâne a țării noastre a atras pe vechii corăbieri ai popoarelor mediterane, cum au fost Fenicienii și Grecii. Dar aceiaș bogăție a adus asupra noastră și vârtejul multor năvăliri de popoare infometate.

4. Rasele omenești.

Am văzut că istoria se ocupă numai cu popoarele civilizate și că aceste popoare s'au dezvoltat mai întâi în ținuturile unde viața a fost mai ușoară pentru om. În aceste ținuturi au trăit mai ales oameni de rasă albă, așa că ei sânt cei dintâi pomeniți în Istorie; chiar până în zilele noastre popoarele de rasă albă se află în fruntea celorlalte ca civilizație, putere și bogăție.

Sânt, pe întregul glob, cinci rase de oameni, deosebite după culoarea pielii și înfățișare: rasa albă, care locuiește în Europa, în America și în părțile de sud și de apus ale Asiei, precum și în nordul Africei. Rasa galbenă locuiește în cea mai mare parte a Asiei; ea a dat naștere unor civilizații vechi, în special în China. Rasa neagră locuiește în Africa, rasa roșie (sau Pieile Roșii), este alcătuită din vechii locuitori ai Americii, iar rasa măslinie (sau Malaeză) locuiește în Oceania și în răsăritul Asiei. Dintre aceste rase, istoria se ocupă în primul rând cu cea albă. Rasa albă, la rândul ei, este împărțită în trei ramuri, deosebite după limbă. Fiecare din aceste ramuri, compusă din mai multe popoare, a trăit odinioară la un loc, așa că limbile ce vorbesc popoarele din fiecare ramură se aseamănă între ele. Românii, precum și strămoșii lor, Romanii și Dacii și mai toate popoarele din Europa de azi (iar în Asia, Perșii și Indienii), aparțin ramurei Arieniilor. Evreii, Arabii și vechile popoare ale Asiei (Asirienii, Caldeienii și Fenicienii) fac parte din ramura Semiților. Vechii Egipteni făceau parte din a treia ramură a rasei albe, Hamiții.

Hamiții și Semiții au apărut mai de vreme în istorie, dar Arieni, deși au venit ceva mai târziu, au rămas însă până acum în fruntea popoarelor.

5. Formele organizării societăților omenești.

Oamenii spre deosebire de multe specii de animale au trăit din cele mai vechi timpuri preistorice asociați în grupuri. Aceste asociații de oameni aveau de scop

să se apere de dușmani și să-și adune mai ușor hrana de toate zilele. Cele mai vechi societăți omenești formate de câteva sate cu un conducător și cu un zeu protector, căruia i se închinau cu toții, se numesc triburi. Mai târziu, triburile care vorbeau aceiași limbă și stăpâneau acelaș teritoriu s'au unit, formând un popor. Adeseori, în sânul popoarelor vechi se mai disting încă triburile din care erau formate. La Daci, de exemplu, în vremea lui Decebal, existau încă triburi cu șefii lor deosebiți; de asemenea la Romani și mai ales la Greci.

Când un popor ajunge la un grad mai înalt de civilizație și capătă — prin ștergerea totală a deosebirilor dintre triburi — o conștiință de sine unitară; când, pe de altă parte, legătura cu teritoriul în care s'a născut sau trăește devine indisolubilă, atunci ia naștere națiunea și ideia de patrie. Viața laolaltă a tuturor membrilor unei națiuni, n'ar fi cu puțință fără o organizație care să vegheze asupra nevoilor lor și să apere pacea, atât înlăuntru cât și în afară. Această organizație se numește stat.

Odinioară, grupuri energice de cuceritori întemeiau state în care trăiau împreună, supuse și fără drepturi, popoare de origină diferită. Așa au fost imperiile întocmite de Asirieni, de Perși, de Romani sau în vremurile mai noi, de Turci și de Austriaci. Asemenea state nu mai pot dăinui în zilele noastre. Singurele state bazate pe dreptate și care au în fața lor un viitor sigur, întemeiat pe sprijinul întregului popor, sânt statele naționale.

O națiune bine organizată se diferențiază cu vremea în clase sociale. Această diferențiere se datorește în primul rând deosebirii de muncă, de ocupații. Din vechime găsim o clasă atotputernică, clasa proprietarilor mari de pământ. Aceștia aveau altădată rolul de conducători ai statelor. Negustorii și meseriașii, cari locuiesc mai ales la orașe, formează clasa orășenilor sau a burghezilor. Plugarii, care-și muncesc cu brațele bucata de pământ alcătuiesc clasa țăranilor liberi. Țăranii, care nu aveau pământ și lucrau pe moșiile nobililor, erau supuși proprietarului și legați de moșia lui; aceștia formau clasa șerbilor. În vechime erau unii oameni cu o situație și mai nenorocită, căci erau considerați ca obiecte și puteau fi vânduți ca o

marfă; aceștia erau robii sau sclavii. Robia era foarte în-
tinsă în antichitate; ea a decăzut mai târziu sub înrăurirea
creștinismului, iar în zilele noastre a dispărut aproape cu
totul. În sfârșit, preoțimea — atât în vechime cât și în vre-
murile mai noi — avea privilegii foarte mari și constituia
o clasă socială deosebită (clerul).

De multe ori aceste clase sociale se luptă între ele
pentru a avea un trai mai bun și pentru a câștiga întâie-
tate în stat. Astfel de lupte între clasele sociale vom găsi
în istoria Grecilor și a Romanilor. Dar într'un stat bine
organizat se cuvine să fie armonie între clasele sociale,
fiecare împlinindu-și rolul deosebit pe care-l are în socie-
tate, fără să caute să asuprească pe celelalte.

6. Preistoria.

Urmele popoarelor preistorice, al căror nume
nu-l cunoaștem, se găsesc în diferite părți ale lumii, în
special în zona de climă temperată și în văile râurilor mari.
Astfel de așezări preistorice se găsesc multe și în țară la
noi, în special în valea Dunării și a afluenților ei. Urmele
vieții oamenilor preistorici sânt felurite; locuințele lor
erau în peșteri — în care se văd pe pereți sculpturi sgâ-
riate cu cuțite de os — sau bordeie de lut, sau așa numi-
tele locuințe lacustre, niște platforme așezate pe pari
de lemn bătuți pe fundul lacurilor. În aceste locuințe
s'au găsit oale de pământ ornamentate, arme (săgeși, cu-
țite, vârfuri de lăncii, etc.), unelte casnice, podoabe și
idoli reprezentând în pământ ars oameni și animale. După
materialul din care sânt fabricate armele și uneltele, pre-
istoria se împarte în mai multe perioade. Cea mai veche
este perioada pietrii neșlefuite sau paleolitică, care începe
cu zeci de mii de ani înainte de Cristos. În această perioadă
uneltele sânt din piatră neșlefuită, tăiată grosolan. Cam
pe la anul 6000 înainte de Cristos începe în Europa sudică
epoca pietrii șlefuite sau neolitică, în care pietrele pentru
arme și unelte sânt lustruite și modelate. Pe când în Egipt
și în Asia începuse de mult istoria, în Europa preistoria
continuă cu încă două perioade: epoca bronzului și epoca
fierului. Cea dintâi începe cu vre o 2500—2000 de ani

înainte de Cristos, cea din urmă pe la 1000 în. de Cr. și se confundă cu începuturile istoriei.

Am spus că și la noi în țară sânt multe urme de așezări preistorice. Bogăția câmpiei Dunării a atras de timpuriu pe oameni în aceste părți; resturi de sate preistorice se găsesc mai ales pe malurile Argeșului, a lacurilor de lângă Dunăre și chiar în jurul Bucureștilor, care a fost un centru de populație încă din vremurile preistorice.

LECȚIA I.

E G I P T U L

1. Taxa și locuitorii.

Egiptul este așezat în nord-estul Africei. Se poate spune că țara Egiptului se reduce numai la valea și gurile Nilului, restul fiind un pustiu întins, în care plouă foarte rar. Egiptul este una din cele mai roditoare țări de pe fața pământului. Minunea aceasta o face Nilul, al cărui belșug de ape se revarsă în fiecare an, din Iunie până în Decembrie. Pe bună dreptate, a spus Herodot că „*Egiptul este un dar al Nilului*”. Prin revărsare se formează o fâșie de pământ fertil largă de 15 klm. și lungă de peste o mie. Nilul se varsă în Marea Mediterană prin mai multe guri, alcătuind astfel o *deltă*. Trebuind să-și rupă drum prin Munții Libiei, Nilul formează șase frumoase cataracte. Abundența de ape, în intervalul Iunie-Decembrie, se explică prin faptul că își trage izvoarele din regiunea marilor lacuri ecuatoriale. Vechii Egipteni, necunoscând aceste izvoare și surprinși de regularitatea revărsărilor, atribuiau totul unei puteri supraomenești și se închinărau Nilului, ca unui zeu binefăcător. În afară de cereale în Egipt mai cresc, palmieri, o plantă numită papirus, din care Egiptenii cei vechi făceau hârtie și lotusul care producea un fruct plăcut la gust.

Egiptenii sânt un amestec de rase provenite din Asia, În acest amestec predomină sângele hamit. Vechiul egiptean era înalt de statură, avea mijlocul subțire iar umerii largi, așa cum se vede din nenumăratele statui ce ne-au rămas din vremea lor. În general erau mai mult slabi. Trăsăturile feței erau regulate, fruntea pătrată, nasul scurt, iar expresia blândă. Așa au rămas până astăzi. Locuiau în case făcute din cărămidă.

2. Istoria Egiptului Memfis,

Teba și Sais.

Istoria Egiptului începe cu vre-o 5000 înainte de Cr. Regii egipteni se numiau faraoni. Intemeietorul statului și primul faraon este socotit *Menes*, care după tra-

Mumia faraonului Rames II.

diție întemeie și orașul *Memfis*. După *Menes*, s'au perindat pe tronul din *Memfis* regii a zece dinastii.

Intre faraonii cari domniră la *Memfis*, trei au devenit celebri prin construcția vestitelor piramide. Aceștia

au fost: *Kheops*, *Kephren* și *Mycerinos*. Ei au făcut parte din dinastia IV-a.

Cu vremea, Memfisul decăzu, din cauză că era așezat prea aproape de istmul de Suez, pe unde roiau neconținut triburi de nomazi sălbateci, cari năvăleau în Egipt pentru a jefui.

Incepând dela a XI-a dinastie, capitala Egiptului se mută la Teba, care, fiind în interiorul țării era mai apărată. Aci domniră faraonii altor zece generații. În vremea dinastiei a XIV-a tebane, a avut loc invaziunea Hicsosilor în Egiptul de jos. Două sute de ani Egiptul a fost stăpânit de acești regi năvălitori. În vremea aceasta, faraonii din Teba au fost supuși Hicsosilor. După lupte grele cari au durat un veac întreg, ei au reușit să scuture jugul acestia. Acum se ridicară din Teba mulți faraoni războinici. Intre aceștia s'au distins prin expediții victorioase *Tutmes III* și *Ramses II*. Sub comanda lor armatele egiptene străbătură în Asia până dincolo de Tigru și Eufrat. După căderea Tebei, Egiptenii se desbinară, iar statul decăzu din ce în ce mai mult. Cu vremea ajunse un adevărat măr de discordie între popoare. Negrii etiopeni, Asirienii, coloniștii greci, toți își încercau norocul năvălind în Egipt.

Dela anul 650, Egiptul se mai ridică odată sub dinastia XXVI-a cu capitala la Sais, și apoi se prăbuși definitiv la 525 sub Perși.

De atunci și până astăzi Egiptenii fură stăpâniți pe rând de Perși, Macedoneni, Romani, Arabi, Turci, Francezi și Englezi. *Aceasta este adesea soarta popoarelor cari locuiesc în țări bogate; se moleșesc din cauza bogățiilor și luxului și devin incapabile să reziste năvălitorilor.*

3. Religia.

Herodot, vorbind despre Egipteni, spune că sânt cei mai religioși dintre oameni. Într adevăr, nici un popor n'a avut atâția zei câți au avut Egiptenii. Nu numai puterile naturii deveneau pentru ei zeități, dar tot ceea ce ieșea din comun, sau prezenta o caracteristică deosebită, lua în imaginația poporului egiptean, înfățișarea unei puteri supra-

omenești. Așa se explică cum unele animale folositoare (boul, berbecul, pisica), cum și altele răufăcătoare (crocodilul, șacalul, etc.), au fost socotite de Egipteni ca zei-tăți. Adesea Egiptenii își închipuiau că în corpul acestor animale, sălășluiesc zei lor mai mari. De aceia pe mulți din zeii lor, îi făceau cu capete omenești și cu trupuri de animale, sau invers.

Fiindcă viața pământului isvorește toată din lumina și căldura soarelui, acesta era zeul cel mai mare al Egiptenilor. Pe acest zeu ei și-l închipuiau sub diferite forme, după fazele prin care el trece din zori și până în amurg.

Astfel era *Horus*, soare-răsare, pe care și-l închipuiau sub forma unui tânăr războinic, care ucide în zorii zilei pe *Set*, demonul întunericului și al nopții, pentru a răsbuna uciderea tatălui său *Osiris*.

Râ, era soarele în cea mai mare putere a sa, în amiaza zilelor de vară, soarele, care îneacă totul în lumina și căldura sa: pământ, cer și vietăți. Pe *Râ*, Egiptenii și-l închipuiau ca pe un faraon strălucitor de putere care pluteste pe cer într'o barcă. *Osiris* era soarele la Apus, soarele însângerat și ucis de demonul întunericului și al nopții de *Set* și răsbunat apoi de fiul său *Horus*.

O zeiță era luna (*Isis*), soția îndurerată a lui *Osiris*. Numele zeilor se schimbă și după orașe. De pildă lui *Râ*, la Memfis i s'a zis *Phath*, iar la Teba *Ammôn*.

Osiris era socotit ca rege în împărăția umbrelor, unde merg sufletele după moarte.

4. Credința în nemurire.

Egiptenii au avut mai mult decât toate popoarele vechi, credința în nemurirea sufletului și în viața viitoare. Credeau că după ce omul moare, rămâne umbra lui, care trăește atâta vreme cât corpul nu putrezește. Pentru a împiedica putrezirea, Egiptenii îmbălsămau corpul celui mort (*mumia*). Teama că îmbălsămarea nu va reuși, îi făceau să așeze alături de *mumia* mortului și statuia lui.

Pentru ca umbra să se poată folosi de chipul cel de piatră, acesta trebuia să semene cât mai mult cu mortul, de aceia artiștii egipteni, își dădeau osteneală să prindă

și să copieze cât mai exact trăsăturile feței. *Astfel se născu în Egipt sculptura realistă.*

Mormintele Egiptenilor erau adevărate locuințe, organizate ca pentru o viață veșnică. Umbra putea găsi acolo alimente, mobilier, haine, într'un cuvânt tot ce-i trebuia pentru a-și continua viața. Averi întregi se îngropau odată cu cei morți.

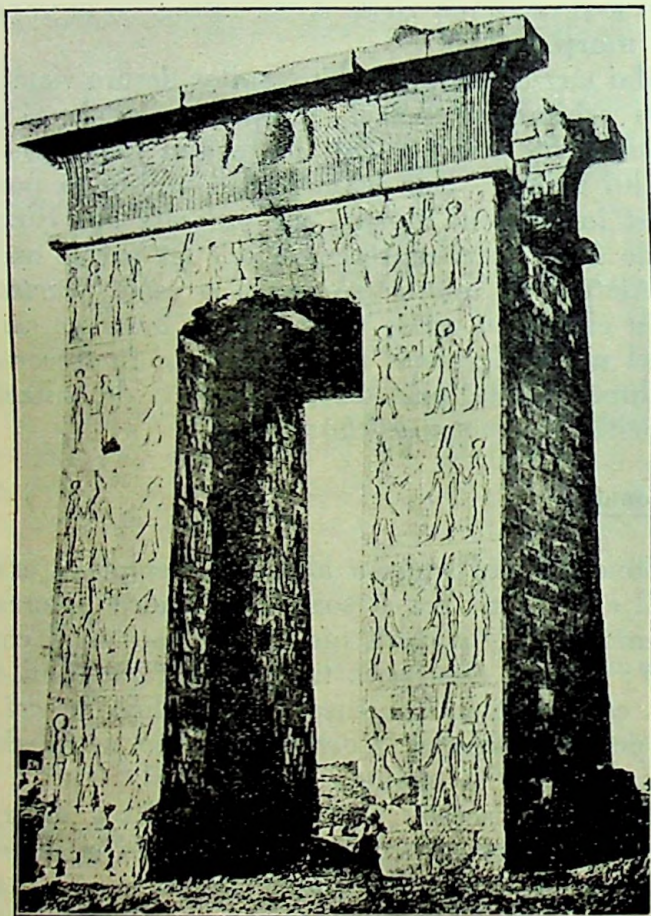
Mai târziu credințele Egiptenilor despre viața viitoare, se mai schimbă. Astfel, începură a crede că umbrele morților merg sub pământ, în regatul lui Osiris, în țara „soarelui apune”. Dar înainte ca o umbră să poată intra în acest imperiu al morții, era judecată de Osiris înconjurat de 42 zei cari reprezentau cele 42 păcate mai însemnate. Alături de mumie se puneă o carte „*cartea morților*”, în care erau scrise toate faptele bune pe care le făcuse cel mort. Egiptenii mai credeau și în trecerea sufletului după moarte, prin diferite corpuri de animale, pentru purificare (*metempsihoză*).

5. Faraonul.

Conducătorul suprem al statului egiptean era faraonul. El era socotit fiu al soarelui. Fiindcă puterea lui Ră era nemărginită, oamenii nici nu puteau privi chipul lui arzător; puterea aceasta se transmitea faraonului care era socotit ca o imagine omenească a zeului; *de aci, în ordinea politică, regimul teocratic*. Într'un astfel de regim cărmuirea o au în mâinele lor, *preoții*.

Din cauza acestei credințe, care făcea dintr'un om un zeu, se desfășura la palatul faraonului și în jurul său un fast ca în basme. În zilele noastre nu se mai poate vedea ceva care să se asemene cu pompa dela curtea faraonului, după cum în zilele noastre, cu toată desvoltarea civilizației, nu mai face nimeni construcții de măreția și rezistența piramidelor. O armată întreagă de demnitari, preoți, muzicanți, ofițeri, scribi, bibliotecari, sclavi — într'un cuvânt întreaga clasă conducătoare a statului îl înconjura, îl servea și i se prosterna. Cortegiile faraonului spre țărmul Nilului, sau plimbările și vizitele ce făcea erau de o strălucire impresionantă. Faraonul ședea pe

un tron înalt, purtat pe umeri de o turmă de sclavi. După preoți, un loc de frunte în viața statului egiptean aveau *militarii*.

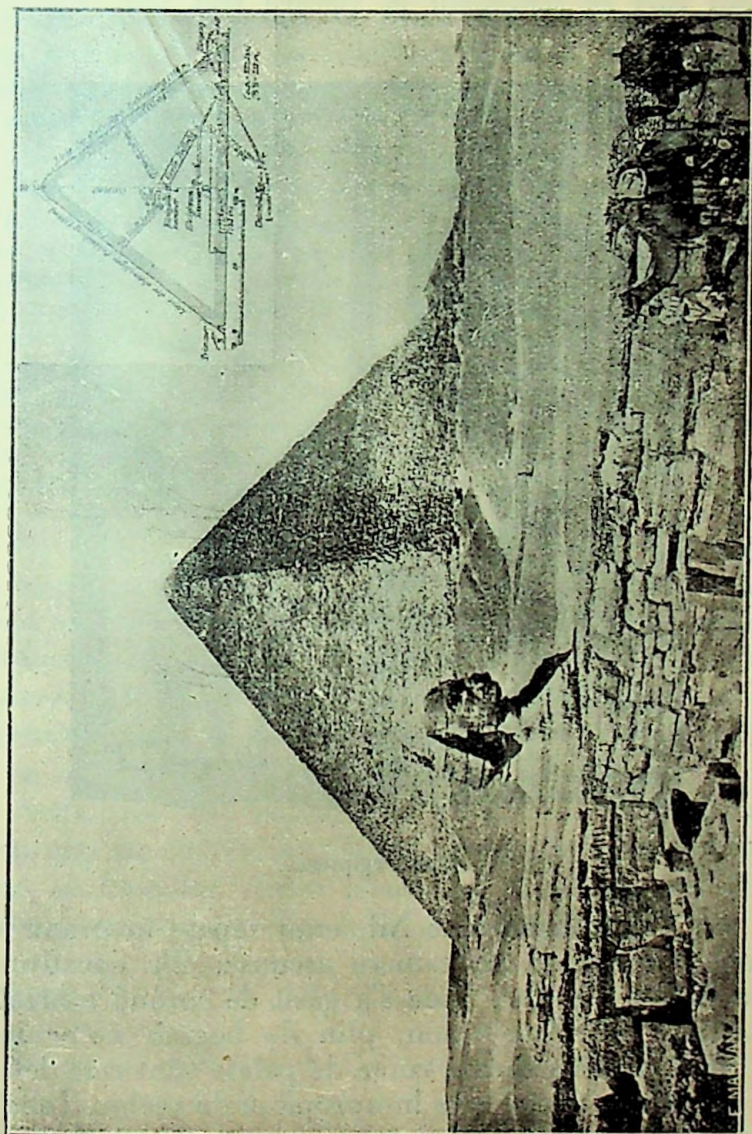
Poarta unui templu egiptean dela Teba.

6. Artele: arhitectura și sculptura.

Se poate spune că Egiptenii sânt creatorii arhitecturii. Toată priceperea lor în arhitectură au întrebuintat-o pentru facerea templelor și mai ales a mormintelor.

Credința că toți ne continuăm viața în morminte a făcut pe arhitecții egipteni să se ostenească mai mult

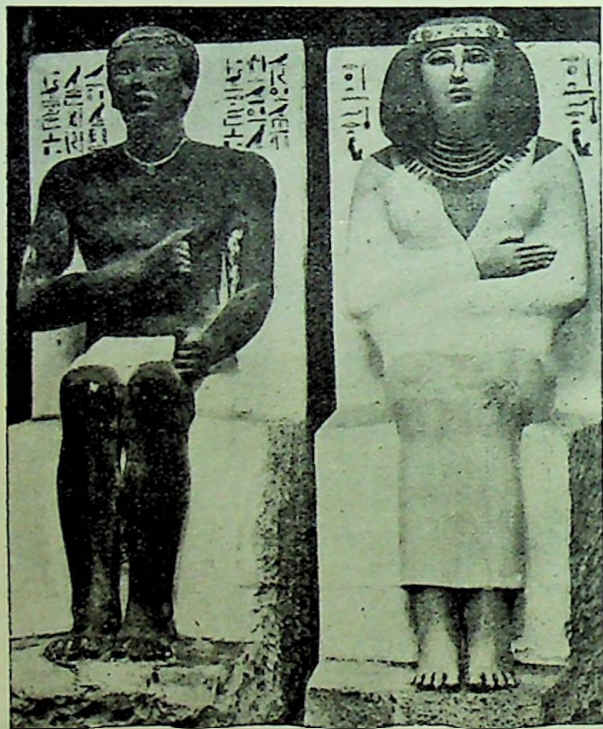
pentru acestea decât pentru locuințele vieții de pe pământ. La început le înălțau la suprafața pământului, dar hoții și năvălirile i-au făcut ca în epoca dela Teba să le sape în stân-

O piramidă egipteană; alături sfinxul.

cile munților. Intre cele dintâi sânt vestitele piramide ale regilor Keops, Kephren și Mycerinos din Memfis. Cea mai mare este a lui Keops, înaltă de 144 metri. Pi-

ramidele erau clădite din blocuri mari de piatră. Piramida lui Keops, singură, are 2.500.000 metri cubi de piatră. La înălțarea piramidelor, lucra poporul întreg. La cea a lui Keops, au muncit 30 de ani, câte 100.000 oameni cari se schimbau la fiecare trei luni.

Statui egiptene.

La Teba, dincolo de Nil, erau săpate în granit mormintele faraonilor, în camere ascunse. Ele constituie celebra *Vale a Regilor*, unde s'a găsit de curând mormântul faraonului Tut-Ank-Amon, plin de bogății neînchipuite.

Cele mai însemnate ruine de palate sunt cele dela *Luxor* și *Karnak* (două sate în apropiere de vechea Tebă). La *Luxor* se află templul lui Ammôn, intrarea (*pylon*) are o înălțime de 44 m. și o lungime de 115 m. De aci, treci prin coridare mărginite de coloane imense, în altă sală (*hypostyl*), a cărei lungime este de 100 metri. Din *hypostyl*

se ajungea într'o sală puțin luminată, numită *sala apariției*, deasemenea mărginită de coloane puternice; aci se făceau sacrificiile și se aduceau darurile. Numai preoții și câțiva fruntași ai poporului puteau intra aci să vadă idolul zeului adus de preoți pe brațe din sanctuar. În sfârșit, venea o ultimă sală complet întunecoasă, sanctuarul sau *camera misterului*. Aci se lăsa statuia zeului și nu puteau pătrunde înăuntru decât marele preot și ajutoarele sale.

Coloanele dela Luxor și Karnak isbesc prin grosimea lor cu totul neobișnuită și prin numărul lor mare. Impresia, pe care o face această pădure de coloane uriașe în tăcerea pustiului, este de neînchipuit. Avantgarda armatei lui Napoleon străbătând în 1798 deșertul, soldații erau așa de obosiți și însetați încât abia mai aveau puterea să se miște. O descurajare generală făcuse din trupe un lung și trist cortegiu. Deodată, în fața soldaților, apar ca într'un miraj ruinele Tebei. A fost o emoție rară. Nimeni nu mai era obosit, nimănui nu-i mai era sete. Strigăte de uimire despicară văzduhul: unii aplaudau, alții alergau să se uite de aproape. Entuziasmul era de nedescris.

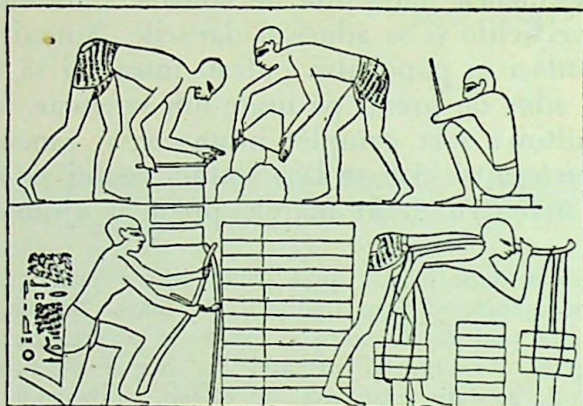
Ca și arhitectura, sculptura s'a dezvoltat sub îndemnul religiei, deci nu ca o artă, ci ca un mijloc de îndeplinire a credinței lor religioase. Astfel, statuile zeilor nu impresionau prin frumusețe, ci prin mărimea lor extraordinară; egipteanul vroia să exprime prin statuia zeului, *nu frumusețea lui*, pe care nimeni nu o știa, ci puterea lui, pe care o simțeau la tot pasul.

Astfel Râ, era reprezentat printr'un corp imens de leu cu cap de om (sfinx). Este celebru *sfinxul* din apropierea piramidelor. Intre labele lui s'a descoperit intrarea unui templu, pe care nisipul îl acoperise.

7. Scrierea.

Egiptenii sânt cei dintâi oameni cari au inventat un mijloc de scriere. Scrierea egipteană (*hieroglifele*) este alcătuită din nenumărate imagini de lucruri și animale. Mai târziu scrierea s'a mai simplificat și s'a creiat astfel scrierea numită *hieratică*. Nevoile comerțului au impus mai târziu scrierea numită *demotică*. Fiindcă scrierea ne-

cesită studii serioase, cei ce o învățau alcătuiau o categorie aparte, *scribii*. Ei erau bine priviți în societatea egipteană.

Egipteni fabricând cărămidă.

8. Indelețniciri și obiceiuri.

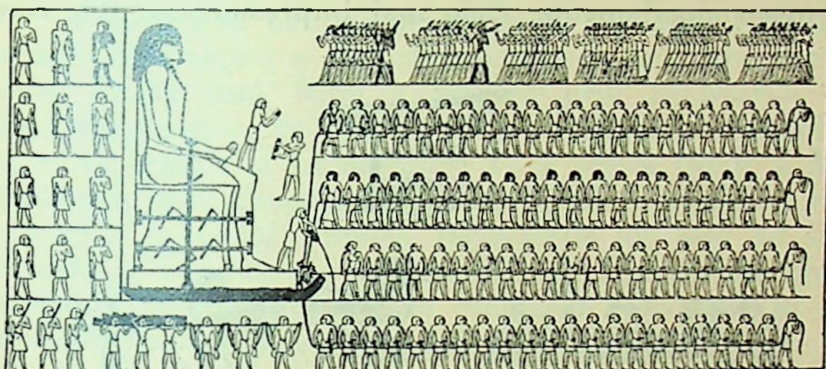
La început ocupațiunea de căpetenie a Egiptenilor a fost agricultura. Cu vremea au devenit și buni industriași și comercianți. În industrie ajunseră să lucreze aurul, argintul, cuprul și fierul. Au dovedit o răbdare în

Meseriași egipteni fabricând sandale.

lucru cum rar s'a văzut; bijuteriile rămase dela Egipteni sânt de o frumusețe și finețe pe care nu au întrecut-o nici un popor până astăzi. Deasemenea au fost meșteri buni în olărie și sticlărie (mai ales în cecece privește sticla colorată). Neîntrecuți au fost și în industria țesăturilor și a stofelor colorate. În toate au dovedit simț artistic, gust și eleganță. Marea majoritate a locuitorilor au rămas — cu toată dezvoltarea industriei — agricul-

cultori; pământul nu era însă al țăranilor; aceștia lucrau pentru faraoni și pentru clasele dominante (*preoții și nobilii*). Din rodul muncii lor, țăranii aveau doar atât cât le trebuia ca să trăiască.

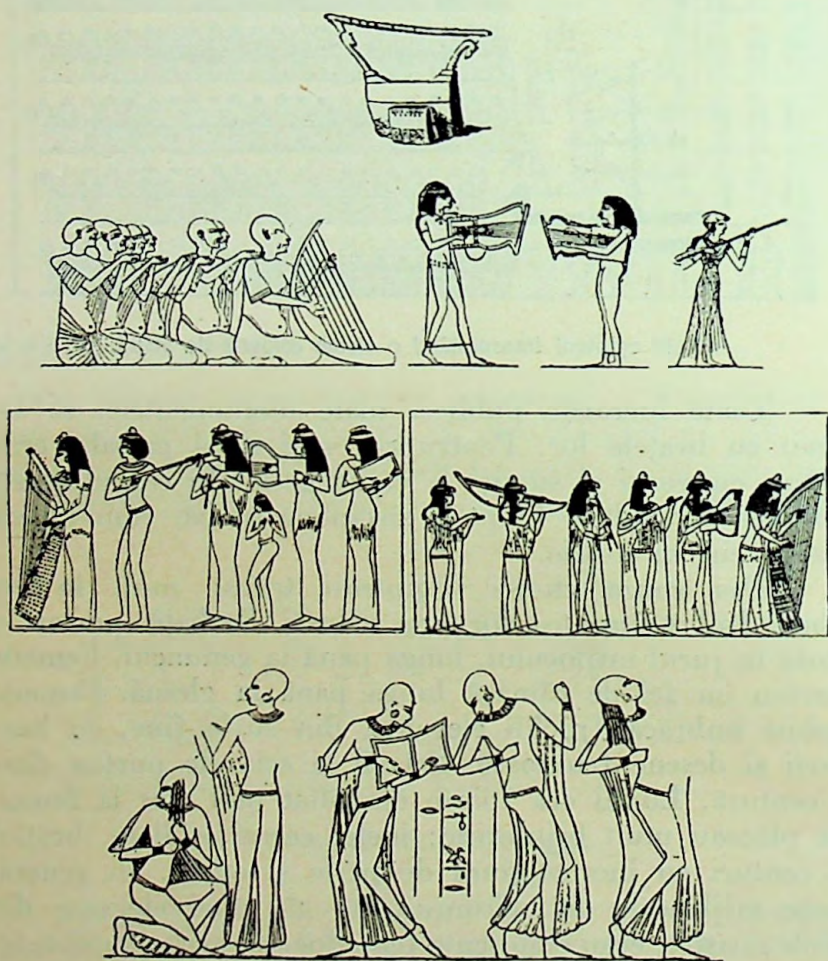

Robi egipteni transportând o statuie colosală de platră.

Toate lucrările publice, toate monumentele, se făceau cu brațele lor. Pentru cea mai mică greșală, erau bătuți cu vergi și supuși la casne grele. În chipul acesta domnea în vechiul Egipt o disciplină oarbă, cum nu s'a mai văzut în istorie.

Din cauza climei, Egiptenii trăiau mult în aer liber. Imbrăcămintea lor era redusă. Bărbații purtau o stofă în jurul mijlocului, lungă până la genunchi. Femeile purtau un fel de cămașă lungă până la glesnă. Femeile nobile îmbrăcau rochii elegante, din stofe fine, cu broderii și desene frumoase. Sclavii și sclavele purtau doar o centură. Luxul era foarte dezvoltat mai ales la femei. Le plăceau mult bijuteriile: inele, cercei, coliere, brățări și centuri cu încrustațiuni de perle și email. În general toate mijloacele de înfrumusețare ale unei elegante din zilele noastre, erau cunoscute femeilor din aristocrația egipteană. Din cauza căldurii, egiptenii își rădeau și capul și fața. La festivități și în societate purtau peruci sau își acopereau capul cu stofe plisate pe cari le lăsau să cadă de o parte și de alta a capului. Oamenii din popor purtau bonete mici. Cei din clasele dominante își atașau și bărbi false; lungimea acestor bărbi indica *ranșul*.

Dansul și muzica erau foarte prețuite în societatea înaltă. La serbări, ceremonii și petreceri se organizau adevărate orchestre de cântăreți din liră, citeră, tamburin și flaut. Existau și corporații de muzicanți și dansatori cari primeau angajamente. Cele mai impresionante din cere-

Cântăreți și dansatoare egiptene. (Picturi dela Teba 1500 în. d. Cr.)

monii erau înmormântările. Procesionile organizate în asemenea împrejurări se desfășurau într'o măreție și o pompă neobișnuită.

LECȚIA II.

Mesopotamia. Asirienii și Caldeenii

1. Țara și locuitorii.

A doua țară în care de timpuriu s'a dezvoltat o puternică civilizație, a fost Mesopotamia sau țara dintre râuri. După cum Nilul a înlesnit prin revărsările lui viața Egiptenilor, la fel Tigrlul și Eufratul au înlesnit-o pe a Asirienilor și Caldeenilor. Fără aceste fluvii și Mesopotamia ar fi devenit, din cauza lipsei de ploaie, o prelungire a pustiului Arabiei. Revărsările lor însă nu sânt tot atât de regulate ca cele ale Nilului. Din această cauză locuitorii din vechime făceau canale de irigațiune, și rezervoare pentru păstrarea prisosului de ape.

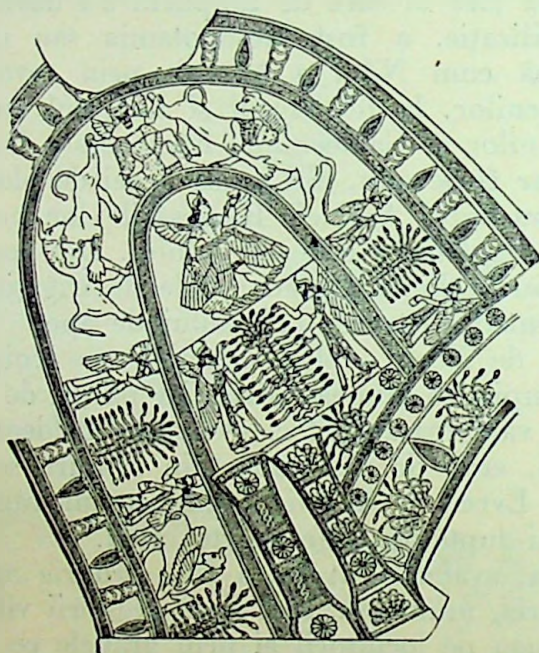
Partea de Nord a Mesopotamiei, povârnișul munților spre câmpie, se numea Asiria, iar partea de Sud, câmpia până la vărsarea fluviilor, se numea Caldeea. Asirienii și Caldeenii, erau de rasă albă, din ramura semită, deci înrudiți cu Evreii și Arabii. Erau oameni vânjoși, buni muncitori și luptători, dar foarte cruzi.

Caldeea, având mult șes a fost proprie agriculturii, pe când Asiria, muntoasă, mai mult creșterii vitelor. Caldeea îmbelșuga pe locuitorii ei prin grânele ce producea, pe câtă vreme Asiria muntoasă, era mult mai săracă. Urmasa a fost că în Asiria s'a dezvoltat un stat de pradă, *un stat militar*, care a trăit mai mult din războaie, pe câtă vreme în Chaldeea, oamenii, având o viață mai sigură, au putut dezvolta în voie științele și artele. Săpăturile archeologice au dat la lumină ruinele a vreo zece orașe vechi din prima fază a civilizației caldeene (3500 în. d. Cr.). Fiecare oraș era un mic stat, având la conducere un preot care deținea și puterea de rege.

2. Statele întemeiate de Asiro-Chaldeeni; Hamurabi, Sargon, Nabucodonosor.

În sec. XVII în. de Cr., reuși să se ridice, asupra tuturor orașelor caldeene, vestitul *Babilon*, cetate așezată pe țărmurile Eufratului. Aci domni un rege numit

Hamurabi, dela care ne-a rămas un celebru *cod de legi*. Cu vremea, Chaldeenii, molesindu-se, fură înfrânți de asprii și viguroșii Asirieni, iar Babilonul își pierdu însemnătatea politică.

Broderii de pe halna unui rege asirian.

Asirienii dominară multă vreme asupra tuturor popoarelor înconjurătoare. Capitala lor a fost la început, orașul Assur, iar mai târziu Ninive. Asirienii atinseră culmea puterii lor militare și politice în vremea regilor *Sargon*, *Sennacherib* și *Assarhadon*; cuceriră întreaga Mesopotamie, coborâră la Sud până la golful Persic. Apoi, rând pe rând, cuceriră *Armenia*, *Siria*, *Palestina* și *Egiptul*.

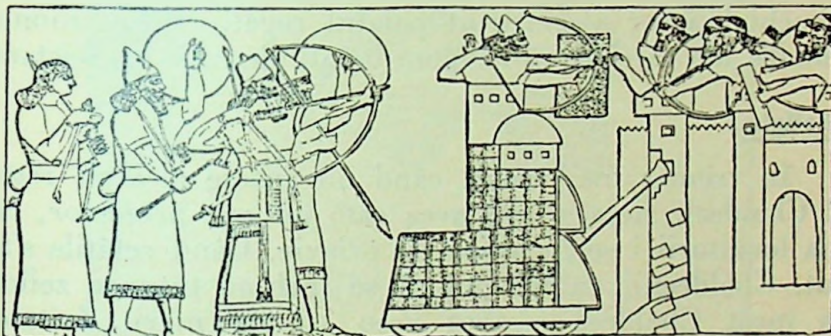
Cruzimea regilor asirieni și lăcomia lor de prăzi au rămas neîntrecute în antichitate.

Iată, de pildă, cum se laudă regele Sargon cu cruzimile sale: „Am înălțat o piramidă, am jupuit de vii capii răscoalei și-am acoperit cu pielea lor această piramidă. Unii fură zidiți în zidărie, iar alții fură trași în țepă. Am pus de mi-au jupuit în fața mea un mare număr de robi și cu pielea lor, am tapetat zidurile;

iar din capetele lor am făcut coroane și ghirlande din trupurile lor”.

Fiul lui Assarchadon, numit *Assurbanipal* a fost un iubitor de cultură. El întemeie o mare *biblioteca*.

Pe la sfârșitul sec. VII se ridică din nou *Babilonul*. Regii din *Asiria*, moleșiți prin viață de lux și petreceri, au fost lesne doborâți de *Babilonenii* uniți cu *Mezii*, iar *Ninive* fu distrusă (607).

Asediul unei cetăți de către *Asirieni*.

Ridicarea *Babilonului* fu strălucită, dar de scurtă durată. Regele glorios al acestei ultime faze din istoria *Chaldecii*, a fost *Nabuchodonosor*. Acesta s'a distins ca om de război dar și de cultură. Supuse *Palestina*, distruse *Ierusalimul* și duse pe *Evrei* în faimoasa robie *babilonică*. Asedic apoi 10 ani de-a rândul *Tirul*, marele port fenician la *Marea Mediterană*. Meritul cel mare al lui *Nabuchodonosor* este însă că a mărit și înfrumusețat *Babilonul*, făcând din acest oraș cea mai mare metropolă a lumii vechi. Pe drept i s'a spus „*Regina Asiei*”. *Herodot*, care vizitase toate orașele mai însemnate ale vremii lui, spunea că nici unul nu se poate compara cu *Babilonul*.

Era înconjurat de două rânduri de ziduri, formând un imens pătrat de mărimea *Parisului* din zilele noastre. Zidurile aveau o înălțime de 15 m., și o grosime de 25 m. Avea 250 turnuri de apărare și 100 porți de aramă. Templele și palatele minunate, grădinile suspendate, bazarurile și piețele imense dădeau *Babilonului* un aspect măreț. În zilele lui de mărire a avut o populație foarte numeroasă, venită de prin toate părțile *Asiei*. Un furnicar de oameni, demnitari ai statului, negustori, soldați, călători, sclavi și captivi de război, furnicau pe cheiurile *Eufratului*, într'un du-te-

vino amețitor. Era un amestec de limbi, culori și costume, încât aveai impresia că omenirea întregă și-a dat întâlnire în marea metropolă a lumii vechi. Sute de caravane intrau și eșiau zilnic pe porțile cetății, străbătând pustiurile.

Casele, cu câte 2 și 3 etaje, erau aliniate dealungul unor străzi drepte, care cădeau perpendicular una pe alta, împărțind orașul în mari pătrate.

Pe țărmul stâng al Eufratului, în mijlocul orașului, Nabuchodonosor a construit palatul regal, clădire monumentală, ale cărei ruini acoperă o întindere de 14 hectare.

3. Religia.

În vremea mai veche, când nu fusese alcătuit regatul Chaldeei, fiecare oraș avea câte un *zeu protector*, căruia locuitorii i se închinau cu evlavie. Când cetățile s'au unit, Chaldeenii au început să se închine tuturor zeilor, așa încât Chaldeea a avut vreo 12 zei mari. Zeitatea cea mai însemnată a Chaldeei a fost *Marduk*, numit și *Bel-Marduk*. Marduk a fost zeul Babilonului, și, fiindcă acest oraș le domina pe toate celelalte, și Marduk era mai mare peste ceilalți zei.

Tendința monoteistă. În Mesopotamia, divinitățile erau grupate, ca și la Egipteni, după centrele politice. Când se băteau între dănsese cetățile, lupta se dădea și între zeii respectivi, iar când un oraș era biruit, stăpânirea asupra lui revinea nu numai regelui triumfător, ci și zeului... am zice: *mai ales zeului, căruia i se datora, oarecum de drept, biruința*. Zeul tinde atunci și el la supremație față de ceilalți: *ii întunecă sau îi nimicește*. Această divinitate triumfătoare își impune voința asupra micilor divinități regionale. Astfel se deschide întâi drumul spre acea *unitate divină* pe care o vor înfăptui, ca ideal, mai târziu, alți semiți — Hebreii.

Preoții din orașul *Ur*, centru de civilizație mai vechiu decât Babilonul, arată zeității *Sin* (luna) atâta pietate și îl ridică în imnurile închinare lui atât de mult față de celelalte zeități, încât aproape proclamă *unitatea* în persoana acesteia.

„*În cer cine este prea înalt? Tu singur ești prea înalt. Între toți zeii, frații tăi, nu e nimeni egal ție. Nici un zeu nu este deopotrivă cu tine în divinitate*”. E semnificativ că orașul *Ur* a fost locul de origine al patriarhului hebreu din Biblie, Abraham, care, din porunca lui Dumnezeu „*unul*” a ieșit din pământul Hanaan.

Din toate acestea se vede tendința spre unitatea divină a celor din Babilon.

Exemplul cel mai bun îl oferă însă Marduk, zeul imperiului

Cap de taur înaripat asirian.

caldecan unificat sub Hammurabi. Acestui zeu i se spune după unificarea politică, *zeul zeilor, Stăpân al totului, Păzitor al lumii, Domn al Domnilor.*

Zeitatea principală a Asirienilor a fost *Assur*. Și Marduk și Assur erau reprezentați ca doi regi atotputernici, în cotate de războinici. Asirienii aveau mare evlavie și pentru *Istar*, zeița războiului și a iubirii. Asiro-

chaldeenii mai credeau și în genii, niște spirite superioare, care stăteau în preajma zeilor și îi serveau. Geniile erau protectorii oamenilor. Și-i închipuiau cu înfățișarea de oameni sau de tauri într'aripați și cu cap de om. Credeau și în *demoni* sau spirite rele, dela care ne vin bolile și nenorocirile. Iși închipuiau că le pot îndepărta prin descântece sau purtând diferite *talismane*. Talismanele constau în vreo piatră prețioasă, un colier, o bandă de ștofă, etc... Deasemenea Chaldeenii credeau și în vrăjitori. În mitologia lor găsim multe legende trecute apoi și la Evrei (Creațiunea, Potopul).

4. Astrologia și astronomia.

În văzduhul totdeauna transparent al Chaldeeii, strălucirea stelelor este mult mai vie, așa încât Chaldeenii au fost de timpuriu înclinați să cerceteze cerul. Astfel observară că unele astre își schimbă mereu pozițiunea și au deosebit *planetele* de *stele*. Incepură a socoti fiecare planetă ca o imagine a unui zeu, iar acesta purta și numele planetei sale. Astfel Marduk era reprezentat prin planeta *Jupiter*, zeița Istar, prin planeta *Venus* și așa mai de parte.

Preoții, căutau să afle voința zeilor, privind cu atențiune mișcările astrelor și astfel ghiceau dacă va fi furtună, ploaie, secetă, război, pace, etc. Mai credeau că fiecare om are steaua sa, sub destinul căreia s'a născut.

Cu vremea au trecut dela aceste explicațiuni superstițioase, la calcule matematice, prin care căutau să studieze exact mișcările planetelor; ajunseră astfel să prevadă eclipsele de lună și să stabilească anul, lunile, săptămânile, zilele și ceasurile, creind într'un cuvânt *calendarul*. Tot ei au întemeiat științele matematice și sistemul de măsuri și greutate.

5. Artele. Scrierea.

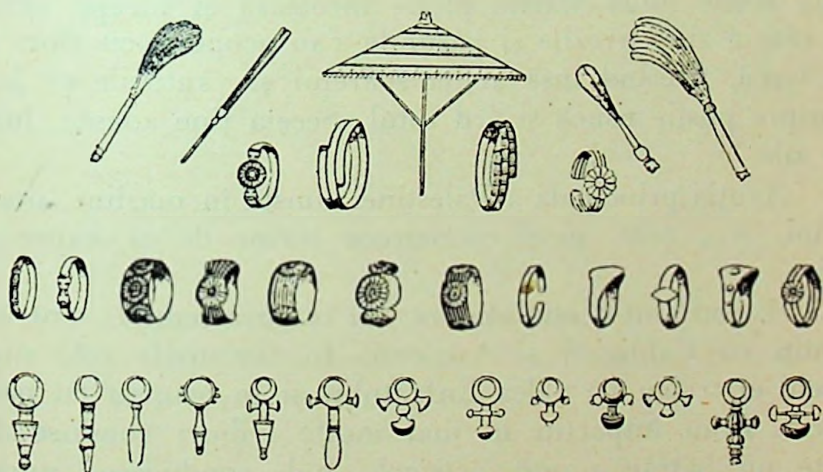
Neavând piatră de construcție în țara lor, mormintele și clădirile ridicate de Chaldeenii din cărămidă n'au rezistat vremei așa cum au rezistat cele din Egipt. Aceasta nu înseamnă că monumentele, templele și palatele lor erau mai puțin mărețe. Templele erau în formă de tur-

nuri cu mai multe etaje. Faimosul turn al lui *Babel* (templul lui *Marduk*) avea 7 etaje.

Sculptura chaldeeană, din lipsă de piatră, nu s'a putut desvolta decât într'o mică măsură. Asirienii în schimb, au avut la îndemână o piatră calcaroasă potrivită pentru *basso-relieful*. Pereții palatelor lor erau pline cu scene de război și de vânătoare.

Cele mai vechi fac impresia unor deseme copilărești. Peștii din apă au grosimea corăbiilor. Oamenii sânt mai mari decât caii lor, soldații mai înalți decât cetățile pe cari le asediază. Apoi ci nu puteau face capetele decât din profil.

Mai târziu au ajuns însă să le facă mult mai reușite. Astfel este celebră o scenă de vânătoare, care înfățișează un leu rănit. Leul a primit trei săgeți în spate și abia se mai ținea pe picioarele din față. Ar vrea să se târască și rage de durere.

Podoabe și obiecte din industria asiriană (cercel, brățări, inele, evantae și umbreluță).

O atențiune deosebită au dat artiștii Asiro-Chaldeeni ornamentațiilor. Dela ei a trecut acest gen mai târziu la Arabi și apoi la Bizantini.

Chaldeenii au știut să scrie încă cu 3000 de ani în. de Hr. Scrierea lor se numea *cuneiformă*, fiindcă literele aveau forma cuielor. Scriau pe tablete de pământ, pe care apoi le uscau. S'au găsit biblioteci mari. Scrierea cuneiformă a fost descifrată cu multă greutate de un învățat englez anume Rawlison. Limba Chaldeo-Asiriană se apropie de cea ebraică.

LECȚIA III.

E V R E I I

1. Țara și locuitorii.

Palestina sau Chanaanul, este o fâșie îngustă de pământ între țărmul Mării Mediterane și Muntele Liban. Este străbătută în lung de râul Iordan, care se varsă în Marea Moartă. La Nord, Palestina se mărginește cu Siria, iar la Sud cu Egiptul. Regiunea dela Nord, numită Galileea, este mai roditoare, fiindcă are izvoare cu apă mai multă.

În Palestina nu sânt decât două anotimpuri: iarna și vara. Iarna este ploioasă și rece. Frigul este uneori puternic, mai ales noaptea, pe munți; zăpada cade foarte rar. Pela finele lunii Martie ploile încetează și începe vara. În câteva zile, livezile și pășunile s'au acoperit cu flori și cu iarbă. Curând însă arșița soarelui și vânturile ce bat dinspre pustie usucă și ard totul. Seceta ține adesea, luni de zile.

Avuția principală a Palestinei constă în măslini, smochini, vii, grâu, în și numeroase turme de oi, capre și asini.

Evreii sânt o seminție tot din ramura semită; sânt înrudiți cu Caldeenii și Asirienii. În timpurile cele mai vechi ei trăiau pe valea Eufratului și se ocupau cu păștorăria. Erau împărțiți în mai multe triburi conduse de câte un bătrân numit *patriarh*. Sub conducerea unuia dintre patriarhi, *Abraham*, Evreii au pornit din Valea Eufratului și s'au așezat în Palestina, pe țărmurile Iordanului. Populația aflată aci le-a dat numele de *hebrei*, ceace înseamnă „*oameni de dincolo*”, adică de dincolo de Iordan. Ei însă își ziceau „*Poporul lui Israel*”.

O foamete grozavă îi goni pe Evrei și din Palestina. Ca și alte popoare semite înfometate, Evreii merseră și ei în Egipt în căutarea pâinei de toate zilele. De acest fapt amintește și Biblia. Strămutarea Evreilor în Egipt s'a făcut în vremea năvălirii Hyxoșilor.

2. Eșirea Evreilor din Egipt.

Moise. Religia:

Cu vremea, Evreii înmulțindu-se, Egiptenii începură să-i persecute. Li supuneau la munci grele, mai ales ca

Moise.

salahori la construcția piramidelor. Cu firea lor de păstori, crescuți în libertate, Evreii nu putură suporta viața aceasta de robi. Sfătuiți și conduși de un înțelept (profet) anume *Moise*, într'o bună zi ei plecară din Egipt. După trecerea Mării Roșii, poposiră lângă muntele Sinai.

Încă din vremea lui Abraham Evreii se închinaseră unui singur Dumnezeu, anume *Iehovah*. Din cauza con-

tactului cu alte popoare, ei începură să se închine și altor zeități. Lucrul acesta nu plăcu lui Moise. Lăsând poporul la poalele muntelui, el se urcă pe înălțimi. Acolo i se păru că aude glasul lui Dumnezeu dictându-i cele 10 porunci. Moise scrisese aceste porunci pe două table de piatră și apoi coborând, le aduse poporului evreu. Aceasta

Vedere din Ierusalim.

fu *legea lui Moise*. Prin ea Evreii începură iarăși să creadă într'un singur Dumnezeu, atotputernic și nevăzut; Credința aceasta se numește *monoteism*. Numai obiceiul de a jertfi animale nu-l uitară Evreii și nici Moise nu reuși să-i desvețe de această deprindere.

Originile monoteismului ebraic trebuiesc căutate în cultura popoarelor mesopotamice de care Evreii au fost influențați în vremurile străvechi, când locuiseră în valea Eufratului. Dealtfel, Biblia are foarte multe urme ale acestei influențe. Astfel, legendele *Creațiunii* și a *Potopului* le găsim și în mitologia asiro-caldeiană, după cum am arătat. Evreii au însă meritul că au făcut din toate aceste legende și superstiții, o religie cu fond moral. Astfel, pe când Chaldeenii și Asirienii aveau fiecare câte un zeu pe care îl priveau ca pe un zeu național (zeul Babilonului de pildă, proteja pe babiloneni și persecuta popoarele cu care ei erau în dușmănie), Evreii, dimpotrivă, socoteau pe Iehovah, nu ca pe un zeu național, ci ca pe zeul tuturor oamenilor. Evreii aveau deci despre Dumnezeu o credință, foarte apropiată de cea pe care o avem noi astăzi. Deosebirea mai mare stă în faptul că, deși considerau pe Iehovah ca zeu al tuturor oamenilor, totuși pe ei se socoteau *aleși și favorizați* cu o bunăvoință specială. Deaceia și-au și zis „*poporul ales*”. Au făcut chiar un tratat al *alianței* lor cu Iehovah. În virtutea acestei alianțe, ei primeau necontenit instrucțiuni și ordine de la Dumnezeu asupra celor ce trebuie să facă. Astfel pe muntele Sinai, când fulgerele și tunetele brăzdau cerul și clătinau munții, Moise a auzit vocea lui Iehovah, care i-a dictat cele 10 porunci.

3. Recucerirea Palestinei. Judecătorii și Regii. Gedeon și Samson. Saul, David și Solomon.

După lungi rătăcirii prin pustie, Evreii ajunseră din nou în Palestina. Avură lupte grele cu popoarele aflate acolo și cu altele de prin apropiere. Intre aceste popoare, erau *Filistenii* și *Amoniții*. Nevoia de a se apăra îi făcu pe Evrei să se unească, sub conducerea unui singur șef, care îndeplinea și funcțiunea de general și pe cea de judecător. Cei mai vestiți judecători au fost Gedeon și *Samson*.

Acesta din urmă a rămas vestit prin faptul că avea o putere fizică supra omenească. Taina acestei puteri sta în părul său. *Dalila*, soția sa, care cunoștea această taină, îl trădă, tăindu-i frumoasele lui plete și dându-l pe mâna Filistenilor. Aceștia îi scoaseră ochii și îl puseră să învâртеască o piatră de moară. La o sărbătoare, Filistenii scoaseră pe Samson, pentru ca poporul să se distreze privind starca în care ajunsese: fără ochi, fără plete și lipsit de puterea sa cu care altădată învinsese singur 1000 de războinici filistenii.

Fiind dus într'un mare templu, el se rugă lui Dumnezeu să-i mai dea o clipă puterea de odinioară și, apucând în brațele lui două coloane, își încordă puterile. O prăbușire grozavă urmă; templul acoperi între zidurile lui surpate și pe Filistenii și pe nefericitul Samson.

Cu vremea însă, oștile Filistenilor ocupară o bună parte din țara Evreilor. Atunci toate triburile se uniră ca să-și apere libertatea și aleseră un *rege*. Primul rege fu *Saul*. Acesta izbuti să învingă și să îsgonească pe Filistenii. Lui *Saul* îi urmă *David*, care se dovedi un rege viteaz. El cuceri dela Cananeeni o cetate de pe Sion și întemeie acolo *Ierusalimul* (la anul 1000) capitala regatului său. Infrânse cu desăvârșire pe Filistenii și supuse toate semințiile vecine, intinzând hotarul dela Marea Roșie până la Eufurat.

David n'a fost numai un rege războinic ci și un poet talentat. El a compus multe imnuri religioase numite psalmi. Lui *David* îi urmă *Solomon*. Acesta a fost un rege pașnic și vestit în toată lumea pentru înțelepciunea judecăților și sfaturilor lui. El se ocupă mai mult cu organizarea regatului și cu înfrumusețarea Ierusalimului. Construi multe palate și isprăvi mărețul *templu* început de tatăl său *David*. În lumea veche, acest templu a fost admirat pentru frumusețea și bogăția sa.

Templul era înconjurat de două rânduri de ziduri care îl despărțeau de restul lumii. Spațiul dintre ziduri alcătuiă o curte în care intra poporul. Din această curte, prin trei porți, se pătrundea în curtea inferioară, rezervată numai preoților. Aici se afla marea de bronz, un vas lung de 2,60 m.; era așezat pe 12 boi de bronz grupați câte 3. Preoții luau din acest vas apa cu care purificau cuțitele necesare sacrificiilor. În fundul curții interioare se găsea templul propriu zis, alcătuit din două încăperi. În prima, numită *sfântă*, aveau loc ceremoniile; a doua era un sanctuar, numit *sfânta sfintelor*, în care nu intra nimeni niciodată afară de marele preot, și acesta o singură dată pe an.

Fiindcă Evreii nu se pricepeau la construirea monumentelor, David și Solomon au adus pentru zidirea templului meșteri fenicieni. După moartea lui Solomon, Evreni se împărțiră din nou în două state care trăiau în neîncrețată dușmănie. Din această cauză fură supuși de Babiloneni. Regele acestora, *Nabucodonosor*, duse pe Evrei în robie la Babiloni unde fură ținuți 70 ani. În tot acest interval, Evreii nu se descurajară, și nu pierdură credința că se vor reîntoarce în patria lor. De mare folos le fură *profetii*, care prin cuvântările lor le prevedeau mereu eliberarea și revvederea patriei.

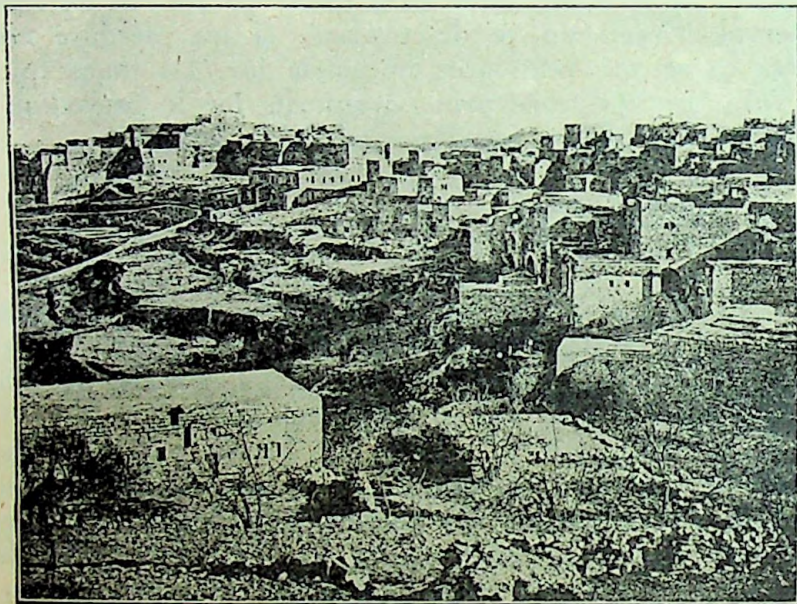
4. Dela religie la morală. Profetii

Nu toți Evreii au păstrat credința în *tablele legii* și în rânduiala dată de Moise. Dimpotrivă, locuitorii din regatul lui Israel care cuprindea 10 triburi, din cele 12 câte avea întregul popor, s'au reîntors, sub influența altor popoare, la credința în mai mulți zei. Numai cele două triburi care alcătuiau regatul lui Iuda, au rămas devotate credinții într'un singur Dumnezeu. Explicațiunea este următoarea: zeii sau idoli, cărora li se închinau triburile din regatul lui Israel, erau, ca mai toți zeii celorlalte popoare semite, toleranți cu păcatele omenești, cu apucăturile cele rele, pe când legea celor din regatul lui Iuda, adică legea lui Moise, nu permitea ca omul să-și lase libere pornirile cele urâte și dăunătoare traiului în societate. Această înfrânare a făcut să se nască și la popoarele semite *morală*, adică datoria, pe care o are omul de a urmări în viața aceasta, nu numai binele său, ci și binele tuturor.

Un alt rău al religiunilor semite era jertfa de oameni care se făcea pentru îmbunarea zeilor. Ne amintim că Fenicienii ca și Chaldeenii jertfeau adesea zeilor lor oameni, mai ales copii de nobili și chiar copii de regi. Evreii și-au dat seama că lucrul acesta nu poate fi plăcut lui Dumnezeu. Tradiția lor spune că tot vocea lui Iehova a împiedicat pe Abraham să-și jertfească propriul lui copil; deaceia Evreii jertfeau la sărbătorile lor boi și oi. Ei au introdus și ziua de odihnă săptămânală, Sâmbăta (*sabbat*.)

În acea zi orice muncă era interzisă. Aveau mai multe sărbători mari, între care cele mai însemnate paștele, ținute în amintirea ieșirii lor din Egipt.

După desbinarea celor două regate, Evreii au avut multe de suferit. Țara lor a fost adesea drum de trecere pentru armatele egiptene, chaldeene și asiriene, iar înfrân-

Betleemul.

gerile lor se țineau lanț. În mijlocul nenorocirilor de tot felul, credința în Dumnezeu începu să scadă și mai mult, iar moravurile se stricau. Buna și dreapta rânduială între oameni fu uitată. Regii și clasa conducătoare începură a abuza de puterea lor; într'un cuvânt, instinctele de altă dată, adormite o bucată de vreme, și pofta de înavuțire se treziră. Și mai trist era faptul că mulți nu se mai temeau de pedeapsa lui Dumnezeu. Până și preoții ajunseră niște fățarnici și cât puteau, înșelau și ei buna credință a celor nevoiași și oropsiți de soartă. Atunci se ridicară din rândul poporului de jos *profeții*. Acești oameni, înzestrați cu darul vorbirii, trăiau retrași în pustie, departe de păcatele oamenilor, în deplină curățenie su-

fletească. Ei veneau adesea în mijlocul poporului și cu vorba lor înflăcărată de vechile credințe, căutau să îndrețe poporul pe drumul cel drept, tras alături de Moise.

5. Literatura vechilor evrei. Biblia.

Am văzut că la zidirea templului, Evreii au însășii au voii să aducă arhitecși fenicieni, căci ei nu se pricepeau în arta construcțiilor. Nici în sculptură Evreii s-au priceput nimic; dealtfel chiar învățătura lui Moise îi oprește să nu-ți faci ție chip cioplit (Decalogul). Cu științele și industria, deasemenca nu s'au ocupat. În știință Evreii au fost neîntrecuți în literatură. De la ei se-au răsărit o sumă de scrieri istorice, poetice și profetice, care alcătuiesc Biblia.

Cărțile istorice, cinci la număr, încep cu Exerarea Lumii și continuă cu întâmplările cele mai vechi din viața poporului evreu, pe când erau cărmuziți de patriarhi; apoi înfățișează suferințele Evreilor sub faraoni, fuga din Egipt, rătăcirile prin deșert, legea dată de Moise, cucerirea Palestinei, luptele eroice purtate sub judecatori, apoi istoria regilor, decăderea robia babilonică, reîntoarcerea din robie și reconstrucția templului.

Cărțile poetice, cuprind poezii religioase, psalmi (ode și innuri) de o rară frumusețe, pe care Evreii le cântau la serbările lor, în templu, și prin care aduceau laude lui Dumnezeu. Într'una din aceste scrieri sânt cuprinse proverbele și judecățile lui Solomon, în care se vede multă înțelepciune. Dar nu toate sânt alcătuite de Solomon: cele mai multe sânt și mai vechi.

Cărțile profetice, cuprind predicile profetilor, mustrările și profețiile rostite de ei oamencilor.

6. Amos, Isaiia, Ezechiel și Daniel.

Profeții mustrau pe cei bogati, pe cei țărănici și chiar pe regi, fără a se sfii și fără a se teme. Inspiratu de Dumnezeu, el prevesteau pedepsele pe care le va trimite asupra poporului evreu, pentru pedepsirea păcatelor lui. Iată de pildă cum glasul profetului Amos din regatul lui Izrael:

„V'ați clădit case de piatră, dar nu le veți locui; v'ați plantat vii grozave, dar nu le veți bea vinul; căci prea multe sânt crimele voastre: apăsați pe cel drept, primiți daruri și călcați în picioare drepturile săracilor. Urâți răul, iubiți binele, faceți să domnească dreptatea și poate Dumnezeu cel veșnic va avea milă de rămășițele poporului lui Iosef". Pentru că Evreii credeau că devin plăcuți lui Dumnezeu prin fastul și pompa cea mai strălucită a slujbelor religioase, glasul lui Iehovah le vestea prin profetul Amos astfel: „Urâsc și disprețuiesc sărbătorile voastre și nici o plăcere nu-mi fac jertfele și ofrandele ce-mi aduceți... departe de mine zarva cântecelor voastre. Vreau să țâșnească dreptatea ca torentul din munte”.

În regatul lui Iuda, a trăit profetul Isaiia, care 40 de ani a vorbit poporului, certând pe rege și pe preoți. „La ce-mi servește mulțimea sacrificiilor?” vorbea Dumnezeu prin glasul lui Isaiia „Sânt sătul de berbecii și de grăsimea jertfelor voastre. Nu găsesc nici o plăcere în sângele taurilor și oilor; mi-i silă de sărbătorile voastre... mâinile voastre sânt pline de sânge, spălați-vă, purificați-vă...; încetați de a face răul și învățați să faceți binele; apărați pe cel apăsat, dați dreptate celui orfan; apărați pe văduve”.

Între profeții vestiți, au mai fost Ieremia; iar în vremea captivității babilonice, Ezechiel și Daniel cari au susținut prin cuvântările lor, speranța reîntoarcerii în Sion. Profeții au plătit adesea cu viața și cu îndurarea unor grele chinuri, iubirea lor pentru dreptatea celor năpăstuiți. Ei au prevestit nașterea Mântuitorului și au pregătit drumul învățăturilor lui. Profeții au înălțat religia ebraică, apropiind-o tot mai mult de morală.

LECTIA IV.

FENICIENII

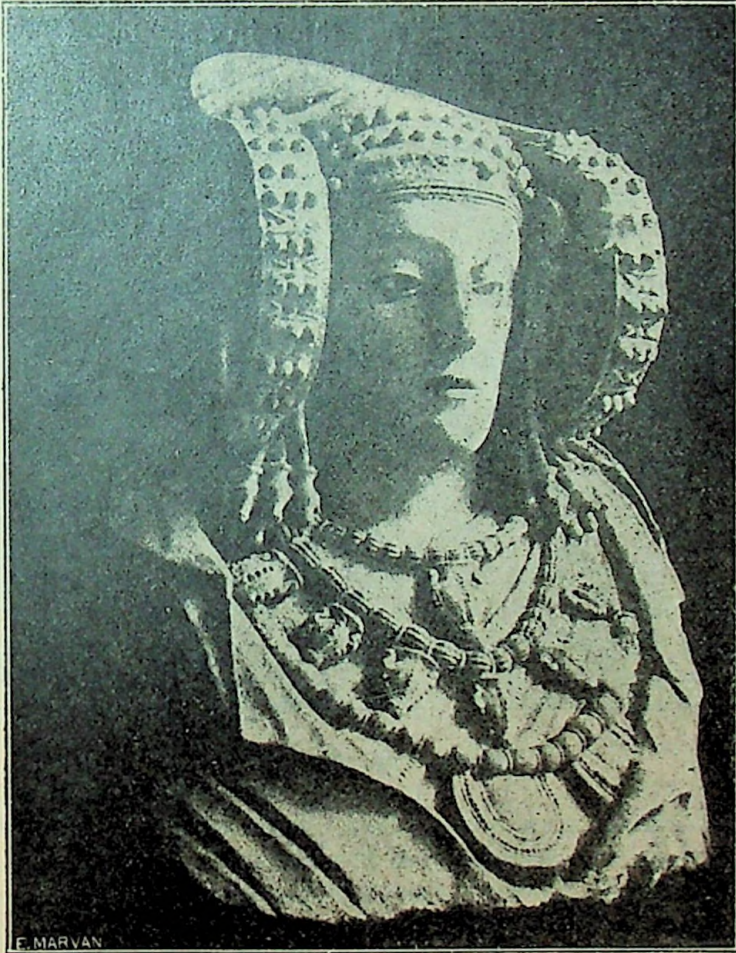
1. Țara și locuitorii

Din munții Libanului, mergând spre mare, se desfac câteva văi înguste, dar roditoare. Așezate la marginea pustiului Arabiei și la poalele unor munți stâncoși, aceste văi bogate în grâu, viță de vie și măslini, atraseră sumedenie de oameni. Aici a fost odinioară *Fenicia*.

Fiindcă peste munți nu se puteau întinde din cauza pustiului, Fenicienii fură siliți să-și caute norocul către mare. Ei întemeiază pe țărm mai multe porturi, dintre care cele mai însemnate au fost *Sidonul* și *Tyrul*. În munții Libanului, Fenicienii găsiră lemn bun pentru co-

răbii și astfel deveniră cu timpul cei mai buni navigatori.

Fenicienii vorbeau o limbă înrudită cu aceea a Evreilor și Arabilor. Erau și ei deci de rasă semită. Așezarea lor în văile Feniciei avu loc prin veacul XVI în. de Chris-

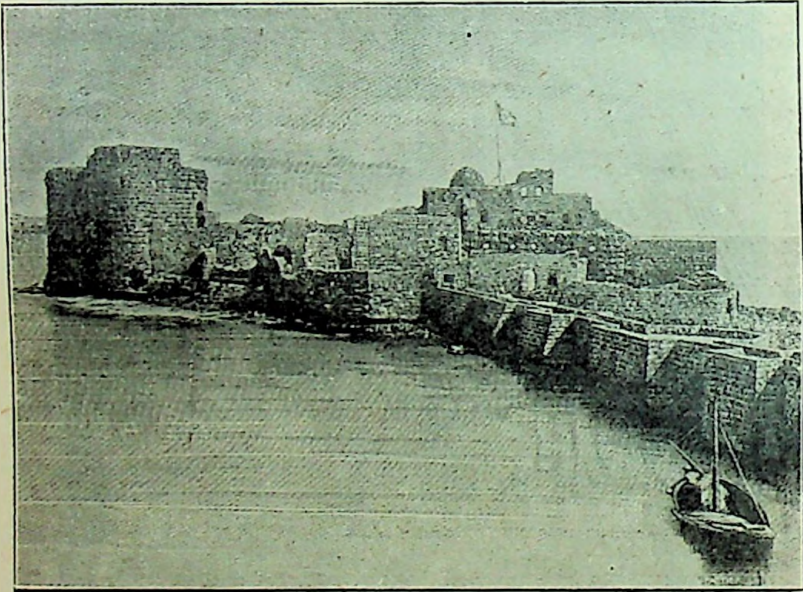
Cap de feniciană.

tos. Ca fire, Fenicienii nu se deosibeau mult de ceilalți semiti. Erau cruzi, lacomi de avuție, și iubitori de petreceri. Aveau însă și mari însușiri: erau inteligenți, dibaci, harnici, îndrăzneți și inventivi. Prin căraușia lor pe mări

au contribuit într'o măsură uriașă la dezvoltarea și răspândirea civilizației în lumea veche. Femeile feniciene erau luxoase.

2. Sidonul.

Veacuri de-a rândul, Sidonul a fost cea mai puternică cetate feniciană. Puterea ei nu stătea în armată, ci în mulțimea flotelor comerciale și în avuțiile adunate prin ne-

Ruinele cetății din Sidon.

goț. Sidonienii s'au supus fără luptă faraonilor egipteni; iar aceștia nu numai că nu le-a stingherit cu nimic dezvoltarea cetății, ci dimpotrivă, le-a permis să stabilească magazine și prin orașele egiptene. Astfel la Memfis, sidonienii au format chiar un cartier al lor. Cu vremea, ei au ocupat și insula Cipru, unde întemeiază mai multe orașe. Se întinseră apoi pe țărmurile Asiei Mici, făcură așezări pe insula Rodos, în Creta și prin părțile Mării Negre. Ajunseră astfel până în Caucaz. Imbogățirea peste măsură a Sidonienilor deschise pofta de jaf a vecinilor lor Filistenii. Din cauza atacurilor neîncetate ale acestora, Sidonul decăzu.

3. Tyrul.

Locul Sidonului îl luă Tyrul. Acest port avea o minunată poziție pe o mică insulă stâncoasă, la un kilometru de coastă. Neavând spațiu larg, locuitorii Tyrului își făcură case lipite una de alta cu câte 5 până la 8 etaje. Înconjurați astfel de toate părțile de mare ei erau foarte apărați contra atacurilor dușmane, însă au suferit mult de lipsa apei de băut pe care trebuia s'o aducă de pe continent. Pe când Sidonienii navigaseră mai mult în Mediterana orientală, Tyrienii se întinseră mai mult pe țărmurile Mediteranei Occidentale. Sânt primii cari pătruseră în insula Malta, în Sicilia, în Sardinia, în Baleare și pe țărmurile Italiei și Africei. Ajunseră până la Gibraltar și de aci în Spania unde îi atrase argintul. Se povestește că atunci când marinarii tyrieni descoperiră ținuturile din Spania bogate în argint, fură cuprinși de o bucurie atât de mare că își frânseră ancorele și armele de aramă, își sparseră vasele lor de lut și le făcură pe toate din argint. În scurtă vreme Tyrul ajunsese cel mai bogat oraș al lumii vechi. Din cauza bogățiilor ce adunaseră, Tyrienii fură atacați de multe ori de Asirieni și de Caldeeni, iar datorită minunatei lor pozițiuni rezistară. În cele din urmă vestitul Nabucodonosor înconjură și el Tyrul și-l ținu 13 ani asediat fără să-l poată cuceri. Totuși, corăbiile de comerț ne mai putând nici să vie nici să plece, comerțul Tyrului fu ruinat.

4 Arta și industria feniciană.

Arta feniciană n'a fost originală. Unele din lucrările lor de artă, palate, temple, statui, aveau un caracter egiptean; altele erau inspirate din tradiția asiriană. Era și o a treia categorie, în care cele două influențe se amestecau. În general, la Sidon, care a fost sub dominația egipteană, se simțea influența civilizației din valea Nilului; după cum la Tyr, care asculta de regii Asirieni, predomina influența asiriană. Mai târziu, arta feniciană, a primit și influențe helenice; lucrul acesta se poate vedea în deosebi în insula Cipru.

În industrie, Fenicienii au fost meșterii antichității. Aveau fabrici de sticlă, de faianță, de arme, turnătorii de bronz și vopsitorii. Din cauza acestor fabrici aerul în apropierea Sidonului era greu de respirat. De aceea, bogătașii locuiau în vile luxoase între pădurile de cedri din munții Libanului. Fenicienii se pricepeau să lucreze vase, mărețe din bronz, aur și argint. Neîntrecuți au rămas în arta bijuteriilor pe care le lucrau cu multă finețe. Mai au și meritul de a fi descoperit cei dintâi mijlocul de a fabrica sticla transparentă. Erau deasemenea artiști în prelucrarea fildeșului.

O deosebită pricepere și gust artistic au dovedit în țesături și în meșteșugul vopsitului. Purpura feniciană a fost secole întregi podoaba regilor și a oamenilor bogați din antichitate.

Până astăzi se mai văd în jurul Sidonului urmele grămezilor uriașe de scoici rămase de pe urma acestei industrii.

5. Comerțul fenician.

Fenicia avea o bună poziție geografică fiindcă era așezată cam în centrul lumii vechi. Avea de o parte Asia, Babilonul și Persia; de alta Egiptul și toate țărmurile mediteraniene. Nu este deci de mirare că Fenicienii au ajuns cei mai de seamă mijlocitori între toate popoarele lumii vechi. Nu s'au mulțumit să vândă produsele naturale ale țării lor (vinul, untdelemnul și grâul) și fabricatele industriei lor; ei începură să ia și produsele altor popoare și să le vândă acolo unde lipseau. Chiar profetul evreu *Ezechiel* arată că în *piața Tyrului se găseau obiecte venite din toate țările lumii*. Astfel, din Arabia caravanele aduceau smirnă și tămâie, din India mirodenii și fildeș, din Etiopia abanos și pene de struț, din Egipt stofe de bumbac, din Siria aduceau covoare, lână fine, curmale și parfumuri. Dela Nord, de prin Armenia aduceau cai de Caucaz, obiecte de aramă, iar de pe țărmurile Mării Negre, sclavi. Cu stofe proaste și mărgelile false mergeau la țărmurile Mediteranei, la diferite popoare barbare și le înșelau, luându-le mari cantități de grâu, vite și alte pro-

duse. Cu diferite obiecte de găteală atrăgeau aproape de corăbiile lor băieți și fete pe cari apoi le răpeau folosindu-i ca sclavi. Alte ori atacau chiar satele din apropierea țărmurilor. Se poate spune deci că Fenicienii uneau comerțul cu pirateria.

Temându-se de concurență, Fenicienii se fereau ca alții să afle drumurile pe care le străbăteau ei. Astfel nimeni n'a știut niciodată unde erau acele misterioase insule de unde aduceau ei cositor. Tot așa, ani de-a rândul au făcut comerț cu Spania, pe când Grecii nici nu știau de existența acestei țări. Printr'o întâmplare, o corabie greacă a descoperit-o. Odată, o corabie feniciană a fost urmărită de o corabie străină ai cărei cârmaci vroiau să știe unde merge. Marinarii feniceni, văzându-se urmăriți, plutiră prin locuri unde marea avea fundul foarte ridicat și nisipos, și preferară să împotmolească propria lor corabie, decât să afle următorii drumul ce parcurgeau.

Fenicienii sânt cei dintâi cari au trecut Gibraltarul și au ajuns până în insulele Britanice. Dar și înainte de a le descoperi ei traficaseră cu aceste insule prin mijlocirea caravelor care străbăteau Galia dela țărmul mediteranian până la cel al Mării Mânecii. Tot cu ajutorul caravelor ei au reușit să facă legătură și cu țărmurile baltice de unde se aducea chihlimbarul. Prin Cartagena, cea mai de seamă dintre coloniile țărmului african, ei au pătruns peste Sahara, până în inima Africei, în căutarea bogățiilor naturale. În Asia, drumurile neguțătorilor feniceni aveau trei direcțiuni principale: către Arabia; către Babilon, Iran, India; către Armenia și Caucaz.

Comerțul fenician se făcea prin schimb; mai târziu, datorită Grecilor s'a răspândit folosirea monedei. Schimbul le-a convenit însă totdeauna mai mult fiindcă aveau de a face, de cele mai multe ori, cu popoare primitive care nu înțelegeau comerțul altfel de cât prin schimbul în natură. Totodată, prin acest mijloc puteau mai ușor să înșele pe barbari.

6. Coloniile.

Când făceau legături comerciale cu o țară, Fenicienii își căutau locuri potrivite unde să-și tragă corăbiile lor și să-și desfacă mărfurile. În țările civilizate era ușor fiindcă aveau la îndemână porturi și orașe. Astfel exista la Memfis, în Egipt un întreg *cartier tirian*. Prin țările mai barbare, Fenicienii au fost siliți să-și facă singuri adăposturi. De obicei alegeau o insulă mică sau vre-o înălțime ușor de apărat. Acolo își zideau depozitele pentru mărfuri, locuințele negustorilor, cetățuie în care să se apere la nevoie și un mic templu cu zeitățile lor. Astfel lua naștere o *colonie*. Cu vremea unele colonii luară mare avânt și ajunseră la rândul lor vestite. Cele mai multe urme de colonii feniciene s'au descoperit pe țărmurile Siciliei, Sardiniei, Spaniei și Africei. Se spune că la țărmul acestui continent Fenicienii au avut trei sute de colonii. Cea mai vestită dintre ele, prin puterea și bogăția la care a ajuns a fost Cartagena pe țărmul Africei în fața Siciliei.

7. Alfabetul.

Am văzut cât erau de grele scrierea egipteană și asiriană. Fenicienii aveau nevoie pentru afacerile lor comerciale de o scriere mai simplă. Ei aleseră din mulțimea semnelor egiptene doar 22, câte un semn pentru fiecare sunet. Astfel a luat naștere alfabetul. Dela Fenicieni, cu mici modificări aceste semne, sau litere, au fost luate de Greci și apoi și de celelalte popoare. Pe când însă Fenicienii, ca și Evreii scriau dela dreapta spre stânga, Grecii începură să scrie dela stânga spre dreapta.

8. Religia.

Zeitățile cele mai însemnate ale Fenicienilor erau *Baal*, zeul soarelui și *Astarte*, zeita lunei.

Pe Baal și-l închipuiau crud și lacom. Credeau că-l înblânzesc aducându-i cât mai multe jertfe omenești. Își sacrificau adesea proprii lor copii ca să capete îndurarea zeului. Sculptorii înfățișau pe Baal ca pe un om sau ca

pe un laur; pe Astarte o reprezentau ca pe o femeie frumoasă. Și acestei zeițe, Fenicienii îi sacrificau baieți și fete.

Religia Fenicienilor era înrudită deaproape cu aceea a Asiro-Chaldeenilor. Așa cum au răspândit în lumea întreagă artele și industria popoarelor orientale, la fel au făcut și cu credințele religioase. Mitologia și religie Grecilor datorește foarte mult Fenicienilor. Zeul lor Baal este Bel al Chaldeilor; îl vom găsi la Greci sub numele de Zeus. În eroul helenic Hercule, recunoaștem pe eroul de origine asiro-caldeiană Mel Karth ale cărui isprăvi le preamăreau Fenicienii. În Astarte zeița iubirii, recunoaștem pe Istar a Babilonienilor, trecută la Greci sub numele de Afrodita.

LECTIA V.

INDIA și CHINA.

1. Indogermanii.

Până acum ne-am ocupat de istoria popoarelor semite a căror cultură a fost cea mai veche din lume. A doua mare familie de popoare a lumii albe o alcătuiesc *Indogermanii* sau *Arii*. Leagănul lor nu a fost încă stabilit de învățați. Numirea de indogermani li s'a dat într'o vreme când se credea că cei mai dinspre răsărit dintre popoarele acestei familii ar fi *Indienii*, iar cel mai dinspre Apus, *Germanii*. Într'un târziu s'a văzut că și Celții, care locuiau la apusul Germanilor, fac parte din aceeași familie; iar în vremea din urmă s'a descoperit că există și mai spre răsărit — în Turchestanul de Est — un popor care aparține tot grupului Aric, numit *Toharii*. Totuși numele de Indogermani a rămas și este folosit și astăzi de toți oamenii de știință.

Următoarele popoare vechi aparțineau familiei Indogermane: *Indienii*, *Iranienii* (Mezii și Perșii), *Frigienii*, *Sciții*, *Tracii*, *Grecii*, *Ilirii*, *Slavii*, *Germanii* și *Italicii* (*Oscii*, *Umbrii*, *Romanii*, etc.). Aproape toate popoarele de azi ale Europei se trag din aceste popoare Indo-Europene.

2. Indienii. Religia vechilor

Ari. Vedele. Limba

sanscrită.

Din tot grupul popoarelor ariene, Indienii sânt aceia cari au dezvoltat cei dintâi o civilizație cu forme de stat și de cultură superioare. Ei sânt autorii acelei vestite *literaturi sanscrite*, ale cărei resturi și tradiții sânt și astăzi admirate. Venind în India din direcția Nord-Vest, în vremuri despre care știința istorică nu ne poate da suficiente lămuriri, ei au distrus în parte sau au împins spre regiuni împădurite vechea populație a Indiei formată din popoare de rasă neagră. Resturi din această străveche populație a Indiei se mai găsesc și astăzi în sudul peninsulei.

Ocupațiunile vechilor Ari erau păstoria și agricultura. Așezarea lor în India se crede că a avut loc prin veacurile XIII—XII în. de Chr. In epoca năvălirei, organizația lor de bază era — ca la toate vechile popoare indogermane — *familia*. Nu trebuie însă să înțelegem familia în înțelesul restrâns de astăzi; vechea familie indogermană cuprindea pe toți aceia cari coborau dintr'un strămoș comun; pe lângă cei înrudiți, mai erau cuprinși în familia indogermană și oameni din afara ei, cari însă se atașeau și se supuneau întru totul obiceiurilor, cultului și ordinelor șefului.

In religia vechilor ari, deosebim mai multe faze sau perioade religioase. Cele mai însemnate sânt: perioada *vedică*, perioada *brahmanică* și aceia *budistă*. In vremea năvălirei în India, ei erau în faza vedică, numită așa după cărțile sfinte *Vedele*, ce cuprind religia din acel timp. Sânt patru Vede: *Rig-Veda*, o colecție cu cele mai vechi imne religioase; *Sama-Veda*, cântecele ce se cântau la aducerea sacrificiilor; *Jajur-Veda*, cu imnele, sentințele și formulele obișnuite cultului divin și *Brahma-Veda*, o culegere mai târzie care conține rugăciuni și formule magice menite a apăra împotriva bolilor și pericolelor de tot felul. Religia cuprinsă în cântecele vedice este naturalistă. Zeii sânt identificați cu puterile naturii. *Indra* este zeul cerului și al soarelui. Un alt zeu foarte însemnat era *Agni*, zeul focului și *Varuna*, zeul atmosferei. Mai aveau o a patra

divinitate, *Brahma*, a cărei autoritate crescuse cu vremea atât de mult în cât ajunsese asemenea Dumnezeului unic.

Vedele sânt scrise într'o limbă care astăzi nu se mai vorbește numită *sanscrita*. S'a stabilit astăzi de către filologi că această limbă a fost foarte bogată și că în unele privinți a fost superioară ca dezvoltare chiar limbii grecești. Din comparația limbelor zendice și sanscrite cu limbile europene, s'a dovedit că cele europene își trag origina din cea sanscrită.

Bineînțeles, ocuparea unei țări atât de întinse nu s'a făcut dintr'odată. Secole întregi au durat luptele între cele două rase. Amintirea acestei perioade eroice plină de fapte războinice ni s'a păstrat în două epopei naționale vestite: *Mahabharata* și *Ramayana*. Războaiele de cucerire au avut ca urmare o transformare completă în felul de viață și de organizare a năvălitorilor. Astfel șefii triburilor deveniră din pașnici cărmuitori patriarhali, adevărați șefi de armate, iar în jurul lor se forma în decursul anilor de luptă o nobilime de războinici, o nobilime ridicată prin merite și destoinicie militară dovedită în fața vrășmașului. Vechile cântece religioase, Vedele, fură înlocuite cu cântece de război cu preamăriri de eroi, cari în urmă au alcătuit epopeea Indiei.

După cucerirea țării, triburile ariene au întemeiat mai multe regate și orașe. Cele mai înfloritoare erau pe valea Gangelui și a Jamunei. Cu vremea, datorită climatului și încelării războaelor, clasa războinicilor își pierdu puterea și în locul ei se ridică *clasa preoților* (brahmanii).

3. Indienii sub Brahmani, Castele.

După ce puseră mâna pe putere ei făcură mari schimbări atât în organizarea *religioasă*, cât și în cea *politică și socială*. Noua rânduială se găsește într'o carte numită cartea legii lui Manu, compusă pe la anul 600 î. de Ch.

În primul rând, brahmanii înlocuiră vechea religie printr'o nouă învățătură într'un singur Dumnezeu nevăzut anume Brahma. Toate puterile naturei nu sânt de cât formule sub care apare Brahma. Brahma era spiritul lu-

mei întregi, pornind dela cea mai mică viețuitoare și sfârșind cu marile puteri ale naturii. Dar organizarea socială întocmită de brahmani, a înăbușit libera dezvoltare a poporului printr'o nedreaptă și aspră împărțire în *caste*. De această rânduială, brahmanii profitară fiindcă ei își asigurară puterea și locul întâiu.

Erau trei caste socotite curate: *Brahmanii*, născuți din capul lui Brahma, *răsboinicii*, făcuți din brațele lui, iar a treia, *agricultorii, comercianții și industriașii*, făcuți din picioarele lui Brahma. A patra castă era formată din descendenții populațiilor băștinașe. Ei erau disprețuiți și excluși din comunitatea religioasă. Această ultimă castă era socotită ca necurată și întrebuințată la munci (*parias*).

Dintr'o castă nu se putea trece într'alta. Puterea și privilegiile celor din primele trei caste treceau numai în moștenirea urmașilor.

Prin *legea* lui Manu, puterea politică era încredințată regilor ajutați de consiliul brahmanilor. Toate castele plăteau dări, afară de brahmani, căci asupra acestora autoritatea regilor nu se întindea. Țara era împărțită în provincii, pe care le guverna câte un funcționar numit de rege. Din cauză că reșii sprijiniți de brahmani abuzau de puterea lor și încărcau cu biruri prea grele poporul, autoritatea lor se menținea prin teroare și printr'o puternică poliție. Intr'un cuvânt, *brahmanismul* a fost un izvor de nedreptăți și suferințe pentru clasele de jos, căci a creiat un despotism, a cărui asprime a săpat prăpastii între oameni.

4. Mișcarea împotriva brahmanilor. Buda.

Ca totdeauna când răul ajunge la culme, s'a produs și în lumea indică o reacțiune către *bine*, asemănătoare aceleia pe care au provocat-o, în viața poporului evreu, profeții. A apărut și în India un *profet*, care dându-și seama de marea nedreptate ce sta la baza brahmanismului, a propovăduit o nouă învățătură. Acest om a fost *Buda*, iar doctrina lui s'a numit *budism*. Buda era fiul unui rege. Ideile fundamentale ale învățăturei lui erau:

mila pentru tot ceiace respiră sub soare și egalitatea oamenilor. El a negat ierarhia castelor și nu admitea nici o diferență între oameni. *Brahman, războinic* sau *parias*, toți sunt oameni. Se înțelege că această învățătură a fost îmbrățișată cu mare căldură de clasele muncitoare. Ideile lui Buda se răspândeau cu o repeziciune uimitoare.

Dar învățătura lui Buda mai are o latură. După el, nefericirea oamenilor izvorăște din însăși dorința de a trăi. Dela naștere până la moarte, viața noastră este un câmp de suferințe și de dureri. Durerile izvorăsc din dorințele și aspirațiunile care neincetat sbuciumă sufletul oamenilor; numai moartea pune capăt acestor suferințe. Să înăbușim deci sufletul nostru, nelăsându-i nicio dată libere avânturile, dorințele și pasiunile. Datorită acestei învățături budismul a făcut pe mulți să se retragă din lume și din viață în pusnicie, pentru a putea să îndeplinească această *sinucidere sufletească*. Societatea, cu ispitele ei, cu concurența de fiecare zi între oameni, atâță instinctele și împiedică realizarea idealului de mai sus. Cu toate persecuțiile deslănțuite de brahmani încă din vechime, astăzi sânt în India, China, Japonia și Tibet. peste 400.000.000 de budiști.

5. Literatura indică.

Legendele vechi ale Indienilor și luptele pentru cucerirea Indiei se oglindesc în două mari epopei: *Ramayana* și *Mahabharata*, creațiuni ale poporului indian. La început au fost transmise din generație în generație prin viu graiu. Mai târziu ele au fost culese și puse în ordine: *Mahabharata*, de către Vyasa și *Ramayana*, de către Valmiki. Dar acești poeți sânt, ca și Homer, personajii legendare. În decursul veacurilor, poemele s'au modificat neincetat. Fiecare generație le-a adăos câte ceva sau a căutat să le adapteze la spiritul și la mentalitatea ei. Astfel pe de o parte au crescut foarte mult, iar pe de alta s'au produs schimbări și de limbă și de conținut. Astfel sub influența brahmanilor, caracterul original-războinic și eroic, al *Mahabharatei* a fost modificat prin introducerea unor noi capitole cu caracter religios și moral. Așa

într'un loc poemul războiului este întrerupt prin celebra Bhagavad-Ghita (cântec divin) alcătuită din 18 cântece.

În vreme ce Mahabharata cântă și exaltă vitejia, în Ramayana, locul principal îl ocupă virtuțile morale, în deosebi iubirea filială, cea conjugală, devotamentul, resemnarea în nenorocire, etc.

Mahabharata cuprinde fapte care amintesc vremurile în care Aarii au cucerit câmpia Gangelui; Ramayana oglindește epoca în care ei s'au întins către sudul peninsulei.

II.

1. China Țara și locuitorii. Producția și civilizația.

Imobilismul chinez. Statul.

Despotismul.

China este una dintre regiunile cele mai fertile ale Asiei. Deaceia, din cele mai vechi timpuri se observă aci o mare aglomerație omenească. Tot astfel ne explicăm și istoria plină de lupte împotriva multor hoarde de năvălitori care doreau să stăpânească bogatul pământ al Chinei.

Era firesc deci, ca de timpuriu să se dezvolte în China, agricultura; că a fost ocupațiunea națională cea mai veche se vede dintr'aceia că era pusă sub protecția imediată a împăratului. El însuși lucra o anumită bucată de pământ. Grânele cultivate erau grâul și mai ales orezul. Mai târziu s'au dedat și grădinăritului. Au făcut din cultura ceaiului și din fabricațiunea mătăsii, o adevărată mândrie a națiunii și o sursă de îmbogățire. Tot astfel cum împăratul era protectorul agriculturii, împărăteasa era protectoarea culturii mătăsii.

Chinezii au întrecut toate popoarele vechi în privința țesăturilor de mătase și a stofelor de lână. Dar cu toate aptitudinile lor pentru civilizație, cu toată istețimea lor industrială și cu toată finețea lor intelectuală, Chinezii, trăind vreme îndelungată sub un regim de apăsare au rămas la o parte de viața istorică a celorlalte popoare iar cu vremea au pierdut marile lor aptitudini spre progres. Cu tot numărul lor uriaș *imobilismul* în care s'au deprins să trăiască a făcut ca înrâu-

rirea lor asupra restului omenirii să fie destul de mică și târzie. Într'adevăr, se poate spune că poporul chinez este singurul din lumea veche care nu și-a părăsit niciodată locurile pe care le-a ocupat dela început și nici caracterul culturii sale de acum cinci mii de ani. Cu 1500 de ani înainte de Alexandru al Macedoniei ei cunoșteau busola și știau să facă măsurători geografice. Cunoșteau de asemenea scrierea, sculptura în lemn, fabricarea porțelanurilor, țesătoria, fabricarea hârtiei, praful de pușcă, și chiar un fel de imprimerie.

Limba chinezilor este monosilabică iar scrierea lor cuprinde zeci de mii de semne grafice. Din această cauză, poporul de jos nu a reușit niciodată să le învețe. Numai cei din clasele înalte — mandarinii — știu până la 10.000 adică abia un sfert din totalul acestor semne. Scrierea lor este de sus în jos și dela dreapta spre stânga.

Tot lipsa de mișcare și de contact ne explică și caracterul foarte tradiționalist al poporului chinez. Nu există în lume un popor mai atașat tradițiilor și uzanțelor moștenite dela străbuni, decât Chinezii. Lucrul acesta a împiedicat într'o mare măsură progresul. Dar mai mult decât orice, dezvoltarea marilor aptitudini cu care sunt înzestrați Chinezii a fost stânjenită — cum am spus mai sus — de lipsa complectă a libertăților. Într'adevăr, în vechiul imperiu, capul statului era investit cu o putere fără margini și venerat ca un zeu, sub numele de „*Fiul Soarelui*”. Acest monarh autocrat, împreună cu clasa mandarinilor — care era împărțită în *nouă ranguri* — au ținut poporul într'un regim de mare asuprire și dispreț, interzicându-i orice lucru sau idee nouă. Acestui regim se datorește firea închisă, servilă, ascunsă și uneori lașă, a poporului chinez.

2. Istoria veche a Chinei.

Poporul chinez este cel mai numeros dintre toate semințiile mongole. După unii învățați, cea mai veche civilizație a lumii s'a născut în China. Date referitoare la

chinezi avem cu 3000 de ani înainte de Christos. Din nefericire, istoria veche a acestui popor este confundată într'un noian de legende din care cu multă greutate poate fi desprins adevărul. Din această epocă legendară a istoriei chineze distingem numele unor organizatori și legislatori celebri, cum au fost *Fo-hi*, *Yao*, *Șun* și *Yn*. După această epocă avem date cu privire la o vestită dinastie *Tsche-u* — întemeiată de un împărat numit *Wuwang* — care a ținut tronul Chinei până la mijlocul veacului III în. de Cr., când împărații eșiți din această dinastie au decăzut. Pe la anul 230 în. de Cr. s'a produs o violentă reacțiune condusă de un principe foarte energic, anume *Schihong-ti*, care a restaurat vechiul despotism imperial și a ridicat faimosul zid chinezesc pentru a se opune invaziunii popoarelor nomade dela nord. De aci înainte, împărăția chineză a mers propășind. Sub dinastia Han — între anii 206—263 după Cr. — a ajuns la cel mai înalt grad de putere și expansiune.

3 Religia. Confucius.

Cerul (*Tien-ce*) a reprezentat pentru vechii Chinezi, ca și pentru cei de azi, *ideea de Dumnezeu*, *ideea unității absolute*, *ideea ordinii universale*. Împăratul era socotit ca o încercare umană a acestui principiu. Misiunea lui era să mențină legile. Chinezii n'au fost un popor prea copleșit de misticism. Limba lor nu are nici un cuvânt care să reprezinte o ființă imaterială, de esență divină. Religia lor este mai mult un *sistem de morală*, care se rezumă într'un principiu de *supunere nelimitată* a copiilor către părinți, a femeilor către soți și a supușilor către principii lor. Această religie este plină de percepțe morale și filosofice, alături de tot felul de ceremonii și practici superstițioase.

Chinezii cinstesc ca întemeietor al literaturii ca și al religiei lor, pe un înțelept anume *Confucius*, care a trăit între anii 550—479 în. d. Chr. Confucius nu a fost mai mult un filosof înțelept, un moralist și un legiuitor. El a cules și a coordonat vechile doctrine și tradiții și a creiat astfel un *sistem moral, juridic și politic*, care este temeiul organizației lor sociale.

Învățăturile lui Confucius sunt cuprinse în patru cărți (*Kings*), unele compuse de el, altele luate din lucrări mai vechi sau culese din tradiția populară. Aceste cărți sunt foarte respectate de Chinezi. Prima, *Y-King*, are un cuprins filosofic; a doua *Li-King*, este o carte de rituri și ceremonii; a treia, *Și-King*, este o carte de cântece vechi naționale, pline de grație, de demnitate și de frumusețe; a patra, *Șu-King*, este scrierea cea mai de seamă căci cuprinde legile și învățături de caracter politic. Acolo se găseseră principii interesante privitoare la arta de a governa și asupra dreptului public.

LECTIA VI.

P E R Ș I I

Am arătat, vorbind de Indoeuropeni, că în vreme ce o parte din ei coborâra spre India și deteră naștere poporului indian, altă parte se întinse peste platoul Iranului; dintre aceștia ieșiră *Mezii* și *Perșii*, cunoscuți și sub numele de *popoarele zendice*. Până în secolul al VI-lea lumea veche fusese dominată de popoarele semite. De aci înainte dominațiunea lumii trece în mâna popoarelor de rasă arică. Cei dintâi cari au ajuns la o puternică înjghebare de stat dintre Ari, au fost Medo-Perșii. Ei întemeiară pe podișul Iran, un imperiu care a ajuns să cuprindă în granițele lui toate statele creiate odinioară de popoarele semite.

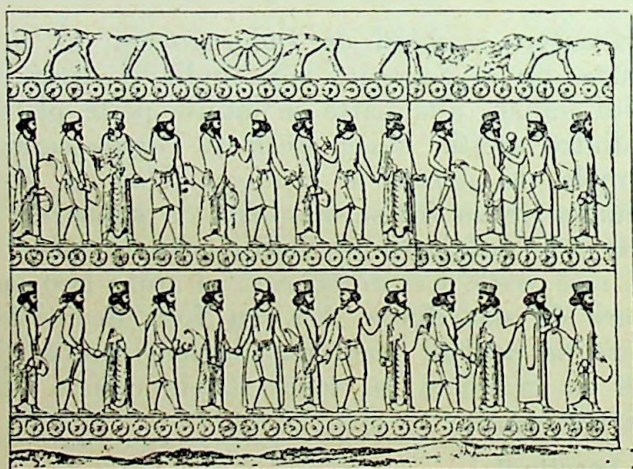
2. Iranul. Locuitorii.

Iranul este un platou înalt de 1000 metri și de vreo cincinci ori mai întins ca țara noastră. Se mărginește la apus cu fluviul Tigru, la răsărit cu Indul, la Nord cu Munții Caucazi și Marea Caspică și la Sud cu Golfurile Persic și Oman. O mare parte însă a acestui platou — mai bine de două treimi — este neroditor din cauza climei. Într'adevăr iarna se lasă un ger de 30 — 40 grade ca în Siberia, iar vara arșită de 45 — 50 grade, ca în Sahara. La aceasta se mai adaugă și lipsa de apă. Către centru, din cauză că apa lipsește cu desăvârșire, platoul are înfățișarea unui deșert, în care nu crește nici un arbore.

Ținuturile mai roditoare sânt în apropierea munților cari mărginesc platoul și dealungul râurilor. Partea de nord a Iranului se numește Media iar partea de sud Persia. Și Mezii și Perșii aveau aceeași credință religioasă. Fiind din aceeași rasă cu Europeanii, trăsăturile feții lor erau asemenea trăsăturilor noastre, figura ovală, nasul drept, părul lins și pielea albă. La început ei se ocupau ca toți Arii cu vânatul și păstoria; mai târziu se deprinseră cu lucrarea pământului.

3. Imperiul Persan Cyrus.

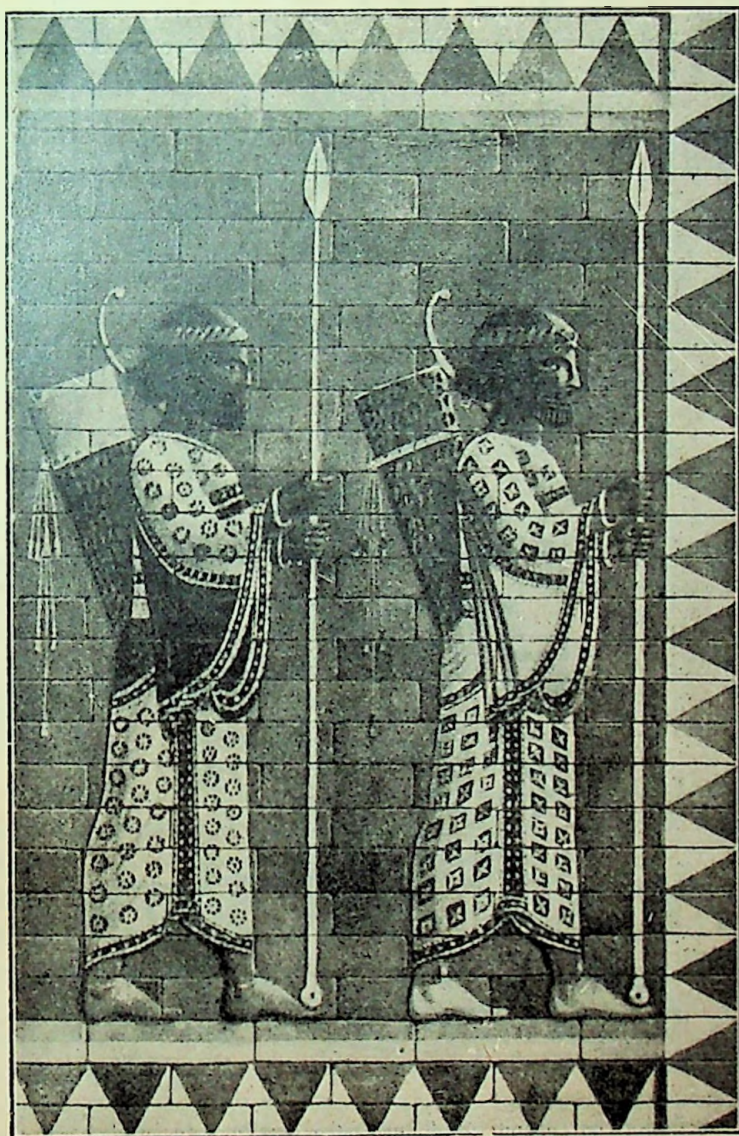
Mezii întemeiară încă prin veacul al VII-lea în. d. Cr. un stat puternic care crescă foarte repede. Regii Mezi

Ostași perși (sculptură la palatul din Persepolis).

și aveau reședința în orașul *Ecbatana* în Media. Intemeietorul statului med a fost *Ciaxare* care a ajutat pe Babiloneni să distrugă Ninive, capitala Asiriei (606). Prin veacul al VI-lea un prinț viteaz de neam persan *Cirus* se răsculă contra regelui med, îl răsturnă și puse mâna pe conducerea acestui stat. Organizând o armată mare, el cuceri Chaldeia, Siria, Palestina și Fenicia. Ca să cucerească Babilonul fu silit să schimbe cursul Eufratului. Către Nord, el ajunse către Munții Caucaz. În 20 de ani,

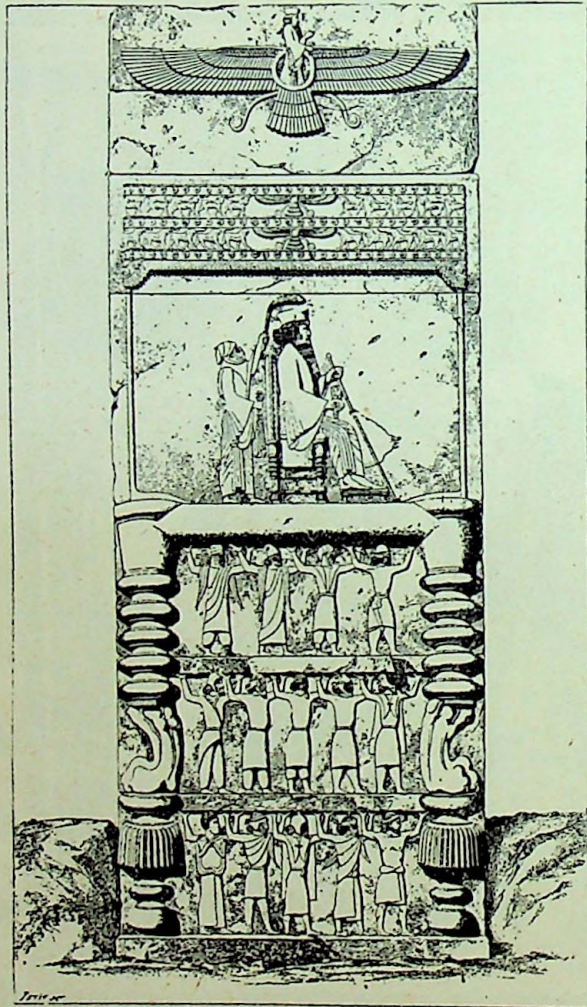
Cirus întemeie un imperiu care se întindea dela Marea Mediterană până la Indus. El muri într'o expediție în-

Arcași persani (cărămidă smălțuită).

dreptăță contra popoarelor nomade din stepele dela Estul Mării Aral, în anul 529.

În anul 521 se încoronă rege al Perșilor *Darius I*, cel mai de seamă dintre regii pe cari îi avu acest popor. Ca și *Cirus* el a fost un rege războinic. Cea mai vestită expediție a lui *Darius* a fost aceea contra *Sciților*, popor de călăreți nomazi cari locuiau stepele rusești dintre

Sculptură înfățișând tronul lui *Darius* susținut de supușii lui.

Dunăre și *Don*. Acești barbari atacau neîncetat frontierele persane și apoi, cu caii lor iuți se făceau nevăzuți. Erau cruzi și vileji. *Darius* strânse o armată foarte mare

și trecu peste Bosfor, în Europa. În drum cuceri Tracia și merse mai departe, ajungând la țărmurile Dunării de jos (în Dobrogea). Pe un pod de vase făcut de Grecii din Asia Mică, aproape de Isaccea, Perșii trecură în Basarabia de azi. Sciții nu voră însă să lupte, ci se retrăgeau mereu, arzând și pustiind totul în calea lor. Darius îi urmări până la fluviul Don, dar, în cele din urmă, exasperat de chinuri și lipsuri, se retrase în Asia, lăsând o parte din oștire în Tracia. Invazia Perșilor în Europa a pus pe gânduri pe Greci. Ei nu puteau privi nepăsători cucerirea țărilor din vecinătatea lor de către un dușman atât de puternic și despotic. Teama că-și vor pierde libertatea la care ei țineau nespuse de mult, i-a făcut pe Greci să-și încordeze toate puterile pentru a împiedica așezarea Perșilor în Europa. Vom vedea cum a fost cu puțință ca imperiul persan, cel mai mare imperiu al lumii vechi, să fie înfrânt de Greci, un popor mic la număr și lipsit de forță militară. Două expediții făcu marele Darius împotriva Grecilor, dar fără succes. Muri după o domnie de 36 de ani, tocmai când pregătea o nouă expediție împotriva Grecilor.

4 Organizarea imperiului lui Darius.

Darius a fost un mare organizator. Principiul de temelie în organizarea imperiului persan a fost acela de a lăsa fiecărei țări obiceiurile, legile, religia și limba; unora, cum au fost Armenia și Pontul, le-a lăsat și regii naționali. Popoarele supuse de Perși s'au bucurat deci de oarecare autonomie și de o viață mai omenoasă decât acei pe care au avut-o sub stăpânirea Egiptenilor sau a Asiro-Chaldeienilor. Darius împărți imperiul în 30 de provincii. În fruntea fiecăreia puse un guvernator numit *satrap*. Dela numele acesta și provincia se numea satrapie. Satrapiile erau tot atât de mari cât o țară. De pildă Egiptul alcătuia o singură satrapie; Siria și altele la fel.

Satrapul avea o putere absolută. El strângea impozitele și împărțea dreptatea; avea drept de viață și de moarte asupra locuitorilor. Tocmai fiindcă avea o putere

așa de mare, Darius rândui pe lângă fiecare satrap câte un secretar. Acești secretari însă, spionau toate mișcările satrapului și înștiințau regulat pe regele asupra purtărilor lui. Foarte adesea satrapii abuzau de puterea mare ce li se încredința. Din această cauză, Darius rândui un număr de inspectori porecliți „ochii și urechile regelui”. Aceștia veneau din când în când pe neașteptate la curtea câte unui satrap și controlau purtarea sa. Fiecare satrap avea răspunderea plății tributurilor în satrapia sa. Plata tributurilor se făceau în aur sau argint. Darius bătu și monede de aur și argint, numite după numele lui *darici*.

Acestea sânt cele mai vechi monede cunoscute în lume. El făcu și o rețea de drumuri dela un colț la altul al imperiului, precum și numeroase canale. Din loc în loc, făcu și case de adăpost unde călătorii se puteau adăposti în timpul nopților. Tot Darius a organizat primul serviciu regulat de poștă, cel mai vechiu cunoscut în istorie. Ordinele trimise satrapilor și răspunsurile acestora soseau în capitală cu o iuteală surprinzătoare pentru acele vremuri, datorită acestui serviciu de poștă și curierilor. Și în Biblie s'a păstrat amintirea acestei organizațiuni persane. Regele persan locuia într'un palat bogat, înconjurat de nenumărați dregători, ofițeri și slujitori. Eșia foarte rar la marile ceremonii și mai ales la vânătoare, ocupațiune foarte prețuită de nobilimea persană. Când regele apărea undeva, supușii cădeau în genunchi. Luxul, pompa și bogăția dela curtea regilor persani au rămas de pomină. Peste 15.000 persoane trăiau în preajma lor. Nu este deci de mirare că ruinele palatelor din Susa și Persepolis, capitalele imperiului, sânt cele mai mari din lumea întreagă.

5. Credința Perșilor.

Dualismul.

Perșii credeau că lumea este stăpânită de doi zei: al binelui, numit *Ormuz* și al răului, numit *Ahriman*. Ormuz este creatorul lumii. El dă și întreține viața oamenilor, animalelor, plantelor. El face pământurile fertile, el dă celui bolnav, sănătatea, el ne inspiră gândurile frumoase și faptele bune. Tot ceace este frumos, sănătos, virtuos

și folositor, este opera lui Ormuz. El seamănă cu Iehova al Evreilor; dar nu cu acela din primele timpuri, iubitor de sacrificii și răsbunător, ci cu acel Iehova spiritualizat, așa cum l-au înfățișat profeții.

Ahriman este zeitatea răufăcătoare; el are oarecare asemănare cu satan (diavolul) din Biblie. Un înger revoltat; în credința oamenilor Ahriman este chiar fratele lui Ormuz. El are o putere egală cu a fratelui său. Ahriman nu se mărginește să îndemne oamenii la rele, ca Satan; el însuși este autorul a tot ce se întâmplă rău în univers. El provoacă epidemiile, el deslănțue uraganul, care distruge sămănăturile, el este zeul urăteniei și al întunericii. Frigul, foamea, secetea, moartea, minciuna, necredința și toate nelegiuirile sânt opera lui Ahriman.

Această învățătură le-a fost dată de un înțelept numit *Zoroastru*.

Mai târziu, în vremea imperiului, învățăturile lui Zoroastru au fost culese într'o carte sfântă numită *Zend-Avesta*. Zend este numele vechei limbi persane. Zend-Avesta este foarte lungă și se împarte în 21 de părți. Se zice că originalul a fost scris pe 1000 piei de bou.

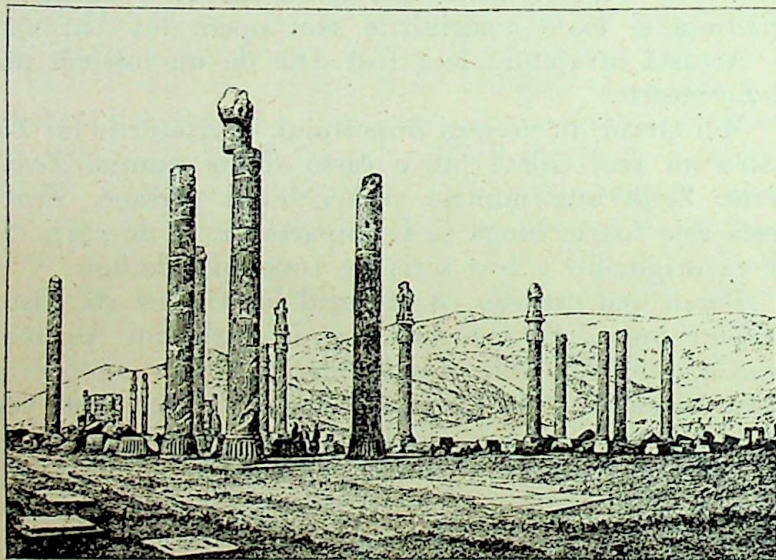
Perșii mai credeau că în jurul lui Ormuz stă oastea spiritelor bune, adică îngerii, iar în jurul lui Ahriman aceea a duhurilor rele, adică demonii. Intre cei doi zei și între armatele lor de îngeri și demoni este o luptă veșnică. Cele două puteri fiind aproape egale, uneori învinge Ormuz, alteori Ahriman. Va veni o zi însă, când Ahriman, zeul răului, va fi cu desăvârșire învins și ucis de Ormuz, zeul binelui. Această credință în două puteri, în doi zei, se numește *dualism*. Perșii nu făceau lui Ormuz temple și nici statui. *Flacărea*, simbolul purității, era imagina lui.

Strămoșii noștri romani, trăgându-se din aceeași rasă cu Perșii (rasa Arică), au avut și ei *cultul focului*. În zilele de sărbătoare preoții (magii) persani adunau poporul și le citeau din legea sfântă. În această lege se spune că omul trebuie să facă neconținut fapte bune, să nu rostească niciodată vorbe de ocară, să fie curat la suflet, și să nu mintă niciodată. Mare dispreț aveau Perșii pentru cei mincinoși.

Trebuie să recunoaștem că nici unul dintre popoarele de care am vorbit până acum n'a avut o religie atât de frumoasă. În cele de mai sus se poate vedea că religia Perșilor a avut un fond moral superior tuturor celorlalte religii. Dela „vișelul de aur” și dela cultul zeiței Istar, care îngăduia toate desfrânările — omenirea a făcut și în domeniul religiilor un mare pas înainte. Progresul acesta se datorește Perșilor.

6. Cultura. Artele.

În domeniul culturii, Perșii n'au fost creatori. Au știut însă să se folosească de toate descoperirile și cul-

Daptes Flandrs.

Ruinele unui palat din Persepolis (coloane subțiri și înalte).

turile popoarelor pe cari le-au supus. Rar s'a văzut popor care să împrumute atât de repede și de mult. Fiecare cucerire aducea noi învățături în artă, în religia și chiar în viața sa de toate zilele. La Curtea din *Susa* se întâlneau medici greci, arhitecți din Ninive, sculptori din Babilon, un oculist egiptean, industriași din Fenicia, lucrători și artiști din toate provinciile imperiului. Orice om de talent de oriunde ar fi venit, putea fi

sigur că va găsi la curtea *marelui rege*, o bună primire. Prin cucerirea persană s'au contopit în aceeași cultură, toate diferitele culturi ale Orientului. Religia îi împiedica să ridice temple, ei construiau palate și morminte. Și azi se mai văd ruinele palatului lui Cirus, pe locul unde a fost odinioară capitala sa *Pasargade*. La o distanță de patru kilometri se vede un mormânt, despre care se crede că este chiar al lui Cirus. Un oraș mare și cu clădiri frumoase, pare să fi fost *Persepolis*, capitala lui Darius. Lângă oraș, pe niște înălțimi, se văd și azi ruinele

Scenă de război (baso-relief persan).

palatelor regale. O pantă ușoară, în care se săpaseră trepte (111), ducea până în fața palatelor. Cel mai vechi dintre palatele acestea este acela a lui Darius. După un portic susținut de opt coloane urmează o sală pătrată, lungă de 15 metri și susținută de alte 16 coloane. Persanii sânt cei dintâi din Orient cari au redus diametrul coloanei și au mărit înălțimea. Astfel coloanele dela *Persepolis* au o înălțime de 13 ori mai mare decât grosimea. Din această cauză erau foarte elegante. Capitелul reprezenta doi tauri în genunchi. Pe ușile și pe pereții palatului erau baso-reliefuri bine executate, reprezentând scene din viața regelui, mai ales scene de vânătoare. În apropierea acestor palate, se găsesc săpate în stâncă mormintele regilor persani.

Pe drumul care duce dela *Ecbatana* spre *Babilon*, prin munți, se află o stâncă uriașă (*Behirtun*), acoperită cu

baso-reliefuri și inscripții. Alături este o scenă în care se vede Darius judecând și pedepsind pe dușmanii săi. Și la Susa, altă reședință a regilor perși, se văd urmele

Pictură de pe un vas persan.

unor mari palate. Cel mai frumos dintre palatele din Susa are o sală de 7000 metri pătrați. Deosebit de frumoasă este aci *friza leilor* și *friza arcașilor*, din cărămidă smălțuită (azi la Paris, la Muzeul Luvru).

LECȚIA VII.

Grecia. Țara și locuitorii. Cele mai vechi civilizații.

1. Așezarea și înfățișarea Greciei.

Până acum am învățat despre popoarele orientale, însă gradul de civilizație la care au ajuns aceste popoare a fost întrecut cu mult de un popor din Europa: Grecii. Grecii au continuat civilizația popoarelor orientale, însă i-au dat o dezvoltare mult mai mare, în filosofie, artă, literatură, și de aceea civilizația grecească stă la temelia civilizației noastre de azi.

Grecia este o țară muntoasă cu maluri neregulate, în care marea pătrunde peste tot, în golfuri. De jur împrejurul țărmului sânt o sumedenie de insule stâncoase, formând pe alocurea ca o punte între Europa și Asia. Pământul Greciei este stâncos și sărac, piatra cea mai aleasă ce se găsește în munții Greciei este marmora albă din care Grecii au clădit cele mai frumoase monumente și statui. Din punct de vedere geografic, Grecia se împarte în trei părți: Grecia continentală la nord, Grecia peninsulară sau Peloponesul la sud, legat de continent prin istmul de Corint (astăzi tăiat de un canal). În sfârșit sumedenia de insule din jurul Greciei formează Grecia insulară.

2 Grecia Continentală.

În partea de nord a Greciei se întinde o țară muntoasă brăzdată de râurile cari se varsă în Marea Egee, care se numea încă din antichitate Macedonia. În Macedonia locuiau Greci amestecați cu barbari Traci și de aceea locuitorii acestei țări nu erau considerați ca Greci curați, mai ales că vorbeau un dialect deosebit. La sudul Macedoniei se află muntele cel mai înalt al Greciei, Olimpul, despre care Grecii spuneau că este locuința zeilor.

Spre sud de Olimp se desprinde lanțul munților Pindului, care despart două ținuturi spre răsărit și spre apus: Epirul și Tesalia. La sudul Tesaliei se află o trecătoare în munți. Termopile (Porțile Calde, din pricina izvoarelor calde de acolo). E singurul loc pe unde se poate străbate spre sud, de aceea Grecii o socoteau ca o poartă de apărare împotriva năvălitorilor. Mai la sud, până la golful de Corint, se găsesc mai multe ținuturi despărțite între ele prin munți: Etolia, Focida, (în care se afla, în munți, *Delfi*, locașul sfânt cu templul zeului soarelui). Beotia, o țară locuită de oameni cu moravuri aspre, în care se află orașul Teba și muntele Helicon, locașul muzelor. Mai la sud, în Marea Egee, se întinde peninsula Atica, unde se află Atena, orașul cel mai vestit și cel mai bogat al Greciei vechi, la poalele unui deal numit Acropole sau orașul de sus. Portul Atenei se numește Pireu.

3. Grecia peninsulară și insulară.

Peloponesul (numit astăzi Moreia), este o peninsulă mare care are forma unei mâini și se termină cu trei capuri. În partea de nord se află un ținut numit Achaia, care a păstrat numele străvechi al Grecilor. Spre est de Achaia se întinde Argolida, numită așa după orașul Argos. În Argolida se află ruinele celor mai vechi orașe din Grecia continentală și peninsulară, Micene și Tyrint. În centrul Peloponesului este Arcadia, singurul ținut din Grecia unde avem păduri și poeni ca la noi în țară. De aceea Grecii socoteau acest ținut ca cel mai fericit și mai frumos al țării lor. La apus de Arcadia era orașul Olimpia, unde era templul lui Zeus; aci se țineau vestitele jocuri olimpice. La sudul Arcadiei se întind de-acurmezișul peninsulei munții Taiget, cari despart două ținuturi: la apus Mesenia, la răsărit Laconia. În Laconia se află vestitul oraș Lacedemona sau Sparta, cunoscut prin vitejia ostașilor și prin educația aspră și militarăscă a locuitorilor.

Dintre insulele Greciei cea mai mare este Creta, unde s'a născut și cea mai veche civilizație din Grecia. Marea

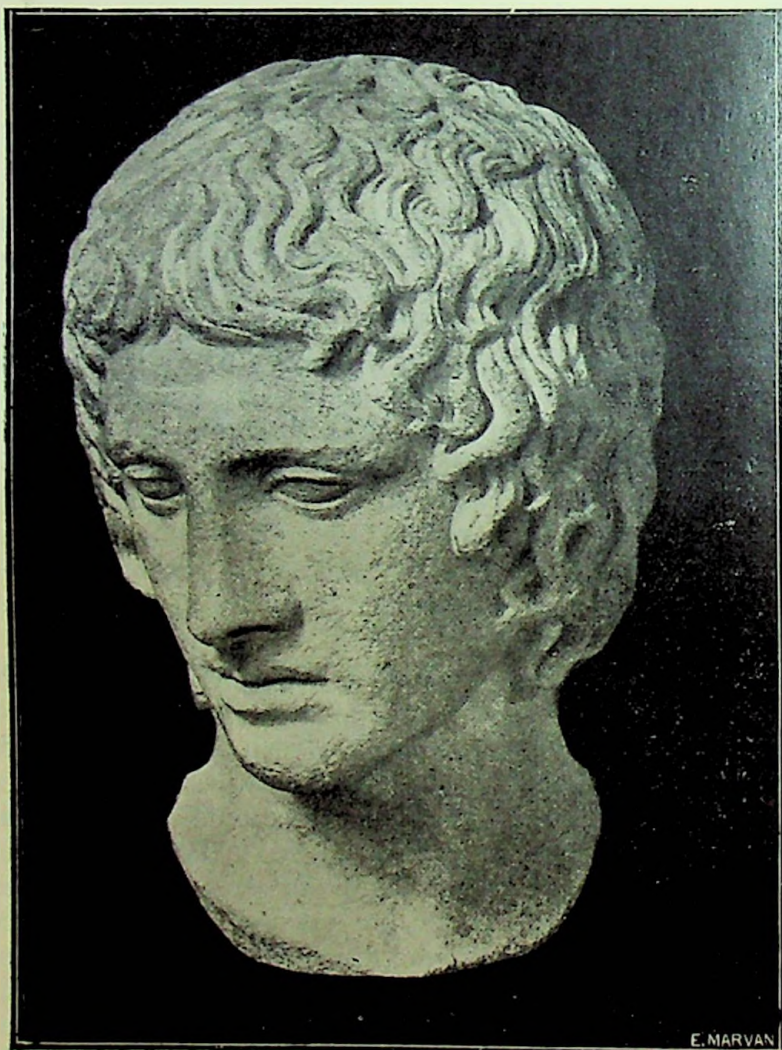
Egee este plină de insule, cari formează o punte între Grecia și Asia Mică. Cele mai însemnate sânt Eubeia, aproape de coastele Aticeii, Paros vestită pentru calitatea marmorei, Delos și altele. La apusul Greciei se află de asemenea câteva insule mari, dintre cari cea mai însemnată este Corcyra, astăzi Corfu.

4, Înfrățirea pământului grecesc asupra locuitorilor.

Am învățat cum pământul influențează adânc asupra istoriei popoarelor. Astfel istoria Egiptului și a Mesopotamiei sânt în legătură în primul rând cu fluviile mari ce străbat aceste țări. La fel și istoria Greciei este în legătură cu aspectul și așezarea pământului. În primul rând trebuie să ținem seama de faptul că Grecia este o țară săracă și nu are alte bogății decât măslinul, smochinul și portocalul, iar ca animale mai ales capre. De aceea Grecii au fost siliți să-și caute hrana în țări străine. Ei vindeau untdelemn, vin, fructe, pește sărat, lână și vase și în schimb cumpărau grâu ca să-și facă pâine. Iată deci cum sărăcia Greciei a silit pe locuitori să se facă negustori.

Grecii au fost cei mai mari negustori ai lumii vechi și anume negoțul l-au făcut pe mare. Marea pătrunde peste tot în Grecia și de aceea Grecii s'au obișnuit de timpuriu cu navigația. Cele dintâi legături le-au avut cu Asia Mică, de care îi legau insulele din Marea Egee, iar mai târziu comerțul lor s'a întins în toată Marea Mediterană și în toată Marea Neagră. Întrând în legături cu popoarele civilizate: Egiptenii, Fenicienii și Perșii, Grecii au învățat dela ei multe meșteșuguri, știința și arta lor și au ajuns și ei repede un popor civilizat. Marea Mediterană și în special Marea Egee sânt mări pline de lumină, veșnic senine, de o culoare albastră deschis. Trăind în acele locuri senine și frumoase, Grecii au fost înrăuriți în firea lor, au devenit iubitori ai frumuseții, artiști. Artă și literatura grecească sânt senine, neturburate și perfecte ca formă. Aceasta este o înfrățire a naturii în mijlocul căreia au trăit.

Dar pe de altă parte structura pământului grecesc a avut și o urmare nenorocită asupra istoriei Grecilor. Această țară este brăzdată de munți cu pasuri puține și cu

Figură de tânăr grec.

comunicații grele dela un loc la altul. De aceea Grecii n'au format un singur stat, ci fiecare vale, fiecare insulă era socotită ca o țară deosebită, cu capitala și conducătorii

ei. Astfel din cauza structurii pământului s'au născut o mulțime de țări, care se dușmăneau adesea între ele și purtau chiar războaie crâncene.

5. Formarea poporului grecesc.

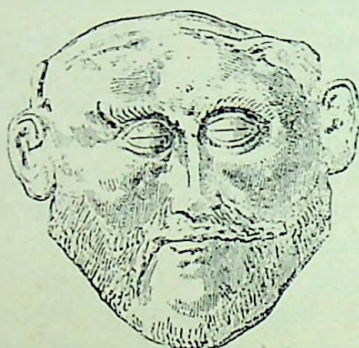
Grecii sânt de rasă albă, din ramura ariană, ca și Persii. Ei își mai ziceau și Heleni, iar țara lor o numeau Helada. Grecii se împărțeau în privința limbii în trei ramuri și anume: Ionienii, cari locuiau în Atica, în insule și pe coastele Asiei Mici. Ionienii au fost negustori și corăbieri și în același timp au întrecut pe ceilalți Greci în privința civilizației. Dorienii locuiau mai ales în Pelopones. Erau oameni aspri și războinici, foarte disciplinați și viteji, iubitori de țară, dar cu învățătura nu se prea împăcau. Orașul lor de frunte era Sparta. A treia ramură o alcătuiau Eolienii, cari ocupau o parte din Grecia continentală și câteva insule mari.

Multă vreme s'a crezut că Grecii au fost cei mai vechi locuitori ai acestei țări și învățații se minunau cum au putut ei să formeze așa deodată o civilizație așa de perfectă. Acest fapt era chiar numit „miracolul grec”. Dela o vreme însă s'au descoperit în Grecia, în urma săpăturilor făcute de arheologi, urmele unor civilizații mai vechi decât cea grecească. Așa dar, nu este vorba de o minune, căci în istorie nu există minuni, ci de o continuare și o perfecționare a unor civilizații mai vechi. Înainte de venirea Ariienilor în Grecia și în celelalte țări din sudul Europei, locuia în aceste părți o rasă deosebită, brună, o ramură a rasei albe, pe care învățații o numesc *rasa mediteraniană*. Din amestecul supușilor și al cuceritorilor s'a născut poporul grecesc. Două civilizații au existat în Grecia înainte de venirea Ariienilor, deci înainte de formarea poporului grecesc: civilizația cretană, cea mai veche și apoi civilizația miceniană.

6. Civilizația Cretană.

Grecii povesteau în legendele lor despre un rege legendar din Creta, anume Minos care ar fi trăit într'un palat cu mii de încăperi, în care te rătăceai și nu mai puteai ieși. Palatul se numea *labirintul*. Multă vreme s'a

crezut că e vorba de o legendă fără temei real, până ce un învățat englez, Evans, a descoperit în adevăr ruinele palatului lui Minos din localitatea Cnosos din Creta. Odată cu această descoperire s'au găsit urmele unei civilizații străvechi, care se întindea în Creta și în insulele Mării Egee. Această civilizație a fost numită cretană sau minoică, după numele regelui Minos. Se poate stabili că începuturile civilizației cretane se ridică la 3000 de ani înainte de Cristos și ține cam până la anul 1400 a. Cr. În această

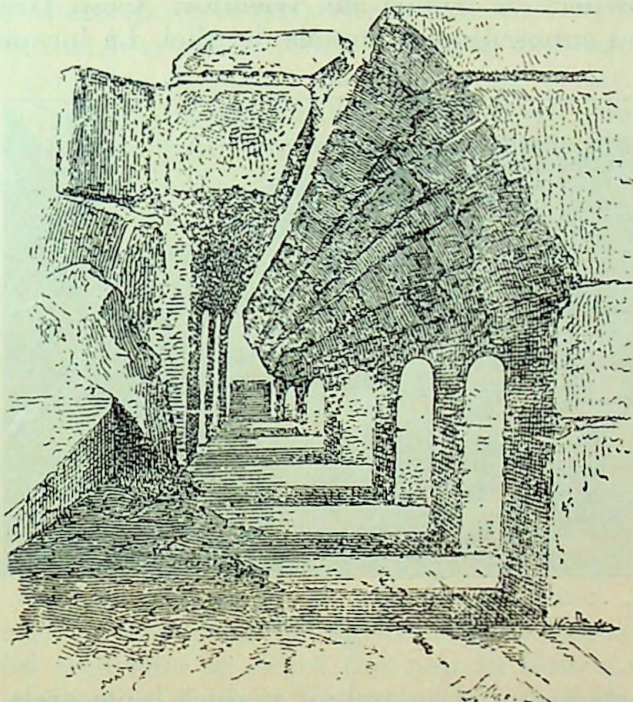

Mască de aur găsită la Mycene.

lungă perioadă trăia în Creta un popor de rasă mediteraneană, care se ocupa cu negoțul pe mare. Legăturile comerciale ale Cretanilor erau mai ales cu Egiptenii, cari i-au reprezentat în sculpturile lor în relief, numindu-i popoarele dela mare. Dar legăturile lor se întindeau și la nord și în așezările preistorice din țara noastră s'au găsit idoli și vase provenind din Creta, din epoca minoică. Cretanii erau destul de înaintați în civilizație. Palatele regilor dela Cnosos și dela Faistos erau formate dintr'o mulțime de încăperi legate prin coridoare acoperite. Clădirile erau cu mai multe cături și sala principală era sala tronului cu scaune de piatră sculptată. Pe pereții camerilor erau picturi cari s'au păstrat până azi, reprezentând scene din viața de toate zilele, jertfele aduse zeilor și pe doamnele elegante dela curte. Aceste doamne erau îmbrăcate cu rochii lungi cu multe volane și având forma unor malacovuri. Una din aceste picturi a fost poreclită *Pariziana*, din cauza asemănării cu moda dela Paris.

Lângă palat se aflau imense magazii, în care steteau înșirate vasele de pământ cu grâul adus de vasalii regelui. Cretanii cunoșteau scrierea, dar inscripțiile lor pe tablete de piatră nu au putut fi descifrate până acum de învățați.

Religia lor era politeistă: se închinau arborilor bătrâni, în special stejarilor, unor animale ca taurul negru și porumbelul și în sfârșit unor zeități care erau închipuite cu formă omenească. Cea mai mare zeitate era o zeiță a pământului

Galerie dela Tyrint.

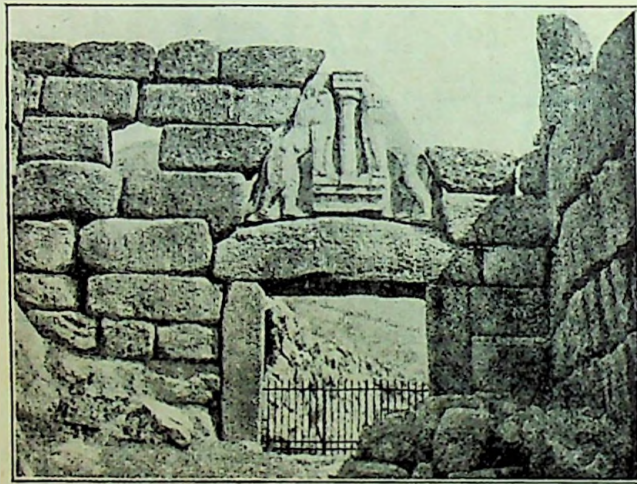
și a tuturor roadelor, care era înfățișată adesea având șerpi în mână. Zeul cel mare era soțul ei, însă avea mai puțină însemnătate. Cultul zeilor se făcea de către femei, care aduceau jertfe de animale la altare. Tot în cinstea zeilor se făceau anume jocuri între cari și lupte cu tauri, ca în Spania de azi.

Arta cretană era mai ales alcătuită din picturi murale, din vase și din mici sculpturi în relief. Cretanii căutau să redea realitatea cât mai exact, reprezentând viața lor de toate zilele.

Pentru a-și asigura răspândirea comerțului, Cretanii formară un mare nuumăr, de colonii pe coastele Asiei Mici și mai ales pe insulele din Marea Egee, răspândind astfel odată cu mărfurile și cultura din Creta.

7. Civilizația miceniană.

Pe la anul 2000 a. Cr. începură să coboare dela nord în Grecia primele triburi ale Arienilor. Acești Greci străvechi erau cunoscuți sub numele de Aheii. La început Aheii

Poarta Leilor.

erau foarte puțini și au trebuit să ducă lupte grele cu băștinașii. Din amestecul Aheilor cu populația supusă se naște în Grecia continentală și în Pelopones un popor care dă o civilizație deosebită de cea cretană. Această civilizație se numește miceniană, după numele orașului Micene din Argolida, centrul cel mai însemnat al acestei civilizații. Civilizația miceniană începe pela anul 1750 a. Cr., într'o vreme când în Creta și în insule continua vechea civilizație cretană. Această două civilizație are un aspect deosebit; din cauza năvălirilor neîncetate cari veneau dela nord, principii trebuiră să ia măsuri de apărare și castelele lor nu mai sânt deschise ca cele cretane, ci sânt întâ-

rite cu blocuri uriașe de piatră, întocmai ca niște castele din Evul Mediu. Grecii de mai târziu credeau că aceste castele au fost clădite de niște uriași cu un ochi în frunte numiți ciclopi și de aceia numeau aceste ruine, ziduri ciclopice. La Micene și la Tyrint s'au găsit pe înălțimi adevărate cetăți cu turnuri și porți de piatră. La mijlocul zidurilor se afla palatul regelui sau al principelui, format din mai multe încăperi cu zidurile groase. La Micene intrarea în castel se făcea printr'o poartă de-asupra căreia era un uriaș bloc de piatră, pe care se văd și azi sculptați doi lei și la mijloc o coloană (Poarta Leilor). Afară lângă ziduri erau mormintele, niște încăperi cu tavanul în formă de cupolă. Principii și regii erau îngropați cu măști de aur pe față, care păstrau trăsăturile lor. În genere obiectele de metal prețios și în special de aur lucrate artistic, erau foarte numeroase în cetățile din această epocă. Unele vase de aur reprezentau în relief prinderea unor tauri sălbateci și alte scene de vânătoare. La Micene s'a găsit un pumnal pe lama căruia sânt încrustate cu aur scene din viața animalelor.

Pe la anul 1200 a. Cr. năvăliră dela nord alte ramuri ale Arieniilor, anume tribul grecesc al Dorianilor. Aceștia erau cu totul sălbateci și năvălirea lor se poate semăna cu năvălirea barbarilor de mai târziu în Europa. Ei distruseră cetățile miceniene și pătrunseră chiar până în Creta, unde arseră palatele regelui Minos. Totuși încetul cu încetul civilizația se ridică din nou în Grecia și de sigur că amintirile civilizațiilor străvechi, au fost păstrate și folosite de noii năvălitori.

LECȚIA VIII.

Organizația socială și politică. Religia

1. Familia greacă.

Pe vremea pătrunderii lor în Elada, Grecii erau organizați pe familii și conduși într'o disciplină foarte severă. Familia greacă nu trebuie înțeleasă ca cea din zilele noastre. Ea nu era compusă numai din părinți și copii, ci

din toți aceia care scoborau din acelaș strămoș. În vechea familie elenică, numită *ghenos*, se găseau toate familiile înrudite între ele.

Ghenos-ul era deci organizarea de bază a vechii societăți elenice. Membrii aceluiăș *ghenos* alcătuiau un mic stat cu un șef, o justiție, o religie aparte și cu acelaș strămoș îndepărtat, socotit de urmași ca zeu.

Șeful fiecărui *ghenos* era acela care cobora direct din primul strămoș. Puterea lui era nelimitată, iar judecata sa fără apel. Tot el îndeplinea și funcția de șef al cultului religios. Era un adevărat rege investit cu putere absolută în *ghenos*; avea chiar dreptul de viață și de moarte.

Datoriile fiecăruia dintre membrii unui *ghenos* erau: să fie viteaz, înțelept la sfaturi, priceput la vorbă, energetic și disciplinat. Ei nu erau pedepsiți decât pentru acele fapte rele pe care le făceau în interiorul *ghenos-ului*. Pedepsele cele mai grave se dădeau aceluia care turbura liniștea, disciplina și solidaritatea membrilor.

Famiiliile între ele nu trăiau totdeauna în liniște. Dimpotrivă, luptele erau dese și porneau dela stăpânirea pământurilor mai fertile, dela răpirea femeilor sau dela furtul de vite.

2. Tribul

Când Grecii au pornit invaziunea și războaiele de cucerire, familiile au început să se unească. Mai multe familii alcătuiau o fratrie (frăție); iar mai multe frății, o philă. Această grupare a adus însemnate schimbări în organizarea societății elenice. S'a modificat, de pildă, justiția. Au început să fie pedepsite și faptele care dăunau membrilor din familiile aliate. Deci sfera moralei s'a extins.

Apoi s'a simțit din ce în ce mai mult nevoia unei organizații militare și tot odată nevoia unei concentrări a puterii în mâna unui singur șef, căruia să i se supună toți ceilalți. Astfel regele unui *ghenos* mai puternic a devenit regele întregului grup de familii. El conducea tribul, înconjurat de *un consiliu format din ceilalți șefi de familii*. Este mare asemănare între acest rege și regii din

Evul-mediu, căci ca și aceștia din urmă și regele tribului grec era socotit „*primul între egali*”. În sensul acesta istoricii vorbesc despre „evul mediu” grecesc.

3. Desvoltarea puterii regale. Cetatea

După năvălirea lor în Grecia, regii aceștia, venind în contact cu regii de prin Creta sau de prin alte insule căzute sub influența Orientului, au început și ei să dozească a avea o putere absolută, palate, o curte strălucită — într'un cuvânt tot fastul de care se înconjurau regii cretani.

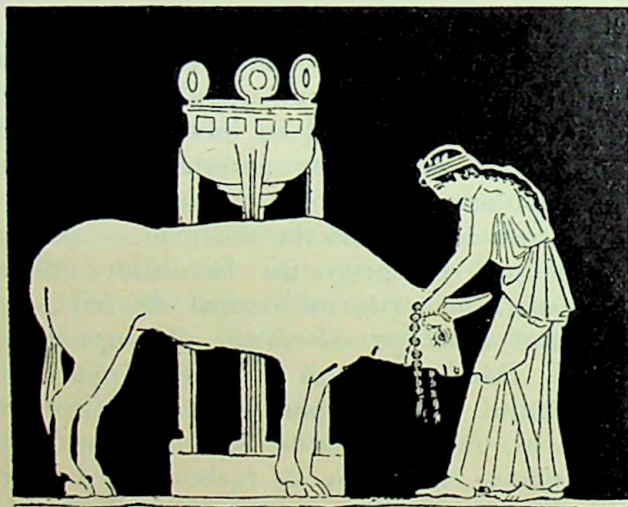
Iată în ce chip s'a desvoltat puterea regelui la Greci: pe pământul cucerit, alături de populația vechilor familii ale tribului, se formă încetul cu încetul o nouă clasă. Această nouă clasă era foarte amestecată. Ea cuprindea parte din populația supusă — cu care familiile cuceritorilor nu intrau în legături de căsătorie — pe fugarii de prin alte triburi, pe prizonierii familiilor nobile și pe străinii pripășiți în teritoriul ocupat de trib. *Regele își găsi în această clasă pe adevărații săi supuși*, adică pe cei mai umili. Dându-le loc să se așeze pe pământurile lui, regele, la rândul său, îi apăra contra șefilor celorlalte familii. Din ei, făcu *muncitori* sau *meseriași*, în vreme de pace, și *soldați*, în vreme de războiu. Având acum oameni pentru corvezi, regele începu să-și facă și el temple, palate, curți și întărituri. În jurul acestor construcții regale, se grupară și locuințele supușilor, așa încât luă naștere încetul cu încetul, un oraș sau, cum se zice pentru acele vremuri, o *cetate* (polis). Nu trebuie să ne închipuim că cetate însemna numai decât un oraș înconjurat de ziduri. Atena, de pildă, n'a avut ziduri până la războaiele cu Perșii, iar Sparta n'a avut nici odată. Cetatea s'a grupat deci în jurul regelui care, după cum se știe, era și șeful religiei. Unde se afla palatul lui, acolo era și *templul zeului* ce patrona poporul.

În concluzie: *cetatea elenică a fost centrul religios și politic al națiunii*. Ca locuitori, cetatea nu a avut la început decât familia regelui și clasa supușilor, de care am

vorbit mai sus. Familiile vechi (eupatrizii) ședeau fiecare pe moșiile lor, asemeni principilor feudali din Evul-mediu. Cu vremea însă, din cauza războaielor cu străinii, *cetățile* și-au făcut ziduri. În timp de războiu, populația se strângea în dosul acestor ziduri.

4. Religia Grecilor.

După despărțirea de ceilalți Indo-Germani, Grecii aduseră cu ei în Elada o organizație socială și religioasă asemănătoare aceleia a vechilor Ari; ca și la aceștia, nu-

Animalul este pregătit în vederea sacrificiului.

cleul organizației sociale îl alcătuia *familia*. În ceea ce privește religia, Grecii se închinau și ei puterilor naturii, în fruntea cărora stătea *Zeus-Diaus*, adică zeul cerului. Alături de Zeus se afla *Helios-Soarele*, *Hestia-focul*, *Hermes-aerul*. *Gea-pământul* și alte zeități mai mărunte. Tuturor acestor zei li se aduceau jertfe.

Când Grecii au venit în contact cu popoarele orientale, au început să dea acestor zeități chipuri de diferite animale. Astfel pe Zeus îl reprezentau ca pe un taur, pe Hera, ca vacă, pe Apollo ca lup, pe Athena ca bufniță, ș. a. m. d. În legendele mitologiei grecești, se pot vedea

urmele acestor înrâuriri orientale. Astfel, minotaurul din Creta, căruia Atenienii erau siliți să-i trimită fete și băieți ca jertfe — și pe care mai târziu îl ucide eroul Tezeu — este în realitate zeul fenician Baal-Minos, căruia Fenicienii îi aducea jertfe dintre copiii celor mai nobile familii. Cultul Afroditei — care ducea adesea la destrăbălări — nu era altceva decât cultul zeiței feniciene Istar. *Această pericolă a religiei grecești, când se simt înrâuririle orientale, corespunde epocii mikeniene.*

Grecii se deosebeau însă de orientali și ca spirit și ca temperament; ei nu au putut suporta multă vreme înrâurirea religioasă a acestora. Ne amintim că aceste religii umileau pe om prea tare și îl țineau într'o robie degradantă. Egiptenii, de pildă, nu aveau curajul să privească fața zeilor sau pe a faraonului — care era, cum am spus, imaginea omenească a zeului. Umilința popoarelor orientale față de divinitate era atât de mare, încât nu cutezau să le înalțe nici *rugăciuni*; aceasta ar fi fost o îndrăzneală prea mare; de aceea ei nu aveau decât *imnuri* de laudă și preamărire. Cât de umilită era ființa orientalilor în fața divinității, se vede din obiceiul de a-și jertfi chiar copiii, dacă zeul o cerea. Grecii însă cu firea lor echilibrată, cumpătată în toate și mai presus de orice iubitoare de libertate nu s'au putut deprinde cu astfel de credinți — mai ales în perioada eroică a năvălirii, când ni se înfățișează ca un popor de cuceritori cu caractere războinice, neînfricate. Acești oameni obișnuiți să înfrunte mereu moartea nu mai văd nimic pe lume care să stea mai presus de om. În această fază, poporul admiră pe vitejii săi, pe eroii selectați prin luptă. Acestora le cântă isprăvile, pe aceștia îi preamăreau. Nu ne miră că în această fază, ei încep să dea și zeilor chipuri omenești. De aci înainte, zeii nu se deosebesc de oameni decât prin aceea că sânt mai puternici și nemuritori; dar nici nemurirea nu o au ca un atribut divin, ci fiindcă s'au hrănit cu ambrozie. Chiar puterea lor o înfruntă grecul din epoca homerică. Astfel, Tidid Diomede nu pregetă să rănească pe zeița Afrodita, fiindcă s'a amestecat în războiul troian, luând partea adversarului său. Cât de puțin prețuiau Grecii din Homer pe *unii* zei, se vede din fap-

tul că însuși *Ares*, zeul războiului, vroidnd la rândul său să sprijine pe Troieni, este silit de Greci să se retragă. În general, zeii aceștia duc o viață asemenea celei omenești. Se ceartă, se bat, petrec, se bucură, plâng de durere, urăsc, iubesc. Peste oameni și peste zei stă *Desti-*

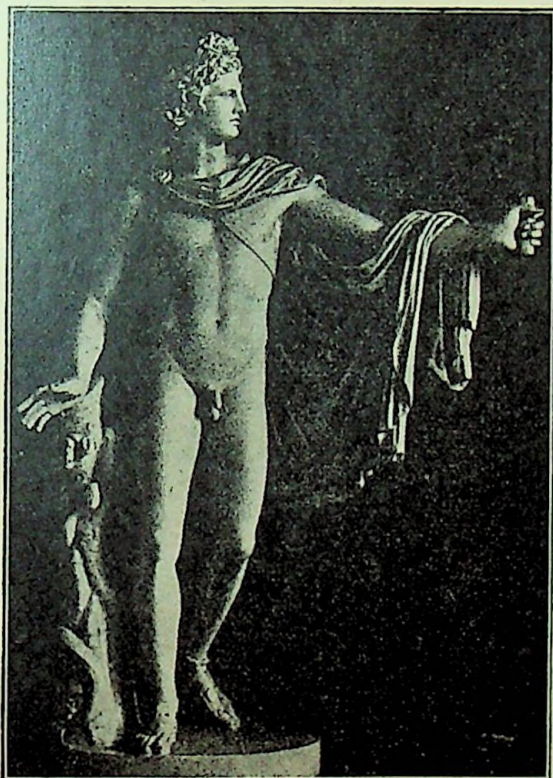

Zeița Pallas Atena.

nul, care însă nu este reprezentat ca o divinitate cu rațiune și sentiment. Zeii cei mai respectați de Greci erau *Zeus*, *Apollo* și *Athena*. Pentru a afla voia lui *Zeus* și cele hotărâte de el, Grecii mergeau la oracolele din *Dodona* și *Olimpia*. Zeul oracolelor era în deosebi *Apollo*. Templul și oracolul se afla mai întâi la *Delos* și în *Creta*; mai târziu, la *Delfi*. La aceste oracole veneau și se întâlneau Grecii de pretutindeni, așa încât se poate spune că

ele au contribuit foarte mult la menținerea legăturilor de unitate între diferitele ramuri ale poporului grec.

Grecii din epoca lui Homer credeau în viața viitoare; după cum se vede în *Odiseia*. Este clar însă că preferau întru totul viața de pe pământ. Lucru acesta se vede din cuvintele pe care umbra lui Achille le spune

Apollon de Bevedere.

lui Odisseu atunci când acesta ajunge viu — în aventura sa de existență — în infern: „eu aș dori să slujesc pe pământ la un altul cu ziua, la vre-un desmoștenit care însuși abea se hrănește; însă nici decum nu doresc să comand peste umbrele morții”.

Cadavrele în această epocă se incinerează și se înmormântează. Câtă vreme corpul celui mort nu este înmor-

mântat, sufletul rătăcește prin lume asemeni strigoilor din legendele noastre și se arată cunoscuților turburân-

Poseldon.

du-le viața cu plângerile lor. Din această cauză, pentru odihna sufletelor celor ce mureau fără a li se da de urmă,
78

se ridica un monument numit *Kenotafion* (mormânt gol). După perioada homerică, religia grecească pierde neconținut din conținutul mistic. Zeii rămân din ce în ce mai mult protolipuri ale frumuseții și puterii. Sentimentul estetic este din ce în ce mai mult, sentimentul dominant al societății helenice în dauna celui mistic-religios. Nu mai puțin, progresul cugetării filosofice și științifice a contribuit la descompunerea vechii concepții religioase.

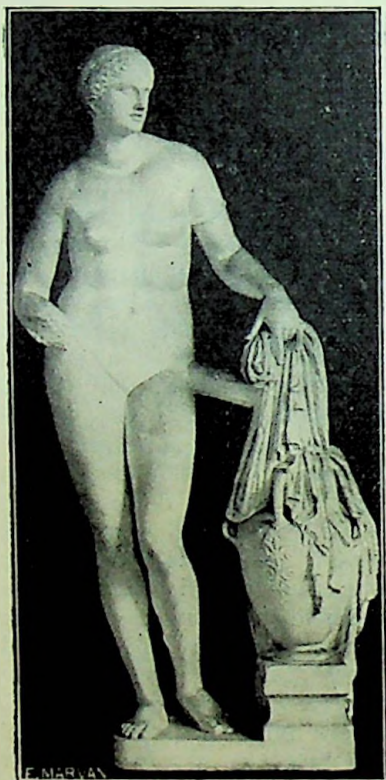
În cele din urmă, prin Socrate și Platon, geniul grec se apropie, pe calea filosofiei — de concepția monoteistă.

5. Despre zeii greci.

Acum, după ce cunoaștem fazele principale prin care a trecut credința religioasă la Greci — să ne oprim puțin asupra zeilor, pentru a vedea cum și-i inchipuiau masele populare. Cel mai puternic zeu al Grecilor era *Zeus*. El era regele tuturor celorlalți zei și stăpânul cerului. Acolo unde nourii înfășoară veșnic vârfulurile munților, credeau Grecii să se afle palatele lui. Piscul cel mai înalt din Hellada era Olimpul. Stâncile mărețe din vârfulurile acestui munte parcă plutesc între nouri. De acolo cârmuia Zeus lumea, șezând pe un tron de aur, înconjurat de ceilalți zei. La mesele lor, zeii se ospătau cu o mâncare rară numită *ambrozie* și beau *nectar*; aceasta îi făceau să devie nemuritori. Pe când mâncau, veneau muzele, niște zâne, de o mare frumusețe, împodobite cu flori și coliere de aur, ședea la porțile palatului lui Zeus și ridicau sau lăsau perdeaua de nouri, după cum era porunca. Nourii erau când albi și strălucitori de lumină, când negri și amenințători, după cum Zeus era bucuros sau supărat. Când tunetele bubuiau în văzduh și trăsnetele brăzdau cerul căzând asupra satelor și vietăților, erau semne că Zeus este supărat. În statuile pe care le făceau Grecii, Zeus era înfățișat ținând fulgerele în mână. Când încrunta acest zeu sprâncenele, pământul se cutremura din adânc. Până și cearta dintre Zeus și soția sa, Hera, era tradusă prin vobură și turburările din natură.

Zeus mai avea doi frați. Unul se numea *Poseidon*, stăpânul mărilor și al izvoarelor, iar celălalt *Hades*, stăpânul infernului (adică al iadului). Poseidon locuia în fundul mării, într'un palat strălucitor. Avea o figură veșnic întunecată, iar în mâini ținea o furcă mare cu trei dinți. Din vreme în vreme, eșea din palatele sale cu un car la care erau înhămați cai albi și alerga nebunește peste ape. Când isbea cu furca, pământul se cutremura din adâncuri, apele se răscoleau și valuri uriașe se ridicau spre cer; când isbea în uscat, țășneau izvoare. Celălalt frate, Hades, se mai numea și zeul subteran, fiindcă tronul său era sub pământ, acolo unde locuiau umbrele morților — un adevărat iad. El purta

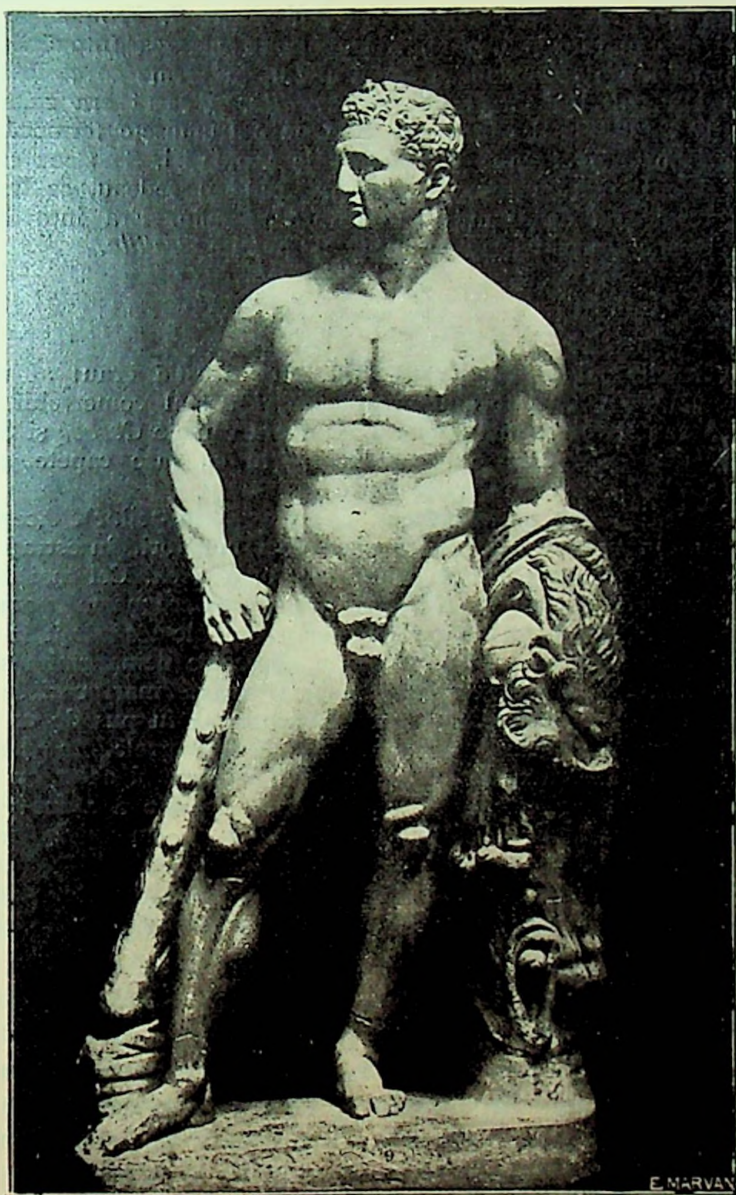
pe cap un coif fermecat, care îl făcea nevăzut. La picioarele sale ședea un monstru cu trei capete, numit câinele *Cerber*. Acest monstru era paznicul iadului și al morților. Când umbrele morților intrau în împărăția lui Hades, treceau întâi peste un râu cu apele negre anume *Styxul*, unde ședea un luntraș. De accia Grecii puneau mortului un ban în mână, pentru a plăti acestui luntraș. Această credință s'a păstrat și la noi.

Afrodita

Soția lui Zeus era *Hera*, zeița cerului, a lumii și a femeilor. Ea era protectoarea căsătoriilor și a femeilor măritate. Nunta *Herei* cu Zeus se serbase în grădina *Hesperidelor*, o grădină fermecată, în care creșteau mere de aur și unde domnea o primăvară veșnică. O altă zeiță foarte iubită și respectată de Greci era *Atena*, fiica lui Zeus. Ea era zeița inteligenței, a războiului și a artelor, Grecii credeau că *Atena* se născuse din capul lui Zeus; într'o mână purta o lance, într'alta un scut, iar pe cap avea un coif. Adesea intra în războaiele pe care le purtau oamenii între ei și ocrotea

cu scutul ei pe războinicii bravi și drepti. Dintre toți copiii, pe Atena o iubea Zeus mai mult și adesea îi cerea chiar sfatul.

Heracle.

Un alt fiu al lui Zeus, pentru care Grecii aveau mare evlavie, era *Apollo*, zeul soarelui. Era înfățișat ca un tânăr strălu-

citor de frumusețe și puternic. Purta în mâini o liră iar în spate un arc cu săgeți, pe care când le arunca asupra oamenilor, începeau să bântue bolile. Tot el avea puterea să vindece aceste boli, precum și rănille războinicilor. Era zeul tinereții. Proteja pe gimnastici, pe luptători și pe păstori. Apollo mergea întovărășit de cele nouă muze care dansau în jurul lui, în vreme ce el le cânta. O zeiță foarte însemnată era și *Afrodita*. Această era zeița frumuseții, grădinilor și primăverii. Era de o frumusețe fermecătoare. Pe cap purta o coroană de mirt și de trandafiri. Se zicea că sub pașii ei crește iarba. Fiarele codrilor, când o vedeau, se îmblânzeau, fermecate de frumusețea ei fără seamăn. Era întovărășită de trei zâne, care dansau în jurul ei, numite *grațiile*.

Alți zei. Eroii.

Grecii mai aveau și alți zei. Intre aceștia erau: al războiului numit *Ares*, al focului numit *Hefaistos*, al comerțului, *Hermes*. Aveau și foarte mulți zei răi, cum era câinele *Cerber* și *Scylla*, vrăjmașul corăbierilor, un monstru marin cu șase capete, având fiecare câte trei rânduri de dinți.

Grecii purtau mare respect și eroilor (semi-zeilor). Aceștia se trăgeau din rândul oamenilor, erau deci muritori, înzestrați însă cu o putere pe care restul oamenilor nu o avea. Cel mai însemnat erou grec s'a numit *Heracle*. Avea o putere nemai pomenită. Nenumărate sânt isprăvile pe care acest erou le-a săvârșit în viața sa. Încă pe când era copil în leagăn, dovedise nemărginita sa putere, omorând cu mâinele sale doi șerpi foarte mari cari se strecuraseră în patul său. Când ajunsese bărbat, el fu pus de un rege, care-i dorea moartea, la 12 încercări foarte grele. În decursul acestor munci, el avu de luptat cu mulți monștri și chiar cu unele zeități rele, învingându-le pe toate. Odată *Heracle* a ajuns viu nevătămat pe tărâmul celălalt al pământului, în împărăția lui *Hades*, unde ajung numai umbrele morților. Acolo el a isbutit să lege pe neînvinsul nostru *Cerber*, care avea vre-o trei capete, și în loc de coadă, un șarpe grozav. Se zice că în momentul morții, *Zeus* l-a luat pe *Heracle* în *Olimp* în rândul zeilor.

6. Legendele eroice.

Istoria Grecilor în epocă pătrunderii lor în Elada și a primelor veacuri după așezare, nu este cunoscută. Pe vremea aceia, Grecii nu aveau istorici cari să înregistreze și să povestească, întâmplările, expedițiile și luptele. Ba, nici nu știau să scrie. Prin săpături și analiză migăloasă a ruinelor rămase din acele îndepărtate vremuri, se încearcă a se reconstitui viața primilor Greci. Nu mai puțin din

analiza legendelor eroice se pot afla multe adevăruri istorice. Toate popoarele păstrează de altfel în cântece și legende părțile mai impresionante din trecutul lor. Astfel luptele Francilor pentru oprirea invaziei arabe se oglindesc de minune în Chanson de Roland, după cum în

Ares, zeul războiului.

cântecele bătrânești păstrate prin satele moldovene se oglindește epoca glorioasă a lui Ștefan cel Mare. Popoarelor le place mai ales să introducă elementul miraculos. În felul acesta grăuntele de adevăr se învâluie într'o atmosferă de basm și poezie. Totuși, cu puțină osteneală și ajutați de reconstituirile arheologice, de care aminteam mai sus, învățații au ajuns adesea să descopere în legende grecești despre eroi, *adevărul istoric*. Astfel legenda lui *Cadmus*, fiul regelui din Tyr — care a plecat să caute pe sora sa Europa și, ajungând în Grecia, a întemeiat un oraș — *oglindește vremurile mișcării de colonizare feniciană*. Legenda lui Danaos, care fuge din Egipt cu 50 fete în Grecia, urmărit de 50 de băeți ai fratelui său

Aegyptus — arată străvechi legături cu Egiptenii. La fel, legenda regelui Minos din Creta, care obligase pe Ate-

Car de războiu.

nieni să-i dea în fiecare an câte 7 băieți și 7 fete pentru a le da minotaurului ca hrană — ne amintește cultul

Scene din războiul troian.

zeităților feniciene, cărora li se jertfea copii de nobili. Teseu, care ucide acest monstru și scapă pe Atenieni de

această dureroasă dare, este înfățișat de Greci, ca fiu al lui Poseidon, zeul apelor. Desigur că a fost un viteaz comandant atenian, bun corăbier, care a liberat pe concetățenii săi de jugul vreunui dintre tiranii semi-orientali din Creta.

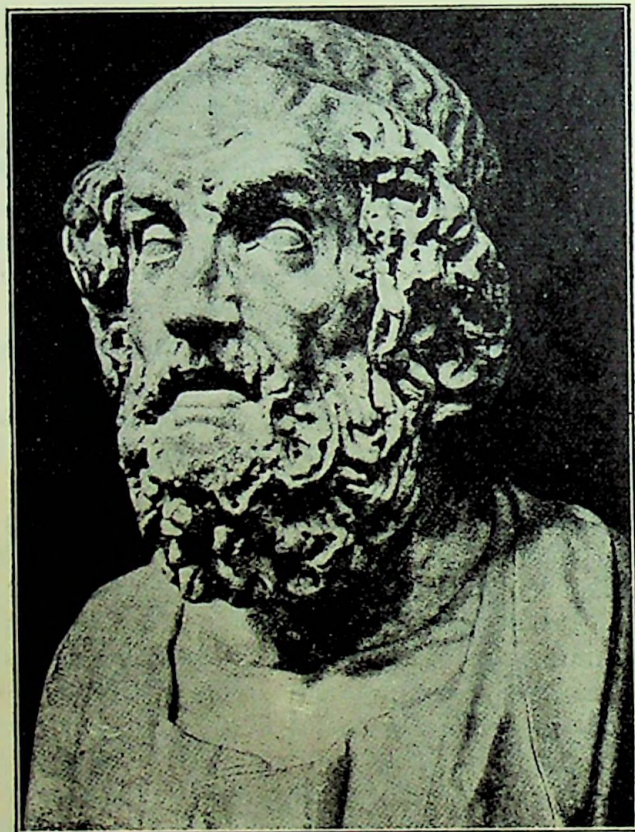
7. Iliada și Odyseia.

Dar cele mai importante dintre legendele în care ni se ascunde o parte din istoria străveche a Grecilor, sânt acelea cuprinse în poemele homerice, *Iliada* și *Odyseia*. În *Iliada*, ni se povestește legenda războiului troian. În legenda aceasta se oglindește perioada invaziei helenice pe țărmurile Asiei mici și luptele purtate cu populația băștinașă. În timpul acestor lupte, Grecii au cucerit și distrus — între altele, cea mai veche și mai înfloritoare cetate asiatică, *Troia*.

În *Odyseia*, ni se povestesc aventurile eroului grec *Odyseu*, care, persecutat de zeii protectori ai Troiei, fiindcă a născocit ideea calului de lemn prin care cetatea a fost distrusă — rătăcește vreme de zece ani pe mări. S'a crezut că autorul acestor poeme ar fi fost un poet orb, *Homer*. În realitate, ele au fost alcătuite de poporul grec, ca și poezia noastră poporană. Culegerea lor din gura cântăreților populari (*rapsozii*) s'a făcut, bineînțeles, mult mai târziu, în vremea când poporul grec ajunge la o stare de cultură mai înaintată. Dialectul în care sânt compuse este cel ionian. La data, când au fost create, Grecii nu cunoșteau scrierea; într'adevăr, nici în *Iliada*, nici în *Odyseia*, verbul *a scrie* nu este întrebuințat nici odată.

În *Iliada*, Grecii ne apar în faza de cuceritori, purtând lupte violente, ca o rasă tânără și prădalnică, cu moravuri aspre, adeseori brutale; în *Odyseia*, ni se înfățișează un popor așezat, dedat muncilor agricole și casnice, trăind o viață patriarhală, cu moravuri mult mai blânde, cu momente de duioșie, — într'un cuvânt pornit pe căile civilizației. Pe când *Ahille* simbolizează acțiunea de cucerire și distrugere a invaziunii, *Odyseu* simbolizează geniul civilizator și colonizator al rasei grecești. *Odyseu* luptă cu zeii cari au protejat *Troia* și contra altor semi-di-

vinități. *El luptă cu toată acea lume supra naturală, care îngrozise pe orientali și îi umilise.* În fața atotputerniciei lor, Odyseu opune voința sa eroică și istețimea sa fără pereche. Cu îndrăsneala sau cu vicleșugul, el dejoacă și învinge zei,

Homer.

monștri și ciclopi, scăpând viu nevătămat din toate. Aceasta este geniul grec. Prin îndrăsnelile și victoriile lui Odyseu, Homer ne mărturisește *emanciparea poporului helenic de toată sgura superstițiilor și mitologiei de influență orientală.* În lupta aceasta, rațiunea și voința omului biruesc. Odyseu ne apare ca prototip al geniului navigator helenic care străbate fără frică mările, des-

coperind țări noi și făcând să-și piardă valoarea atâtea dintre superstițiile care paralizau voința și curajul celorlalți.

LECTIA IX.

NEGOȚUL ȘI COLONIILE

1. Negoțul grecesc.

Grecii au fost cei mai mari negustori din antichitate. Țara lor era săracă și de aceea locuitorii erau siliți să se ducă în țări depărtate să-și caute hrană, mai ales grâu. De

Negustori greci.

aceia ei s'au dus mai ales în spre coastele Mării Negre și în special în ținuturile locuite azi de Români. Deasemenea făceau comerț în Asia și pe coastele de nord ale Africii, de unde aduceau stofe, metale, etc. În schimb, vindeau untdelemn grecesc de măslină care era cel mai curat, lămâi, pește sărat, etc.

Multe produse grecești s'au găsit și în străvechile așezări din țara noastră, mai ales vase grecești ornamentate. Grecii făceau negoțul pe mare, pe corăbii de lemn, căci erau obișnuiți cu marea, care pătrundea pretutindeni

pe coastele crestate ale țării lor. Corăbiile grecești, erau cu pânze, mici și ușoare.

Multă vreme a fost rivalitate cumplită între Greci și Fenicieni. Fenicienii semiți, precum știm, aveau încă înainte de formarea poporului grecesc o sumedenie de colonii pe coastele Mării Mediterane. În antichitate, deoarece nu existau mijloace sigure de orientare a corăbiilor, negustorii nu cutezau să se aventureze pe oceane și de aceea tot comerțul maritim se făcea pe Marea Mediterană. Lupta între Fenicieni și Greci s'a dat așa dar pentru stăpânirea comerțului pe Marea Mediterană, unde navigația era mai ușoară din pricina numărului mare de insule. Deși Fenicienii erau mai vechi comercianți, totuși locul lor fu luat de către Greci, cari puseră stăpânire pe tot comerțul Mării Mediterane. Izbânda Grecilor în concurența cu Fenicienii se datorește mai multor cauze. În primul rând corăbiile grecești erau mai iuți decât cele feniciene. În al doilea rând Grecii erau negustori mai cinstiți, pe când Fenicienii căutau să înșele popoarele cu care intrau în legături și să răpească pe tineri, vânzându-i apoi ca sclavi. De aceea erau peste tot temuți și urâți, pe când Grecii izbuteau să câștige simpatia tuturor. Orașul grecesc care mai târziu ajunsese să aibă cea mai mare flotă a fost Atena și de aceea și moneda bătută de acest oraș era foarte căutată. Era de obicei de argint și pe ea era reprezentată o bufniță, pasărea sfântă a zeiții Atena, protectoarea orașului.

2. Intemeierea coloniilor.

Intocmai ca și Fenicienii, Grecii au întemeiat mai multe colonii în locurile unde făceau negoț. Negustorii cu familiile lor și numeroși cetățeni se așezau în locuri mai prielnice și mai bogate pe coastele mării. Acolo întemeiau un nou oraș, își clădeau case și temple pentru zei și nu se mai întorceau niciodată în orașul de unde porniseră. Orașul de unde porneau coloniștii se numea metropolă, care însă nu era, ca în zilele noastre, stăpâna coloniei, ci între aceasta și metropolă existau numai legături religioase. Zeul protector al metropolei era același

și în colonii. Conducătorul emigraților, care pornise pe corăbii, luase cu el de acasă o statuă a zeului, pe care o așezase apoi în templul noului oraș.

Deasemenea adusese focul sacru aprins pe altarul zeului din metropolă și-l ducea pe corabie, păzindu-l să nu se stingă. Acest foc era apoi aprins în templul cel nou din colonie.

Coloniile grecești împânzirea în scurtă vreme coastele Mării Mediterane de jur împrejur. Unele orașe grecești s'au distins în special prin numărul mare de colonii pe care le-au întemeiat. Astfel orașul Milet de pe coastele Asiei Mici întemeiază nu mai puțin de 90 de colonii pe coastele Mării Negre. Deasemenea orașul Megara de lângă Corint întemeiază un mare număr de colonii. Cele mai vechi colonii grecești au fost așezate pe coastele Asiei Mici și anume încă din epoca civilizației cretane. Războiul Troii cântat în epopeele lui Homer nu este altceva decât un ecou legendar al luptelor pe care au trebuit să le poarte Grecii spre a se așeza pe coastele Asiei Mici.

3. Coloniile din Marea Mediterană.

Adeseori se întâmpla ca și dintr'o colonie să pornească emigranți și negustori și să întemeeze alte colonii. Avem așa dar colonii ale coloniilor. Așa s'a întâmplat cu coloniile grecești din Asia Mică. Aceste colonii erau supuse Perșilor, căci, precum am văzut, Asia Mică fusese cucerită de Perși încă din vremea lui Cyrus. Coloniile grecești erau libere în schimbul unui tribut și a ajutorului militar în caz de război. Dar Grecii iubitori de libertate, porniră și de acolo și întemeiază colonii în alte părți, în special pe coastele Mării Mediterane și ale Mării Negre. Dintre coloniile întemeiate de Greci pe coastele Mării Mediterane cel mai însemnat grup era cel din sudul Italiei. În Sicilia era vestita colonie Siracuza, care a avut mult de luptat cu coloniile feniciene ale Cartaginei așezate în partea de Apus a insulei. În Italia propriu zisă erau de asemenea numeroase colonii grecești, dintre cari mai însemnate erau Tarentul și Neapole (numele acestui oraș este grecesc și în-

seamnă orașul nou). Aceste colonii din Italia se îmbogățiră mai ales cu comerțul de vite și ajunseră mai bogate decât chiar Grecia și de aceea li s'a zis *Grecia Mare*. Alte colonii grecești erau așezate pe coastele Galiei (Franța de azi), între cari Marsilia de azi; altele pe coastele Spaniei și chiar Faraonii egipteni îngăduiră negustorilor greci să se așeze într'o colonie în delta Nilului, numită Naucratis.

Aceste colonii nu avură numai un rol comercial, ci fură centre de răspândire a civilizației, întocmai și chiar mai mult decât cele feniciene. Astfel civilizația grecească pătrunse în Italia, unde a influențat mai târziu pe Romani, în Galia și în Spania, ducând pretutindeni zeii, obiceiurile, arta și știința grecească.

4. Coloniile din Marea Neagră.

Coloniile așezate de Greci pe coastele Mării Negre aveau o foarte mare însemnătate, deoarece de acolo aduceau ei grâul pentru hrana întregii Grecii. Această mare era numită de Greci Pontul Euxin, adică „cea primitoare de streini”. Din vechime, încă din veacul al VII-lea a. Cr., au întemeiat Grecii o mulțime de colonii pe coastele acestei mări. Mai întâi s'au așezat la intrarea în strâmtoarea Bosforului, unde au întemeiat colonia numită Bizanț, care există și azi sub numele de Constantinopole. Apoi au întemeiat colonii de jur împrejurul Mării Negre: pe coastele Asiei Mici (Sinope, în Armenia, în Crimeia Teodosia, azi Sevastopol). Cele mai bogate și mai puternice colonii grecești dela Marea Neagră au fost însă cele din Dobrogea și din Basarabia de azi. În Dobrogea negustorii greci s'au împrietenit cu Geții și cu Sciții cari locuiau atunci în aceste părți și făceau negoț cu ei. Negustorii greci pătrundeau în Muntenia de azi, ba chiar și pe podișul Transilvaniei. Vase grecești pentru untdelemn s'au găsit numeroase în aceste părți.

Cele mai vechi colonii grecești din Dobrogea au fost înființate de coloniștii veniți din Milet pe la anul 650 a. Cr. Cele mai însemnate sânt dela nord spre sud: Tyras, azi Cetatea Albă, pe limanul Nistrului, Istria așezată pe lacul Sinoe, care pe atunci nu era un lac

ca astăzi, ci era deschis în spre mare, formând un golf, în care puteau să pătrundă corăbiile, iar cetatea grecească era așezată pe o insulă, azi unită cu uscatul. Mai la sud erau coloniile Tomis, chiar pe locul unde e azi orașul Constanța, Callatis (Mangalia), Dyonisopolis (Balcic), etc.

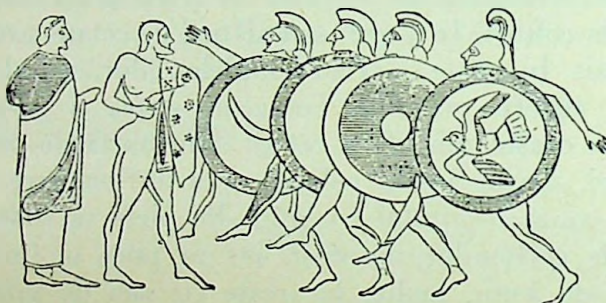
Dintre acestea cea mai mare și mai veche era Istria. În săpăturile cari s'au făcut acolo în zilele noastre s'au găsit temple de marmoră, băi cu mozaic pe jos, statui de marmoră, toate arătând o viață bogată și civilizată. De obicei o asemenea cetate era înconjurată cu un zid din blocuri mari de piatră, străbătută pe alocurea de porți și cu turnuri de întărire la colțuri. În jurul, sau alături de cetate, era orașul propriu zis. În cetate se aflau templele zeilor, sediul autorităților și visteria orașului. Tot acolo stetea și garnizoana cetății. În orașul din afara cetății erau așezările civile ale populației. Toate aceste colonii erau înfloritoare și bogate din cauza negoșului cu grâu. Pe piețe se vedeau statui de-ale cetățenilor meritoși, iar în port se îmbulzeau corăbiile de lemn, înalte, încărcate cu saci de grâu și având pânzele întinse. Fiecare oraș avea moneda lui deosebită, di care se găsesc multe și azi în Dobrogea. Orașele din Dobrogea, ca și celelalte colonii grecești, erau state libere și în genere aveau organizația republicană cu conducători aleși pe un an. Nu odată însă aceste orașe se puneau sub protecția regilor daci sau sciți, cari asigurau cu oastea lor liniștea comerțului.

Comerțul grecesc dela Marea Neagră era în legătură cu centrele comerciale de pe coastele Mării Egee și din insulele acestei mări. Aceste legături comerciale între ținuturile locuite astăzi de Români, și odinioară de Geți, și Grecia au avut de rezultat pătrunderea civilizației grecești la strămoșii noștri. În adevăr și în religia Dacilor sau a Geților, cât și în felul lor de clădire, în obiectele fabricate de dâștii se simte adesea influența grecească.

S P A R T A

1. Sparta și locuitorii ei.

Am văzut mai sus că Peloponezul a fost ocupat prin veacul al X-lea de Dorieni, tribul grecesc, cel mai războinic. Dorienui cuceriră vechiul oraș *Lacedemona*, care se numi de aci înainte *Sparta*. Incetul cu încetul ocupară *Laconia*, câmpia înconjurătoare. Această câmpie, mărgi-

Luptători greci făcând exerciții.

nită la vest de Muntele *Tayget* și la est de *Parnon* și udată de apele torentului *Euratos*, este cea mai fertilă din întregul Peloponez. Vechii locuitori, care li se împotriviră cu armele în maini fură prefăcuți în sclavi și căpătară numele de *Hiloți*. Cei din împrejurimi — de pe lângă țărmurile mării și de prin munți — *Laconii*, care primiră de bună voe stăpânirea Dorienuilor, fură lăsași în pace; aceștia se mai numiră *Perieci*. Astfel, populația noului stat fu împărțită dela început în trei clase: Dorienui (stăpânitorii), *Perieci* (supușii), și *Hiloții* (sclavii). Dorienui sau *Spartanii* locuiau toți în vre-o cinci sate mari pe câteva coline, în apropiere de *Euratos*. Aceste sate, legate unul de altul, alcătuiau la o laltă *Sparta*. *Ziduri* n'a avut niciodată și nici înfățișarea unui oraș cum avea de pildă *Atena*.

Numărul *Spartanilor* era foarte mic în comparație cu a celorlalte clase. Astfel la data ocupării *Laconiei*, se spune că *Spartanii* au fost în număr de 9.000 capi de familie;

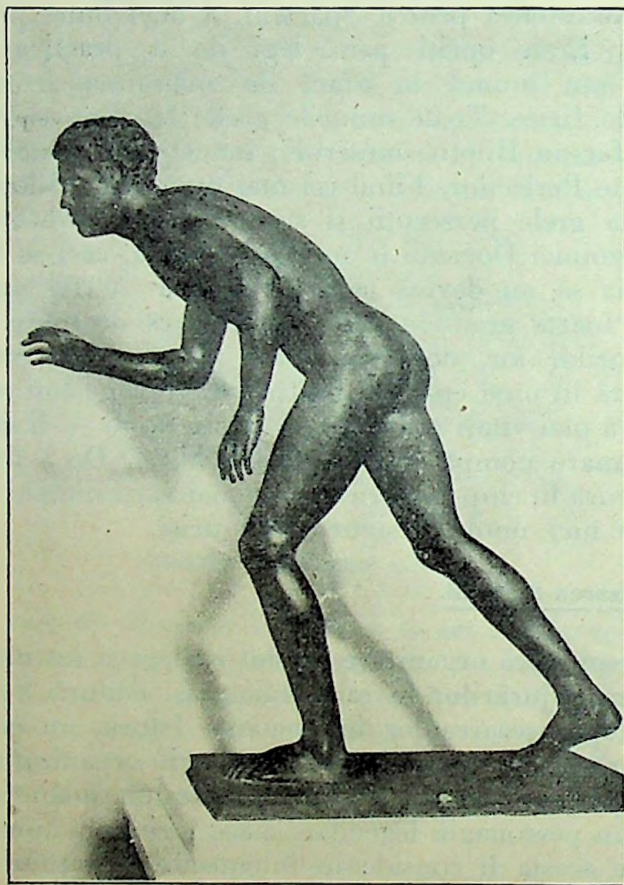
numărul acesta a scăzut însă neconținut. Astfel în veacul al 8-lea rămăsese 5—6000, iar în al 4-trulea, abia 2000 de familii. Numărul acesta mic a avut mari urmări asupra întregii lor dezvoltări. În primul rând i-a silit să stea în permanență gata de apărare față de proprii lor supuși. De aci necesitatea pentru Spartani, a unei bune pregătiri militare. Erau opriți prin legi de a practica vre-o meserie sau muncă în afară de mânuirea armelor și exercițiile fizice. Toate muncile grele, la câmp sau în cetate, le făceau Hiloții; meseriile, industria și comerțul au fost lăsate Pericilor. Fiind cei mai numeroși, Hiloții erau supuși la grele persecuții și supravegheați neîncetat. Pe cei mai voinici Dorienii îi omorau în taină, căci se temeau ca aceștia să nu devină capi de revoltă. Astfel după un războiu foarte greu, în care Hiloții fură de mare ajutor stăpânilor lor, dovedind mare devotament, Spartanii se purtară în mod cu totul barbar. Aleseră pe toți cei care se arătară mai viteji în bătălie — vre-o 2000 — îi sărbătoriră cu mare pompă și îi declarară liberi. De a doua zi, ei dispărură în chip misterios; nu-i mai văzu nimeni, nicio dată, pe nici unul. Desigur, fură uciși.

2. Organizarea Statului.

O temeinică organizare de stat cu legi și instituții potrivite împrejurărilor în care trăiau, își dădură Spartanii târziu după așezarea lor în Laconia. Istoria nu cunoaște împrejurările și oamenii care au făurit organizația politică a Spartei. Poporul a păstrat totdeauna adânc respect pentru un personaj legendar, mare legiuitor, anume *Lycurg*; pe acesta îl considerau întemeetorul statului lor și îl venerau ca pe un zeu, prin serbări anume; ba îi făcuseră și un templu. Sigur nu se știe nimic asupra lui.

Sparta avea *doi regi* — fiindcă erau două familii cari susțineau că scoboară din *Herakle* și că deci sânt îndreptățite la tron; mai târziu, această dualitate le-a prins bine Spartanilor, deoarece împedea tirania. Acestor regi le mai rămase însă foarte puțin din autoritatea unor monarhi. În timp de pace, ei duceau o viață care nu se deosebia cu nimic de a celorlalți cetățeni; purtau chiar ace-

leași veștminte ca toți Spartanii. *Atribuțiuni politice nu aveau, ci numai religioase*, serveau ca șefi ai cultului. Din această cauză li s'a păstrat foarte mult respect; li se dădea locul de frunte la serbări, iar la banchete, porții

Luptător grec.

îndoite. La moartea regilor, întregul popor purta doliu. În timp de războiu, regele, însoțit de ostași aleși, mergea în fruntea armatei; la întoarcerea din luptă venea cel din urmă.

Senatul sau adunarea bătrânilor era un sfat alcătuit din 28 bătrâni aleși de popor dintre capii vechilor familii

doriene. Candidații treceau prin fața poporului și acela care era aclamat mai mult, era declarat ales. Consiliul care hotăra alegerea nu vedea pe candidați, ci auzea doar aclamațiile; în chipul acesta, alegerea era dreaptă. La olaltă cu cei 28 de senatori, lucrau și cei doi regi. De altfel, în senat, puterile regilor nu erau mai mari decât a celorlalți senatori. Nimeni nu putea fi senator înainte de a fi împlinit etatea de 60 ani. Senatul făcea legile, judeca pe vinovați, declara războiul și încheia pace. Intr'un cuvânt, el conducea toate treburile Statului.

Adunarea poporului. Pe lângă regi și senat mai lucra la fiecare lună plină o adunare a tuturor cetățenilor care împliniseră 30 ani. Toate hotărârile luate de senat erau aduse la cunoștința acestei adunări. Ea putea să le aprobe sau să le respingă, însă nu să le discute sau să le șchimbe. Mai târziu se înființă la Sparta *consiliul eforilor*, care erau niște inspectori numiți de popor pentru a supraveghea pe Regi și pe Senatori. Eforii erau în număr de cinci. Cu vremea toate puterile Statului trecură în mâna acestor funcționari. Ei decideau pacea și războiul, ei judecau pe cetățeni, ei administrau Statul; în timp de război, eforii întovărășau pe rege, iar comandanții oștirii primeau *dela ei* ordinele de luptă sau de retragere.

3. Educația spartană. Armata.

Spartanii dădură o deosebită atenție, educației. Ei și-au dat seama că sânt în număr prea mic și că nu vor putea rezista dușmanilor, fie dinăuntru Statului, fie din afara lui, decât printr'o armată compusă din soldați voinici, viteji și bine instruiți.

Încă dela naștere, copiii erau examinați de un consiliu și cei găsiți slabi sau bolnăvicioși erau aruncați de pe stânca Tayget. Cei sănătoși creșteau în casa părintească numai până la vârsta de șapte ani, apoi treceau sub îngrijirea Statului și erau supuși unei educații severe, la olaltă cu toți ceilalți copii. Făceau neconținute exerciții de gimnastică, lupte și alergări. Se obișnuiau de mici să rabde foamea, setea, frigul și căldura. Împărțiți în cete, erau puși să se lupte între dânșii până se sângerau. Pentru a

fi deprinși cu durerea, erau bătuți cu vergi. La serbări, cei mai onorați erau acei care răbdau bătaia mai multă vreme cu surâsul pe buze. Odată un băiat furase o vulpe și pentru a nu fi prins de niște trecători o ascunse sub haină. Vulpea îi sfâșie pânțele, însă copilul nu scoase nici un țipăt de durere ca să nu se trădeze.

În deosebire de Atenieni cărora le plăceau mult discursurile, Spartanii erau scurți la vorbă. În schimb, vorbirea lor avea multă finețe și înțeles adânc. Dela ei a și rămas expresia *vorbire laconică* (cuvinte puține, dar pline de miez). Este celebră replica dată de *Leonida* lui *Xerxes* la Termopile. Când regele persan îl somă să predea armele el îi răspunse: „vino de le ia”! Când *Lysandru* a cucerit Atena, după ani de lupte și suferinți, el a raportat Senatului spartan doar atât: „Atena a căzut”. Odată un spartan privea un tablou care înfățișa o victorie a Ateniensilor asupra Spartanilor. Un alt privitor spuse: „*Curajoși oameni Atenienii aceștia*”. „*Da, răspunde Spartanul, în pictură*”.

La 20 ani, tânărul intra în oștire; de aci înainte Spartanul era soldat până la 60 ani. În tot timpul acesta el trăia în tabără la o laltă cu ceilalți și era supus unei discipline foarte severe. N'avea voie să iasă din Laconia fără permisiunea cârmuitorilor cetății, n'avea voie să se ocupe cu nimic altceva decât mânuirea armelor și i se interzicea cu desăvârșire să strângă avere, mai ales aur și argint. Regimul sub care trăiau Spartanii avea multe note asemenea aceleia pe care-l recomandă fascismul și comunismul din zilele noastre. Individul nu trăia deloc pentru sine, ci aproape numai pentru Stat. Viața de familie era slăbită din cauza educației comune ce se da copiilor și din cauza separațiunii bărbaților; aceștia, până și masa o luau între ei, fără soțiile lor.

Ca să smulgă din sufletele cetățenilor iubirea de aur, cârmuirea spartană turnă bani de fer, atât de mari și grei încât pentru cel ce ar fi vrut să strângă mulți era o problemă greu de rezolvat unde să-i țină. Transportul acestor bani, era și mai greu; chiar pentru sume mai mici era nevoie de căruțe. Nici luxul nu era îngăduit. Simplitatea trebuie să domnească pretutindeni. Masa lor era

deasemena foarte simplă. Mâncarea obișnuită era *ciorba neagră* din care ceilalți greci nici nu voiau să guste fiindcă o găseau peste măsură de rea.

Armata se compunea din hopliți, trupe de infanterie, greu înarmate. Hopliții mergeau la luptă îmbrăcați în mantale de purpură; erau înarmați cu o cuirasă de bronz, cu jambiere, coif cu coamă, scut, lance lungă și o sabie scurtă la șold. Incepeau lupta cântând din flaut și citeră. Tovarășii de masă erau alături în aceleași rânduri și la luptă. Această neîncetată tovarășie în viață ca și în fața morții, marea puterea combativă a trupelor spartane. *Soldații spartani nu șovăiau și nu se retrăgeau niciodată. Ei biruiau sau mureau.*

Spartanii purtau mare respect bătrânilor. Se povestește că odată, ambasadorii Spartei invitați de Atenieni la teatru, zăbind un bătrân care sta în picioare, îi oferiră unul din locurile lor. Atenienii care se aflau în teatru văzură scena și aplaudară entuziasmați. „*Văd, spuse bătrânul, că și Atenienii cunosc binele, dar numai Spartanii îl practică*”. În schimb disprețuiau pe cei ce nu se căsătorceau, ori care ar fi fost vârsta și meritele lor.

Educația fetelor spartane se deosebia mult de educația care se dă în mod obișnuit fetelor. Imbrăcate într-o rochie scurtă până la genunchi, ele își petreceau timpul în exerciții de gimnastică, alergări, întreceri și lupte, ca și băieții. Această educație a făcut ca femeile spartane să aibă nu numai un fizic robust, dar și o fire bărbătească și bravă; ele nu se plângeau și nu se înduioșau de soarta bărbaților în vreme de războiu, așa încât să le slăbească și acestora curajul, ci dimpotrivă îi îndemna să facă acte de bravură și le aprindea, prin cuvintele lor, dorul de lupte.

Supuși astfel de mici copii și până la bătrânețe unei educații pur militare, Spartanii deveniră cu vremea un popor de soldați cum nu se mai văzuse. Intreaga lume veche îi admira pentru caracterul lor statornic, cumpătat și brav. În schimb, neîndeletnicindu-se decât cu lucrurile militare, Spartanii nu prea au dat omenirii nici artiști mari, nici oameni de știință. De altfel pentru artă ca și pentru știință nici nu aveau mare considerație. Artă dorică se distinge

prin *armonie severă* și prin *vigoare*, iar nu prin grație și frumusețe; chiar *muzica lirică*, care la Spartani era unită cu *dansul*, avea caracterul simplu și serios al rasei.

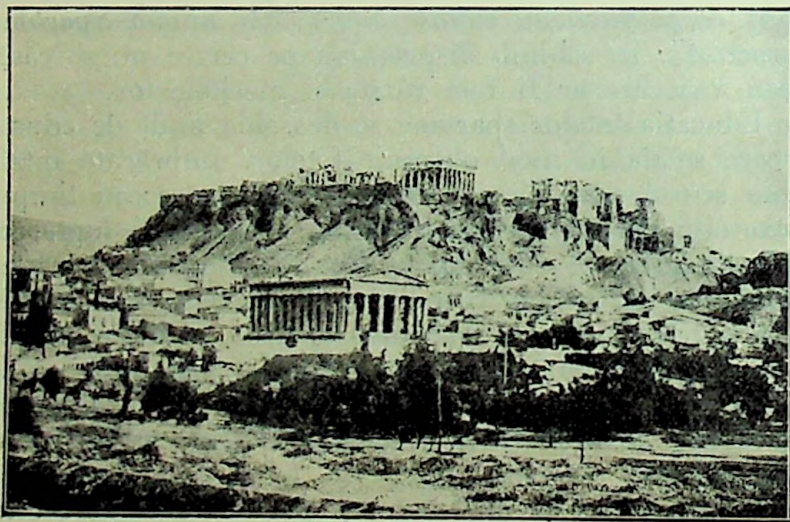
Cu această organizare, închinată exclusiv preocupărilor militare și războinice, nu este de mirare că în scurtă vreme întreg Peloponezul a căzut sub stăpânirea Spartanilor.

LECȚIA XI.

ATENA ȘI SOLON

1. Atena și organizarea ei primitiva.

Atena este așezată în peninsula Atica, în apropiere de mare, iar populația ei era din ramura ioniană. Terito-

Runile Atenel (sus Acropolea).

riul din jurul Atenei cu câteva sate producea mășline; pădurile de mășline erau stăpânite de nobili, cari exploatau averea lor, punând pe țărani să muncească pentru dâșii. Poporul atenian era împărțit mai întâi în patru *file* sau

triburi și fiecare filă era compusă din mai multe *fratrii*, adică grupuri de familii aliate între ele și având același cult religios cu un zeu protector comun. Pe de altă parte, poporul atenian era împărțit în mai multe clase sociale. Nobilii erau proprietarii de pământ și se numeau *eupatrizi*, țărani mici proprietari se numeau *geomori*, iar cei cari lucrau pământurile nobililor se numeau *diarii* și erau lipsiți de drepturi. Alte clase sociale erau *dimiurgii*, muncitori meseriași și *paralii*, locuitorii de pe coastele mării cari se ocupau mai ales cu pescuitul și cu negoțul pe mare; streinii fără drepturi așezați în Atena formau clasa *metecilor* și erau priviți cu dispreț. În sfârșit clasa *sclavilor*, prinși de război sau vânduți ca robi pentru datoriile neplătite; erau considerați ca obiecte ale proprietarilor.

Până în veacul al VIII-lea a. Cr., Atena ca și celelalte state grecești a fost un regat și regele își avea castelul pe Acropole (cetatea de sus). Dar întocmai ca la Sparta s'a produs în această epocă o revoluție care a răsturnat puterea regelui în favoarea nobilimii. Atena a fost transformată într-o *republică aristocratică*. Dar schimbările politice și sociale din Atena s'au îndreptat în curând pe o cale cu totul deosebită de cea pe care am văzut-o la Sparta. În adevăr puterea nobilimii stetea în proprietatea pământului; Sparta rămase un stat aristocratic pentrucă a rămas un stat agricol; Atena a văzut căderea nobilimii pentrucă în sânul ei s'a ridicat o clasă de negustori bogăți, care au întrecut cu mult prin avere pe nobili, proprietari de păduri de măslini. Atenienii locuiau pe lângă mare și de aceia se făcură negustori și corăbieri. Cu ajutorul negoțului se formează la Atena o clasă puternică burgheză, care încetul cu încetul înlătură stăpânirea nobililor și transformă orașul într-o *republică democratică* (adică o țară în care poporul guvernează). La Sparta, așezată departe de mare, așa ceva nu se putuse îndeplini.

2. Solon și legiurile sale.

Înlăturarea aristocrației și stabilirea democrației s'a făcut la Atena numai încetul cu încetul. Prima reformă în acest sens se datorește unui filosof și legislator înțelept

anume Solon, care a fost însărcinat de Atenieni să dea o nouă organizare statului lor. Mai întâi prin legile sale Solon a liberat pe țărani robi pentru datorii și a interzis ca pe viitor să se mai ia în robie oameni pentru datorii. Deasemenea a luat din mâna nobililor o parte din moșiile lor și le-a împărțit țăranilor care le munceau. Ca să nu se mai poată ridica nobilimea, a hotărât să nu se mai ție seamă de deosebiri de naștere, ci a împărțit populația în patru clase, după avere. Astfel Solon a dat puterea în mâna bogătașilor, favorizând în special pe negustorii bogați. O astfel de organizare se numește *timocrație* (stăpânirea celor bogați). Cea dintâi clasă era compusă de cei care aveau un venit de cel puțin cinci sute de drahme pe an, această clasă avea cele mai mari drepturi în ocuparea funcțiilor înalte și în votarea legilor. Clasa a doua era clasa *cavalerilor*, acei cari puteau să ție un cal pe socoteala lor la război, clasa a treia era clasa *zeugiților*, țăranii care aveau măcar o pereche de boi, clasa a patra, cea mai săracă era a lucrătorilor cari se angajau cu leafă. Fiecare clasă avea drepturi politice în proporție cu averea ei. Firește că sclavii și metecii nu intrau în cele patru clase și nu erau socotiți ca cetățeni cu drepturi politice.

3. Pisistrate și Clistene.

Aceste legiuiri ale lui Solon au produs nemulțumiri în rândurile oamenilor săraci, cari erau înlăturați dela drepturi. De aceea, după Solon, s'au produs răscoale și unii oameni ambițioși s'au pus în fruntea poporului de jos, amăgindu-l cu făgădueli, ca să pue mâna singuri pe putere. Astfel la Atena s'a ridicat Pisistrate, care a izbutit să pue mâna pe puterea supremă și a exercitat un fel de dictatură, sprijinit de poporul de jos. Grecii numiau pe stăpânitorii fără drepturi dinastice, ridicați prin mișcări populare *tirani*. Acest cuvânt nu avea însă pe atunci un sens pejorativ. Tirania lui *Pisistrate* a ținut până la moartea lui, însă după aceea cei doi fii ai lui, dedându-se la abuzuri, au fost asasinați și democrația a fost stabilită la Atena.

Atunci s'a făcut o nouă reformă datorită lui Clistene, care a înlăturat privilegiile celor bogați și a dat drepturi egale tuturor cetățenilor fără deosebire de avere. Pentru aceasta a împărțit pe cetățeni în zece file, în care intrau oameni de tot felul: proprietari, țărani, meseriași și negustori, după cartierele sau mahalalele orașului în care erau așezați. Ca să nu se mai ridice nici un tiran, Clistene a introdus *ostracismul*. Aceasta era o pedeapsă cu exilul pentru cei prea ambițioși, cari unelteau să se ridice deasupra celorlalți. Pedeapsa ostracismului se dedea dacă șase mii de cetățeni scriau pe câte o scoică, numită *ostracon*, numele celui bănuit. Se numărau apoi scoicile și dacă se împlinea numărul, cel scris era alungat din țară.

4. Organizația politică a Atenei.

După legiuirile lui Solon și ale lui Clistene, Atena era o republică. În fruntea statului, ținând loc de președinte, erau nouă *arhonți*, aleși de popor pe timp de un an. Unul dintre arhonți se numea *eponim*; după numele său se numea acel an și se dedeau decretul; arhonte *rege* era șeful cultului religios, arhonte *polemarh* era șeful oștirii, cei șase arhonți *tesmoteți* aveau atribuții judecătorești. Înainte de a intra în funcție arhonții erau obligați să dea un fel de examen, ca să se vadă dacă sânt vrednici de a sta în fruntea statului, dacă nu reușeau, se alegeau alții în locul lor. Puterea legiuitoare era exercitată de mai multe adunări. Cea dintâi se numea *vuli* sau consiliu și era compusă din 4—500 de membri în vârstă de cel puțin 30 de ani, trași la sorți dintre cetățeni. Consiliul avea în mână controlul veniturilor statului, a flotei și a cavaleriei. Pentru chestiunile mai grave se chema *adunarea poporului* (ecclisia), compusă din toți cetățenii Atenei. Ei se adunau pe un platou numit *Pnyx*, și discutau toate chestiunile puse pe ordinea de zi, care era comunicată poporului cu patru zile înainte de adunare. Adunarea poporului avea o putere foarte mare. Ea era convocată de obicei pentru a hotărî declararea războiului și încheierea păcii, dar pe lângă aceasta mai avea și controlul vămirilor și dreptul de a acorda cetățenia ate-

niană. Hotărârile se luau prin ridicarea mâinilor și discursurile se țineau în aer liber dela o tribună care domina adunarea.

În sfârșit o a treia adunare care avea o mare însemnătate era *areopagul*, care la început fusese adunarea nobililor, iar după înlăturarea stăpânirii acestora a rămas compus din foștii arhonți după eșirea lor din slujbă. Areopagul era un tribunal înalt, care judeca trebile mai grave. Cum membrii lui erau cei mai de frunte bărbați ai orașului, cari luaseră parte la conducerea statului, această adunare avea o mare autoritate și era respectată de toți. Judecățile se făceau pe o stâncă la marginea orașului și anume numai noaptea, pentru ca judecătorii să nu vadă fața inculpaților și să nu poată fi impresionați de ei în judecată.

Dela o vreme însă s'a cerut ca dreptul de judecată să se dea și el poporului și de aceea s'a format un fel de curte cu juri, cu membri trași la sorti dintre toți cetățenii, numită adunarea *heliaștilor*. Astfel areopagul fu înlăturat și înlocuit cu justiția populară. Pedepsa cea mai grea pe care o puteau da heliaștii afară de pedeapsa cu moarte, era pierderea drepturilor cetățenești.

Astfel prin schimbări treptate Atena ajunge din ce în ce mai mult un stat democratic. Stăpânirea poporului avu de rezultat o emulație între cetățeni, creșterea bunei stări, a învățaturii, a industriei și a negoțului, dar pe de altă parte a dat naștere la lupte între partidele politice, la linișirea poporului și în cele din urmă la anarhie.

LECȚIA XII:

RĂZBOAELE CU PERSII

1. Cauzele Concurența comercială între Fenicieni și Greci.

Răscoala cetăților grecești din Asia.

Am văzut că Grecii au dezvoltat o mare activitate colonizatoare în insule și pe țărmurile Asiei Mici. În felul acesta ei veniră de timpuriu în concurență cu Fenicienii care dețineau în mâinile lor întregul comerț răsări-

tean. Fenicienii nu vedeau cu ochi buni avântul economic al poporului grec în basinul răsăritean al Mării Mediterane, și pătrunderea lor spre marile drumuri comerciale ale Asiei. În organizația de Stat a poporului persan, Fenicienii aveau, datorită întreprinderilor lor comerciale și industriale cât și capitalurilor lor, un rol foarte impor-

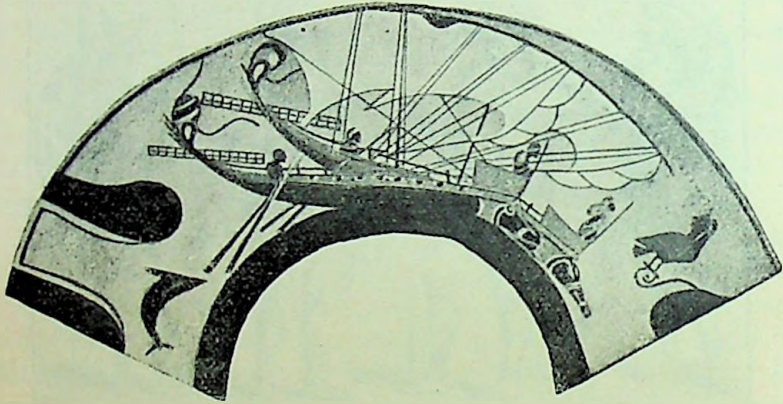

Ostași greci.

tant; ei alcătuiau clasa economică a statului. Nu le-a fost greu să împingă pe regii perși la un război de exterminare împotriva Grecilor.

Încă din vremea lui Cyrus, Perșii supuseră toate cetățile grecești din Asia Mică. Deși Perșii le lăsară cârmuitorii naționali ei suportau cu greu despotismul asiatic. Unii dintre acești tirani erau devotați curții din Suza. Alții însă de abia așteptau momentul prielnic pentru a atâta focul răscoalei. Pe cel mai puternic dintre ei, *Histiou*, tiranul Miletului, Darius bănuindu-l, îl chemă la curtea sa; îl trată foarte bine, dar nu îl mai lăasă să plece. *Aristagoras*, care governa Miletul în lipsa lui Histieu, atâțat de acesta, îndemnă pe Greci să se răscoale pentru a câștiga libertatea. Majoritatea cetăților ionice izgoniră pe tiranii devotați Perșilor și ridicară steagul revoltei. Totodată revoltații cerură ajutorul Grecilor europeni. Spartanii refuzară; numai Athena trimise 20 de corăbii cu o

trupă de hopliți, iar Eretria, 5 corăbii. Grecii debarcară la *Efes* și porniră asupra orașului *Sardes*, pe care-l ocupară. Când însă aflară că se apropie o mare oștire persană, se retraseră. În retragere un grec aprinse din întâmplare o casă. Fiindcă toate casele din *Sardes* erau acoperite cu trestie, întregul oraș luă foc.

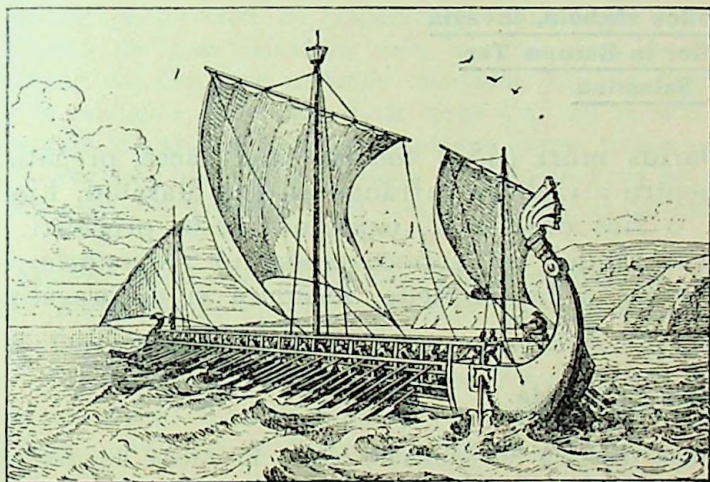

Corăbii grecești de război (după un vas pictat).

Perșii însă, fiind mai numeroși, zdrobiră pe răsculați, izgoniră pe Athenieni și răspunseră la arderea orașului *Sardes* prin distrugerea Miltetului. Bărbații fură uciși, iar femeile și copiii deportați în fundul imperiului Persan. Furios pe Athenieni, *Darius* jură să se răzbune. Puse chiar pe un slujitor să-i spună ori de câte ori se așeza la masă: „Stăpâne adu-ți aminte de Athenieni”. Indată ce înăbuși revolta Grecilor din Asia Mică, el începu mari pregătiri de expediție. Trimise heraldzi în toată Grecia, cerând tuturor cetăților să-i dea: *pământ și apă*, semnul supunerii. Multe din aceste cetăți și mai ales insulele din Marea Egee se supuseră. *Athena* refuză. Despre Spartani se spune că au aruncat pe heraldzii lui *Darius* în puțuri,, spunându-le: „ați cerut pământ și apă; le veți găsi pe amândouă!”.

2. Primul războiu, lupta dela Maraton, Miltiade.

În anul 490, Darius, trimise o mare armată sub comanda generalilor *Datis* și *Artaserne*. Aceștia debarcară în Grecia, pe coasta Aticeii, în câmpia *Maratonului*. Athena nu putu opune decât 11.000 de ostași. Spartanii răspunseră că religia îi oprește să pornească la război înainte de lună plină. Aceasta însemna să mai aștepte încă 10 zile.

Corabie de război grecească.

Cel mai de seamă dintre strategii atenieni, era *Miltiade*, care mai luptase contra Perșilor în răzcoala cetățitorilor din Asia Mică. Sub comanda lui, Atenienii dădură un atac vijelios asupra Perșilor, îi sfărâmară și îi aruncară în mare. În avântul lor, mulți soldați greci săriră în valuri pentru a prinde corăbiile dușmanilor. Perșii socotind că Atena era lipsită de apărare întoarseră flota și porniră către *Pireu* în speranța că vor ocupa orașul fără luptă. Miltiade ghici însă gândul Perșilor și porni și el în marș forțat în direcția Atenei. Abia ajunseră, când văzură apărând în largul mării flota persană, Comandanții persani văzând pe țărm aceleași trupe, cu Miltiade în frunte, gata iarăși de luptă, luară drumul înapoi, către Asia.

Miltiade fu sărbătorit ca salvator al Greciei. Avu însă un sfârșit foarte trist. Comandând o expediție împotriva insulei Paros, — care se supusese Perșilor — el fu învins și rănit. Adversarii săi îl acuzară că a înșelat poporul și l-au condamnat să plătească cheltuelile expediției. Viteazul general muri însă fără să poată plăti această despăgubire (50 talanți). Fiul său *Cimon* a ținut însă să achite Athenei amenda dată tatălui său.

3. Al doilea războiu, invazia Asiaticilor în Europa. Ter- mopile. Salamina.

Darius muri (485) tocmai când făcea pregătiri uriașe pentru a răzbuna înfrângerea dela Maraton. Fiul său *Xerxe*, o fire orgolioasă, continuă aceste pregătiri. Atenienii, la rândul lor, sub comanda lui *Temistocle*, energicul urmaș a lui Miltiade, începură și ei pregătiri de război.

Temistocle și Aristide.

După moartea lui Miltiade, trăiau în Atena doi bărbați de seamă: *Temistocle* și *Aristide*. Temistocle era un om ambițios și șiret dar foarte energic și priceput în ale războiului. Aristide era un om modest și cinstit. Pentru firea sa dreaptă Atenienii îl supranumiseră *Aristide cel drept*. Din nefericire, acești doi oameni nu se înțelegeau asupra chipului cum trebuie cărmuită Atena. Temistocle voia să facă din patria sa o mare putere maritimă și comercială; Aristide socotea, dimpotrivă că Athenienii trebuie să rămână agricultori. Temistocle era de părere că Athenienii nu vor putea învinge pe Perși decât având o flotă cât mai mare; Aristide dimpotrivă era convins că numai cu o bună armată de uscat va putea fi apărată Atica de invaziune. În cele din urmă, între cei doi bărbați Atenienii aleseră pe Temistocle și ostracizară pe Aristide.

Indată ce ajunse în fruntea cetății, Temistocle începu transformarea golfului Pireu în port de război. Toți cetățenii capabili să poarte armele se înrolară. Neajungând numărul cetățenilor, pentru echiparea corăbiilor, fură recrutați, ca marinari și văslași, metecii și chiar sclavii. Ani de zile a continuat Xerxe pregătirile de invaziune în Eu-

ropa. O revoltă egipteană i-a provocat o nouă întârziere. În sfârșit în anul 480 porni.

Pentru a trece Helespontul (Dardanelele), el ordonă să se facă două poduri, unul alcătuit din 300 de corăbii, celălalt din 314. Valurile au rupt însă unul dintre aceste poduri, lucru care a produs mare mâhnire lui Xerxe. Se zice că în furia lui, regele regilor a dat poruncă ca marea să fie bătută cu bicele și arsă cu fiare înroșite în foc.

Așezat pe un tron de marmură la Sardes, pe o înălțime, Xerxe primi defilarea armatelor sale, în care, afară de Perși, se aflau contingente din toate națiunile orientului. Era un amestec de limbi, de vestminte, de culori și de arme cum nu se mai văzuse până atunci. Șapte zile fără întrerupere a durat trecerea acestei oștiri — cea mai mare în antichitate. O flotă de 1200 de corăbii, cele mai multe feniciene, porniră asupra țărmurilor grecești.

Tesalia se supuse fără să opună rezistență. *Beoția*, *Argos* și alte state, speriate, dădură pământ și apă. Celelalte state alcătuiră o uniune sub supremația Spartei. În Iulie, Xerxe ajunse la strâmtoarea *Termopile*, pe care o ocupase regele spartan Leonida cu 10.000 de războinici greci între care 300 de Spartani. Somat să predea armele, laconul răspunse: „*vino de le ia*”. Când se spuse că mulțimea dușmanilor este atât de mare, încât de mulțimea săgeților lor se întunecă lumina soarelui, Leonida răspunse: „*cu atât mai bine; ne vom bate la umbră*”. Mai multe zile, eforturile Perșilor se frânseseră de dârza apărare a Spartanilor. Chiar faimoșii „nemuritori” — o trupă de elită a regilor Perși, alcătuită din 10.000 de oameni aleși, fură respinși cu pierderi grele. Dar un trădător arătă Perșilor o potecă care ducea peste munte în spațele Spartanilor; văzându-se împresurați, Leonida dădu drumul trupelor confederate reținând numai pe ai săi, căci după tradiția spartană ei erau datori să moară pe poziția ocupată. Afară de aceștia mai rămaseră câteva sute de Greci care nu voriră să părăsească pe Leonida. Toți au murit moarte de eroi, cu Leonida în frunte. Mai târziu, Grecii le ridicară la Termopile un leu de bronz pe care au scris: „*trecătorule, mergi de spune Spartanilor că noi zăcem aci, supunându-ne legilor patriei*”.

4. Salamina.

Acum Grecia întreagă fu invadată. Flota și armata persană aveau ca țintă Atena. După sfatul lui Temistocle, populația ateniană fu transportată, parte în insula *Sala-*

Temistocle.

mina, parte la *Egina*, iar bărbații în stare să poarte armele se urcară pe corăbii. Intreaga flotă grecească, 387 de galere, se concentrează în strâmtoarea dintre Salamina și țărșul *Aticeii*.

Perșii ocupară și arseră Atena. Descurajați cei mai mulți dintre comandanți și chiar șeful flotei spartane *Euribiade* doreau retragerea. Temistocle se împotrivi. El ceru ca flota să rămână pe loc la Salamina și să dea acolo lupta. În toiul discuției, Euribiade enervat ridică bastonul să-l lovească pe Temistocle. „*Lovește dar ascultă*”, îi zice acesta. În cele din urmă, Temistocle pentru a-i sili să se lupte, alergă la un viclesug: scrisese lui Xerxe: „Grecii se pregătesc să se retragă; nu îi lăsa să scape”. Xerxe se grăbi să urmeze sfatul lui Temistocle și atacă; astfel Grecii n’aură încotro și primiră lupta. Acum se văzu destoinicia lui Temistocle când alese această strămtoare. Ingrămadite într’un spațiu prea strămt corăbiile Perșilor multe și mari nu puteau manevra și se striveau între ele; în schimb, corăbiile grecești ușoare se mișcau cu viteză, loveau pe cele persane și le scufundau. Bătălia se sfârși cu înfrângerea Perșilor. În vremea aceasta, armata persană de pe uscat suferea de foame, de sete și de boli. Plictisit, Xerxe hotărî să se retragă în Asia, lăsând o parte din oștire sub comanda generalului *Mardonius* ca să ducă mai departe lupta cu Grecii.

5. Plateea și Micale (479).

Mardonius iernă în Tesalia, dar în primăvară năvăli din nou în Atica și arse iarăși Athena. Apoi merse în câmpia Beoției și se așeză lângă *Plateea*. Curând sosi și armata Grecilor alcătuită din trupe de prin toate cetățile. În frunte erau Spartanii sub comanda lui *Pausanias*; trupele ateniene erau comandate acum de *Aristide*. Grecii știau că de aceasta bătălie depindea libertatea patriei lor. Din această cauză luptară cu mare furie și zdrobiră pe Perși. Mardonius însuși căzu, luptând vitejește în fruntea soldaților săi. În acelaș timp flota grecească comandată de Xantip, înaintă spre coasta Asiei Mici și învinse flota persană la *Mycale*.

**6. Ridicarea Athenei, Trădarea
lui Pausanias. Implicarea
lui Temistocle.**

Atena făcuse în decursul războaielor medice jertfele cele mai dureroase. Eroismul și abnegația cu care a luptat la Marathon și la Salamina au împiedecat întinderea despotismului asiatic asupra Europei. Floarea tinerimii ateniene murise pe câmpurile de luptă, iar cetatea însăși a fost în două rânduri pustiită de Xerxe și Mardonius. În schimb, cei care se folosiră mai mult de pe urma izbânzilor strălucite fură tot Atenieni. Temistocle înconjură Atena cu o centură de ziduri pentru a o feri în viitor de năvăliri.

În vremea aceasta Sparta trecea printr'o grea criză internă: se descoperise că Pausanias, eroul dela Plateea, puse la cale trădarea patriei sale intrând în legături cu Perșii pentru a ajunge rege; urmară frământări cari au slăbit și mai mult pe Spartani și a zguduit încrederea celorlalți Greci în ei. Spartanii furioși că Temistocle înconjurase Atena cu ziduri împotriva voinței lor, îl târără și pe el în procesul de trădare al lui Pausanias, sub motiv că ar fi știut de planurile ascunse ale acestuia. Fu silit să fugă la Perși în vreme ce Pausanias fu omorât de concetățenii săi. Atena era acuma condusă de un om care se bucura de încrederea și dragostea tuturor. Acesta era *Aristide-cel-drept*.

6. Liga dela Delos. Aristide, Cimon.

Intr'adevăr, Aristide a reușit prin încrederea ce răspândea în jurul său și prin caracterul său împăciuitoar să strângă în jurul Atenei o mare parte dintre cetățile și insulele grecești și să alcătuiască în felul acesta o *confederație* pentru a continua războiul împotriva Perșilor.

Se hotărî întemeierea unui tezaur de război din contribuția fiecărui stat. Lui Aristide i se dădu și însărcinarea de a fixa cât va da fiecare cetate. Se hotărî că acest depozit de bani să fie păstrat la *Delos*, iar cu administra-

rea lui îl însărcinară tot pe Aristide. Tot lui Aristide i se încredință și comanda flotei comune pe care o alcătuiră cetățile aliate. Iată deci cât de mult a contribuit prestigiul unui singur om la ridicarea patriei sale. Chiar unele cetăți doriene au intrat în *liga dela Delos*. Aristide muri atât de sărac încât a trebuit să fie înmormântat cu cheltuiala Statului.

Războiul fu continuat sub comanda lui *Cimon*, fiul lui *Miltiade*. Cimon trecu dela lupta de apărare la un război ofensiv, care avea ca scop principal independența Grecilor din Asia Mică. Indrăznețul Cimon atacă pe Perșii rămași în Tracia, îi bătu și îzgoni. Apoi cu mare repezițiune curăți marea Egee de pirații ce o bântuiau; fără a lăsa vreme Perșilor să facă pregătiri mari, porni în fruntea a 200 corăbii către coasta Asiei Mici. La vărsarea *Eurimedonului* (pe coasta Pamfiliei), el întâlni flota persană și o distruse.

7. Dominația Atenei.

Unele dintre cetăți erau însă obosite de lupte; altele nemulțumite că folosul cuceririlor îl avea numai Atena. Câteva voră să se retragă din confederație; se născură chiar lupte între Atena și unii dintre aliați. Flotele ateniene blocară cetățile revoltate și le obligară cu armele să-și (țină) obligațiunea de a da corăbiile și contribuția bănească. Astfel *alianța cu Atena se schimbă încetul cu încetul într'o stăpânire a Atenei asupra Greciei*. Un adevărat imperiu luă naștere cu centrul la Atena. Tezaurul care până atunci, fusese păstrat la Delos, acum fu transportat la Atena.

Spartanii din ce în ce mai invidioși începură să ațâțe cetățile nemulțumite împotriva Atenei. Războiul ar fi izbucnit poate între cele două cetăți, dacă nu s'ar fi întâmplat un cutremur în urma căruia au fost distruse aproape toate casele din Sparta. Cimon fu exilat în vremea aceasta de Atenieni, fiindcă el era împotriva unei lupte între frați și căuta să evite războiul cu Sparta. După exilarea lui Cimon Atenienii stricară pacea cu Sparta; avură loc chiar ciocniri între armatele celor două cetăți. Mai multe orașe grecești se aliară cu Sparta. Atenienii rechemară pe Cimon.

Acesta se reîntoarce și încheie pace cu Spartanii renunțând la orice pretenție asupra Peloponezului, pe când Spartanii renunțau la stăpânirea Egeinei și Eubeei.

Prin această pace Atena își restabili autoritatea asupra cetăților aliate. Acestea continuară să-și plătească darea lor pentru tezaurul din Atena, dare care acum era un adevărat tribut. Atena avea sarcina să apere aceste cetăți împotriva oricui le-ar fi atacat. Astfel toată coasta mării Egee ajunse sub dominațiunea Atenei. Se alcătui din toate regiunile supuse 5 districte: *insulele*, *Tracia*, *Hellespontul*, *Ionia* și *Caria*.

Când o cetate nu își plătea la vreme contribuția, Atena trimetea o corabie de război spre a o aduce. Când erau neînțelegeri procesul se dezbătea în fața unor judecători atenieni. La conducerea cetăților supuse, Atenienii nu se amestecară. Sprijineau doar *partidele democratice* ori de câte ori drepturile poporului erau amenințate în vreuna dintre cetăți.

LECȚIA XIII.

Atena în vremea lui Pericle

1. Pericle.

După sfârșitul războaelor medice, Atena rămăsese stăpâna Mării Mediterane, mai ales a basinului oriental, căci în partea de apus avea de luptat cu concurența Cartaginei și a coloniilor grecești din Italia și din Sicilia în frunte cu Siracuza. În orice caz corăbiile ateniene pluteau acum încărcate cu bogății de tot felul și orașul creștea și ajunsesese la o înflorire fără seamăn. Dela anul 449 a. Cr. Atenienii au avut norocul să aibă în fruntea lor pe un bărbat înțelept și iubitor de lucruri frumoase: *Pericle*. Deși era dintr'o familie nobilă, el a fost în fruntea partidului democratic și a luptat pentru îmbunătățirea soartei poporului. El n'a ocupat o funcție mai înaltă decât cea de strateg. Strategii, în număr de zece, erau la început generalii armatei, însă cu vremea această funcție a devenit civilă. Ca strateg, Pericle a izbutit totuși să fie adevăra-

tul conducător politic al Atenei. Aceasta se datorea faptului că avea un mare talent oratoric și de câte ori susținea o propunere în adunarea poporului sau în consiliu, propunerea lui susținută și de partizani, era primită. Astfel, fără să aibă vre-o demnitate înaltă în stat, era de fapt conducătorul orașului.

Pericle.

Măsurile politice ale lui Pericle au dus la lărgirea democrației ateniene. Până la Pericle, este drept că în teorie toți cetățenii, afară de robi, aveau drepturi egale la cârmuirea statului, dar de oarece toate demnitățile erau onorifice, numai cei bogați își puteau permite luxul să le ocupe pe cheltuiala lor și să lase deoparte ocupațiile. ca să vie să ia parte la adunări și la viața politică. Pericle a dispus ca din visteria statului să se plătească o diurnă oamenilor săraci cari veneau la adunarea poporului și ocupau demnități, dând astfel posibilitatea și poporului de

jos să participe la viața politică. Adversarul său, Cimón, șeful partidului aristocratic, fiul lui Miltiade, a fost exilat prin ostracism, așa că Pericle a rămas fără rivali.

Atunci a luat el o serie de măsuri pentru refacerea templelor dărâmate de către Perși și le-a refăcut cu mult mai frumoase decât fuseseră înainte. Pericle era un om cu gusturi alese și a știut să aleagă pe cei mai buni arhitecți și sculptori, cari au lucrat clădirile și statuile de marmoră albă. Pentru cheltuelile de care avea nevoie pentru înfrumusețarea Atenei a adus tezaurul aliaților dela Delos la Atena și a luat dintr'însul banii pentru clădiri și statui. El spunea că se cuvine ca aceste lucrări să fie făcute cu cheltuiala ligii, de oarece Atena fusese distrusă în războiul cu Perșii și se jertfise pentru apărarea tuturor Grecilor. De aceea orașul a devenit cel mai frumos din Grecia, centrul învățării și al artei.

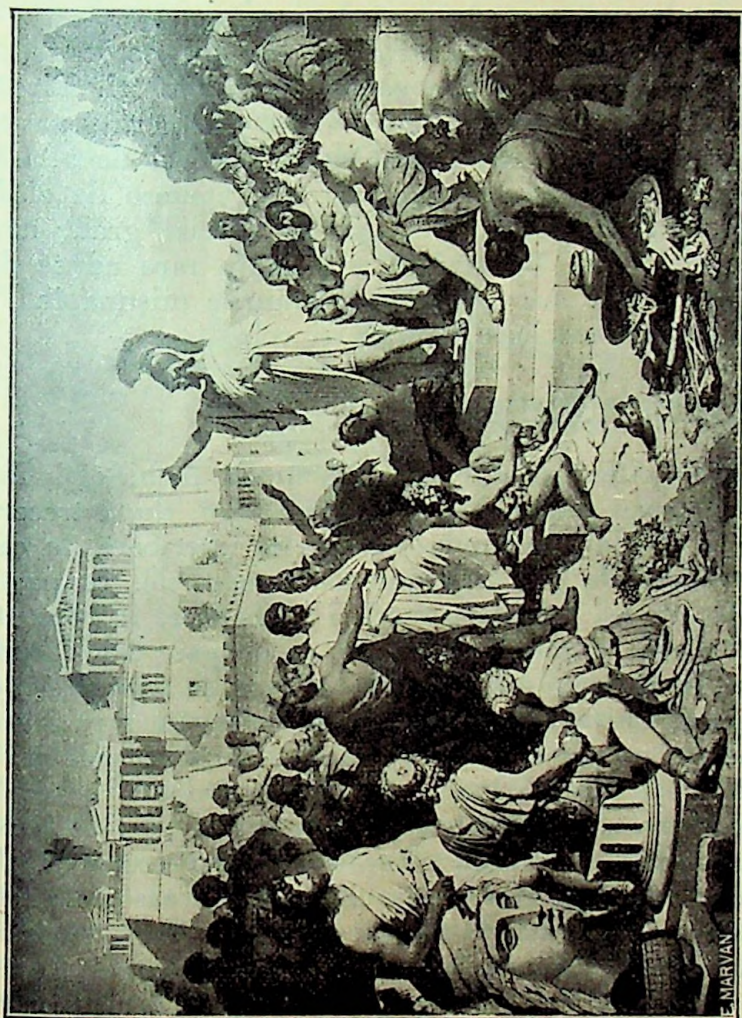
2. Atena în vremea lui Pericle :

Orașul, Acropolea și Pireul.

Orașul Atena în vremea lui Pericle era destul de întins, cu un plan neregulat și înconjurat de un zid ridicat încă din vremea lui *Pisistrate*. Casele erau mici și străzile strimte, însă pe alocurea se întindeau piețe numite *agora*. Cea mai însemnată era cam la mijlocul orașului, pavată cu pietre, printre cari se ridicau și câțiva copaci. De o parte și de alta erau altare de-ale zeilor (între cari altarul cel mare al celor 12 zei), statui de-ale oamenilor de frunte și portice (colonade acoperite). Aici se adunau de obicei Grecii și discutau trebile politice. Tot aci veneau negustorii să-și arate marfa; aici veneau și filosofii să-și expue învățăturile în public, artiștii să-și arate picturile și statuile. Mai erau și alte piețe, ca *agora* negustorilor, piața de mărfuri și *agora* calicilor, unde se adunau oamenii săraci și sclavii.

Dar locul cel mai de seamă al Atenei era pe un deal pietros, care se numește orașul de sus sau *Acropole*. Acolo te puteai urca numai pe o cărare șerpuită, care ducea la poarta ce se deschidea în ziduri. În cetate, sus pe deal, se aflau templele cele mai însemnate ale zeilor. Aceste

temple fuseseră reclădite de către Pericle cu ajutorul celor mai vestiți arhitecți și sculptori în frunte cu sculptorul *Fidias*.

Pericle vorbind poporului.

La intrarea pe Acropole se aflau *Propileele*, o intrare monumentală cu coloane de marmoră, între cari erau încăperi pentru expunerea statuelor și a tablourilor, un fel de muzeu. Cel mai mare templu de pe Acropole era *Partenonul*, ridicat în cinstea zeiței *Palas Atena*, po-

reclită *Partenos* (fecioara), protectoarea oraşului. Alături se ridica statuia aceeaşi zeiţe de o mărime colosală. Armele şi coiful zeiţei era de aur, iar faţa şi mâinele erau de fildeş. Această statuie se vedea de departe, de pe corăbiile cari pluteau pe mare, venind spre Atena.

Atena, a cărei putere stetea în negoţul pe mare, avea un port la o depărtare de câţiva kilometri, Pireul, aşezat în fundul unui mic golf. Acest port era legat de capitală printr'un drum, apărat de o parte şi de alta de ziduri lungi. În port se aflau arsenale, ateliere de clădit corăbii, magazii pentru mărfuri, în special grâu, adus din porturile dela Marea Neagră şi stofe rare aduse din Asia. O mulţime mare de toate neamurile mişuna în Pireu, negustori, marinari, hamali şi robi.

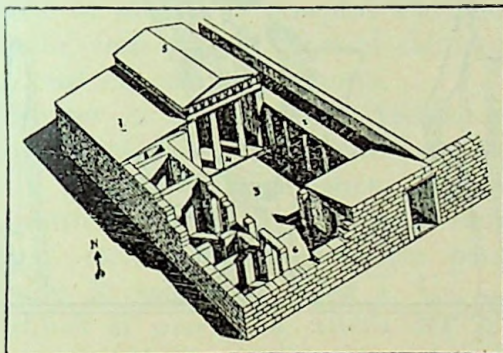
3. Viaţa privată a Atenienilor.

Casele Atenienilor erau spre stradă închise şi fără ferestre; aveau numai o poartă, prin care, după trecerea printr'un coridor, pătrundeau în curtea interioară, în care se deschideau de jur împrejur toate camerele. În partea din faţă era aşa numită cameră a bărbaţilor, în care steteau bărbaţii, primeau vizite sau se ocupau de afacerile lor. În fund erau camerele de culcare şi depozitele de proviziuni. Curtea interioară era de obicei înconjurată cu coloane iar pereţii odăilor erau împodobii cu picturi; ca mobilă aveau scaune înalte, un fel de tronuri şi sofale, numite *kline*, acoperite cu blănuri şi perne, pe care Grecii stăteau culcaţi chiar când mâncau. Casele greceşti de obicei nu aveau sobe, din cauza climei călduroase, erau luminate cu facke mici de răşină sau lămpi de untdelemn, ce atârnav de câte un lanţ din tavan. Podoaba cea mai aleasă a casei o formau vasele de lut şi cu diferite scene pictate pe ele. Unele vase aveau forma unor capete de animale şi în ele se serveau bucate; de pe masa unui atenian nu lipseau vasele cu vin, cu untdelemn şi cu miere.

În privinţa portului, Atenienii erau simpli: haina lor era compusă dintr'o tunică albă sau colorată, frumos drapată numită *hilon*. O a doua tunică mai scurtă acoperea numai bustul şi se numea *himation*. Când era mai frig

ei își puneau și un fel de pelerină colorată în roșu, numită *klamidă*. Părul femeilor era ridicat la spate foarte sus și împletit ca o jumătate de cunună.

Femeile duceau o viață retrasă și nu luau parte la adunările unde erau bărbați. Bărbații dimpotrivă nu prea steteau acasă. Când erau liberi, se duceau la *gimnaziu*, un fel de sală de gimnastică, unde se ocupau cu exerciții, lupte și alergări. Alte ori se duceau la agora să asculte pe filosofi și să afle ultimele noutăți.

Casă ateniană.

Educația copiilor se făcea mai ales în casă. Familiile mai bogate angajau de obicei un pedagog, care era un sclav, ca să dea educație copiilor. Copiii atenieni învățau să scrie, să citească și să socotească. Alături de acestea mai învățau muzica cu instrumente (în special lira) și mai ales făceau exerciții fizice. Educația fizică, gimnastica, era în mare cinste la toți Grecii, care aveau o deosebită grijă de sănătatea și de frumusețea corpului. În toate orașele erau mai multe gimnazii, unde se făceau lupte corp la corp (așa numite greco-romane), alergări, aruncări cu discul, etc.

Tinerii cei mai frumoși erau aleși pentru cortegiul sărbătoresc al zeiței Palas Atena. Alții erau trimiși la jocurile din Olimpia și acel care izbutea să învingă în întrecerile de acolo era primit în triumf la întoarcerea sa în oraș, era încununat cu lauri și scutit de impozite către stat.

4 Viața publică a Atenienilor.

Atena în vremea lui Pericle era un stat democratic, adică, precum am văzut, toți cetățenii aveau dreptul să ia parte la conducerea statului. Acest drept și-l exercitau mai ales luând parte la adunarea poporului, care se ținea

Femei ateniene lucrând.

de trei ori pe lună. Cetățenii din Atena și din satele dinprejur, cari formau împreună statul ateniian, se adunau pe dealul din fața Acropolei, numit Pnix. Când începea ședința, paznicii întindeau o frânghie vopsită în roșu, cu care împingeau mulțimea spre locul adunării. Cei care rămâneau în urmă erau mânjiți cu roșu pe spate și amen-dați. Ca să poată lua cineva cuvântul în adunare, trebuia să vorbească foarte frumos, cu expresii alese, să nu facă greșeli de limbă și să aibă un plan bine chibzuit al discursului. Adesea Atenienii țineau mai mult la forma vorbirii, decât la fond și acel care nu ținea seamă de regulile artei oratorice era luat în râs. Deaceia erau la Atena și profesori speciali la cari se învăța arta de a vorbi. Acei profesori se numeau *retori*.

Un alt prilej de mari adunări ale tuturor cetățenilor erau serbările religioase. La Atena cele mai mari serbări se făceau în cinstea zeiței Palas Atena, protectoarea orașului și se numeau *panateneele*. Aceste serbări cu-

prindeau jocuri asemănătoare celor olimpice, dansuri sacre ale tinerilor, coruri și se terminau cu o procesiune solemnă la templul zeiței. Procesiunea era compusă din tinerii și tinerele cele mai frumoase din oraș, îmbrăcați toți în haine albe și împodobiți cu flori. Tinerii mergeau călări, pe caii cei mai buni. În fiecare an fetele ateniene țeseau un văl mare și foarte subțire pentru statuia zeiței din Partenon. Vălul era adus în această împrejurare în fruntea convoiului în vârful unei prăjini înalte. Toată procesiunea se înșirua pe drumul ce ducea sus pe Acropole și ajungea în sfârșit la templul Partenonului, unde se aduceau jertfe, zeiței Palas Atena și vălul cel vechi depe statue era înlocuit cu cel țesut acuma.

Viața Grecilor și în special a Ateniienilor a fost o dovadă aproape unică în istoria omenirii de idealism. Cultul frumuseții, preocupările artistice până în cele mai mărunte amănunte ale vieții, ca draparea hainii, felul de vorbire, gesturi, etc., sânt caracteristice pentru poporul grecesc, mai ales în veacul al V-lea a. Cr.

Viața publică și privată a Atenii era plină de gust artistic. De aceea nu e de mirare că tot atunci au înflorit, arta, literatura și filosofia și de oarece această înflorire a fost ajutată și călăuzită de geniul și de gustul ales al lui Pericle, ea poartă în istorie numele de *secolul lui Pericle*.

LECTIA XIV.

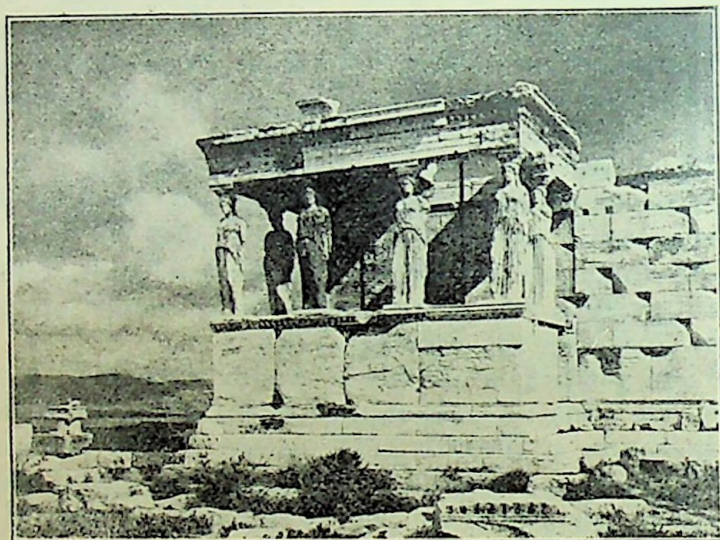
Cultura grecească în vremea lui Pericle

1. Inceputurile și dezvoltarea artei grecești.

Epoca lui Pericle a fost vremea de înflorire și de maturitate a civilizației grecești, epocă ce se mai numește *clasică*. Dar această înflorire a fost precedată de lungi secole de dibuiri și încercări. Am văzut cum, încă înainte de venirea Grecilor, se dezvoltase în țara lor o civilizație înaintată cu centrul în Creta. Civilizația cretană și cea miceniană au influențat desigur dezvoltarea artei grecești,

dar în epoca primitivă sau *arhaică* arta grecească era încă foarte mult influențată de artele din Orient, egipteană și asiriană.

Aceste arte erau caracterizate prin lux neobișnuit de ornamente și culori, amestecul formelor umane cu cele animale și oarecare lipsă de mișcare. Încetul cu încetul s'au desbărat Grecii de aceste influențe. Acest lucru se poate vedea foarte bine comparând templele și statuetele ridicate

Erechteionul.

pe Acropole în vremea lui Pericle cu cele dinainte de năvălirea Perșilor. Monumentele și statuetele stricate de Perși au fost întrebuințate ca material de construcție la zidurile Acropolei și arheologii din zilele noastre le-au scos la iveală. Statuetele acestea vechi sânt asemănătoare celor orientale, multe din ele reprezintă femei îmbrăcate în rochii cu multe volane și cu tot felul de podoabe pe cap și la gât. Arheologii în batjocură le-au poreclit *mătușile*. În vechime toate aceste statui erau colorate. Cu totul altfel se dezvoltă arta în vremea lui Pericle. Putem spune că această artă a fost *idealistă*, spre deosebire de *realismul* artei orientale. Cu alte cuvinte Grecii căutau să înfrumusețeze natura, să atingă un ideal de frumusețe, să nu re-

producă lucrurile și oamenii așa cum sânt, cu imperfecțiunile și defectele lor. Acest ideal de frumusețe și-l închipuiau Grecii nu cu multe podoabe, ci dimpotrivă cu o desăvârșită simplitate.

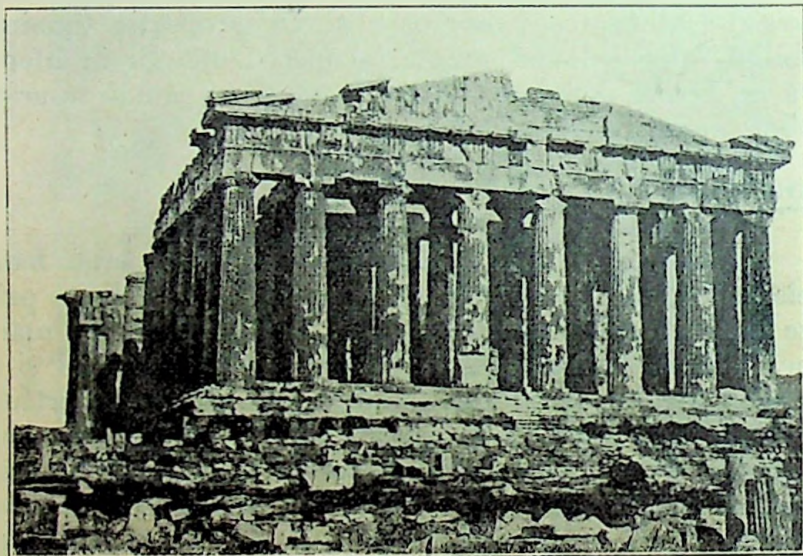
Ei socoteau că nu există nimic mai frumos în lume decât corpul omenească. De aceea nu s'au mai ocupat cu statuetele de animale, ci au căutat să culeagă din natură elementele de frumusețe perfectă omenească. Și în arhitectură și în literatură Grecii au avut o mare calitate: Ei adică n'au căutat să ridice clădiri colosale, ci ridicau monumente perfect echilibrate, armonioase și cu proporție dinaintea stabilită între coloane, trepte, acoperiș, etc. Și în literatură nu scriau poeme cu mii de versuri, ci căutau să arate ideile concis și clar.

2. Arhitectura.

Clădirile cele mai însemnate ale Grecilor erau templele zeilor, căci palate regale nu aveau, iar clădirile private erau foarte simple. Templele erau clădite din marmoră albă și serveau pentru păstrarea statuei zeului și a darurilor pe care le aduceau credincioșii. Slujba și jertfele nu se făceau în templu, ci afară, în fața lui, pe un altar de piatră. Forma templului grecesc era dreptunghiulară; de jur împrejur erau scări cu treptele late, apoi se ridicau coloanele care sprijineau acoperișul. Deasupra coloanelor se afla o fâșie lungă de sculpturi în relief săpate în piatră, închipuind scene din viața zeilor. Această fâșie de sculpturi de numește *friză*. Friza Partenonului, de pildă, reprezintă procesiunea panateneelor, de care am vorbit. În față, deasupra frizei, pe triunghiul de acoperiș, numit *fronton*, erau sculptate alte scene din viața zeilor. În interior, templul era împărțit în trei încăperi, una în urma celeilalte. În cea dintâi, numită *pronaos*, steteau preoții, la mijloc, în *naos*, era păstrată statuia zeului, iar în fund, în *opistodont*, se păstrau comorile templului.

Deși se asemănau mult între ele, templele grecești se pot împărți în trei feluri de clădire, sau stiluri. Cuvântul *stil* însemna în grecește coloană, căci în adevăr deosebirea dintre ele stetea mai ales în variația părții de sus a

coloanei, numită *capitel*. Stilul *doric* era mai simplu, capitelul coloanelor era ușor umflat de jur împrejur. Friza dorică era împărțită în dreptunghiuri încadrate deosebit, cuprinzând fiecare câte o scenă. Stilul ionic avea la colturile capitelului câte o spirală numită *volută*, iar friza era continuă de jur împrejurul templului ca o scenă fără întrerupere. Stilul corintic era mai luxos, capitelele aveau forma unor frunze de acant. Acest stil a fost mai ales întrebuințat în epoca de decădere.

Ruinele Partenonului.

Cele mai vestite temple erau în Grecia templul lui Zeus dela Olimpia, cu vestita statuie a lui Fidiias și templele de pe Acropolea Atenei. Aceste temple s'au păstrat până azi aproape intacte. Cel mai mare este *Partenonul* în stil doric cu friza sculptată de Fidiias, care a fost însă în mare parte ridicată acum o sută de ani de Englezi și dusă la British Museum din Londra. Al doilea templu de pe Acropole este Erehteionul, ridicat în cinstea zeului Erehteu, spiritul protector al Acropolei, care avea și un măsline sacru ce se ridica în mijlocul templului. Acest templu este mai mic și clădit în stil ionic; de o deosebită fru-

mușete este ornamentația în marmoră a chenarului ușii de intrare și balconul zis al Cariatidelor, în care coloanele sânt înlocuite cu statuiele unor fete, despre care legenda zice că ajutaseră la clădirea templului, venind tocmai din Caria, regiune din Asia Mică. Al treilea templu de pe Acropole, așezat pe un colț de stâncă, este templul Victoriei, fără aripi. Acest templu foarte mic are un balcon sculptat în relief cu scene din viața zeilor, lucrate cu o finețe deosebită, mai ales în ceia ce privește vălurile subțiri, care par transparente, deși sânt lucrate în piatră.

3. Sculptura.

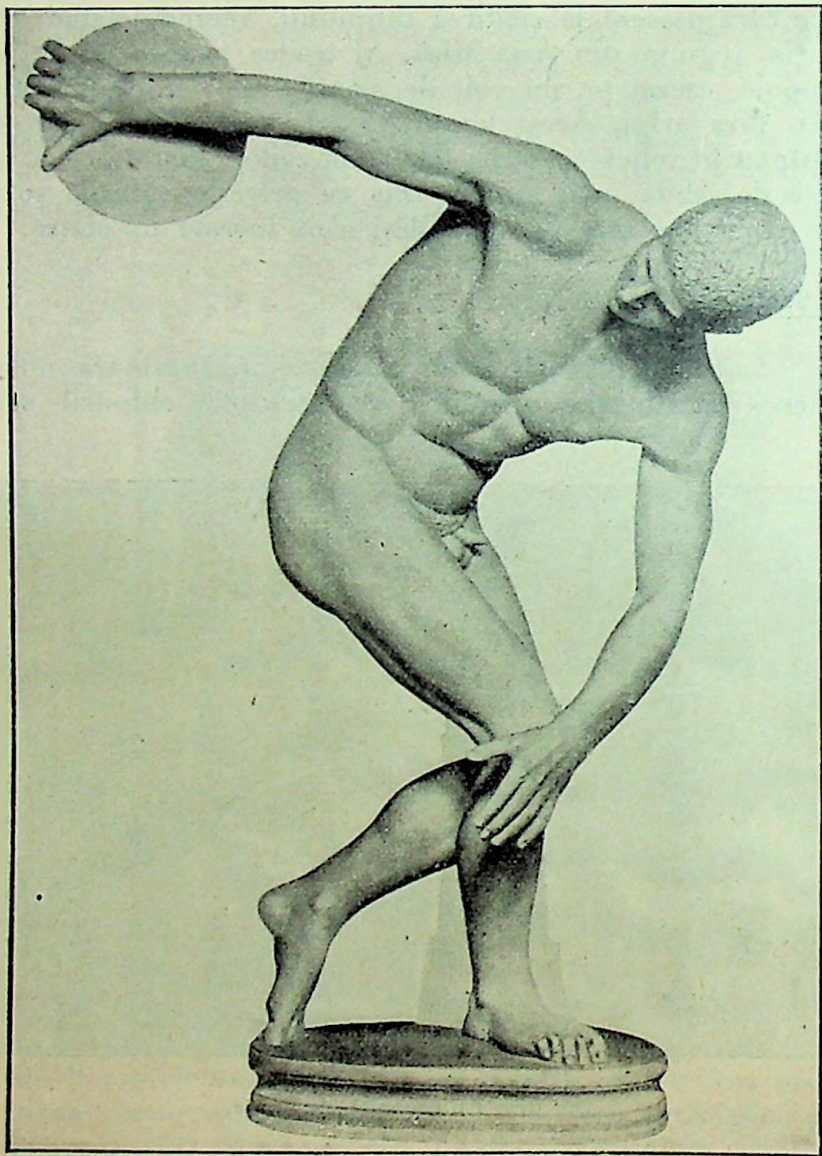
Statuiele grecești erau cioplite din marmoră albă, uneori erau turnate în bronz. Grecii sculptau chipurile zei-

Din friza Partenonului, de Fidias.

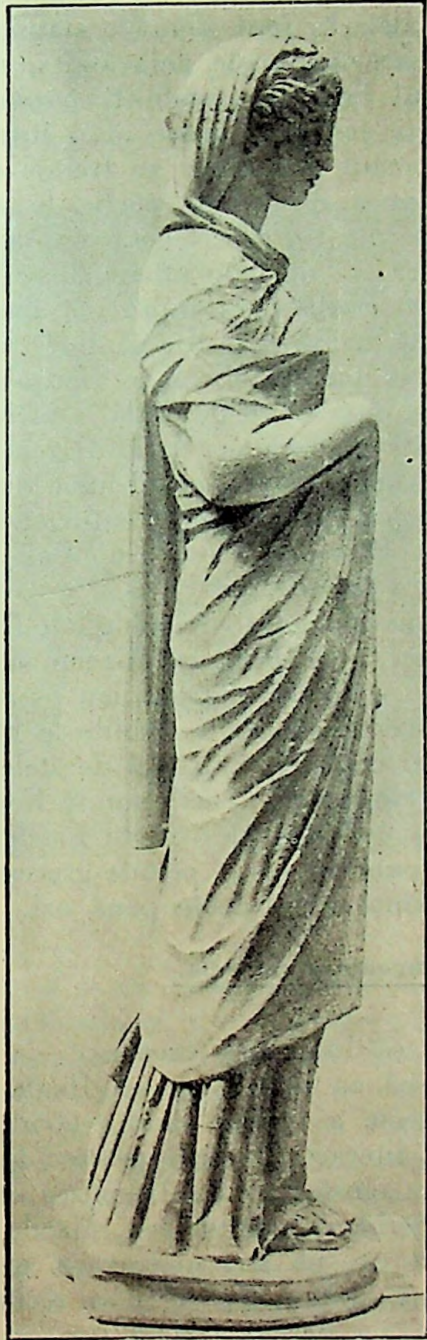
lor, ale conducătorilor care aveau merite față de țară și ale atleților învingători la jocurile olimpice. Am spus că arta grecească era idealistă, sculptorii nu urmăreau numai decât asemănarea cu modelul, ci corectau defectele și cău-

tau să redea o frumusețe desăvârșită. Sculptorii mergeau pe la gimnaziile unde se exercitau tinerii la gimnastică

Aruncătorul de disc, de sculptorul Miron.

și observau corpurile atletice spre a le reda în sculpturile lor. Sculptorii greci mai căutau să redea și iluzia miș-

Statue grecească.

cării, corpuri încordate gata să se arunce înainte, atleți în luptă, etc. În schimb sculptorii nu căutau să arate sentimentele prin modelarea feții, figurile statuielor au în totdeauna o înfățișare de liniște desăvârșită, de pace și fericire. Sculptorul Policlet a stabilit *canonul*, adică proporția, frumuseții perfecte, așa cum o înțelegeau Grecii. El a socotit raportul matematic ce trebuie să existe între lungimea și lățimea diferitelor părți ale corpului omesc, așa încât să dea un aspect de armonie perfectă. Frumusețea grecească era un trup athletic, însă nu prea greoi: figura era caracterizată prin faptul că linia nasului era continuarea liniei frunții. Vestite sânt *statuia aruncătorului de disc* al sculptorului Miron, o figură de atlet tânăr, întins ca un arc, gata să se destindă. Din sculpturile vestite ale lui Fidias n'au rămas decât frizele Partenonului, despre care am vorbit. Dintre elevii lui Fidias cel mai vestit a fost *Praxiteles*. El a sculptat statuia lui Hermes, care se află și azi la Olimpia și este un model neîntrecut de eleganță și fineță în execuție.

Și pietrele pe morminte erau împodobite cu minunate sculpturi în relief, *stele funerare*. Grecii priveau și moartea cu seninătate și de aceea închipuiau pe cel mort care-și ia rămas bun dela cei în viață, dându-le mâna, fără disperare, ci numai cu tristeță. Astfel de stele funerare s'au găsit multe în cimitirul Atenei, numit Keramicon.

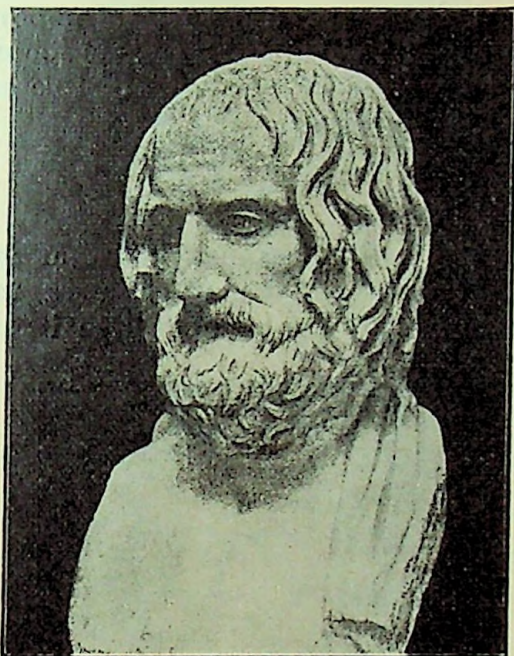
Arta vaselor a luat o dezvoltare foarte mare în Grecia și se poate spune că vasele pictate grecești, cu scene din mitologie au rămas neîntrecute până azi.

4. Literatura: Tragedia și comedia.

Am văzut că literatura grecească s'a dezvoltat încă din epoca arhaică cu marile epopei Iliada și Odiseia. În vremea lui Pericle a înflorit însă teatrul, mai mult ca celelalte genuri literare. Teatrul grecesc își trage originea dela serbările în cinstea zeului Dyonisos, zeul primăverii și al vinului. Serbările acestui zeu, Marile Dyonisiace, se făceau de două ori pe an, primăvara și toamna și cu această ocazie se cântau coruri și se recitau versuri din care mai târziu s'a născut teatrul grecesc. De obicei se

jucau la Marile Dyonisiace trei piese tragice, tragedii și la urmă o comedie, cu caracter satiric.

Teatrul grecesc era în aer liber, sub cerul descoperit. Locurile spectatorilor erau bănci de piatră așezate în semicerc și rândurile din ce în ce mai ridicate spre fund (amfiteatru). În fața spectatorilor era scena, care nu avea

Euripide.

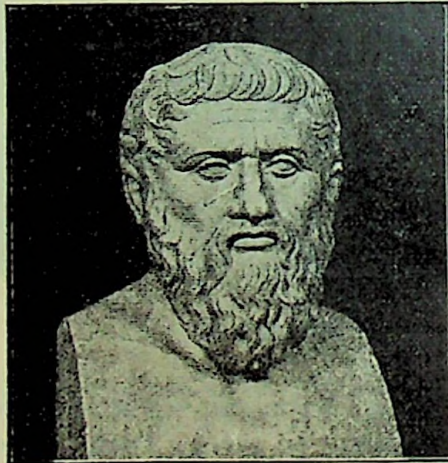
decoruri de pânză și de carton ca azi, ci fondul îl formau copacii, dealurile și cerul. Toate piesele de teatru, grecești, erau însoțite de coruri, cari cântau bucăți scrise în versuri, în legătură cu cele ce se reprezentau pe scenă. Actorii pe scenă jucau cu măști pe față, reprezentând figuri cu expresii de spaimă, ură sau alte sentimente.

Au fost trei scriitori greci mai însemnați ca autori de tragedii: *Eshile*, *Sofocle* și *Euripide*. Subiectele tragediilor lor sânt luate din mitologie și ideia principală este nimicnicia omului în luptă cu soarta. Eshile a scris *Prometeu înlănțuit*, în care arată cum Prometeu a furat focul

din cer și l-a dăruit oamenilor și de aceea a fost pedepsit de zei. Sofocle este cel mai armonios dintre autorii tragici, el a scris *Antigona*, în care a zugrăvit o admirabilă figură de femeie eroică, care se sacrifică pentru datoria ei de soră. Euripide a fost un aristocrat ce biciuește în tragediile sale vulgaritatea și lașitatea, ca de pildă în *Efigenia în Aulida*. Ca autor de comedii mai talentat a fost *Aristofan*, și el un aristocrat, dușman al poporului de jos și al democrației. În comedii sale își bate joc de demagogi (lingușitorii poporului) și de femeile cari cerceau, încă de pe atunci, drepturi politice.

5 Filosofia

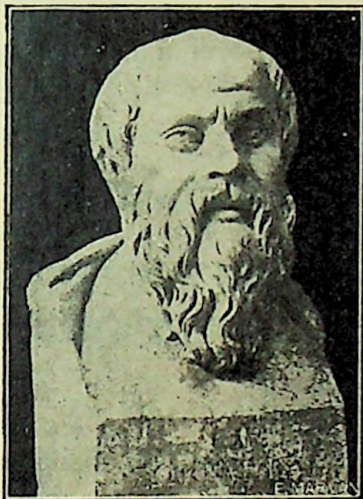
Filosof în grecește însemna iubitor al înțelepciunii. Mulți filosofi cari voiau să împărtășească înțelepciunea lor și altora se așezau în vre-un colț mai ferit al pieții

Platon.

sau în vre-o grădină frumoasă și cine voia să-i asculte, venea și se așeza pe jos în jurul lor, iar ei începeau să vorbească. Cercetările filosofilor greci priveau originea lumii, a sufletului și a materiei. Mulți din ei au ajuns încă de pe atunci la rezultate, care au fost confirmate de știința din zilele noastre. Astfel unii filosofi greci au emis teoria

atomilor, după care toată materia este compusă din particulele infinit de mici (Democrit), alții au emis teoria evoluției, toate în lume se transformă neconținut, fără început și fără sfârșit (Heraclit), în sfârșit alții, depărtându-se de la credința naivă a zeilor, au ajuns la credința unui singur Dumnezeu, care este spirit nevăzut.

Filosoful Socrate.

Filosoful Socrate a spus că înainte de a cerceta cum s'a făcut cerul și pământul, probleme prea grele pentru mintea omenească, să cunoaștem mai bine sufletul nostru propriu. „Cunoaște-te pe tine însuși”, a spus Socrate și a înființat astfel cercetarea sufletului, care în filosofie se numește *psihologie*. Învățătura lui se făcea prin dialoguri, el punea întrebări elevilor, făcându-i să caute și să afle singuri răspunsul. Dialogurile lui Socrate au fost mai târziu culese și date la iveală de elevul său, *Platon*, care a dus mai departe învățătura profesorului său. Socrate a fost condamnat la moarte pentru credința sa într'un spirit creator, care excludea religia politeistă a Grecilor. Acuzat că nu cinstește pe zei, e condamnat să bea un pahar de otravă. Deși elevii lui au vrut să-l ajute să fugă din închisoare, el a refuzat și a băut paharul cu otravă, arătând prin aceasta că pune mai presus credințele sale decât viața.

Elevii lui Socrate au fost Platon și Aristotel. Platon a întemeiat o școală, numită *Liceul*, de unde a rămas acest nume. El a scris între altele o carte numită *Republica*, în care arată cum trebuiesc guvernate statele; conducerea să nu fie lăsată pe mâna ignorantilor, ci să fie exercitată numai de oamenii pricepuți și înțelepți, într'un cuvânt de filosofi. Aristotel a fost întemeietorul *logicei*, știința judecării drepte și a metodelor de cercetare în științe. Filosofia grecească prin ideile ei a dat naștere tuturor școlilor filosofice din zilele noastre. Ea stă la baza cugetării noastre moderne.

LECȚIA XV.

Războaiele pentru supremația între cetățile grecești.

1. Cauzele războaielor.

În urma izbândeii împotriva Persilor, Grecii deveniseră stăpânii Mării Mediterane. Ei dăduseră un frumos exemplu de unire și de disciplină, uitând deosebirile dintre micile lor state și luptând cu toții laolaltă împotriva dușmanilor din afară. Dar din nefericire, după izbândă nu mai rămaseră uniți, ci foarte repede începură între ei certuri și apoi războaie cumplite. Cauza acestor războaie a fost dorința unor cetăți de a avea supremația în Grecia.

Mai ales două orașe erau rivale neîmpăcate: Atena și Sparta. Am văzut că între aceste două orașe erau deosebiri mari. Atena era o țară cârmuită democratic, iar Sparta aristocratic. Deacea Atenienii sprijineau în toate orașele grecești ridicarea poporului, iar Spartanii dimpotrivă sprijineau pe nobili. Și prin fire erau deosebiți Spartanii de Atenieni; cei dintâi erau aspri, ambițioși și disprețuiau arta și învățătura, iar Atenienii erau iubitori de cultură, de filosofie și arte. Din aceste pricini, ei se disprețuiau unii pe alții și ajunseră chiar să se urască. După cum am văzut, în urma războaielor cu Persii, se ridicase mai mult Atena, pentru că era un oraș de

corăbieri și pusesese mâna pe tot comerțul de pe Marea Mediterană. Pretutindeni, Atenienii luară acum locul Fenicienilor. Pireul, întărit și legat de Atena, printr'un coridor de ziduri groase, fu supranumit, pe drept „*piata întregii Grecii*”. Corăbiile Atenei erau întâlnite prin porturile Italiei, Egiptului, Asiei și pretutindeni pe țărmurile Mării Negre. Dela Dunăre și până în Sicilia circulau drahmele Atenei, o monedă cu adevărat universală. Mii de sclavi încărcau și descărcau baloturile de mărfuri cari plecau sau veneau din mari depărtări. Astfel se formă la Atena o clasă de oameni bogați și egoiști cari exercita un adevărat monopol asupra întregului comerț. Acest monopol începu să devină apăsător pentru celelalte cetăți. Chiar aliatele Atenei erau nemulțumite. Astfel la anul 440, *Samos* s'a revoltat împotriva atotputerniciei ateniene. Bizanțul făcu la fel. O mare mișcare a cetățitor grecești împotriva Atenei era de așteptat deci. Această mișcare a degenerat într'un război crunt care a însângerat întreaga Grecie. În fruntea dușmanilor Atenei erau Spartanii, cari după cum am văzut, ura de moarte pe Atenieni.

Războiul a ținut 27 ani, căci amândouă, atât Sparta cât și Atena erau puternice și bine înarmate. Atena, mai ales, în ce privește flota, iar Sparta mai ales în privința armatei de uscat. Armata Spartei era superioară numericeste celei ateniene, fiindcă toți aliații Spartanilor se găseau în Peloponez sau în apropiere, pe câtă vreme aliații Atenei erau prin insule sau pe coastele mai îndepărtate ale Mării Egee. În schimb însă, Sparta n'avea tezaurul pe care îl avea Atena și nici flotă puternică.

2. Războiul peloponezic.

Supremația Spartei.

Războiul împotriva dominațiunei Atenei poartă numele de *războiul peloponezic*, pentru că s'a dat în mare parte în Peloponez. La acest război a luat parte aproape toată Grecia, împreună cu coloniile; insulele și coloniile din Asia erau de partea Atenei, iar Peloponezul, Grecia Continentală și coloniile din Italia și Sicilia (Grecia Mare),

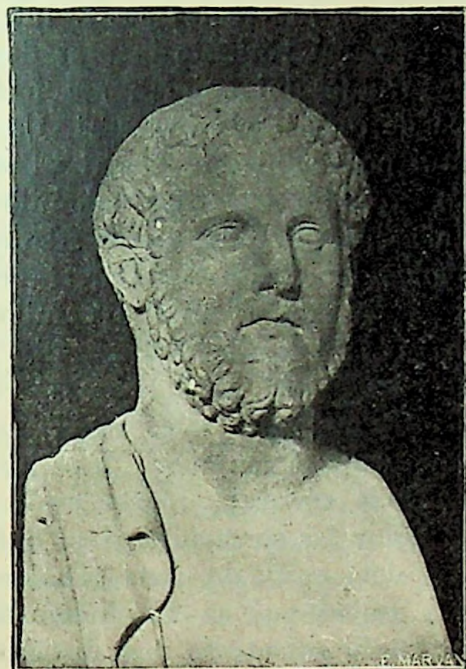
erau de partea Spartei. Dela o vreme au început să se amestece în război și Perșii, cu scopul de a redobândi cele pierdute în războiul lor cu Grecii, adică orașele grecești din Asia Mică. Perșii au fost de partea Spartei, pe care au ajutat-o cu corăbii și cu bani.

Războiul a început printr'o lupta între orașul *Corint* și colonia sa *Corcira* (o insulă la apusul Greciei). Corintul suferea foarte mult de pe urma concurenței ateniene și căuta de mult prilejul ca să deslănțuie lupta contra Atenei. Atena luând partea Corcirei, Spartanii săriră la rândul lor în ajutorul Corintului. Indată au intrat în luptă și celelalte orașe aliate ale Spartei și ale Atenei. La începutul războiului, mai era în viață Pericle, înțeleptul conducător al Atenei. El trimise flota să prade coastele Peloponezului, făcând mari pagube Spartanilor. Dar, nici aceștia nu se lăsară mai pe jos. În primăvara anului 431, năvăliră în Atica oștile peloponeziacilor; după sfatul lui Pericle, toată populația dela țară se strânse în oraș. Țara fiind pustie, Spartanii se răzbnară dând foc caselor și tăind copacii. Atenienii cari priveau de pe ziduri ar fi dorit să-i împiedece, dar Pericle le zicea: „lăsați-i să taie arborii; un copac crește, dar oamenii nu”. În vremea aceasta, flota ateniană prăda cu aceiaș înverșunare coastele Peloponezului, Spartanii reveniră și în anul următor, însă nu izbutiră să facă nimic, fiindcă nu se pricepeau la asediu.

În vremea aceasta izbucni în Pireu și la Atena o ciumă groaznică, adusă de o corabie venită din Orient. Ingrămădirea de oameni făcu ca molima să se răspândească cu iuțeala fulgerului. Rând pe rând îi muriră și lui Pericle toate rudele și copiii săi. Se spune că la înmormântarea celui din urmă copil nu și-a mai putut stăpâni lacrămile și astfel plânse Pericle — omul pe care niciodată nu l-a văzut nimeni decât cu privirea limpede și cu fața senină, omul a cărui figură fusese comparată cu a zeilor. Dușmanii săi aruncară asupra lui vina tuturor acestor nenorociri și-i luară chiar comanda. La 429 se stinse și el, tot de ciumă, în mijlocul disperării generale.

3. Demagogii Cleon. Alcibiade.

În locul lui Pericle se ridicară la cârma statului oameni netrebniți cari lingușau poporul, făgăduind că dacă vor fi aleși conducători, vor învinge pe dușmani. Acestor lingușitori li se zicea *demagoși*. Între ei a fost și un tăbăcar *Cleon*, care apoi s'a dovedit că nu era bun de ni-

Alcibiade.

mic. Aristofan și-a bătut joc de el într'una din comedii sale. După căderea lui Cleon într'o luptă cu Spartanii, s'a făcut pace între cele două orașe, dar această pace n'a ținut mult, căci în curând războiul a început din nou. Acum, făcea mare vâlvă la Atena un tânăr înzestrat cu multe însușiri, anume *Alcibiade*. Era frumos, deștept, bogat, bun comandant și voinic ca un adevărat atlet. Afară de aceasta era ambițios și de o rară îndrăzneală. Copilăria și-o trecu în casa lui Pericle cu care se înrudea și avusese de profesor pe vestitul filozof Socrate. Toate a-

ceste însușiri nu i-au folosit însă lui Alcibiade la nimic, fiindcă era o fire ușuratecă, fără statornicie și doritor cu orice preț să ajungă glorios. Afară de acestea, ca mulți tineri din vremea lui, era lipsit de scrupule și de credința în zei. Acest demagog era atât de vanitos, că nu putea trăi dacă nu se vorbea de el. Se spune că avea un câine de o rară frumusețe pe care îl admira întrecaga Atenă; costase 7000 de drahme, în vremea aceia. Intr'o zi, băgând de seamă că nu se mai vorbește în oraș despre persoana lui, tăie coada frumosului animal, așa încât avură flecării din Atena de ce să mai vorbească. Un astfel de om ajunsese răsfățatul poporului din Atena! El sfătui pe Atenieni să facă o expediție împotriva coloniilor grecești din *Sicilia*, aliate ale Spartei. Flota fu în adevăr pregătită și pusă sub comanda lui Alcibiade. Dar, în clipa plecării, acesta fu învinuit că a tăiat capetele statuilor zeului *Hermes*, care se aflau la colțurile străzilor din Atena. Ca să scape, Alcibiade nu se sfii să fugă la Sparta și desvălui dușmanilor planurile patriei sale. Flota ateniană fu cu totul învinsă în *Sicilia* și corăbierii fură luați ca robi.

Această izbândă încurajă foarte mult pe Spartani. Cu ajutorul Perșilor își construiesc și ei o flotă, cu care prădară coloniile dela nord, de unde își aduceau Atenienii grâul. Atenienii amenințați să fie înfometăți, trimiseră acolo o nouă flotă. Și aceasta fu însă distrusă de cea spartană, sub conducerea generalului Lisandru în lupta dela Râul Caprei. Lisandru se îndreaptă atunci asupra Atenei pe care o înconjoară de toate părțile. Nobilii din oraș, sperând că vor recăpăta stăpânirea, cu ajutorul Spartanilor, le predară orașul, așa că războiul se termină cu înfrângerea Atenei. Spartanii dăruiesc zidurile orașului, așezară o garnizoană de a lor pe *Acropole* și dăruiesc cârmuirea unei adunări compuse din 30 nobili cari fură porecliți „*cei 30 de tirani*”.

Sparta ajunsese astfel să aibe supremația asupra tuturor orașelor grecești.

3. Decăderea Spartei.

Acum Sparta ajunsese cea mai mare putere din întreaga Grecie. Abuzând însă de autoritatea lor și oprind celelalte state, Spartanii deveniseră odioși. Dealtfel, ei nu mai semănau cu Spartanii de odinioară. Viața simplă și austeritatea făcuseră acum loc luxului și lăcomiei de bani. Apoi, o sumă de alte vicii făcuseră să se șteargă faima de altă dată a Spartanilor. Astfel, încă din vremea războaielor cu Persii, regii și generalii spartani începuseră a se lăsa cumpărați cu bani. Corupția a mers apoi crescând. Părea că se împlineste un vechi oracol, care prevestise că *iubirea de argint va pierde Sparta*. Pe de altă parte, dominația spartană a adus mari pagube comerțului maritim al tuturor statelor grecești. Într-adevăr, Atena nemai având corăbii de război, coastele și mările erau bânuite de pirăți. *O mare decădere economică isbi toate cetățile care trăiau din comerțul maritim*. Ura tuturor se îndreptă acum împotriva Spartanilor care provocaseră această stare de lucruri. Pe lângă aceasta, mai toate statele au fost silit să primească garnizoane spartane și cârmuiri aristocratice, ceea ce nu convenea oamenilor obișnuiți să trăiască în libertate și să se conducă după legi. Șefii garnizoanelor spartane se dedară la acte de adevărat brigandaj în statele confederate sau supuse. Bogății enorme curgeau către Sparta; de aceste bogății se foloseau un mic număr de familii, care trăiau, cum am spus, în lux și desfrânare. Restul poporului trăia în mizerie și sub un regim de persecuții lipsit de orice omenie.

4. Ridicarea Tebei.

La anul 380, o armată spartană năvăli în Teba — care reușise să-și păstreze o cârmuire democratică — uciseră pe fruntașii partidului democratic și impuseră cu armele o cârmuire oligarhică. O garnizoană spartană rămase apoi în *Cadmeea*, citadela orașului, pentru a sprijini în orice moment pe tirani. Aceștia începură a cârmui Teba cu multă asprime. Cei mai de seamă dintre cetățenii Tebei, fugiră la Atena. De aci ei pândiră un moment prielnic și se întoarseră pe neașteptate. Imbrăcați în cos-

tume de dansatoare, se introduseră la una din serbările tiranilor și în mijlocul petrecerei îi străpunseră cu pumnalele. Apoi răsculară poporul și isgoniră garnizoana spartană. În fruntea mișcării tebane se găseau doi oameni de seamă: *Epaminonda* și *Pelopida*.

Epaminonda era dintr'o familie nobilă dar săracă. El fusese instruit și educat de un filosof. Ducea o viață foarte austeră. Nu bea niciodată vin, mânca foarte puțin și avea o singură haină. Când a fost numit comandant de concetățenii săi, se zicea că s'a împrumutat cu 45 de drahme ca să se poată înfățișa oștirii tebane cu toate cele necesare. Vorbea rar și puțin, iar în timpul liber cânta din flaut sau făcea exerciții fizice și militare pentru a-și întreține suplețea și vigoarea trupului.

Pelopida era tânăr și viteaz. El conduse conjurația împotriva tiranilor și tot el organizează vestitul *batalion sacru*, format din 300 de tineri, aparținând celor mai nobile familii tebane. Acești tineri erau legați prin jurământ ca să rămână unul lângă altul în mijlocul bătăliilor și să se arunce totdeauna *împreună*, ori unde pericolul era mai mare, spre a fi pildă celorlalte trupe. Sub astfel de șefi, Tebanii înfrânseră cu desăvârșire armata spartană. Multe dintre celelalte state grecești se uniră cu Teba împotriva tiraniei spartane.

La început Atena a fost și ea de partea Tebei. Văzând însă avântul pe care l-a luat cetatea beoțiană și nemulțumită că Epaminonda a supus câteva cetăți cari aparținuseră altădată ligei ateniene, Atenienii trecură de partea Spartanilor și se înțelese cu aceștia ca unii să aibă supremația pe apă, ceilalți pe uscat. Fiind somat de aliați să libereze cetățile beoțiene, Epaminondo răspunse: „*Aceasta se va întâmpla când Spartanii vor libera pe Perieci*”. Spartanii năvăliră cu toate puterile lor în Beoția dar fură zdrobiți de Tebani la *Leuctra* (371). Intre cei morți era însuși regele spartan. Acum Teba ajunsese cea dintâi putere din Grecia (371—362). Incurajați, Tebanii, comandați de Epaminonda și Pelopida, năvăliră în Peloponez. Toate cetățile fură acum liberate de jugul spartan iar cârmuirile tiranice fură înlăturate pretutindeni. Hiloții se răsculară și ei, încât toată lumea credea că Sparta va fi

cucerită de Tebani. Dar Spartanii comandați de viteazul lor rege *Agesilau*, luptară cu un eroism demn de admirat și reușiră să-și salveze orașul. Tebanii se mai luptară și cu popoarele din Tesalia și Macedonia, pe care deasemenea îi biruiră. Cu acest prilej luară ostatec pe *Filip*, un tânăr prinț macedonean. Într-una din aceste lupte muri însă viteazul *Pelopida*.

Spartanii își încordară încă odată puterile și încercară, cu ajutorul *Atenei*, să scuture dominația tebană. La *Mantineea* se dădu o nouă bătălie foarte sângeroasă. Tebanii biruiră, dar pierdură pe *Epaminonda*, care muri în luptă (362). Pierzând și pe *Epaminonda*, puterea Tebei începu să scadă.

LECTȚIA XVI—XVII.

Macedonia Filip II. Alexandru. Elenizarea Orientului

1. Țara și poporul.

La nordul Greciei se întinde o țară muntoasă numită *Macedonia*. Este o țară cu munți feroși, păduri întunecoase și cu locuri frumoase. Odinioară Macedonia era celebră și prin viile sale. Macedonenii erau un amestec de Greci și Traco-iliri. Ei se ocupau cu creșterea vitelor și cu agricultura. Aceste ocupațiuni făcură din ei niște soldați de temut, adevărați înaintași ai Romanilor. Trăiau o viață în plin aer, pe vârfuri de munte cu oile, prin păduri cu arcul și cu sulița după fiare, ori prin văi cu plugurile. Erau mereu în căutarea pericolului, mereu dornici să-și arate vitejia. La petrecerile lor, bogate în vinuri și în dansuri, ca și ale Tebanilor, n'avea loc acela care nu dase încă piept cu mistrețul, iar cel care nu omorâse nici un dușman în viața sa, purta un semn distinctiv: *cordo-nul lașilor*. Regii lor veneau la jocurile olimpice, unde erau admirați de Greci pentru forța și istețimea lor.

2. Filip al II-lea. Organizarea militară. Falanga

Macedonenii au fost multă vreme înapoiți în toate privințele. Când însă pătrunse până la ei influența civilizației grecești, ei ajunseră la o puternică desvoltare

politică și militară. Filip al II-lea este primul rege macedonean de seamă. Stând ani de zile ca ostatec la Teba, Filip cunoscuse de aproape cultura greacă și nu mai puțin organizarea militară a Tebei. Ajuns rege, prima sa grijă fu armata. El organizează *falanga macedoneană*, imitată după cea tebană. Falanga macedoneană era alcătuită din 16 rânduri de oameni înarmați cu lănci. Primele 6 rânduri țineau sulitele îndreptate către inamic; rândul din față avea sulitele mai mici, iar rândurile din fund aveau sulitele din ce în ce mai lungi, ca să poată ajunge până în front. *Cei din primul rând erau apărați deci de 5 rânduri de suliti*. Celelalte 10 rânduri țineau lăncile în sus, gata să înlocuiască pe cei ce cădeau. Dacă însă falanga era atacată în spate, făceau îndată alt zid, tot cu 6 rânduri de lănci. De departe falanga părea astfel un ari-ciu uriaș, cu țepi de fier, de care greu te puteai apropia. Filip mai organizează și un corp de *cavalerie*, recrutat din rândurile nobilimei macedonene. Falanga fiind alcătuită din soldați greu înarmați, el organizează și un corp de *infanterie ușoară*, înarmată doar cu săbii și centuri. Pentru asedierea orașelor, Filip organizează un corp de *artilerie*, înarmat cu mașini aruncătoare de pietre, rachete incendiare și cu berbeci pentru sfărâmarea porților. Având această forță militară, Filip învinse semințiile traco-ilire, care nelinișteau hotarele Macedoniei și le supuse. Avu luptă și cu *Geții*, cu care la început trăise în prietenie. În cele din urmă îi aruncă în nordul Dunării.

3. Filip, unificatorul poporului

grec. Decadența Atenei.

Opoziția lui Demostene

În timpul petrecut ca ostatec la Teba, Filip văzu starea de slăbiciune în care ajunseră cetățile grecești din cauza luptelor pentru supremație. El își dădu seama că în felul acesta poporul grec merge la ruină economică și politică; iar pericolul asiatic putea reapare. *Filip făcu atunci planul măreț de a supune și unifica întreaga lume greacă pentru a porni apoi lupta decisivă împotriva Persilor*. În vremea aceasta, Atena, sfâșiată și slăbită de lup-

tele dintre partide și de războaiele ce purtase, își refăcuse în parte flota de război și reluase activitatea ei comercială. De data aceasta însă ea nu se mai simți în stare să se întindă asupra țărmurilor asiatice, ci se mărgini la regiunea chalcidică și la Hellespont. Țărmul colcidic îi tre-

Demostene.

buia pentru comerțul cu Tracia și cu Macedonia; Hellespontul fiindcă pe acolo îi venea grâul din regiunile Mării Negre. La anul 364 Atenienii mai ocupară o parte din orașele calcidice iar la 357 puseră stăpânire pe *Chersones*, care domina drumurile Mării Negre. Dar de coasta Mării Egee, avea nevoe și Filip. De aci începu conflictul cu Atenienii. Filip cuceri orașul *Amphipolis*, pe care Atena îl luase sub protecția ei. Atenienii îi declară război. Dar aliatele Atenei: Bizanțul, Paros și Rodos, refuzară s'o a-

jute. Vrând să le silească cu flota, ca odinioară în vremurile lui Temistocle și Pericle — cetățile rezistară și respinseră flota ateniană. *Liga Atenei fu astfel desfăcută.* La Atena se formă un partid care dorea pacea și care era potrivnic oricărei expansiuni. Roadele individualismului exagerat se văzură acum; *interesul colectiv, interesul de stat nu-i mai mișca pe Atenieni.* Avuția și traiul din belșug îi moleșise. Tineretul era dedat luxului și destrăbălării. Armata nu mai era compusă ca odinioară din cetățeni, ci din mercenari. Cetățeanul prefera să plătească altuia să lupte, iar el să stea acasă, să meargă în agora și să discute politică sau să se distreze. Ani de zile trecură astfel, fără ca Atenienii să întreprindă o acțiune serioasă pentru a înlătura pe Filip de pe țărmul Calcidicii. Filip cunoștea această stare de lucruri și de aceea se purta cu nepăsare. Mai mult încă: găsisse chiar între Atenieni oameni care să susțină planurile lui de hegemonie asupra tuturor Grecilor. În dorința lor de pace, cetățenii se lăsară convinși de acești oameni, deși despre unii dintre ei se vorbea că sunt cumpărați de Filip.

Curând regele macedonean găsi prilejul să pătrundă și mai adânc în Grecia. Isbucnind un război între Tebani și Focidieni, care pretindeau stăpânirea asupra templului dela Delfi, Filip fu chemat în ajutorul celor dintâi. Macedonenii bătură pe Focidieni și-i tratară în mod sălbatec. Trei mii de prizonieri fură aruncați în mare; Filip ocupă apoi o parte din Tesalia și încercă să ia în stăpânire și Termopilele. Acum, abia începură a se trezi și Atenienii, sub biciul de foc al cuvântărilor lui *Demostene*, unul dintre cei mai mari oratori ai lumii vechi. Ei trimiseră o flotă cu 4000 de hopliți cari ocupară defileul Termopilelor; Filip evită însă lupta și se retrase.

4. Supunerea Greciei. Cheroneea

Oprit la Termopile, Filip atacă din nou țărmul egeean și înaintă până la Bizanț, care trecu de partea lui. Acum comerțul cu grâu al Atenei era amenințat. Demostene și partizanzii războiului începură o puternică acțiune

pentru a convinge pe Atenieni să pornească cu toată hotărârea războiul împotriva lui Filip. El ținu faimoasele discursuri numite *filipice*, prin care arată Atenienilor pericolul stăpânirii macedonene și îi îndemnă să facă războiul ei însuși iar nu prin mercenari. Nu trecu mult și Filip atacă *Olintul*, cel mai de seamă dintre orașele chalcidice. Olintienii cerură ajutor Atenienilor. Cu acest prilej, Demostene ținu o serie de discursuri numite *olintice*, prin care convinse pe concetățenii săi să ajute Olintul împotriva lui Filip. Atenienii trimiseră în sfârșit o flotă care însă sosi prea târziu. Conducătorii Olintului cumpărați de șiretul rege macedonean, îi deschiseră porțile. Orașul fu distrus, iar locuitorii vânduți ca sclavi. Atenienii n'aură încotro și fură siliți să închee o pace prin care recunoșteau lui Filip toate cuceririle făcute. Acum Filip se întoarse din nou contra Focidienilor, care ridicaseră o nouă armată. De astă dată el trecu Termopilele. Focidienii se preदारă însă fără luptă. Locul Focidienilor în consiliul Amficioniilor îl luă regele macedonean (346); în acelaș an, Filip a prezidat astfel *ca grec* jocurile dela Delfi și fu salutat ca salvator și apărător al templului și oracului lui Apolle. Demostene desfășură în vremea aceasta o mare energie. El alerga din cetate în cetate căutând să închege o alianță împotriva lui Filip. In cele din urmă obținu câteva alianțe între care mai însemnate era aceea a Tebei. Lupta hotărâtoare între Greci și Macedoneni se dădu la *Cheroneea*. La aripa stângă luptau Atenienii, la dreapta Tebanii, la centru trupele de mercenari. Trupele Macedonene din fața Atenienilor erau comandate de Filip, iar cele din fața Tebanilor de fiul său *Alexandru*. Grecii fură învinși, cu tot eroismul Tebanilor. Vestitul *batalion sacru* rămase în întregime pe câmpul bătăliei. In primele rânduri ateniene, luptase eroic și Demostene, deși avea 48 de ani (338).

Filip știu să câștige inimile Grecilor, prin blândețea cu care se purtă după lupta dela *Cheroneea*; mai ales cu Atenienii se purtă în așa fel, încât aceștia hotărâră să-i ridice o statuie pe care să fie scrise cuvintele: *Binefăcătorul Patriei*. Numai pe Tebani i-a tratat mai aspru, impunându-le și o garnizoană macedoneană. In urmă, Filip

convocă la Corint o adunare cu delegați din toată Grecia. Se încheie o alianță între Macedoneni și Greci în contra Perșilor, iar Filip fu numit comandant general. Incepu chiar pregătirile pentru expediția în Asia, când muri asasinat de un tânăr nobil macedonean.

II

1. Alexandru cel Mare

Când muri Filip, fiul său Alexandru avea abia 20 de ani. Era frumos, înzestrat cu o inteligență extraordinară și înclinat către tot ceea ce era mare și nobil. Profe-

Alexandru cel Mare.

sorul său fu filosoful *Aristotel*, care îi dăde o educație și o instrucție greacă. Alexandru primi și o educație militară deosebită; era un călăreț neîntrecut. Numai el reușise să încalcece un cal sălbatec numit *Bucefal*. Indată ce se urcă pe tron, Alexandru a fost recunoscut ca și

latăl său *generalisim* în lupta contra Perșilor; toate statele grecești rămăneau în schimb libere, obligate doar să contribue cu anume contingente la expediție.

Prima expediție o făcu Alexandru contra *Geților*, care ocupaseră unele teritorii macedonene. Cu acest prilej, Alexandru pătrunse și în țara noastră de astăzi, dar numai pentru o zi. Svonindu-se că a murit, Grecii începură să se miște. În Peloponez începură să se facă înarmări, iar la Atena, Demostene începu iarăși să agite poporul cu discursurile sale. Tebanii merseră chiar mai departe: masacrară o parte din garnizoana macedoneană. Dar Alexandru reveni pe neașteptate, cuceri Teba și o distruse, iar pe locuitori îi vându ca sclavi. Numai templele și casa vestitului poet *Pindar* fură cruțate. Ceilalți Greci fură îngroziți de soarta Tebei, așa încât stătură liniștiți. Atenienii — care zăriră focurile taberei macedonene pe muntele Citheron — cerură iertare. Alexandru, care ceruse să-i fie predat Demostene și încă 10 frunțași atenieni, îi iertă. Sigur acum din partea acestora, Alexandru reîncepu pregătirile de expediție împotriva Perșilor.

2. Starea de decădere a Imperiului persan. Elenizarea

Încă din vremea *retragerii celor zece mii* începuse să se simtă starea de decădere a imperiului persan.

În scrierea lui Xenofon, cu titlul de mai sus, sunt pomenite aventurile celor zece mii de mercenari greci, cari luptaseră sub steagurile lui *Cirus cel Tânăr*, pretendentul la tronul persan împotriva lui *Artaxerxe al II-lea*. Cyrus murind în luptă — deși victorios — Artaxerxe ceru celor zece mii să se predea. Aceștia refuzară. Atunci Artaxerxe invită pe generalul și pe ceilalți ofițeri ai lor la un banchet unde îi gătui pe toți. Acum Artaxerxe ceru din nou mercenarilor să se predea. Atunci Atenianul Xenofon, care se găsea ca voluntar între acești mercenari greci, luă comanda și îi conduse prin peripeții extraordinare până la Marea Neagră, și de aci la Bizanț. Fără călăuze, fără hrană, fără să cu-

noască țările pe unde treceau și limbile ce se vorbeau, atacați la tot pasul și urmăriți de Perși, înfruntând munți înzăpeziți, ape și toate intemperiiile naturii, cei zece mii străbătură Imperiul Persan și *arătară prin fapta lor lumii întregi cât este de desorganizat colosul persan*. Și într'adevăr așa era. În ajunul expedițiunii lui Alexandru, starea de decădere a Imperiului Persan se accentuase și mai mult. Ii trebuia o singură lovitură din afară ca să se prăbușească.

O clasă cârmuitoare, îmbogățită prin jaf și corupțiune, înconjura o curte în care domnea desfrânarea și intriga femeilor. *Această clasă nici nu era curat persană*, ci împestrită cu oameni cari aparțineau tuturor naționalităților. Numărul Grecilor mai ales era foarte mare; dealtfel, comerțul și industria Imperiului intrase acum în mare parte în mâinile lor. Religia deasemenea se înstrăinase, fiind coruptă și deformată de tot felul de influențe idolatre, asiriene, egiptene, feniciene și grecești. Administrația Imperiului, atât de bună odinioară, ajunsese acum nesuferită popoarelor, din cauza abuzurilor și despotismului exercitat de satrapi. Adeseori isbucneau revolte pe care marele rege le înăbușea în sânge. *Astfel, între despotismul central și anarhia din provincii, imperiul își trăia agonia*. Ordinea se ținea cu bande de mercenari iarăși de origine greacă, aventurieri de o îndrăsneală fără pereche și lipsiți de scrupule. Unii din șefii acestor mercenari cârmuiau pe seama lor provincii întregi. Sub Artaxerxe al III-lea (360—338), întregul imperiu a fost lăsat pe mâna acestor bande în fruntea cărora ajunsese o fiară cu chip de om, egipteanul *Bagoas*. O încercare de eliberare a Fenicienilor se termină cu un măcel îngrozitor; 40.000 de oameni, la Sidon, s'au aruncat în flăcări pentru a scăpa de torturile la cari erau supuși ei și familiile lor. Cu aceeași cruzime au fost tratați Egiptenii, cari și ei încercaseră să se revolte. Cu acest prilej Artaxerxe al III-lea, distrugând vechi sanctuare și măcelărind boul Apis, s'a certat cu Bagoas, care, cum am spus, era de origină egipteană. Acesta s'a răsbunat, otrăvind pe rege și familia sa. După un interval de anarhie, urmă la tron *Darius, Codoman*, un om distins și brav. Bagoos încercă să-l

otrăvească și pe Darius, dar fu descoperit și silit să bea el însuși cupa destinată regelui. Acum Darius încercă să vindece relele din Imperiu. El se înconjură de Greci capabili, căroră le dăte roluri și atribuțiuni foarte însemnate. Dar răul pătrunsese prea adânc; Imperiul nu mai putea fi salvat.

Opera lui Alexandru cel Mare, ori cât a fost de grandioasă, găsea deci terenul pregătit: un imperiu uriaș în care de sute de ani se topeau la un loc culturile popoarelor din vechiu Orient și pe care, în ultima fază a decadentei lui, îl domina — mai ales în economic și în armată — *hellenismul*.

3. Expediția lui Alexandru împotriva Persilor

În primăvara anului 334, Alexandru trece Hellespontul în fruntea unei armate de 36.000 pedestri și călăreți. Avea cu sine cei mai buni generali macedoneni: *Perdiccas*, *Clitus*, *Ptolomeu* și alții. Trupele de elită erau alcătuite din hopliți, Macedoneni și Greci; cavaleria din Tesalieni iar trupele de arcași erau recrutate din rândurile Tracililor. În suita lui Alexandru se găseau mulți istorici și învățați din toate domeniile; mai luase cu sine și poemele homerice pentru a trezi în sufletele ostașilor mândria națională. Merse apoi pe înălțimea unde se zicea că fusese Troia și făcu sacrificii în cinstea lui Zeus și a Atenei. Pentru a răscoli setea de glorie, el dăte mari serbări și jocuri în amintirea eroilor greci, a lui Achille în primul rând, care era modelul său.

Perșii îl întâmpinară la râul *Granic* dar fură biruiți de Alexandru; înaintând prea mult în rândurile dușmane, era să fie ucis, dacă nu-i sărea în ajutor generalul Clitus. Prin această victorie, toată partea de Vest a Asiei Mici, până la munții *Taurus* căzu în mâinile lui Alexandru. Guvernatorul din *Lidia* se supuse fără luptă, iar Alexandru intră în Sardes. Halicarnasul, apărat vitejește de mercenari greci, fu luat cu asalt; orașele grecești se supuseră, salutând cu entuziasm pe liberatorii cari veneau în numele culturii hellenice. La *Gordion*, oraș frigian, el tăe

cu sabia faimosul nod dela carul regelui Midas. Un oracol spusese că acela care îl va deslega va stăpâni Asia. În Cilicia el făcu o baie în apele râului *Cydnus* în urma căreia se îmbolnăvi și puțin a lipsit să nu moară. La *Issus* îi eși în cale însuși Darius Codomanul, în fruntea unei armate uriașe. A fost însă zdrobit și silit să fugă. Mama, soția și ropii regelui căzură în mâna lui Alexandru, care îi trată cu multă generozitate și cu respectul cuvenit rangului lui. După bătălia dela *Issus*, Alexandru supuse *Fenicia* și *Palestina* fără lupte. Numai *Tyrul* refuză să se supună. Alexandru îl cucerii după un asediu de 7 luni și îl distruse, iar pe locuitori îi vându ca sclavi. *Egiptul* deasemenea fu supus, fără lupte și tratat cu multă blândețe. Instituțiile și întreaga civilizație egipteană au fost lăsate neatinse. Se văzu încă depe acuma că Alexandru urmărește să topească laolaltă cultura greacă cu cea egipteană. Pentru a înlocui *Tyrul* și pentru a da comerțului o altă direcțiune, Alexandru întemeie aproape de gurile Nilului, un oraș nou, numit după numele său *Alexandria*. Se reîntoarse apoi în Asia, străbătu *Persia*, trecu *Eufratul* și apoi *Tigrul*. În câmpiile *Arbellei*, avu ultima bătălie cu *Perșii* și-i birui. În urma acestei biruințe, *Babilonul* și vechile orașe persane *Suza*, *Persepolis* și *Ecbatana*, cu averi uriașe, căzură în mâinile lui Alexandru. Darius, fugar, fu ucis de satrapul din *Bactriana*. Alexandru deplânse soarta adversarului său și pedepsi cu răstignirea pe cruce pe asasin. Acum Alexandru ajunse stăpânul întregului imperiu persan. În anii 329—328 el înaintă până la sud-estul *Mării Caspice* și până în *Turkestanul* și *Afganistanul* de azi.

Alexandru își alese ca reședință *Babilonul* și se încoronă ca rege persan. Pentru a atrage pe *Perși*, el păstră toată pompa și obiceiurile vechilor regi asiatici. Astfel își alcătui o curte strălucitoare în care introduse nobili persani. Macedonenii nu priveau însă cu ochi buni această schimbare. Generalii și ofițerii macedoneni acuzau pe Alexandru de ingraturdine. În fruntea celor nemulțumiți se găsez *Parmeneon* și fiul său, care comanda nobilimea. Ei atâră oștirea, atârându-le dorința de a se reîntoarce în patrie. O conjurație pusă la cale fu descoperită. Fiul lui

Parmeneon, complice al conjurațiilor, fu condamnat, după vechiul obicei macedonean, să fie străpuns de tovarășii săi cu sulitele. Parmenon a fost și el ucis, din ordinul lui Alexandru.

Cu alt prilej, la o petrecere la care băuse cam mult, Alexandru având o discuție violentă cu generalul Clitus, care îl salvase la Granic și simțindu-se ofensat îl ucise. Avu în urmă mari remușcări și plânse trei zile fără să doarmă, fără să mănânce. Voi chiar să se sinucidă, dar l-au împiedecat generalii săi.

La anul 327 Alexandru trecu fluviul *Indus* și începu supunerea Indiei. Un împărat indian având o numeroasă armată încercă să-i ție piept însă fu învins. Vru să meargă până în câmpia Gangelui, însă armata, slăbită de lipsă de apă, începu să murmure, silindu-l astfel să se întoarcă.

4. Imperiul lui Alexandru

Imperiul întocmit de Alexandru, cuprindea pe Greci, Macedoneni, pe Egipteni, Asirieni, Caldeeni, Fenicieni, Evrei și Perși. Scopul lui Alexandru era să contopească aceste popoare și să întemeze un *imperiu universal*, cu egalitate de drepturi pentru toți locuitorii, cu administrație sistematică și luminată și în care să se vorbească *limba greacă*. Un astfel de imperiu, care să cuprindă toate popoarele, încercaseră să întemeze și regii asi-ro-caldeeni și cei persani; nu isbutiseră însă, fiindcă erau prea mari deosebirile dintre semințiile supuse iar lor le lipsea cultura superioară, capabilă a birui și contopi aceste deosebiri. Lucrul acesta va reuși prin limba și cultura greacă. Totodată, Alexandru și-a dat seama că un imperiu universal nu se poate realiza, fără încrucișarea rasselor. Pentru aceasta el își dădu osteneala să amestece prin căsătorii pe locuitorii celor două continente. Se căsătorii el însuși cu o persană; 80 de generali și 10.000 de soldați îl urmară căsătorindu-se cu fete persane; cu prilejul acestor căsătorii, avură loc la Suza serbări strălucite care ținură 5 zile. Fiindcă știa că deosebirile de religie duc adesea la învrăjbi, Alexandru se gândi să alcătuiască o *singură religie pentru toate popoarele*. Pentru a strânge legăturile

între provincii, făcu o vastă rețea de drumuri; totodată, el ridică și vre-o 70 de orașe noi la răspântiile mai importante ale drumurilor și țărmurilor. Toate aceste orașe fură botezate după numele său Alexandria. Prin aceste drumuri și orașe el căuta neîncetat să pună în legături unele cu altele, diferitele popoare ale imperiului său și să întindă cât mai mult comerțul, limba și cultura grecească. Astfel se desăvârși un proces pe care poporul grec îl începuse mai de mult prin neguțătorii și mercenarii lui: *elenizarea Orientului*. Dar Alexandru cel Mare nu putu să sfârșească această măreață operă, căci muri de friguri la Babilon, în anul 323 în vârstă abea de 33 ani: campania din India, cea mai obositoare dintre toate, îl slăbise peste măsură. Muri atât de repede încât nici nu avu timpul necesar pentru a da indicațiuni precise cu privire la succesiune.

5. Sfârșirea imperiului lui Alexandru.

Marele cuceritor lăsase la moartea sa un frate idiot și doi copii minori. Dintre generali nu împuternicise pe niciunul în nici un fel. O autoritate mai mare exercita *Perdiccas*, un om de origină princiară însă peste măsură de ambițios și lacom. Autoritatea lui crescuse și prin faptul că, pe patul de moarte, în agonie, Alexandru îi dăduse lui pecetea imperiului. Dar *Perdiccas* muri și el curând în lupta pornită contra lui *Ptolemaios*, guvernatorul din Egipt. Deci, a doua zi după moartea lui Alexandru, marele imperiu nu mai avu stăpân. Se zice că murind, eroul a avut o clipă viziunea celor ce vor urma și privind pe generalii săi, a zis: „*Se vor deda la jocuri foarte războinice în onoarea morții mele*. Intr'adevăr, așa s'a și întâmplat. Patru decenii, cu mici întreruperi, ținură luptele între căpeteniile oștirii lui Alexandru. În cele din urmă imperiul se sparse în mai multe regate independente unul de altul. Astfel, Macedonia și Grecia fură luate de *Cassandru*, fiul generalului *Antipater*; Tracia fu luată de *Lysimac*, Egiptul de *Ptolemaios*; *Antigon* și fiul său *Demetrios Poliorcetul* luară Asia-mică iar *Seleukos* luă Siria. Curând însă neînțelegerile izbucniră din nou.

O mare bătălie se dădu la *Ipsos*, în anul 301, între *Lysimac* și *Seleukos* de o parte și *Antigon* de alta. *Antigon* fu învins și ucis iar învingătorii își împărțiră regatul lui. Războiul a continuat și în Europa ani de zile pustiind orașe și ținuturi întregi și provocând ruina civilizației grecești. În cele din urmă, din împărăția lui *Alexandru* au rămas în picioare următoarele state: *Macedonia* și *Grecia*, *Regatul sirian* al *Seleucizilor*, *Egiptul* sub *Ptolomei* iar în *Asia Mică* *Pergamul*, *Bitinia* și câteva state mai mici.

LECȚIA XVIII.

CIVILIZAȚIA HELENISTICA

1. Răspândirea Civilizației Grecești

Alexandru cel Mare n'a fost numai un mare cuceritor; după cum am văzut, el a căutat să unifice prin civilizație vastul său imperiu care cuprindea atâtca popoare de rase, credințe și civilizații deosebite. Pentru a atinge acest scop, el a căutat să îmbine civilizația grecească cu cea a popoarelor orientale. În primul rând a adoptat la curtea lui modele persane, a adus *Perși*, *Egipteni* și alți oameni de diferite nații în atingere cu *Grecii* și chiar a dat el însuși exemplul, căsătorindu-se cu fiica unui satrap persan. Pe de altă parte a colonizat numeroși *Greci* în *Asia* și în *Egipt*, întemeind centre de cultură grecească în diferite părți ale imperiului său. Aceste colonii menite să răspândească limba și civilizația grecească, purtau, cum am văzut mai sus, mai toate numele său, *Alexandria*.

După moartea lui *Alexandru cel Mare*, deși granițele imperiului s'au strâmtat și imperiul însuși s'a împărțit în mai multe regate, totuși opera civilizatorie a lui *Alexandru* s'a menținut. Această epocă, dela *Alexandru cel mare* până la căderea statelor formate pe ruinele imperiului său sub stăpânirea *Romanilor*, poartă numele în istorie de *epoca helenistică*. Ea este caracterizată pe de-o parte printr'o mare răspândire a limbii și a civilizației grecești în tot *Orientul*, pe de altă parte prin influențe orientale în civilizația grecească.

În epoca clasică centrul civilizației grecești, așa cum am învățat, a fost Atena. În epoca helenistică însă acest oraș, care nu mai avea bogățiile câștigate de pe urma comerțului, decade și locul său este luat de *Alexandria*, orașul clădit de Alexandru în delta Nilului. Ridicarea Alexandriei se datorește comerțului; de acolo porneau spre porturile Mării Mediterane corăbiile încărcate cu grâul egiptean și tot acolo se descărcau mărfurile din toată lumea cumpărate de Egipteni, cari acum cunoscuseră o nouă epocă de înflorire. Conducătorii Egiptului din familia generalului Ptolomeu, fură cei mai mulți oameni înțelepți și știură să respecte străvechea civilizație egipteană și să o îmbine cu cea grecească. La Alexandria se ridicau monumente mărețe, ca farul, cel mai mare din lume, pentru a lumina drumul corăbiilor ce pluteau noaptea, *biblioteca* cu zeci de mii de manuscrise pe papirus și *muzeul*, cuprinzând capodoperile antichității. Muzeul avea vaste încăperi în care se găseau instalațiuni pentru diferite științe: matematici, astronomie, geografie, medicină, etc. Alte încăperi erau hărăzite artiștilor și învățaților pe care îi întreținea statul. Muzeul a fost mândria culturii alexandrine.

Într-o măsură mai mică s'au îngrijit de civilizație și ceilalți stăpânitori greci din Asia. Astfel în Siria, orașul *Antiokia* era vestit prin monumentele sale și se zicea că noaptea e luminat ca ziua (cu facle de rășină). La *Pergam* a fost deasemenea un centru de civilizație grecească; acolo, pentru prima oară, s'a întrebuițat un nou material pentru scris: piele de vițel tânăr; după numele orașului acest material de scris s'a numit *pergament*.

2. Literatura

În epoca helenistică nu au trăit scriitori greci comparabili cu Homer, sau cu cei din epoca clasică. În schimb învățații și suveranii din această vreme, în special în Egipt, s'au îngrijit de păstrarea și de răspândirea scrierilor mai vechi. Atunci s'au copiat și s'au corectat sute de manuscrise grecești de papirus; cele mai importante erau păstrate în vestita bibliotecă dela Alexandria.

Această bibliotecă a fost distrusă mai târziu, cu tot

conținutul ei, la năvălirea Arabilor în Egipt. Însă, din fericire, multe scrieri copiate în Egipt ni s'au păstrat din cauză că era obiceiul să fie îmbălsămați crocodilii sfinți din templele egiptene și înveliți în foi de papirus. Pe aceste foi, vândute pe atunci ca hârtie maculatură, erau adesea scrieri celebre de-ale filosofilor și de-ale poezilor. Arheologii din zilele noastre au desbrăcat mumiile crocodililor de aceste foi de papirus și nu odată au eșit la iveală opere necunoscute ale scriitorilor greci.

Am văzut că limba grecească cuprindea mai multe dialecte. În epoca helenistică s'a produs o unificare a limbii grecești literare; *această limbă comună este importantă pentru că în ea s'au scris și evangheliile.*

Dintre scriitorii greci de atunci, cei mai mulți s'au îngrijit mai ales de cultivarea formei versurilor și a prozei; au căutat forme rare și savante, însă au fost mai puțin sinceri și adânci. De remarcat este *Calimah*, poetul din Alexandria și *Menandru*, un autor de comedii spirituale și fine, care mai târziu a fost mult imitat de scriitorii romani.

3. Arta

Am văzut că în epoca clasică arhitectura grecească se mărginea aproape exclusiv la temple, singurele clădiri pe care Grecii le ridicau cu mai multă grijă artistică. În epoca helenistică, fiindcă se stabilise monarhia în locul regimului republican, s'au ridicat și palate de-ale stăpânilor. De asemenea încep să se arate și mărețe monumente funerare pentru aceiași stăpânitori, cum a fost vestitul monument al regelui *Mausolus* din *Halicarnas* (Asia Mică), dela care a și rămas numele de mausoleu dat monumentelor funerare mai luxoase. O altă schimbare se mai constată în epoca helenistică, față de cea clasică. Am spus că în acea vreme, ceiace caracteriza arta grecească era de-săvârșita simplitate și măsura în toate. Acum însă, datorită influenței orientale pe de-o parte și bogățiilor dobândite de Greci, pe de alta, se introduce în arta grecească luxul și bogăția de ornament. Aceasta, bineînțeles, a însemnat o decădere a artei grecești. Monumentele clădite

în epoca helenistică au tendința să ia proporții colosale, cum era de pildă vestitul *Colos* dela Rodos, statuia colosală a zeului *Helios* (soarele), la intrarea în portul dela Rodos. Pe de altă parte și sculptorii helenistici nu mai păstrau seninătatea desăvârșită dinainte vreme, ci căutau să dea statuierilor lor expresii de emoții violente, cu gesturi teatrale. Această tendință se numește în artă *baroc*. Ca pildă a acestei tendințe este statuia lui *Lacoon*, care se află azi la Roma, și care reprezintă pe preotul *Lacoon* al Troiei luptându-se cu șerpii trimiși de zei ca să-l sugrume împreună cu copiii lui, pentru că sfătuiseră pe Troieni să nu primească în cetate calul de lemn al lui *Ulise*. La Pergam s'a găsit un *altar* colosal cu basso-reliefe, reprezentând luptele dintre zei. Toate figurile se află într'o mișcare violentă încleștate în luptă.

Sculptorul *Scopas*, păstrând totuși tradiția artei clasice, a dat figurilor sale expresiuni de groază, mânie sau tristețe, ceiace nu se găsea în figurile inexpressive din arta clasică. Sculptorul *Lisip* a dat un nou canon al frumuseții, deosebit de cel al lui *Policlet*. După *Policlet*, un corp omenesc frumos trebuia să aibă un aspect athletic de luptător. După *Lisip*, care trăia într'o epocă în care eroismul și lupta nu mai erau în moravurile grecești, frumusețea corpului stetea în finețea membrelor; un om frumos, după dânsul, era, cum zice poetul, „tras ca prin inel”.

Dintre sculpturile mai vestite din epoca helenistică două au rămas admirate de lumea întreagă până în zilele noastre: *Venus din Milo* și *Victoria dela Samotrake*.

Venus din Milo, numită așa după insula *Milo*, unde a fost găsită, reprezintă în marmoră albă chipul zeiței frumuseții. *Afrodita* sau *Venus*, și sculptorul și-a dat toată măsura talentului spre a reprezenta frumusețea feminină mândră și divină.

Victoria dela Samotrake, deși este azi mutilată, lipsindu-i capul, rămâne totuși una din cele mai reușite statui ale antichității în ceia ce privește redarea mișcării. Statuia *Victoriei* cu aripi e închipuită ca fiind gata să-și ia sborul de pe vârful unei corăbii, vântul mării îi suflă în falduri draperia, iar partea superioară a corpului a înce-

put mișcarea de înălțare în văzduh. Aceste două statui de marmoră se află azi la muzeul Luvrului din Paris.

4. Filosofia

Am văzut că la sfârșitul epocii clasice au trăit doi filosofi mari, *Platon* și *Aristotel*, dintre cari ultimul a fost profesorul lui Alexandru cel Mare.

Și în epoca helenistică au fost mai multe școli filosofice. Amintim de filosoful *Diogene*, care era un mizantrop și ducea o viață cu desăvârșire simplă conform cu doctrina lui. El trăia într'un butoi răsturnat, avea o singură haină și se hrănea cu pâine și apă. Se zice că o dată a fost văzut umblând în oraș în miezul zilei cu o lampă aprinsă. Întrebat ce caută, a răspuns: „Caut un om”, deoarece toți oamenii pe care îi întâlnea nu i se părea demni de acest nume. Odată Alexandru cel Mare a venit să-l viziteze și prețuindu-l ca pe un înțelep, l-a întrebat ce poate să facă pentru dânsul. *Diogene* cu indiferență i-a răspuns: „Să te dai la o parte, căci îmi iei lumina soarelui”.

Cei mai mulți filosofi din epoca helenistică se ocupau cu probleme de morală și căutau să arate care trebuie să fie purtarea omului înțelept în viață. Acești filosofi se împărțeau în două școli mai însemnate: *stoicii* și *epicurienii*. *Stoicii* se numeau așa după *stoa*, localul școlii lor și aveau drept conducător pe *Zenon*.

Stoicii spuneau că omul este o ființă slabă în luptă cu natura și de aceea este merit suferinței în întreaga lui viață. Pentru a lupta împotriva suferinței, omul trebuie să-și oțelească sufletul; orice i s'ar întâmpla să rămâie rece și slăpân pe sine, să-și facă datoria ca un luptător și ca un om cinstit. Această doctrină filosofică așa de energică, care ridică pe om de-asupra suferinței, poate cea mai frumoasă a antichității, a fost mult prețuită, nu atât de Greci, cari au emis-o, ci mai ales de Romani, popor de oșteni.

Epicurienii, numiți așa după șeful lor *Epicur*, considerau și ei că viața este scurtă și plină de dureri, dar credeau că poate fi înfrumusețată, măcar din când în când, prin plăceri momentane. „*Bucură-te de fiecare cli-*

pă”, ziceau ei, „căci mâine nu se știe ce se poate întâmpla”. Epicur trăia într’o minunată grădină, plină de plante exotice, înconjurat de oameni înțelepți, citind versuri și admirând opere de artă, neîngrijindu-se de lumea din afară, de politică și de afaceri.

La Alexandria au fost mai mulți filosofi a căror doctrină se apropia mult de morala creștină, și este sigur că evangheliștii, mai ales Sf. Ioan, s’au inspirat și din aceste doctrine, care au pregătit triumful creștinismului.

LECTIA XIX.

Tracii și Illirii. Dacii sau Geții

1. Tracii și Illirii

Am văzut că Alexandru cel Mare a avut lupte la începutul domniei sale cu Geții, popor care locuia pe atunci în țara noastră de azi, la nordul Dunării. Geții erau numai o ramură a unui popor mai mare, tracic. Tracii au fost unul din cele mai mari popoare ale vremurilor vechi. La nord, ramuri de-ale lor se întindeau până în Polonia și în Ucraina de azi; ei locuiau în toată România și dincolo de Dunăre, în Bulgaria de azi până în Macedonia și până la malurile Mării Egee. Dincolo de Bosfor aveau așezări chiar și în Asia Mică. Acest popor era din ramura ariană și a venit în Europa cu vre-o 2000 de ani a. C., odată cu începerea epocii bronzului. Spre apus Tracii se mărgineau cu un alt popor, Illirii, cari locuiau pe coastele Mării Adriatice, în Dalmația și în Albania de azi. Illirii așezați în satele din fundul golfurilor Mării Adriatice se ocupau cu navigația și cu pirateria, prădând corăbiile ce făceau negoț cu Italia. Ei aveau o cultură primitivă și de aceea n’au putut rezista influenței grecești și romane și azi au dispărut cu totul ca popor.

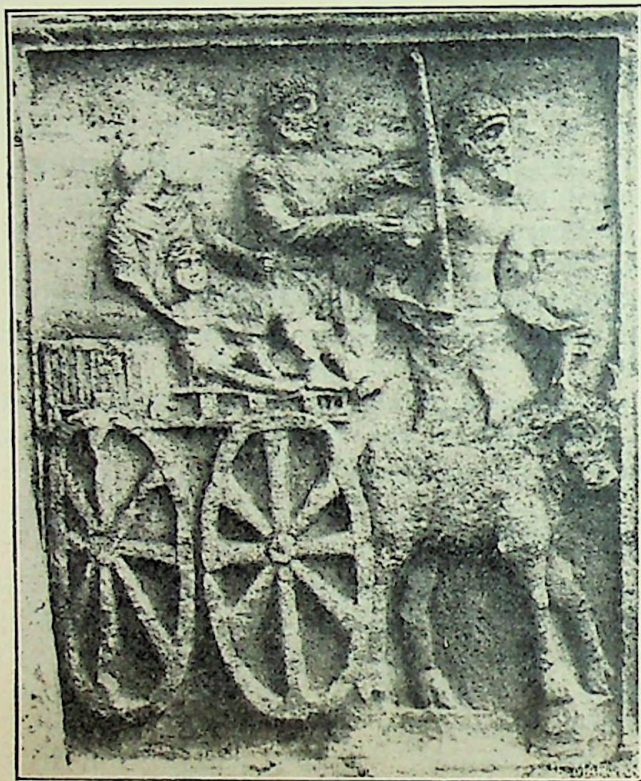
Tracii n’au format niciodată o unitate politică; acest mare popor era despărțit într’o mulțime de triburi. Astfel la sudul Dunării, între altele, era tribul *Moesilor*, dela cari se trage numele provinciei romane *Moesia*, fundată în Bulgaria și în Serbia de azi. La nordul Dunării

erau alte triburi: Geții sau *Dacii*, *Carpții*, dela cari a rămas și numele munților Carpați. Din cauza neunirii lor, Tracii au suferit multe năvăliri ale popoarelor vecine. În primul rând *Sciții*, cari trăiau în sudul Rusiei, s'au întins și în țara noastră, dar mai ales în Dobrogea, care dela o vreme a purtat numele de *Sciția Mică* (spre deosebire de *Sciția mare* din Rasia). Dela *Sciți* au rămas în țara noastră multe movile, numite *gorgane*, cari erau mormintele conducătorilor lor. În aceste movile s'au găsit adesea obiecte și arme de metal, chiar de aur. La anul 513 a. C. regele *Darius* al Persilor a făcut, cum am învățat, o expediție împotriva *Sciților*, trecând prin Dobrogea și peste Dunăre, în Basarabia și apoi în Rusia, dar fără nici o izbândă. Alt popor care s'a așezat în ținutul Tracilor au fost Grecii. Ei veneau ca negustori în părțile dela Dunăre ca să cumpere grânele și vitele Tracilor. Ei au întemeiat în Dobrogea de azi, pe coastele Mării Negre, coloniile despre care am învățat.

2. Dacii sau Geții

Am văzut că acea ramură a Tracilor care locuia la nordul Dunării în România de azi, purta numele de *Daci* sau *Geți*. Acest popor era de mult în legătură cu Grecii. încă înainte de expediția lui Alexandru cel Mare. *Dacii* erau oameni voinici, cu părul blond, alcătuiind o populație așezată, oameni drepți și viteji, cum îi numește scriitorul grec, Herodot. Imbrăcămintea lor consta din pantaloni și o cămașă legată la brâu cu o curea; de altfel se asemena mult cu portul țăranilor români de astăzi, cari probabil l-au moștenit dela *Daci*. Femeile aveau fote lungi și purtau marama pe cap. Pe vremea rea de iarnă și femeile și bărbații purtau blănuri. Ca încălțăminte aveau opinci. Bărbații din clasa de jos umblau cu capul gol și purtau părul lung și barbă, de aceia erau porecliți *păroșii*. Nobilii purtau căciuli, semn deosebitor al rangului lor. Ocupația de căpetenie a *Dacilor* era agricultura; plugurile lor erau de obicei de lemn trase de boi; de asemenea aveau și căruțe în care călătoreau dela un loc la altul. Se ocupau și cu creșterea vitelor; rasele de boi și caii *getici* erau vestite și la Grecii.

În privința industriei, avem la Daci industria casnică, măcinatul grâului și țesătoria, lucrata de femei, lucrarea lemnului, a pieilor, fabricarea bărcilor, a uneltelor de tot

Daci călătorind în căruță.

felul, lucrata de bărbați. Casele și le clădeau de obicei din stâlpi de lemn și vălătuci. Forma caselor era pătrată, însă ele erau ridicate de-asupra pământului (nu erau bordeie). Uneltelor casnice erau din pământ ars și de lemn. Din Munții Apuseni, Dacii extrăgeau metale, pe care tot ei le prelucrau, în special aurul.

3 Viața socială, familia, satele, cetățile și religia

Familiiile dace locuiau fiecare despărțite într'o căsuță; numeroase căsuțe sau colibe, foarte înghesuite unele în-

tr' altele, formau un sat. Mai multe sate împreună alcătuiau un trib; în capitala tribului stăteau nobilii războinici. Clasele sociale la Daci erau următoarele: nobilii, clasă militară, țărani plugari și în sfârșit, robii. Capitala tribului în care stăteau acești nobili, era o mică cetate, care purta

Femei Dace.

numele de *dava*. În câmpia Munteniei de azi și în Moldova erau astfel de dave, cetăți de lemn cu garduri înalte de scânduri. În munți însă, în special în Ardeal, s'au găsit resturile cetăților dace de piatră. Aceste cetăți dace din valea Hațegului (județul Hunedoara) erau așezate pe dealuri foarte înalte, pe înălțimi greu de atins, în locuri prăpăstioase. Pe culmea dealului, apărut de ziduri formate din blocuri mari de piatră tăiată neregulat, se afla castelul șefului, către care ducea o scară monumentală cu trepte largi de piatră. Jos, la marginea zidurilor se aflau

mormintele, adică *unele funerare*, căci Dacii întocmai ca Romanii își ardeau morții. Capitala Daciei, așezată în aceste părți se numea *Sarmisegetuza*.

Armata Dacilor era mai ales formată din infanterie. Țărani cari luptau în hainele lor albe, înarmați cu săbii încovoiate, un fel de iatagane, și cu paveze lungi.

Deasemenea Dacii aveau și cavalerie. Steagul oștirii lor era în chip de balaur cu gura căscată, ca un sac care se umfla în bătaia vântului. Dacii aveau și care de luptă. În cari luptau nobilii cu lancia.

Totuși Dacii n'au avut o civilizație mai înaintată, dovadă că n'au cunoscut nici o dată scrierea. Au avut și monete de argint, însă imitate după cele grecești, reproducând în chip grosolan chipurile zeilor și ale regilor greci.

Religia Dacilor se asemăna cu aceea a popoarelor din mijlocul și din nordul Europei. Aveau ca zeu suprem, zeul cerului, pe *Zamolxe*, stăpânul fulgerelelor care lupta cu duhurile cele rele ce căutau să-l întunece. Dacii trăgeau cu săgeți în norii de ploaie, crezând că sânt duhuri rele ce voesc să le răpească lumina soarelui. Ei aduceau și jertfe omenesti lui *Zamolxe*, aruncând dela înălțime pe cei sacrificați în niște săbii împlântate în pământ, cu vârful în sus. Dacii credeau în nemurirea sufletului și-și închipuiau că după moarte acei care au fost curați sufletește în viață și au luptat în război cu vitejie, vor sta alături de *Zamolxe*. Temple n'au avut; ei se închinau în mijlocul naturii, ca și celelalte popoare din nordul și din centrul Europei. În fruntea cultului dacic era un mare preot, care stătea de obicei ascuns într'o peșteră din munți și numai în cazuri de nevoie se cobora și dădea sfaturi regelui și poporului.

4. Lisimach și Dromihete.

Incercarea lui Alexandru cel Mare de a supune pe Geți n'a fost ultima expediție grecească în nordul Dunării. Am văzut că pe ruinele marelui imperiu fundat de Alexandru s'au întemeiat de către generalii lui mai multe regate. Cel mai apropiat de Daci a fost *regatul tracic* care se întindea în țările locuite de Traci în partea de sud-est

a Peninsulei Balcanice. În fruntea acestui regat era un grec anume *Lisimach*. El a încercat să reia vechiul plan al lui Alexandru de a supune pe Geți. În această epocă, în fruntea Geților se afla un rege viteaz, anume *Dromihete*, care înțelegea să-și apere cu îndârjire țara. Lisimach trecu Dunărea în fruntea vestitei falange macedonene, convins că barbarii geți nu vor fi în stare să-i reziste. Dar într'un loc strâmt regele Geților îi ieși înainte, îl învinse și-l luă prizonier cu toți frunțașii oștirii. Dromihete se purtă însă foarte nobil cu prinșii; el îi invită la un mare ospăț, împreună cu șefii Geților. Erau întinse două mese, una acoperită cu talere de aur și de argint și cu mâncări alese, pregătită pentru Lisimach și pentru generalii lui, alta cu talere de lemn și cu mâncări simple pentru regele Geților și pentru sfetnicii lui. La masă regele Dromihete întrebă pe Lisimach care dintre mese i-a plăcut mai mult și care este mai potrivită cu obiceiurile dela curtea lui. Lisimach îi răspunse, firește, că masa regală la care mâncase dânsul. Atunci Dromihete îi zise: „*Dacă sânteti obișnuiți cu lux și cu mese regale, de ce mai veniți să ne cuceriti și sărăcia noastră?*”. Lisimach îi răspunse, umilit de lecția pe care o primise, că a greșit și că de acum înainte Grecii nu vor mai ataca pe Geți. În adevăr, Dromihete liberează pe Lisimach și pe ceilalți prinși și de acum înainte trăiră în pace cu Grecii, care nu mai cutezară să se atingă de țara lor.

LECȚIA XX.

Italia și Popoarele Pre-Romane

1. Italia Pământul și omul.

Italia a fost din cele mai vechi timpuri o țară de păstori și de agricultori, precum Grecia a fost o țară de negustori. Câmpii bune pentru cultivarea cerealelor — valea râului *Po* în nordul Peninsulei, valea *Tibrului* sau *Latium*, *Campania* — au pregătit nașterea unui popor agricol, precum pășunile din munții *Apenini* au pregătit triburi de păstori. Poporul roman s'a născut din

agricultorii din valea Tibrului iar această ocupație agricolă impusă de înfățișarea pământului a lăsat urme adânci în firea și în istoria lui. Agricultorii sânt legați de pământul pe care îl cultivă; de aceia Romanii au fost îndărătnici apărători ai patriei lor. Unde colonizează agricultorul, el rămâne cu toți strănepoții lui ca să-și scoată hrana din pământul său; de aceia coloniile romane din Europa s'au păstrat până în zilele noastre acolo unde au fost așezate, sub forma popoarelor romanice: Românii, Francezii, Spaniolii, Portughezii și Italianii. Caracteristica agricultorului este tenacitatea și legătura cu pământul. Dimpotrivă, coloniile negustorilor sânt nestabile; pe ei îi leagă numai posibilitatea de câștig prin schimbul de mărfuri; de aceia din coloniile grecești n'au rămas urme. În schimb, agricultorii sânt mai puțin civilizați de cât negustorii, cari văd multe neamuri și locuri în călătoriile lor. De aceia și poporul roman, popor agricol, n'a avut o civilizație așa de variată și de originală ca a poporului grecesc, popor de negustori.

2. Popoarele Italiei primitive

Poporul roman s'a format încetul cu încetul prin contopirea numeroaselor triburi cari locuiau în Italia dela Alpi până în Sicilia.

În veacul al VII-lea a. C. Italia era un mozaic de popoare, dintre care mai însemnate erau următoarele: din nordul Italiei, din valea râului Po, până în Toscana (regiunea Florenței de azi), se întindea poporul *etrusc*, un popor asiatic, cu limbă deosebită de a Indo-Germanilor. În părțile Genovei locuiau *Ligurii*, un popor foarte vechi, iar la răsărit, spre Veneția de azi, erau *Veneții*. În Italia centrală erau popoarele *italiote*, indo-germanice, venite în Europa odată cu Celții, cu cari se înrudeau de aproape. Italoții se coborâseră în Italia, pe când Celții rămăseseră încă în Europa centrală. Aceste popoare italiote erau: *Umbrii*, cari locuiau între Apenini și Adriatică; *Sabinii* și *Samniții*, popoare de păstori locuitoare în munții Apenini, și *Latinii*, cari locuiau în *Latium*, adică la sud de Tibru și la apus de Apenini până la mare. Din mijlocul

Latinilor s'au ridicat *Românii* a căror limbă a fost *limba latină*. La sud de Latium, era Campania cu colonii grecești și triburile Oscilor; la extremitatea sudică a Peninsulei locuiau *Iapigii*; în Sicilia se așezaseră *Siculi*, de la care se trage numele insulei. Încă din veacul al IX-lea a. C. începuseră Grecii să se așeze în Italia iar peste două veacuri ei formară în Sicilia și în sudul Peninsulei o sumă de colonii, care întrecură în putere și bogăție chiar Grecia propriu zisă, de aceia li s'au zis coloniilor grecești din Italia Grecia Mare. Orașul cel mai însemnat al coloniștilor era în Italia continentală *Tarentul*, iar în Sicilia *Siracuză*. Fără îndoială că așezarea Grecilor în Italia a avut o înrăurire adâncă asupra popoarelor băștinașe, încă barbare. Civilizația grecească pătrunzând prin aceste colonii la popoarele din Italia, a făcut ca multe din obiceiurile și credințele lor religioase să fie adoptate de popoarele din peninsulă; de aceia, mai târziu, găsim în multe privinți asemănări între Greci și Romani.

3. Etruscii și civilizația lor

Afară de Greci a mai înrăurit asupra formării civilizației romane și *poporul etrusc*. Acest popor era originar din Orient, probabil din Asia Mică, și nu vorbea o limbă indo-germană. Cam pela anul 1000 a. C. au venit Etruscii în Italia. Așezările lor în Etruria (Toscana) sânt formate din cetăți înconjurate cu ziduri groase, clădite din blocuri mari de piatră.

În apropiere de aceste cetăți se aflau cimitirele etrusce, clădite sub pământ, cu multe camere, pentru fiecare mort câte una, camere zidite cu piatră și boltite, în care se aflau mobile și alte obiecte, pe cari le credeau necesare mortului în viața viitoare. Adesea în camerele mortuare s'au găsit și picturi reprezentând scene din viața zeilor, închipuiți ca niște ființe urâte și înfricoșetoare. Alte morminte erau în formă de sarcofage de piatră sau de pământ ars, pe capacul cărora se văd, figurile morților sculptate.

Etruscii erau agricultori buni și izbutiră chiar să facă în țara lor lucrări de irigație și să sece mlaștinile. Ei se

mai ocupau și cu negoțul pe mare, fiind buni corăbieri. În vremea lor, două erau popoarele cari stăpâneau cu corăbiile lor comerțul pe marea Mediterană: Grecii și Fenicienii, aceștia din urmă mai ales, prin marea lor colonie din Africa, *Cartagena*. Etruscii cari făceau comerț și navigație pe o scară mai mică decât Grecii și Cartaginezii, intrară în acest chip în contact cu ei și învățară multe de la dâșii. În primul rând dela Grecii împrumutară alfabetul, pe care îl mai modificară și-l întrebuițară pentru scrierea limbii lor. Inscripțiile etrusce, care s'au găsit pe vase, pe plăci de piatră sau pe obiecte de metal, nu s'au putut deslega de către învățați, cel puțin până acum, pentrucă limba pe care au vorbit-o Etruscii nu se mai cunoaște și n'a lăsat nici o urmă în limbile popoarelor de azi.

În orice caz, acest popor a dat naștere primei civilizații din Italia, cu mult înainte de cea romană, pe care a înrăurit-o în multe privințe.

4. Latinii

O bună poziție în mijlocul Italiei, ocupau Latinii. Acest popor de agricultori, așezați în valea râului Tibru multă vreme n'a avut orașe, ci locuia în sate. Mai târziu, intrând în contact cu Etruscii, după modelul acestora au început să-și ridice și ei orașe. În fiecare sat latin trăiau împreună vre-o 25—30 de ginți.

Ginta a fost baza vechii societăți latine. Ea era alcătuită din toate familiile care se trăgeau dintr'un strămoș comun; era deci o familie mai mare. Familiile care aparțineau aceleiași ginte, aveau acciași zei protectori, se închinau în acelaș templu ridicat de gintă și aveau un șef comun, șeful ginte, coborâtor direct din strămoșul comun. Morții și-i îngropau în același cimitir al ginții. Șefii gintelor dintr'un sat, numiți *patres*, adică părinți, se adunau într'un sfat numit *adunarea bătrânilor*, care lua hotărâri pentru bunul mers al satului; această adunare avea și atribuții judecătorești.

Pe lângă adunarea bătrânilor era și *adunarea poporului*, un sfat mai mare, format din toți oamenii liberi

în stare să poarte arme. Această adunare alegea dintre șefii gintelor, dintre *patres*, un șef suprem al satului, pe cel pe care îl socotea cel mai înțelept și mai destoinic. Acest șef, un fel de mic rege, avea asupra tuturor puteri foarte mari. El judeca pe împričinați după obiceiul strămoșesc, tot el observa ca vechile obiceiuri și datine religioase să nu fie călcate și hotăra pedepsele pentru cei vinovați. La serbări și la ocazii solemne el aducea jertfe zeilor în numele întregului sat. Pe lângă acestea, șeful satului era și comandantul armatei în caz de război cu vecinii. Pe scurt, puterea acestuia era de trei feluri: judecătorească, religioasă și militară. Spre deosebire de regii cei mari din Răsărit, ai Egiptenilor, ai Evreilor sau ai Perșilor, socotiți ca ființe supra-omenești și trăind în lux și în fast, acești mici regi din satele latine duceau o viață simplă, la țară, în mijlocul sătenilor, fără pompă și fără strălucire, întocmai ca ceilalți șefi de giști. În conducerea satului ei se foloseau de *sfatul bătrânilor* și nu luau nici o hotărâre mai importantă fără învoirea lui și a *adunării poporului*. Autoritatea lor se exercita părintește și ei erau respectați mai ales în calitatea lor de șefi de familie. O astfel de regalitate se numește în istorie *regalitatea patriarhală* și ea a existat numai la popoarele agricole și de păstori, într'un stadiu de civilizație încă primitiv.

Satele latine erau slabe și mici și deaceia de la o vreme s'au unit între ele formând o *confederație latină*. În fruntea confederației era un sat mai mare, așezat într'un loc înalt și mai bine apărat o mică cetățuie. Multă vreme toate satele latine au ascultat de orașelul *Alba Longa*, care era ca o capitală a confederației, până ce locul ei a fost luat mai târziu de Roma.

LECȚIA XXI.

Originile Romei. Monarhia etruscă. Patricieni și Clienți. Plebeii.

1. Confederația celor șapte coline (Septimontium)

După cum am văzut, pe când *Etruscii* ducea o viață mai civilizată sub regi atotputernici, în orașe întărite cu ziduri mari, temple și palate luxoase, *Latinii* duceau, dimpotrivă, o viață rustică, grupați pe ginți, sub cărmuirea bătrânilor, în sate mici, alcătuite din case de pământ. Pe dealuri ei își făceau, un fel de cetăți primitive, din lemn, care serveau și pentru adăpostirea turmelor de vite în caz de primejdie. În vremurile mai vechi, satele latine alcătuiseră un fel de confederație sub conducerea cetății Alba Longa.

La întretăierea drumurilor ce leagă Latium cu Etruria și țara Sabinilor, pe țărmurile Tibrului, aproape de mare, se afla pe la începutul veacului al VIII-lea câteva sate latine. Pentru a fi feriți de revărsările Tibrului, întemeietorii acestor sate își așezară gospodăriile lor pe colinele care brăzdează lunca râului. Erau în total șapte sate, pe șapte coline. Numele străvechi al acestor sate erau: *Germal*, *Palatual*, *Velia*, *Oppius*, *Cispius*, *Fagutal*, *Querquetal*. La o mică depărtare de acestea se mai afla o colină, *Quirinal*, pe care o ocupase însă mai dinainte, un trib sabin și întemeiasă acolo o înfloritoare așezare. Dela o vreme, locuitorii acestor sate simțindu-se tari, scuturată supremația cetății Alba-Longa și rămăseră de sine stătători. Până pe la sfârșitul veacului al VIII-lea, cele șapte sate au trăit cu totul independente unul de altul; la aceasta a contribuit mult și mlaștinile dintre coline. Totuși, mai târziu, pentru a ține piept atacurilor etrusce cele șapte sate au format o *confederație* politică și religioasă: *Liga celor șapte coline* (Septimontium). Aceasta era însă numai o alianță, căci fiecare sat a continuat să-și păstreze organizarea sa proprie și o complectă neatârnamare politică.

Cel mai însemnat și mai vechiu dintre cele șapte sate latine era cel de pe dealul *Palatin*. Se crede că acest sat dăinuia de prin secolul al X-lea înainte de Hristos. În vârful acestui deal căpeteniile ginților clădiră un mic post de pază, o fortăreață îndreptată mai ales în contra Etrusciilor care le amenințau neconținut libertatea.

2 Cucerirea etruscă. Intemeierea cetății Roma

Într'adevăr, pe la jumătatea veacului al VII-lea, Etruscii își întinseră stăpânirea asupra Latiumului, cuceriră Campania și părțile de nord ale Italiei. Toată Peninsula, dela Alpi și până în Sicilia ar fi căzut în mâinile lor, dacă nu s'ar fi izbit de împotrivirea dârză a coloniilor grecești; împotriva Grecilor ei se aliară cu Fenicienii din Cartagina, dar nu isbutiră totuși să-i supună. Pe teritoriul cucerit Etruscii nu formară însă un stat unitar, așa cum se vede în zilele noastre; forma lor de conviețuire și organizare politică era, după cum am văzut, *celatea*. Ei întemeiară în regiunile supuse numeroase cetăți, *independente una de alta*, fiecare sub regele ei aparte. *Confederația celor șapte coline* căzu în mâinile unei dinastii foarte războinice despre care legenda spune că era originară din *Tarquini* (Etruria). Părându-li-se minunată așezarea acestor coline, regii etrusci secară mlaștinile dintre ele; *în modul acesta, cele șapte sate fură unite*. Regii etrusci își așezară pe Capitoliu întreaga lor curte, aduseră o mulțime de sclavi și ridicară după obiceiul etrusc ziduri mari de cetate; făcură și multe construcții frumoase și canalizări. Numeroase familii etrusce urmară exemplele regiilor tarquini și își făcură locuințe pe una sau alta dintre cele șapte coline, contopindu-se apoi cu vechea populațiune latină învinsă. De prin toate ținuturile învecinate alergară tot felul de oameni, atrași de înflorirea noului oraș, dornici să-și găsească și ei un rost. Noii veniți își făcură locuințele pe la poalele dealurilor, căci mlaștinile fuseseră după cum am văzut, secate în cea mai mare parte. Astfel a luat naștere încetul cu încetul o falnică cetate, acolo unde odinioară fuseseră doar șapte sate neînsem-

nate. Această cetate se numi Roma. (Legenda vorbește de șapte regi începând cu *Romulus* și sfârșind cu *Tarquinius Superbus*). Azi este un lucru stabilit de știință: *epoca regalității romane este epoca stăpânirii etrusce*.

3. Monarhia întemeiată de Etrusci

Etruscii, cucerind micile sate latine de pe valea Tiburului, le-au adaptat modului lor de organizare politică. Sistemului federativ — pe ginte și sate — îi urmează acum un sistem mai înaintat de organizare: *cetatea*. Am văzut în lecția precedentă, că dintre toate popoarele Italiei numai Grecii și Etruscii ajunseseră la această formă. Cetatea fiind centrul de așezare al cuceritorilor, ajunge și centru de guvernare al întregii regiuni. Sistemul federativ fiind întrerupt, toate celelalte unități își pierd organizația lor autonomă și ajung a fi subordonate politicește orașului. Cel dintâi rege de origine etruscă pare a fi fost *Tarquinius cel Bătrân*. El a unificat prin forța armelor cele șapte coline, a făcut canale, a construit edificii (*circus maximus*) a pus temeliele Capitoliului și a desăvârșit întemeierea Statului dându-i atât cadrele administrative — *triburile și curiile* — cât și cele politice — *regalitatea, adunarea curiată, Senatul*. Din punct de vedere administrativ satele vechii confederații romane au fost repartizate în trei regiuni asemănătoare sectoarelor municipale de astăzi numite *triburi* — *Ramnes, Titius și Luceres* — după numele celor trei familii etrusce mai vestite, stabilite după cucerire. Sigur nu se știe decât că *Ramnes* au locuit pe *Palatin*. *Triburile* au fost împărțite și ele în câte zece unități teritoriale mai mici numite *curii*.

Organele de guvernământ principale au fost și în vechea Romă trei: *Regele, Adunarea poporului și Senatul*. *Regele* era ales de *Adunarea poporului* (*lex curiata de imperium*) apoi confirmat de *Senat* (*auctaritas patrum*). El deținea în mâinile sale întreaga putere executivă: civilă, militară, judiciară și religioasă. *Regele Romei* ședea adesea pe un tron asemenea monarhilor orientali, purta coroană de aur și manta de purpură cusută cu fir. Pe străzile cetății umbla în trăsură, înconjurat de 12 *lictori*;

aceștia purtau pe umeri securi legate în fascii de nuele, semnul puterii regale (*imperium*). Puterea regelui înceta numai prin moartea sa. Idată ce murea, Senatul alegea un interege (*interex*) pe timp de 5 zile. După trecerea termenului acest interege se demitea numind pe altul și așa mai departe până ce unul dintre acești interegi convoca adunarea poporului care proceda la alegerea unui nou rege. *Senatul* fusese în vremurile mai vechi alcătuit numai din șefii gintelor; *aceasta îi dădea un caracter oarecum reprezentativ*; mai târziu însă alegerea senatorilor a devenit un *privilegiu al regelui*. Senatorii asistau pe rege în exercițiul puterii. Intocmai cum *pater familias*, în împrejurări importante lua și sfatul familiei, la fel șefii unităților cari alcătuiau noua familie a Statului formau un fel de consiliu politic pe care regele îl consulta, în deosebi în chestiunile cu caracter militar și judiciar. Obicinuît, Senatul n'avea însă nici o inițiativă; numai în timpul interegelui el alegea din sânul său pe primul interege. *Adunarea poporului*, în afară de alegerea regelui, mai avea atribuțiuni legislative (*vota sau respingea legile, declara războiul, încheia pacea*), judiciare (*achita pe cetățenii condamnați de rege*) și civile (*adoapțiunea, testamentul*). *Adunarea populară* vota pe curii; șaisprezece din treizeci forma majoritatea. Iată cum ne înfățișează un scriitor de frunte, trăsăturile caracteristice ale monarhiei romane:

O puternică regalitate militară de tip etrusc, care concentrează în mâinile sale puterea executivă în întregime (administrație generală, comandament militar, justiție, religie), o Adunare populară pe curii, închinată unui rol cu totul consultativ, un Consiliu al bătrânilor (Senatul) compus din șefii gintelor romane sau etrusce, reprezentare permanentă pe lângă regele învingătorilor și al învinșilor, cam acestea sunt trăsăturile esențiale, — singurile cari se întrevăd cu certitudine — ale constituției unitare pe care Etruscii au impus-o satelor romane subjugate și contopite în viitor într'un synocism egalitar.

4. Organizarea socială. Patricienii și clienți. Plebea

Pe lângă transformările la suprafață, cu timpul, monarhia instaurată de Etrusci, a adus societății latine și modificări profunde. Patriciatul era organizația tradițională a societății romane. *Patriciatul* consta în supremația politică, militară, civilă și religioasă a *patricienilor* — descendenții aristocrației romano-etrusce contopite. Alături de patricieni trăiau *clienții*, al doilea element al patriciatului. Clieții erau oameni liberi dar care se puneau sub patronajul și protecțiunea juridică a unui patrician. Ei se considerau ca făcând parte din ginta patronului lor, iar aceștia le susțineau interesele în fața autorităților civile și judecătorești și îi reprezenta oricând aveau nevoie. Cetatea Roma, fiind alcătuită din ginți, iar acestea necuprinzând în formațiunea lor decât patricieni și clienți, se poate spune că Roma veche a avut politicește și juridicește numai aceste două categorii sociale: la un loc, ele alcătuiau *poporul roman* (*populus romanus*). Totuși în Roma, pe lângă patricieni și clienți a luat naștere sub stăpânirea etruscă o altă clasă de oameni, lipsiți însă cu totul de drepturi: politicește și juridicește *ei nu făceau parte din cetate*, ei erau numai *tolerați* să locuiască pe teritoriul ei. Această nouă clasă era *plebea*. Plebea se formase din trei elemente mai însemnate: populațiile supuse sau transportate cu forța pe teritoriul roman, clienții emancipați din patriciat, și mai ales din străini aduși de regii etrusci: negustori, lucrători și meșteșugari care veneau să-și câștige existența la Roma. Ei s'au așezat prin cartierele de jos ale orașului și pe Aventin. Formarea și dezvoltarea acestei clase este o urmare a cuceririi etrusce care a întemeiat statul roman și a transformat Roma într'un mare oraș. Că dezvoltarea acestei clase este următoare cuceririi etrusce se vede și din faptul că mai toate cartierele plebeilor erau grupate în Roma nouă — separat de vechiul Septimontium patrician și întrucâtva *în afară de centura orașului vechi*. După cum am spus, plebea n'avea nici *drepturi civile* (dreptul de căsătorie, de proprietate),

nici *politice*; n'aveau nici *obligațiunea militară*, nici cea *fiscală*. Intr'un cuvânt ea era cu totul exclusă din viața cetății.

Sub ultimii regi din dinastia etruscă, Roma a început printr'o serie neîncetată de lupte să-și impună dominațiunea asupra întregului Latium. Politica de cucerire a făcut însă pe regi să simtă nevoia de soldați și de bani. Patriciatul puțin numeros și împușinat încă de războaie nu mai putea suporta singur aceste sarcini; pe de altă parte, vechiul antagonism între această nobilime agrară și tirania militară etruscă nu numai că se menținea dar devenea din ce în ce mai acut. În mod firesc regii trebuiră să-și caute în *afara patriciatului* un reazem nou, pe deo parte pentru a-și menține dominațiunea înlăuntrul cetății, pe de altă parte pentru a-și putea continua politica de cuceriri. Acest reazem al regilor vor fi plebeii, cari pentru a obține drepturile politice, civile și religioase erau gata să îndeplinească atât obligația militară cât și pe cea fiscală. Iată de ce reforma, așa zisă a lui Servius Tullius, a fost în primul rând o reformă financiară și militară; o *reformă care a mărit numărul soldaților și al contribuabililor*. După această reformă, alături de vechiul principiu al nașterii, a cărui importanță scade — fără însă să dispară cu totul — apar în organizarea societății romane două principii noi: *al averii și al domiciliului*. Nici unul și nici celălalt nu mai făcea diferență între cele două clase, între patricieni și plebei. După avere poporul fu împărțit în 6 clase, în care intrau la olaltă patricieni, clienți, plebei. În clasa I-a intrau cei care aveau o avere de 100.000 de ași, în clasa II-a cei cu 75.000, în a III-a cei cu 50.000, în a IV-a cei cu 25.000, în a V-a cei cari n'ajungeau până la 11.000; în clasa a VI-a intrau cei fără avere. Pe această împărțire se bazuia atât *censul* cât și *organizația militară* a Romei. Astfel cei din prima clasă plăteau dări mai mari iar la război alcătuiau *cavaleria* și infanteria în zale și greu înarmată; cei din clasa II-a plăteau mai puțin, iar la războiu alcătuiau infanteria fără zale; clasa III-a lupta fără scuturi, a IV-a purta doar sulita și arcul, iar a V-a lupta numai cu arcul.

La adunări venea acuma tot poporul, organizat mi-

litărește, pe *centurii*; deaceea s'au și numit aceste adunări *comitia centuriată*. Patricienii totuși și-au păstrat și dreptul de a se întruni în vechile lor adunări (*comitia curiata*).

LECȚIA XXII.

Republica Romană. Familia și Religia

1. Republica Romană

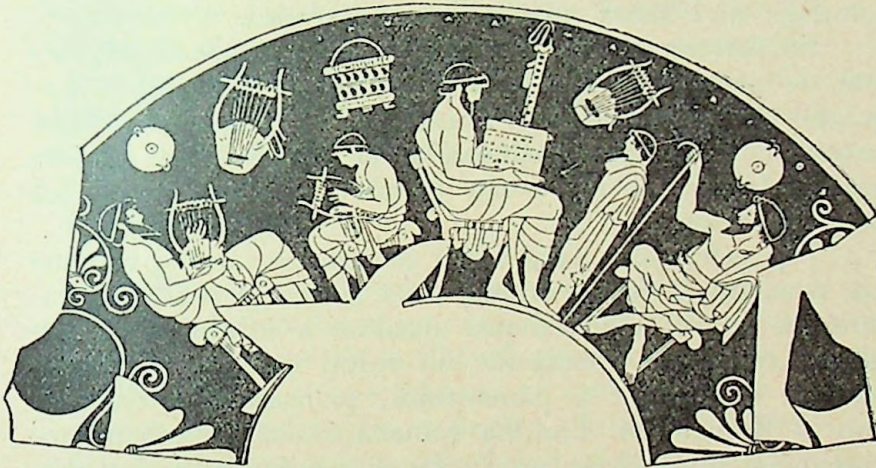
Roma a fost la început o monarhie; dar regii ei erau streini, Etrusci, și stăpânirea lor a însemnat, așa dar, stăpânirea unui popor străin. Incetul cu încetul nobilimea romană, adică proprietarii de pământ sau patricienii, răsturnară stăpânirea regilor străini. În anul 509 a. C. ultimul rege etrusc, Tarquinius Superbus (cel mândru), fu detronat de nobili; patricienii în frunte cu Iunius Brutus puseră mâna pe cârmuire. Ei nu mai numiră un rege, ci în fiecare an încredințară puterea unor magistrați aleși. Roma deveni astfel, ca și Atena, o republică aristocratică, pentru că nobilii, patricienii, erau conducătorii ei. Revoluția dela 509 a însemnat deci două lucruri: liberarea de sub stăpânirea streină și transformarea Romei din regat în republică. Plebeii cari în timpul regalității fuseseră protejați, s'au purtat însă nerecunoscători față de regii etrusci. Nu numai că n'au sărit în ajutorul lor, ba dimpotrivă au ajutat pe patricieni. Dar erau și ei sătui de războaiele prea dese și de muncile la care erau supuși de către regi. Mai târziu însă plebeii au plătit scump fapta aceasta, căci patricienii, după ce au scăpat de regi, au început să-i asuprească. Revoluția a fost făcută și cu ajutorul celorlalte triburi latine și chiar cu ajutorul coloniilor grecești, cari bătură într'o luptă decisivă pe Etrusci. Marele imperiu etrusc, care cuprindea la un moment dat aproape toată Italia, fu redus numai la ținuturile dela nord de Tibru și astfel Roma rămase liberă.

În mai multe rânduri Etruscii încercară să redobândească stăpânirile pierdute, iar regele lor Porsena puse mâna a doua oară pe Roma. Stăpânirea lui de astă dată fu scurtă, puterea etruscă era în decădere și în cele din

urmă fu silită să renunțe la orice încercare de cucerire. Roma rămase liberă și avea acum o situație de frunte între orașele din Latium.

2. Organizația socială

Republica romană a durat cinci sute de ani; în acest interval ea a cucerit Latiul, apoi Italia și în sfârșit toate țărilor din jurul Mării Mediterane. O așa de lungă durată și o

Copil roman învățând la școală.

așa mare putere, cea mai mare din câte a cunoscut istoria lumii, se explică prin trăinicia organizației statului și a societății romane. Dar această organizație a Romii se întemeia în primul rând pe *familie*.

Romanii, popor de agricultori, erau foarte legați de pământul pe care îl munceau; de aceea familia romană nu se risipea, ci cu cât erau mai multe brațe de muncă, cu atât munca câmpului mergea mai bine. De aceea familia romană era strâns unită și era socotită ca o instituție sfântă, având chiar o alcătuire religioasă. Șeful ei, tatăl, *pater familias*, era preotul familiei: el aducea jertfe zeilor în temple în numele familiei întregi și tot el întreținea cultul strămoșilor, al zeilor *mani* (sufletele morților). Altarul lor se afla în casă, unde se păstrau și urnele funerare cu cenușa străbunilor. *Pater familias* era stăpânul

absolut al familiei, cu drept de judecată, de viață și de moarte; soția și copiii lui, chiar căsătoriți îi erau supuși; numai fetele măritate treceau în familia soțului. De asemenea toată averea familiei aparținea tatălui; el arăta fiecărui fiu sau nepot care parte a ogorului trebuie s'o muncească. La moartea șefului familia și averea se împărțea între fiii lui, care fundau numai atunci câte o familie deosebită. Moșia familiei rămânea de drept moștenitorilor în linie bărbătească, ea nu putea fi înstreinată de pater familias, nici lăsată moștenire unor streini.

Se socotea ca *familie* numai aceia care avea proprietate de pământ și care-și avea strămoșii din vechea populație a întemeietorilor Romei, adică numai familiile patriciene. Clienții aparțineau și ei familiei, dar cu un grad inferior; ei nu aveau pământ și erau supuși lui pater familias.

Din cele spuse până acum se vede că familia romană era o alcătuire foarte strâns unită și foarte solidară. Puterea ei stătea în autoritatea absolută a șefului ei, în legătura religioasă constituită din cultul morților și în stăpânirea în comun a pământului, principalul mijloc de trai al Romanului. Familia romană a dat naștere puterii romane și după chipul ei s'a făcut și organizarea statului. Virtuțile căpătate de Romani în viața familiară i-au ajutat să menție statul lor puternic și temut. Disciplina, supunerea față de șefi, dragostea de pământ și credința religioasă sânt aceste virtuți familiare, care au făcut mărirea Romei.

Mai multe familii, care aveau o origine comună, (adică din vremuri străvechi se trăgeau dintr'un strămoș comun) formau după cum am văzut, o *gintă*. Ginta, deși era compusă din mai multe familii despărțite de veacuri, totuși își păstra solidaritatea, pentru că familiile aveau un cult comun, al strămoșilor. La începutul republicei romane pământul era stăpânit în comun de către ginți, fiecare gintă avea pământurile ei, cum se vede și azi la noi în țară în anume sate de moșneni cu proprietate în devălmășie. Mai târziu, familiile din fiecare gintă și-au împărțit pământul și s'au despărțit proprietățile deosebite ale fiecăruia.

Erau la Roma în total vreo trei sute de ginți, fiecare cu numele ei, *Iulia*, *Claudia*, *Tulia*, etc. și în ele nu intrau decât familiile patriciene. De aceia cuvântul *gentillis* (membru al gintei a ajuns sinonim cu *nobil* (de aci și cuvântul *gentilom*). Fiecare membru al gintei purta pe lângă numele său, *nomen*, numele gintei (nu al familiei, ca azi), *gentilicul*, precum și o poreclă, *cognomen*. De pildă numele lui *Caius Iulius Caesar* este compus din *Caius*, *nomen*, *Iulius*, *gentilic*, (care înseamnă că făcea parte din ginta *Iulia*), și *Caesar* *cognomen*. Numele romane se dădeau de obicei după numărul de ordine al născuților: *Sextus* însemna al șaselea, *Octavianus* însemna al optulea, sau după timpul nașterii: *Lucia* de la lux, lumină, adică „cea născută la revărsatul zorilor”, etc.

3 Religia romană

Și religia Romanilor era întemeiată în mare parte pe viața de familie și pe viața agricolă, deși, dela o vreme, s'au introdus multe influențe grecești, cari făcură ca în multe privinți religia romană să semene cu cea grecească. Agricultura cu grijile ei pentru ploaie și căldură a făcut din Romani un popor evlavios și în același timp superstitios. Ei nu făceau nici un pas fără să cerceteze întâi care este voința zeilor. Aveau felurite semne după cari aflau această voință. Unele zile numite *faste* erau socotite ca aducătoare de noroc, altele numite *nefaste* erau socotite ca nenorocoase și nu trebuia să începi nimic într'o asemenea zi. De asemenea se puteau vedea semnele bune sau rele după sborul păsărilor. Anumiți preoți, *augurii*, consultau sborul păsărilor; dacă se iveau mai multe păsări pe cer spre partea dreaptă, atunci era un semn bun și cetățenii se puteau apuca de lucru, dacă dimpotrivă erau mai multe păsări spre stânga (*sinistra*), parte socotită ca aducătoare de nenorociri, atunci întreprinderile trebuiau oprite. De asemenea se putea vedea viitorul după petele din măruntaele animalelor sacrificate. Romanii nu întreprindeau nimic, nici căsătorii, nici călătorii, războaie, dar mai ales muncile câmpului, fără să consulte în acest chip voința zeilor.

O altă parte importantă a religiei romane era în legătură cu viața de familie.

Familia își avea, după credința lor, spirite protectoare, *larii*, care steteau ascunși la temelia casei sub formă de șarpe, de unde și credința poporului românesc moștenită dela strămoșii noștri, în șarpele de casă protector al casei. Am spus că sufletele morților erau numiți *mani* și că *pater familias* avea grije de cultul lor.

La fiecare masă se făceau *libațiuni*, adică se vărsa nițel vin și se aprindeau parfumuri pe altarul zeilor *mani*. Dacă cei rămași în viață neglijeau cultul morților, zeii *mani* deveneau din zei protectori, zei prigonitori și exista credința că ei vin noaptea ca strigoi și turbură liniștea celor vinovați.

Pe lângă zeii casnici, Romanii aveau și zeii cei mari, ai întregului popor. Aceștia erau împrumutați mai ales dela Greci. În fruntea zeilor era *Jupiter*, zeul cerului, numit și *Joe*, care corespundea cu *Zeus* dela Greci. Soția lui era *Junona* (Hera la Greci), zeița căsătoriilor. *Mars* sau *Marte* era zeul războiului, iar *Venera* era zeița frumuseții (Afrodita la Greci). *Mercur* era zeul comerțului, corespunzător cu *Hermes*, *Luna* sau *Diana* era zeița lumii, iar *Minerva* zeița înțelepciunii (Palas Atena). După numirile acestor zei au numit Romanii zilele săptămânii, așa cum au rămas până azi: Luni este ziua Lunei, Marți ziua lui *Mars*, care a mai dat și numele luni *Martie*, *Miercuri* ziua lui *Mercur*, *Joi* a lui *Joe* (*Jupiter*), *Vineri* ziua *Venerei*. Tot după numele zeilor romani au fost numite și planetele din sistemul solar: *Marte*, *Venus*, *Mercur*, *Jupiter*, etc.

Pe lângă zeii cari își au corespunzătorul greci, Romanii mai aveau și câțiva zei proprii; în primul rând aveau pe *Ianus*, zeul soarelui și al hotarelor, după care s'a numit și luna *Ianuarie*. Acest zeu era reprezentat cu două fețe și era așezat pe hotarele moșiilor, cu o față spre moșie și cu cealaltă spre vecini. Templul său avea două uși: una spre răsărit și alta spre apus. Când era război, ușile templului lui *Ianus* erau deschise, ca semn că hotarele țării sânt deschise și este primejdie de năvălire streină. În timp de pace însă ușile se închideau.

O altă zeitate romană veche și foarte însemnată era *Vesta*, zeița focului și a vetrei. Cultul focului este foarte vechi și se găsește mai ales la popoarele din ramura ariană; l-am întâlnit la Indieni și la Perși. Templul Vestei avea o formă rotundă și în el se păstra veșnic aprins, focul sacru. Acest foc era întreținut de șapte preotese, fete îmbrăcate în alb, numite *vestale*. Vestalele erau foarte respectate și când un condamnat la moarte întâlnea în drumul spre locul de execuție o vestală, era iertat. Dacă însă o vestală lăsa să se stingă focul, era îngropată de vie.

Preoții romani se numeau în general *sacerdotes*, ei însă erau aleși prin vot, dintre cetățeni, căci nu trebuie să uităm că fiecare pater familias era preot în familia lui. Sacerdoții se împărțeau în mai multe categorii, de pildă preoții lui Marte, *solii*, cari cunoșteau voința zeilor după fulgere, *augurii*, etc. Cei mai înalți preoți erau *pontificii*, cari controlau ca regulile serviciului religios să fie pretutindeni păzite. Șeful întregului cler se numea *pontifex maximus*.

Slujba religioasă consta mai ales din sacrificii de animale aduse pe altarele zeilor. O parte din jertfe era arsă, restul se dădea preoților. Cel mai obișnuit sacrificiu era *suovetaurillia*, adică jertfa unei scroafe (sus), a unei oi (ovis) și a unui taur, de unde și numele acestui sacrificiu.

LECȚIA XXIII.

Organizarea politică și socială a Republicii romane. Luptele dintre patricieni și plebei.

1. Cărmuirea statului.

Adunările legislative

Am văzut că religia și toată organizarea Romei era bazată pe familie. Când gințile patriciene au pus stăpânire pe statul roman, acest stat a fost organizat după chipul familiei și al gîntei. Precum gînta era o asociație de mai multe

familii cu cult comun și cu strămoși comuni, așa și statul roman a devenit asociația mai mare a ginților. Precum gințile și familiile lor aveau zeii lor protectori, așa și statul, cetatea, avea zeii ei protectori. Toți membrii statului se socoteau înrudiți și trăgându-se din strămoși comuni, iar cârmuirea statului era încredințată numai șefilor de familie. Numai un pater familias dintr'o gintă patriciană putea lua parte la adunările legiuitoare. Se vede de aci că republica romană avea o organizare aristocratică: era compusă dintr'o asociere de familii de proprietari de pământ, nobili care singuri luau parte la cârmuire. Cei cari nu aveau strămoși dintre întemeietorii Romei, (veniți mai târziu sau supuși prin cuceriri) nu făceau parte din familia romană și nici din ginți și de aceea nu aveau nici un drept să ia parte la cârmuirea statului. Această populație fără drepturi politice se numea, cum am văzut, *plebea*, iar membrii ei se numeau *plebei*.

După înlăturarea monarhiei și proclamarea republicii, gințile patriciene exercitară cârmuirea prin două adunări, în care ele erau reprezentate în chip exclusiv: adunarea poporului numită la Roma *comițiile curiate* și *senatul* sau adunarea bătrânilor (*senatus* derivă dela cuvântul *senex*, bătrân), adunări pe care le găsim cu alte numiri și la Greci. Adunările acestea existau și în vremea regalității, așa cum am văzut, dar în vremea republicii ele luară întreaga putere a statului în mână. Comițiile curiate alegeau în fiecare an pe toți demnitarii statului, hotărâu războiul și pacea și luau toate măsurile pentru bunul mers al statului, însă toate hotărârile lor erau supuse aprobării senatului, care era cea mai înaltă autoritate a statului. Senatorii purtau o togă tivită cu roșu și o bulă de aur la gât ca semn al autorității lor.

Am văzut, încă sub regi, dezvoltându-se și o a treia adunare, care, încetul cu încetul, a luat locul și toate atribuțiunile Comițiilor curiate. Aceasta era adunarea armatei, numită *comiții centuriate*, pentru că armata era compusă din centurii, cete de câte o sută de oameni. Pentru ca prin armată să nu pătrundă cumva poporul de jos la cârmuirea statului, patricienii au stabilit un anume venit, pe care

trebuia să-l aibă cineva anual, ca să poată lua parte la cărmuire. Acest venit era numit *cens* și prin fixarea lui numai cei bogați aveau drepturi politice.

2. Magistraturile

Adunările curiate, iar mai târziu cele centuriate, alegeau pe demnitarii republicii. Funcțiunile lor se numeau magistraturi, iar ei magistrați. Pentruca magistrații să nu aibă prea mare putere, căci senatul își rezerva conducerea efectivă a statului, ei erau aleși numai pe timp de un an, după care urmau noi alegeri. De asemenea, tot în acest scop se alegeau de obicei pentru aceiași funcție doi funcționari, colegi, pentruca unul să pue în cumpănă puterea sau ambiția celuilalt. Magistrații romani, cași cei greci până la Pericle, nu erau plătiți, așa că erau nevoiți să întrețină cheltuelile magistraturilor din propria lor avere.

După o perioadă de organizare, gradele respective ale magistraturilor romane s'au stabilit în chipul următor: Cei mai înalți magistrați erau *consulii*, în număr de doi, cari erau comandanți ai armatei, judecători supremi și șefii administrației. *Pretorii*, la început tot doi, erau judecători pentru cazurile grave; *questorii*, patru, (doi civili și doi militari), erau vistiernicii sau casierii tezaurului statului; și aveau în grija lor, finanțele; *edilii curuli*, se ocupau cu administrația comunală a orașului: străzile, curățenia, aprovizionarea, paza. Dela numele lor derivă azi cuvântul *edilitate*, care înseamnă administrația orășenească. *Censorul*, care era unul singur, fixa *censul*, deci arăta pe cei ce se puteau bucura de drepturi politice și aveau voie să ocupe magistraturi. El mai supraveghea și moravurile și purtările cetățenilor; cei cu purtări rele, erau lipsiți din ordinul censorului, de aceste drepturi și șterși din lista cetățenilor. De aceia puterea censorului era foarte mare iar el era foarte temut.

Și preoții erau socotiți la Romani ca magistrați și de aceia erau și ei aleși prin vot, dintre cetățeni.

Numai în caz de primejdie mare din partea dușmanilor, toată organizația statului era dată pe mâna unui singur om, un comandant suprem care întrunea toate

puterile, dictatorul, ales de senat pe timp numai de șase luni.

3. Luptele dintre patricieni și plebei

Această organizare a republicii, în care toată puterea și toate demnitățile erau în mâna patricienilor nemulțumi pe plebei. Am arătat cum alături de vechile ginți de proprietari, cari se trăgeau din fundatorii Romei, s'au așezat la Roma și alți locuitori cari formau plebea. Numărul lor a crescut din ce în ce mai mult, odată cu mărirea Romei și cu cuceririle pe care acest oraș începu să le facă. Plebeii luau și ei parte la greutățile statului, plăteau dări, luptau în război, dar nu aveau nici un folos și nici un drept politic. Ei erau angajați de obicei ca muncitori pe moșiile ce aparțineau patricienilor. La Roma, spre deosebire de Atena, unde s'a ridicat mai ales clasa negustorilor, luptele sociale s'au dat între proprietarii de moșii (patricienii) și țărani cari munceau pe moșiile lor (plebeii). Roma, stat agricol, a văzut în istoria ei mai ales lupte pentru stăpânirea pământului, care era singurul mijloc de trai. Plebeii cereau să aibă și ei pământ propriu, mai ales în caz de cuceriri; dar, de obicei pământurile cucerite de Romani se împărțeau tot numai patricienilor. Plebeii ducându-se în război, trebuiau să plătească armele și hrana, căci soldații nu erau plătiți. Totuși ei nu se împărțeau din pământurile cucerite și de aceia, ca să poată suporta greutățile războiului, se împrumutau dela patricieni. Acei cari rămâneau cu datoriile neplătite erau vânduți ca robi. De aceia plebeii se ridicară împotriva patricienilor, cerând patru lucruri: 1. Să li se șteargă datoriile făcute pentru apărarea țării; 2. Să li se dea legi scrise (judecătorii erau patricieni și neavând lege scrisă, judecau întotdeauna în favoarea patricienilor); 3. Să li se împartă și lor din pământurile cucerite dela dușmani; 4. Să aibă și ei dreptul de a ocupa magistraturi.

Pentru a dobândi aceste drepturi, plebeii nu s'au răscolat cu armele în mâini, căci Romanii aveau un înalt sentiment al disciplinei și nu erau gata în orice

moment, ca Grecii, să provoace războaie civile. Plebeii s'au retras pe un munte pe lângă Roma, (Adventin) numit Muntele Sacru, spunând că de oarece nu au nici un folos dela statul roman, se despart de dânsul și vor să formeze un stat deosebit. Patricienii rămași singuri, au văzut că fără plebei vor cădea pradă dușmanilor și de aceea au trimis la tabăra plebeilor pe un senator înțelept, anume *Menenius Agrippa*. Acesta spre a-i convinge să se întoarcă înapoi, le-a spus o fabulă: Odată, membrele s'au răsculat împotriva stomacului, spunând că nu se cuvine ca ele să muncească, iar stomacul să stea de geaba și să consume. De aceea membrele n'au mai vrut să muncească pentru a hrăni stomacul, însă, peste câțva timp, au văzut cu mirare că slăbește nu numai stomacul, dar slăbesc și ele. Așa se întâmplă și cu țările, care au cetățeni de diferite categorii, ce îndeplinesc fiecare o funcție deosebită. Dacă muncitorii nu vor mai lucra, nici clasa conducătoare nu va putea cârmui statul și deci nici muncitorii nu o vor duce mai bine.

Plebeii s'au convins și s'au întors înapoi, însă numai după ce patricienii au făgăduit că cererile lor vor fi împlinite. În primul rând s'a hotărât ca toate datoriile făcute pentru slujba militară să fie anulate, ceiace era mai ales spre folosul plebeilor. În al doilea rând s'a hotărât să se dea legi scrise. Pentru alcătuirea acestor legi au fost trimiși în țări streine zece bărbați, *decemvirii*, pentru a studia legile. Ei au studiat legile din Grecia și din alte părți, le au combinat cu vechile obiceiuri romane și au alcătuit astfel legile cerute, care au fost săpate pe 12 table de aramă așezate în Forul Roman (în piață). De aceea aceste legi, cele mai vechi ale Romanilor, au fost numite *legile celor 12 table*, și erau învățate pe de rost în școli. Aceste legi stabileau egalitatea în fața judecății între patricieni și plebei. Ele cuprindeau mai ales *dreptul civil*, adică acela privitor la raporturile dintre particulari (vânzări, moșteniri, zestre) și *dreptul penal* (ucideri, furturi, etc.). Pentruca nu cumva patricienii să facă legi asupritoare pentru popor, s'a dat dreptul plebeilor să-și aibă doi *tribuni*,

aleși pe timp de un an. Tribunii convocau *adunările tribute* (ale plebei), care se sfătuiau pentru interesele plebelor. Tribunii aveau dreptul să se ducă în adunarea poporului și în senat, și dacă vedeau că se proiectează o lege asupritoare pentru popor, spuneau *veto* (opresc), și legea era retrasă. Nimeni nu avea dreptul să se atingă de un tribun; persoana lui era inviolabilă, sub pedeapsă de moarte.

Încetul cu încetul s'a dat plebeilor și dreptul de a ocupa slujbe înalte, chiar cea de consul și astfel încetul cu încetul deosebirea dintre plebei și patricieni încep să dispară.

De observat că aceste mari schimbări s'au făcut fără nici o vărsare de sânge, ceea ce arată înțelepciunea poporului roman. Nu trebuie însă să credem că prin aceasta Roma a devenit un stat democratic. Censul pentru ocuparea demnităților a fost păstrat. De asemenea pământurile au rămas în mâna unui mic număr de bogătași. Astfel Roma a continuat să fie o republică aristocratică ca mai înainte, cu singura deosebire că plebeii mai bogați au intrat în rândurile patricienilor, iar masa cea mare a continuat să muncească pe moșiile proprietarilor. Din această cauză mai târziu s'au iscat la Roma noi lupte sociale, care, cum vom vedea, nu au mai fost așa de pașnice ci au avut un caracter săngeros.

LECȚIA XXIV.

Cucerirea Italiei

1. Roma și unitatea Italiei

Italia în veacul al V-lea înainte de Cristos nu avea o unitate etnică; populația ei era compusă dintr'un mozaic de popoare cu limbi și obiceiuri deosebite. Etruscii aveau o limbă și o civilizație cu totul diferită de a Samniților și Latinilor; deasemenea o limbă și o civilizație streină de a vecinilor găsim la Grecii din sudul peninsulei. Unirea și contopirea acestor popoare așa de deosebite a fost o operă foarte grea, una din cele mai importante ale istoriei. Ea

se datorește deasemenea, energiei și perseverenței romane. În timp de două veacuri, Italia a fost cucerită bucată cu bucată și a devenit în scurt timp un singur stat, cu o singură limbă. Etruscii încercaseră zadarnic în veacul al VII-lea înainte de Cristos să formeze ei unitatea Italiei; proiectul lor fu reluat de Romani.

2. Armata romană

Instrumentul acestei cuceriri și unificări a fost armata romană, una din cele mai disciplinate și bine orga-

Legionarii Romani.

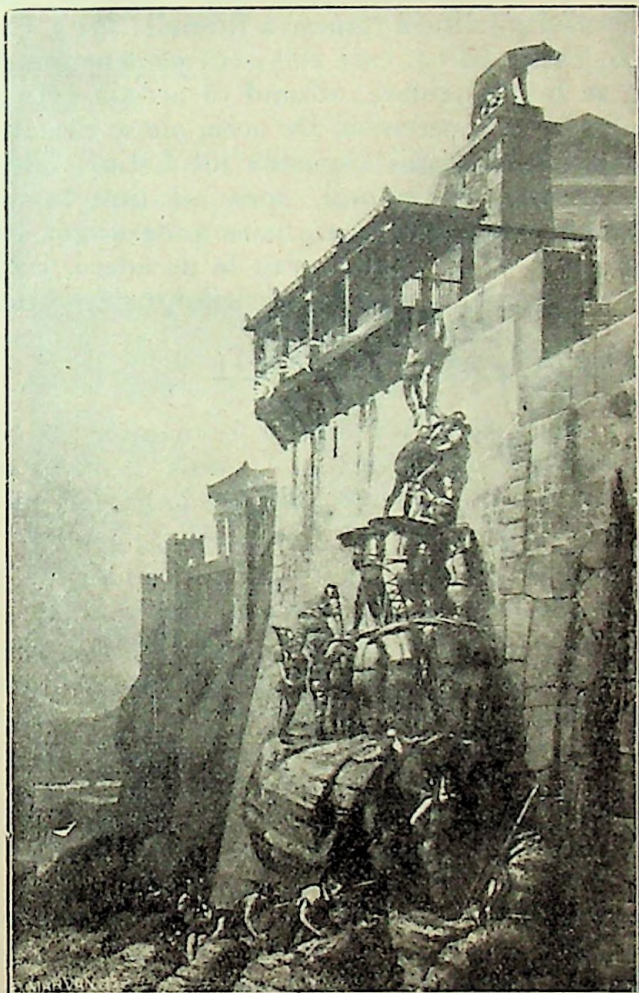
nizate din câte a cunoscut omenirea în istoria ei. Fără îndoială că organizarea armatei romane s'a făcut încetul cu încetul în cursul veacurilor. Când forma ei a devenit perfectă, ea se compunea din unități numite *legiuni* (de la cuvântul *lego*, aleg, adică recrutez) sub conducerea *legaților*. Legiunea se subîmpărțea în *centurii* (cete

de câte o sută), sub conducerea *centurionilor*. Cavaleria, pentru că stătea la aripile sau marginile frontului, era compusă din *ale* (ala, aripă), iar *cohortele* erau corpuri în care intrau federați sau aliați. Legionarii erau înarmați cu o sabie scurtă și cu o luncie. Purtau pavăză, coif de metal și zale care le apăra pieptul și spatele. Mișcările legiunilor erau mai iuți și mai libere decât ale falangei macedonene care era puternică dar greoaie. Pentru asediul cetăților Romanii întrebunțau *catapulte*, aruncătoare de pietre la distanță, *berbece* pentru dărâmarea porților și *turnuri de lemn* pe roate, ca să poată lupta dela înălțime cu apărătorii de pe ziduri. Puterea armatei romane stătea în disciplina ei și în știința tacticii și a strategiei în război, care au fost duse de Romani la o perfecție necunoscută până atunci.

3. Războaiele de apărare și năvălirea Galilor

După liberarea de sub Etrusci și proclamarea republicei, Roma a avut de purtat la început războaie de apărare împotriva popoarelor sabine, care coborau din Apenini și prădau regulat localitățile din Latium. Latinii, pe de altă parte, nu voiau să recunoască supremația Romei asupra federației lor, dar Romanii îi bătură la lacul *Regillum*; apoi în cursul mai multor ani fură respinși și Sabinii. Romanii începură atunci să-și întindă stăpânirea și dincolo de Tibru în dauna Etruscilor, dar înaintarea lor fu oprită de o nouă primejdie. Galii sau Celții, cari locuiau în Franța de azi, precum și în Europa centrală, năvăliră prin pasurile Alpilor în Italia. Ei cuceriră dela Etrusci valea Padului, unde se așezară cu temei și de aceia această regiune o numiră Romanii *Galia Cisalpină* (de dincoace de Alpi). După ce străbătură Etruria, noii năvălitori, cari aveau o înfățișare sălbatecă cu plete lungi și cu haine din piei de fiare, se îndreptară ca un puhoi nestăvilît spre Roma (390 a. C.). La râul *Allia* armatele romane fură bătute și barbarii pătrunseră în Roma. Numai cetatea Capitoliului nu putu fi luată; legenda spune că găștele sfinte ale templului Junonei dădură de

veste, prin țipetele lor, apărătorilor de atacul de noapte al Galilor, care putu fi astfel respins. Galii fură înlăturați dela Roma prin plata unei mari sume de bani și se retraseră în Italia nordică, unde se așezară în chip stabil.

Gallii atacă Capitoliul.

4. Cucerirea Campaniei și a Latiului

Indată după retragerea Galilor, Romanii se ridicară din nou și începură războaiele de ofensivă. Intemeiați pe alianța cu Latinii ei cuceriră Campania, regiune

bogată și mănoasă. Capua, capitala Campaniei se supuse de bună voie, precum și Neapole, colonie grecească. Mai mult de luptat avură Romanii cu Samniții, trib războinic din munții Apenini, cari năvăliră în Campania ca să oprească înaintarea romană, dar fură respinși; astfel provincia rămase a Retneii (341 a. C.). Cetățile din federația latină, care stătuseră până acum alături de Romani, se înspăimântară, văzând că aceștia prin stăpânirea Campaniei le încercuesc. De aceea ele se răsculară, însă fură învinse și Romanii supuseră tot Latium (338 a. C.), umplându-l apoi cu colonii, spre a-l ține în ascultare. Roma deveni astfel cea mai mare putere din Italia, cu atât mai mult, cu cât Grecii erau în decădere, iar Etruscii nu se mai ridicară în urma loviturilor primite dela Gali.

5. Războaiele cu Samniții (327—290 a. C.).

Mult mai grele fură luptele Romanilor cu Samniții, popor războinic și aspru din Apenini. Cauza războiului a fost rivalitatea pentru stăpânirea Campaniei; mai târziu luptele acestea cuprinseră toată Italia centrală.

La început succesul fu de partea Samniților, cari bătură în mai multe rânduri pe Romani și chiar prinseră câteva legiuni la Caudium silind pe legionari să treacă pe sub furci, sub care puteai trece numai aplecându-te la pământ (Furcile Caudine). Romanii nu pierdură curajul și ridicară legiuni noi, bătând în cele din urmă pe Samniți. Războaiele cu Samniții ținură, cu oarecari întreruperi, timp de 37 de ani. Samniții văzând că sânt inferiori ca putere și că cetățile lor sânt cucerite una după alta de către Romani, chemară în ajutorul lor celelalte popoare din Italia, amenințate deopotrivă de cotropirea romană. Umbrii, Etruscii, ba chiar și Gali, se aliară cu Samniții, întreprinzând împotriva Romei un adevărat război de independență al Italiei. Romanii erau inferiori ca număr și nu dispuneau de mijloace bănești îndestulătoare, dar printr'o impunere a capitalului cetățenilor în folosul statului și prin ridicarea unei mari oștiri din coloniile lor din Latium și Campania, făcură o sfortare supremă. La Sentinum în Umbria se dete lupta decisivă; Romanii izbutiră

să despartă armatele aliate printr'o mișcare strategică măiastră și apoi le bătură complet (295 a. C.). Războiul mai ținu câțiva ani, dar toată Italia centrală căzu în mâinele Romanilor. Mai rămăneau libere ținuturilor Celților din valea Padului (Galia Cisalpină), care fură supuse un veac mai târziu, și sudul Italiei (Grecia mare).

6. Cucerirea Greciei mari

Războiul cu Pyrrhus

Grecii din sudul Italiei vedeau cu îngrijorare cum Romanii se apropiau pas cu pas de coloniile lor. Conflictul dintre Romani — popor tânăr, viguros, cu armata bine

Pyrrus regele Epirului.

pregătită — și Greci, cari erau acum în decădere, era fatal iar rezultatul nu putea fi decât în favoarea celor dintâi. Cea mai însemnată colonie grecească din Italia continentală era Tarentul, care obținuse dela Romani, în timpul războaelor lor cu Samniții, un tratat prin care aceștia se angajau să nu trimită corăbii în Marea Adriatică și spre Răsărit, pentru a nu face concurență negoțului grecesc. Dar

după terminarea războaelor cu triburile italice, Romanii trimiseră o flotă în Marea Adriatică, însă Tarentinii într-o luptă navală arseră corăbiile romane. Războiul cu Grecia Mare începuse iar coloniștii din Tarent, simțindu-se slabi, chemară în ajutor pe conaționali lor din Grecia veche.

După moartea lui Alexandru cel Mare, imperiul acestuia se împărțise între generalii săi, așa precum am învățat, și se formaseră statele numite helenistice. Între acestea era și Epirul, unde domnea atunci regele Pyrrhus. Acesta trecu în Italia cu falanga lui macedoneană și cu elefanți în ajutorul Tarentului și începu războiul cu Romanii (280 a. C.). În primele sale întâlniri cu Romanii, Pyrrhus eși învingător grație elefanților și tacticii falangei, necunoscute Romanilor, dar pierderile sale fură foarte mari. Incercarea lui de a răscula triburile italiene supuse Romanilor nu izbuti și Roma respinse propunerile lui de pace în care Pyrrhus puse drept condiție recunoașterea independenței Greciei Mari. Atunci Cartagina, marea cetate feniciană din Africa, rivala coloniilor grecești, se alie cu Romanii; Pyrrhus la rândul său trecu în Sicilia, de unde caută în zadar să alunge pe Cartaginezi. Când peste câțiva ani regele Epirului se întoarse iar în Italia, oastea lui era acum slăbită. La Benevent Romanii câștigară asupra lui o victorie decisivă și-l siliră să se întoarcă în Grecia, iar Tarentul asediat de Romani se predă (272 a. C.). Odată cu acest oraș toată Italia de sud este cucerită de Roma și unită cu dânsa.

8. Organizarea Italei romane

Italia, unificată de către Romani, trăi atunci o epocă de prosperitate necunoscută mai înainte, căci în locul luptelor neîncetate între triburi se stabili în Peninsula *pacea romană*. Mai minunată decât cucerirea întregii țări de către un singur oraș, a fost unificarea tuturor popoarelor ei într'un singur popor, operă întreprinsă de Romani în chip metodic și treptat. Italia sub Romani nu era un stat unitar, ci o federație de cetăți autonome. O mare parte din pământul triburilor supuse fusese luat de statul

roman, care constitui pe dânsul orașe noi numite *colonii romane*. Coloniile aveau drepturi de cetățenie romană; orașele mai vechi, pe cale de romanizare, erau numite *municipii*, și ele cu anume drepturi. Locuitorii mai vechi rămân cu anume pământuri, dar fără drepturi politice; ei se numesc *socii* (aliați). Mai bună situație aveau socii latini din vechile cetăți latine. Încetul cu încetul limba latină deveni limba întregii Italii și triburile supuse se romanizară. Acest rezultat se datorește în primul rând operii de împrumut agricolă și de colonizare a Romanilor și a romanizațiilor pe toată întinderea Italiei. Popoarele supuse erau câștigate ușor de Romani; deși aceștia își recrutau o parte din oastea lor dintre supuși, și cereau mereu bani și pământuri pentru colonizare, aduceau în schimb pacea, înflorirea vieții agricole și a celei comerciale prin șosele care legau diferite orașe și ținuturi între ele.

În mijlocul veacului al III-lea, a. C., republica romană devine un mare stat continental. Faza următoare a dezvoltării ei a fost transformarea într'un imperiu mediteranean prin stăpânirea coastelor Mării Mediterane.

LECTIA XXV.

Războaiele Punice

1. Cartagina

Pe când Romanii supuneau Italia și puneau stăpânire pe țărmurile ei, bazinul occidental al mării Mediterane era dominat de *Cartagina*, puternică colonie întemeiată de Fenicieni prin secolul al IX-lea î. d. Cr., pe țărmul Africei în fața Siciliei. Ea stăpânea toate drumurile maritime care legau Apusul și Răsăritul lumii vechi. În portul ei intrau și ieșeau anual mii de corăbii egiptene, grecești, asiatice, spaniole, etc. Dela Cyrene până la Gibraltar, delo Malta și până în Arhipelagul Balcarelor, întâlneau flotele Cartaginezilor. Stăpâneau Corsica și Sardinia, și începuseră să se așeze și pe țărmurile Spaniei și ale Siciliei. Ca mai toate popoarele semite Cartaginezii erau

dornici de cuceriri și nu se mai săturau adunând averi; atât de mult îi robise pofta câștigurilor încât au nesocotit cu totul artele și literatura. Religia strămoșilor lor semiți au păstrat-o însă cu sfințenie; o religie crudă, cu zei aspri și sângeroși, căroră Cartaginezii le aruncau multe jertfe omenești — adesea dintre copiii celor mai de seamă cetățeni. Adorau în deosebi pe vechiul zeu fenician *Baal* și pe zeița *Tanit*. În templul lui Baal era așezată o statuie uriașă de bronz în care erau aruncate și arse jertfele omenești. Populația Cartaginei era alcătuită dintr-o mare burghezie capitalistă — industriași, comercianți, proprietari de terenuri și de corăbii — și o burghezie mică din care făceau parte oamenii mai puțin avuți, mici comercianți și meseriași. Veneau apoi locuitorii celorlalte cetăți din imperiul Cartaginei care în genere erau tratați ca supuși și apăsați prin tributuri grele. Numai cei din Utica căpătaseră oarecare drepturi. În interiorul țării se afla o populație neliberă, compuse din triburile de păstori și țărani libieni, care dădeau o parte din recolta lor de vite și grâne cetății. Veneau apoi sclavii, în număr foarte mare.

În ceea ce privește guvernământul, Cartagina era o *republică plutocratică*, în care conducerea o aveau oamenii cei mai bogați (plutocrația). În fruntea cetății stătea un *senat*, compus din 28 membri, aparținând celor mai bogate familii. Acest senat era prezidat de doi magistrați numiți *suffeti*, cei mai înalți demnitari ai statului cartaginez. Și senatorii și cei doi *suffeti*, erau aleși pe câte un an din sânul unui *consiliu*, compus din o sută patru fruntași ai cetății aleși pe viață. Acest consiliu controla toată activitatea celor 28 de senatori și a *suffetilor*. Armată națională, Cartaginezii nu aveau. În schimb, aveau arsenale pline, din care echipau și înarmau trupe de mercenari libieni, iberi, gali și chiar greci. Un târg mare de mercenari pentru legiunile străine se ținea totdeauna pe țărmul Laconiei, la capul *Tenar*. Aci veneau trimișii Cartaginei și făceau recrutări când aveau nevoie de oști. Aceste trupe cosmopolite și nedisciplinate erau încadrate apoi de ofițerii cartaginezi și de observatori ai Senatului. Cartagina a avut însă mult de suferit depe urma lor.

2, Primul război punic. Expediția lui Regulus în Africa

Pe la începutul secolului al III-lea, imperialismul cartaginez este în plină desfășurare victorioasă în Marea Tireniană. În anul 280 trupe cartagineze ocupară Lipara. Un conflict între cele două cetăți era de așteptat, căci Romanii nu putea îngădui așezarea Cartaginezilor în Sicilia. Romanii își dădură seama că războiul cu Cartagina nu poate fi evitat și au preferat să-l înceapă ei.

La anul 263, Romanii, chemați în ajutor de Mamertini — o bandă de mercenari italici care se găseau în luptă cu Siracuza — debarcară în Sicilia. La rândul lor Cartaginezii săriră și ei în ajutorul Siracuzei. Iată cum explică un scriitor antic — Polyb — hotărârea senatului și poporului Roman: *„Romanii, vedeau pe Cartaginezii stăpâni ai Africei, ai unei mari părți din Spania, ai tuturor insulelor pe care le scaldă Marea Sardiniei și Marea Tireniană; dacă mai puneau stăpânire încă și pe Sicilia, era de temut să nu devină vecini jenanți și foarte periculoși, care i-ar încercui și ar amenința pretulindeni coastele Italiei. Or, era evident că cea dintâi ar fi căzut Sicilia, dacă ei n'ar fi dat ajutor Mamertinilor; dealtfel dacă Mesina le era abandonată nu le-ar fi trebuit multă vreme ca să ia și Siracuza și astfel dominația lor era stabilită asupra întregii Sicilii. Aceasta se prevedea la Roma, unde se găsea foarte necesar să nu fie abandonată Mesina și să nu fie lăsați Cartaginezii să-și facă un fel de punte pentru a trece în Italia”*. Romanii învinsă repede pe Hieron, regele Siracuzei și-l siliră să intre în alianță cu ei; trecând apoi în Apusul insulei, atacă trupele cartagineze, silindu-le să părăsească Sicilia. În lupta pe mare însă, Romanii nefiind obicinuiți fură învinși la început. Dar la anul 260, consulul *Caius Duilius*, construind o flotă de 130 de corăbii după modelul uneia cartagineze, bătău flota dușmană la *Mylae*. Meritul acestei victorii îl are *Caius Duilius* care născocise niște poduri cu cârlige cu ajutorul cărora marinarii romani prindeau și apropiau corăbiile cartagineze de cele romane; pe aceste poduri legionarii treceau în corabia dușmană, iar lupta

devenea astfel o luptă de uscat, în care soldații romani erau neîntrețuți. Incurajați, Romanii echipară o flotă și mai mare — 330 de corăbii — pe care îmbarcară 40.000 de soldați sub comanda consulului *M. Atilius Regulus*. În apele Siciliei Romanii învinseseră o puternică flotă cartagineză, apoi debarcară în Africa. Intimidați, părăsiți și de cetățile supuse, Cartaginezii cerură pace. Condițiunile puse de Regulus fură însă prea grele; ei rupseră tratativele și continuară războiul sub comanda unui iscusit general grec *Xantipos*, care organizând armata cartagineză — și supunând-o unui regim sever, — isbuti să înfrângă complet armata romană și să prindă pe Regulus (255). Nici pe mare Romanii nu fură mai norocoși; o flotă fu înecată de furtună, alte două fură nimicite de Cartaginezi; amiralul roman *Junius* se sinucise. Exasperați, Romanii renunțaseră la războiul maritim și reveniră la războiul pe uscat, cu nădejdea că vor putea pune o completă stăpânire pe Sicilia. Dar și Cartaginezii puseră în frunte pe cel mai capabil om de război pe care îl aveau, pe *Hamilcar*, supranumit de soldații săi *Barca*, adică „fulgerul”. Întăriți pe un munte de coastă, cu spatele apărat de mare, — unde Romanii acum nu mai erau periculoși — Cartaginezii, sub comanda destoinică a lui *Hamilcar*, prelungiră 6 ani războiul. Isbutiră uneori să treacă chiar pe țărmul italic. Atunci se văzu patriotismul Romanilor. Prin colectă publică ei își construiră o flotă nouă care sub comanda lui *C. Lutatius Catulus* (242) zdrobi flota Cartagineză la insulele *Aegatice*. Atacați acum și pe mare și pe uscat Cartaginezii nu mai pot rezista în Sicilia și sunt siliți să încheie pace în condițiuni grele: 3200 de talanți despăgubire și renunțarea la Sicilia. Aceasta — exceptând Siracuza — deveni provincie Romană.

3. Al doilea război punic (218-201). Hanibal.

Invazia în Italia

Pentru a se despăgubi de pierderea Siciliei, *Hamilcar* care devenise un adevărat dictator al Cartaginei debarcă în *Spania* și înaintează până la *Ebru*. Când însă Cartaginezii voră să treacă mai departe și atacă cetatea

Saguntul, Romanii se opuseră din nou, pentru a pune o limită înaintării punice. Printr'o convenție se hotărî ca trupele cartagineze să nu treacă dincolo de Ebru. Convenția fu respectată atât de Hamilcar cât și de urmașul acestuia, *Hasdrubal*. Când însă, la moartea lui Hasdrubal, soldații aleseră comandant pe *Hanibal*, convenția fu ruptă. Hanibal a fost unul dintre cei mai mari generali ai anti-

Hanibal.

chității. Crescut prin taberi, Hanibal se deprinse de mic cu războiul. El ura de moarte pe Romani; jurase tatălui său, încă dela vârsta de 9 ani că va fi toată viața dușmanul lor ncîmpăcat. Indată ce luă comanda armatelor, el atacă și cucerește Saguntul. Războiul izbucni. Hanibal concepu atunci un plan extraordinar: să atace pe Romani în Italia (218). Repede și hotărât în mișcări, el trece Ebru, străbate Spania, trece Pirineii și înaintează în câmpia Galiei până la *Ron* (Rodanus), bate semintele galice și ajunge la poalele Alpilor. În mijlocul unor greutăți de neînchipuit, trece lanțul Alpilor. Coborâșul mai ales a fost dezastruos pentru trupele lui Hanibal. Plecase din Spania în fruntea unei mărețe armate de 90.000 infanteriști și 12.000 călăreți iar la poalele versantului italic mai avea 20.000 de pedestri și 6000 călăreți. S'a pus întrebarea: dece Hanibal n'a mers

în Italia pe mare? Credința celor mai mulți este că Hanibal a luat acest drum lung și greu pentru a putea răscula împotriva Romei popoarele supuse din Nordul Italiei, ceea ce a reușit într-o oarecare măsură. La *Ticin*, trupele africane bat armata romană comandată de *Publius Cornelius Scipio*. Pe *Trebia*, Romanii sunt din nou înfrânți. Galii se răscoală în masă; triburi întregi vin sub steagurile lui Hanibal. În primăvara următoare Hanibal zdrobește la lacul *Trasimenes* în Etruria, armata romană comandată de consulul *Flaminius*; drumul spre Roma este acum deschis, căci Romanii nu-i mai puteau opune acum nici o forță serioasă. Totuși Hanibal, spre mirarea tuturor, nu atacă Roma. Se coborî în sud la Apulia și de aci se reîntoarce și așază tabăra în Campania. Romanii numiră dictator pe *Maximus Fabius*, poreclit *Cunctator* (întârzietorul); acesta, prin hărțueli, evitând o luptă mare, reuși să păgubească mult pe Cartaginezi. Nerăbdarea de a vedea pe Hanibal scos din Italia, făcu însă pe Romani să înlăture pe M. Fabius Cunctator. În locul său fură aleși consuli *Terentius Varro* și *Lucius Aemilius Paulus*. La *Cannae*, în primăvara anului 216, armata romană comandată de cei doi consuli suferi o înfrângere cumplită; Consulul Aemilius Paulus și 70.000 de soldați romani căzură — majoritatea nobili și cetățeni.

Acum dovedi Roma toată cerbicia sa. Consulul Varro întors din luptă fu întâmpinat de senat la porțile orașului ca un învingător. Toți Romanii dela 17 ani intrară în legiuni. Senatul desfășură o energie fără seamăn. Mii de sclavi fură liberați și înarmați. Dar ceea ce a salvat Roma a fost mai ales solidaritatea popoarelor din centrul Italiei, care rămaseră mai toate credincioase Romei și federațiunii italice. Deși s'a strigat atunci pretutindeni „Hanibal ante portas”, totuși Cartagineanul ocoli din nou Roma și rămase în sudul Italiei încă 13 ani de zile. Reședința Cartaginezilor fu multă vreme *Capua* (în Campania), una din cetățile care părăsiseră alianța cu Roma. Două speranțe avusese Hanibal: *desfacerea liceii italice și formarea unei coaliții mediteraniene în contra Romei*. Nici una însă nu i se împlini. Romanii asediază Capua, o cuceriră și o distruseră ca pedeapsă pentru trădarea ei,

iar doi ani mai târziu, în 209, Tarentul avu aceeași soartă. Datorită acestor exemple teribile, Roma a reușit să mențină federațiunea italică în jurul ei și astfel s'a prăbușit una din speranțele lui Hanibal. Ii rămânea speranța unei alianțe mediteraniene. În 215 tiranul Siracuzei *Hieronym* — fiul și urmașul lui Hieron — rupe alianța cu Roma și

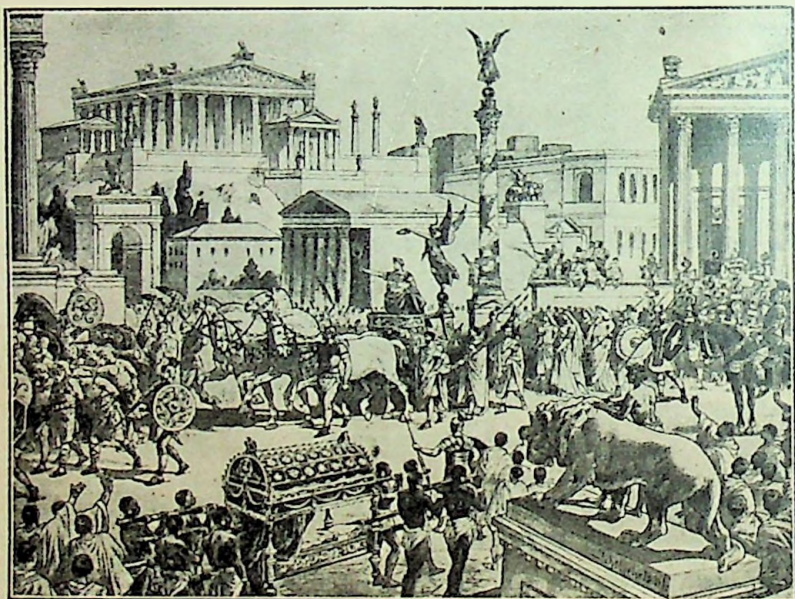

Scipio Africanus.

trece de partea lui Hanibal. În acelaș an, *Filip*, regele Macedoniei, care dorea să-și asigure dominațiunea în M. Adriatică, încheie și el un tratat de alianță cu Hanibal. Prin acest tratat, Roma urma să piardă toate posesiunile de pe litoralul balcanic, și protectoratul asupra Dalmației. La aceste măsuri Romanii răspund prin contra-măsuri: atacară violent în Sicilia și ațâțară la răscoală pe Greci pentru a ține în loc pe Filip.

În anul 212 după un asediu de trei ani, armata romană din Sicilia, comandată de *Marcellus*, cucerește Siracuză cu toată apărarea lui *Arhimede* care fu ucis de un soldat roman cu acest prilej; iar doi ani mai târziu, izgonește cu totul pe Cartaginezi din insulă. De altă parte, Filip nefiind în stare să debarce în Italia, se văzu silit să încheie pace. Și astfel se prăbușiră și speranțele lui Ha-

nibal într'o coaliție mediteraniană. Atunci el chemă în ajutor pe fratele său *Hasdrubal* din Spania, care reușește să scape de sub supravegherea lui *Publius* și *Caius Scipio* și să treacă Pirineii în Galia. Trece Alpii, intră în Italia și pornește grăbit spre Sud, în ajutorul fratelui său. La *Metaurus*, în Umbria, armatele romane tăiară însă drumul lui *Hasdrubal* și împiedicară întâlnirea între cei doi frați. Oastea lui *Hasdrubal* fu zdrobită, el însuși fu ucis. Soldații Romani au aruncat capul său în tabăra lui

Un triumf roman.

Hanibal. În acest timp *Publius Cornelius Scipio*, cel care mai târziu se va numi *Africanul*, îsgonește pe Cartaginezi din Spania (206). Ales consul, *Scipio* mută războiul în Africa. Aliat cu *Masinisa*, regele Numidiei, el atacă Cartagina. *Hanibal*, rechemat în patrie, părăsește în sfârșit Italia. La *Zama* în Africa la anul 202, el atacă pe *Scipio*, dar este învins cu desăvârșire de tânărul general roman. La 201 Cartagina este silită să închee pacea, în condițiuni foarte grele. Renunță la Spania, renunță la insulele Mării

Mediterane, se obligă să nu mai angajeze mercenari, să predea flota de război și elefanții și să plătească în 50 de ani, o despăgubire de război de 10.000 de talanți. În afară de acestea, Cartaginezii nu mai puteau purta războiul în afară de hotarele Libiei și nici în hotarele acesteia fără învoirea Romei.

Scipio, supranumit Africanus, fu primit la Roma în triumf. Ruinată din punct de vedere militar și financiar, supravegheată neîncetat de Masinisa, supusă unui greu tribut și lipsită de libertate, Cartagina începu să decadă. Acum Roma deveni stăpână în tot bazinul occidental al Mării Mediterane.

LECȚIA XXVI.

Cucerirea basinului oriental al Mării Mediterane de către Romani. Provinciile romane.

1. Marea Mediterană ca centru al comerțului și al civilizației în antichitate

Încă din vremurile străvechi ale Egiptenilor, Marea Mediterană a fost cea mai însemnată arteră pentru transportarea mărfurilor. Imperiile asiriene, caldeene și persane căutaseră eșire la Marea Mediterană iar Fenicienii, Grecii și Cartaginezii o stăpâniseră pe rând cu corăbiile lor. În acele vremuri, când comunicațiile pe uscat se făceau foarte greu, marea era principala cale de comunicații. Marea Mediterană era cea mai potrivită, fiind presărată cu insule care formau popasuri pentru corăbieri. Pe malurile ei se întindeau țări cu bogății felurite: produsele agricole ale Egiptului, mirodeniile și stofele scumpe din Asia, produsele artistice din Grecia, vitele și caii din Africa, Spania și Italia. Era firesc ca între aceste ținuturi să se nască legături de schimb comercial pe mare. Dar pe lângă aceasta, Marea Mediterană este marea caldă, marea fericită, pe malurile căreia nu ninge niciodată; ținuturile a-

cestea, alcătuiau prin înlesnirile ce prezentau vieții omenești, unul din leagănele civilizației umane. Intotdeauna au privit cu jind la aceste maluri fericite barbarii dela nord și până la marile descoperiri geografice dela începutul epocii moderne (America și drumul spre India), care au schimbat căile de comerț pe oceane, Marea Mediterană a rămas centrul bogăției și al civilizației în lume. Cine stăpânea coastele ei, era stăpânul lumii civilizate.

Marea Mediterană se împarte în două basinuri: cel oriental și cel occidental, despărțite de peninsula Italiei continuată cu Sicilia. Cel dintâi era cel mai important și cel mai bogat: portul Alexandria în Egipt, era, după Alexandru cel Mare, cel mai însemnat centru comercial al acestui basin. În cel apusean predomina Cartagina, iar după răpuneră ei, Roma. Nici unul din vechile imperii, nici cel al lui Alexandru cel Mare, nu stăpânise ambele basinuri ale Mediteranei; cel dintâi stat care ajunsese să unifice sub stăpânirea sa toate coastele ambelor basine a fost Roma. Toată mărirea și puterea neîntrecută în istorie a Romei se datorește acestui fapt: dintr'un stat italian de agricultori, a devenit un imperiu mediteranian, stăpânind întreg comerțul lumii vechi.

2. Cucerirea Statelor helenistice:

Siria și Macedonia

Prin supunerea Cartaginei și a coloniilor ei: Sicilia, Sardinia și Spania, Romanii stăpâneau basinul occidental al Mării Mediterane. Pe coastele basinului oriental se aflau, pe la anul 200 a. C. statele helenistice formate din rămășițarea imperiului lui Alexandru cel Mare și stăpânite de dinastiile ce se trăgeau din generalii lui. Cele mai însemnate erau, în Europa, Macedonia și Tracia, în Asia, Siria și Pergamul, în Africa, Egiptul. Mai era și Grecia, formată din două ligi ale orașelor ei libere. Toate aceste state erau în decădere și cucerirea lor de către Romani s'a făcut numai în timp de cinci zeci de ani, afară de a Egiptului, care a rămas și mai departe independent. Romanii găsiră un pretext bine venit de a interveni în Orient din cauza alianței pe care o încheiaseră Macedonia

și Siria cu Hanibal în timpul celui de-al doilea război punic. Încă din timpul războaielor punice Romanii cuceriseră de la pirății Illiri, cari nelinișteau comerțul pe mare, coastele răsăritene ale Mării Adriatice și de acolo porniră împotriva lui Filip V, regele Macedoniei. Consulul Flaminius bate pe Filip la *Cynoskefales* (197 a. C.), lăsându-i deocamdată domnia ca federat al Romanilor.

Flaminius, ca și Scipionii, ca și multe familii aristocratice dela Roma, era unul dintre sprijinitorii culturii grecești. Dela început, el s'a arătat să sprijine și independența Grecilor împotriva Macedonenilor. După înfrângerea acestora însă Grecii devin foarte pretențioși. Orbiți de ură ei cereau consulului roman să desființeze chiar, regatul macedonean. Flaminius că nu este în interesul cetăților grecești ca drumul spre sud al triburilor trace și ilire să fie deschis — cum s'ar întâmpla prin desființarea regatului macedonean. Astfel, regatul a continuat să mai trăiască o bucată de vreme. După acestea Flaminius merge în Grecia. La Corint se strânseseră trimișii tuturor cetăților grecești (196) cu prilejul *jocurilor istmice*; o mulțime imensă așteaptă sosirea comandantului roman. Se făcu o lăcere adâncă când toba începu să sune. Apoi un crainic roman ceti decretul senatului prin care se decidea restabilirea independenței grecești.

Mai primejdios era *Antiohus*, regele Siriei, din familia Seleucizilor, căci pe lângă Siria stăpânea și Asia Mică și de curând pusese mâna și pe Tracia. El adăpostea la curtea lui pe Hanibal, care-l îndemna mereu să înceapă războiul cu Romanii. Antiohus credea că e în stare să supue pentru el tot vechiul imperiu al lui Alexandru cel Mare, Grecii îl chemară în ajutor împotriva Romanilor. Dar armata lui Antiohus, care înainta spre Grecia, e bătută de Romani la *Termopile*, în locul vechii lupte a lui Leonida cu Perșii. Apoi Romanii trec în Asia pe urmele regelui sirian și prin marea luptă dela *Magnesia* (189 a. C.) distrug imperiul său. Asia Mică și Tracia trec sub protectoratul roman și Siria avu peste câțva timp aceeași soartă. Rodosul și Pergamul sânt luate de Romani fără luptă.

Ultimul rege al Pergamului, bănuind soarta ce era destinată țării sale, lăasă republica romană moștenitoare a statului său. În cele din urmă Hanibal văzând că niciăeri nu se mai poate adăposti, se omorî, strigând: Hai să scăpăm pe Romani de frică.

În Europa, Perseu, urmașul lui Filip V, ridică din nou armele împotriva Romanilor, dar fu bătut de consulul Emilius Paulus la *Pidna* (168 a. C.) și Macedonia fu cucerită definitiv de către Romani. Când Grecii încercară să se răscoale, fură supuși la rândul lor, iar Corintul, centrul rezistenței, fu dărâmat (147 a. C.). Astfel în 50 de ani un imens imperiu căzu sub stăpânirea Romei și basinul oriental al Mării Mediterane era în mâinile ei. Numai Egiptul rămase independent sub domnia familiei Ptolemeilor și această independență mai ținu încă un veac întreg.

3. Provinciile romane

Marele imperiu mediteranian al Romei, înființat într'un timp relativ scurt trebuia să fie organizat. La început Romanii transformară în provincii țările cucerite în occident, adică le anexă, pe când cele din orient rămăseră *protectorate*. Protectoratele erau autonome și erau guvernate de către băștinași cu regii lor, Romanii având dreptul să ia numai un tribut în bani și ajutor militar. Popoarele din apus erau barbare și mai ușor asimilabile, de aceia fură supuse direct Romanilor. În Orient, dimpotrivă, erau vechi civilizații și tradiții politice, ce nu se puteau distruge dintr'o dată, de aceia Romanii păstrară deocamdată acolo anume forme de autonomie. Pe de altă parte, clasa stăpânitoare la Roma era puțin numeroasă și nu se puteau găsi ușor funcționari destoinici pentru guvernarea multor provincii. Dar în curând se ridică la Roma, de pe urma veniturilor câștigate în războaie, o clasă de capitaliști, care urmărea să exploateze în folosul ei bogățiile țărilor supuse din Orient, ceiace nu se putea cu păstrarea autonomiei. De aceia, sub influența acestor capitaliști, senatul transformă una după alta protectoratele în provincii și arendează capitaliștilor veniturile statului din acele provincii.

Provinciile anexate erau socotite ca proprietatea statului roman, însă spre deosebire de teritoriul anexat în Italia, în provincii coloniștii și locuitorii nu aveau drepturi de cetățenie romană. Numai orașele: *municipii* și *colonii*, aveau dreptul de autonomie locală. În fruntea provinciilor se aflau guvernatori numiți de senat dintre foștii înalți demnitari, foști consuli sau foști pretori (proconsuli, propretori). Puterea lor era aproape absolută și se numea *imperium*. Aveau comanda armatei în provinciile lor, erau judecători supremi și îngrijeau de lucrările publice: șosele, colonii noi, etc. Trebuiau însă să guverneze provincia conform unei constituții a fiecărei provincii, date de către senat, *lex provinciae*, iar numirea lor era la început numai pe un an, întocmai ca a tuturor funcționarilor romani.

Provinciile erau exploatare de Romani, veniturile lor treceau în visteria statului, se ridicau impozite în bani și în natură și în fiecare an corăbiile cu grâne porneau din provincii ca să hrăncască plebea dela Roma.

Dar cea mai însemnată operă de organizare a provinciilor romane a fost, mai târziu, colonizarea lor. Romanii își rezervaseră o parte din pământurile agricole, sub titlul de *ager publicus* (pământul public sau al statului) și puteau să le arendeze. Dar, de cele mai multe ori, din *ager publicus* se înfruptau la început doar nobilii. Izbucnind din cauza aceasta mari frământări sociale — după cum vom vedea — Romanii începură pe o scară întinsă colonizările agricole. Aceste colonizări urmară mai multe veacuri în șir și avură de rezultat romanizarea provinciilor. Romanizarea izbuti mai ales în provinciile apusene, unde populația nu era civilizată și de aceia adoptă repede limba și obiceiurile Romanilor.

În Orient, dimpotrivă, erau civilizații vechi și populații dese. De accia Romanii nu izbutiră să romanizeze Orientul și se mulțumiră să-i exploateze bogățiile. În rivalitatea dintre Roma și helenism birui acesta din urmă căci Orientul rămase grecesc ca limbă și civilizație până la sfârșitul Evului mediu.

4. Provinciile romane în epoca republicii

În apusul Mării Mediterane, în peninsula Iberică, erau mai multe provincii: *Lusitania*, Portugalia de azi, *Spania Tarraconensis*, în centrul peninsulei și *Baetica*, pe malul Mării Mediterane. Sudul Franței de azi se numea *Gallia Narbonensis*, după numele orașului Narbona, (regiune care și azi se numește *Provence*, adică provincie), restul Galiei fiind încă liber. *Sardinia* și *Corsica* formau o singură provincie împreună și *Sicilia* alta. În locul Cartaginei se formase provincia *Africa*, nume care a trecut mai târziu asupra întregului continent. În orient erau, în Peninsula Balcanică, provinciile: *Illyricum* pe coasta Mării Adriatice, după numele Illirilor, înrudiți și vecini cu Tracii, *Macedonia*, *Epirul* și *Achaia* (adică Grecia). Interiorul Peninsulei Balcanice până la Dunăre, locuit de triburile Tracilor, era încă nesupus de Romani. În Asia Mică era provincia *Asia*, celelalte regiuni învecinate ca Palestina, Siria, etc., erau protectorate. Vom vedea cum numărul și întinderea acestor provincii s'a mărit tot mai mult în decursul istoriei romane, formând imperiul roman. Italia nu era socotită ca o provincie; ea era guvernată de magistrații cetății pe când celelalte provincii erau guvernate de foștii magistrați.

LECTIA XXVII.

Urmările Cuceririlor

1. Imperialismul Romei

După epoca de cuceriri se petrec frământări adânci în toate domeniile vieții romane. În primul rând victoriile extraordinare au dus la o adevărată exaltare a spiritului războinic. Așa cum Alexandru cel Mare în culmea gloriei și-a pierdut cumpătul și a făcut ca domnia sa să degenereze în despotism și acte de cruzime, la fel poporul roman, în urma marilor izbânzi obținute pe toate mările și la toate fruntariile celor trei continente, a alunecat spre

o politică de despotism brutal și pradă. Pe bună dreptate observă un mare istoric că patimile unui popor sunt însă cu mult mai greu de ținut în frâu și sunt mult mai fatale în rezultate decât acelea ale unui singur om. „*Intre cetățenii romani erau poate mulți cari luaseră parte ca oameni tineri la acel dezastru îngrozitor depe câmpul dela Canne, care împinsese Roma până la marginea prăpastiei și cari mai târziu au ajutat și ei la câștigarea biruințelor dela Zama, dela Kinoskefale, dela Magnesia; și acum ca bătrâni priveau cum cel din urmă rege al Macedoniei mergea înaintea carului consulului roman, dealungul stradei sacre. Bogăție și putere se scurgeau toate în Roma; o cetate grecească tremura la vorba unui centurion roman, regate întregi la vorba unui senator. Se întâmplă cu poporul roman ceea ce se întâmplă cu toți aceia cari ajung prea repede la o putere și la o bogăție peste măsură, în mijlocul turburărilor și sălbăticiiei războaielor*”. În senat se formă chiar un grup foarte numeros de partizani ai politicei de expansiune și pradă. Multe cetăți și ținuturi înfloritoare au căzut pradă acestui spirit. Pe când nobilimea sprijinea politica de cuceriri pentru a obține funcțiuni înalte și bănoase în cârmuirea nouilor provincii, clasele de jos sprijineau politica războinică din dorința de jaf. Și unii și alții se desobișnuiră de muncă.

2. Decăderea clasei de mijloc.

Latifundiarii

Dar cea mai însemnată dintre urmările epocii de războaie și cuceriri a fost *ruina clasei de mijloc*; această clasă era alcătuită în primul rând din micii agricultori. Nu trebuie să uităm că aceștia formau temelia statului roman. Căci, pe când nobilimea număra doar câteva sute de familii, numărul proprietarilor mijlocii de pământ, înainte de războaiele punice, trecea de 300.000. Este dela sine înțeles că aceștia erau principalii susținători ai Statului: în timp de pace cu dările ce plăteau, iar în timp de război cu brațele lor vânjoase. Ei se jertfiseră cu zecile de mii în săngeroasele bătălii purtate contra lui Hannibal, contra Iberilor sau Macedonenilor. Numai la Canne

pieriseră 50.000 dintre ei. Dar nici cei ce scăpaseră cu viață n'aură mai târziu o soartă mai bună, căci îi lovi o sărăcie cumplită. Pământurile lor nelucrate sau negrijite cu anii se părăginiră. Pe de altă parte, pământurile cucerite, fie prin Italia, fie prin provincii, se împărțeau mai mult între cei nobili și bogați. Se formă astfel la Roma o nouă clasă: clasa marilor moșieri (latifundiarii). Sute de mii de sclavi lucrau pe moșiile acestora fără nici o plată. Făcându-se cantități foarte mari de grâne, prețurile se efliniră foarte tare. Aceasta fu lovitura de moarte pentru micii proprietari. Acum câștigul ce-l aveau de pe bucata lor de pământ se micșoră atât de mult că nu-și mai scoteau nici cheltuelile. Incepură deci să se înglodeze în datorii, iar când nu-și mai putură plăti datoriile fură siliți să-și vândă pământurile. Iată deci, după zecile de mii de cetățeni cari își pierduseră viața, alte zeci de mii care-și pierdură acum proprietățile. Răul se întinse atât de tare încât la anul 104, din cei 300.000 de cetățeni proprietari, nu mai rămăseseră nici 2000 cari să aibă pământ. Cei rămași fără pământ se îngrămădeau la Roma, dar nu aflau de lucru fiindcă atât în comerț cât și în industrie lucrul se făcea tot cu sclavi, a căror muncă nu costa nimic. Rămași și fără pământ și fără de lucru, ei trăiau din cerșetorie. Numărul lor mărindu-se, Statul și oamenii politici se temeau ca foamea să nu-i îndemne la turburări și revolte. De aceea începură să le împartă din când în când grâu și să-i distreze cu lupte și jocuri de circ. Dela o vreme, acești cetățeni cerșetori începură să profite de luptele dintre bărbații politici. Astfel ei nu dădeau votul lor decât aceluia care le dăruia pâine și jocuri cât mai multe. În modul acesta au ajuns la cârma Romei unii oameni cari n'au avut alt merit decât bogăția. O întrecere rușinoasă începu între bărbații politici Romani; fiecare căuta să atragă pe acești cetățeni decăzuți de partea lui, prin ospete, petreceri și jocuri cât mai costisitoare. Astfel decăzu clasa proprietarilor de mijloc, clasa care făcuse tăria și mărirea Romei.

3. Ridicarea și înavuțirea cavalerilor

Cuceririle aduseră la Roma o eră de mari afaceri agricole, comerciale și financiare. Fiindcă obiceiurile și legea opreau pe senatori să ia parte la astfel de întreprinderi, cavalerii puseră ei mâna pe aceste afaceri. Ne amintim că această clasă era alcătuită din cetățenii mai bogați. Se numeau așa fiindcă strămoșii lor, având bani pentru cal și întreținerea lui făcuseră serviciul militar, la trupele de cavalerie. Din rândurile lor se ridică acum clasa marilor capitaliști. Afacerile acestor capitaliști erau mai mult în domeniul comercial și financiar. Invățați cu câștiguri mari și repezi ei nu prea investeau capitalurile în întreprinderi industriale care comportau muncă, așteptare și riscuri mari; preferau comerțul și mai ales afacerile de bani. Acestea constau în împrumuturi cu dobânzi mari. Cu vremea, acești bancheri începură să întemeieze asociații pentru a lua în arendă veniturile statului. Acești antreprenori ai fiscoi se numeau *publicani*. Publicanii plăteau tezaurului, dinainte, veniturile unei provincii apoi făceau încasarea dărilor pe seama lor. Acest sistem fiscal dădea naștere la mari abuzuri căci publicanii și bancherii cari îi finanțau căuta să scoată de pe spatele locuitorilor mult mai mult decât plățiseră tezaurului. Astfel impozitele creșteau; erau provincii prin Orient mai ales, unde jaful publicanilor a rămas de pomină. Veneau apoi afacerile în contul statului, furniturile și mai ales construcțiile. Asociația de bancheri lua dela stat o lucrare: ridicarea unui templu, o șosea, o cazarmă, etc. Pentru aceasta căuta să încaseze o sumă cât mai mare, iar ei făceau lucrarea cu o cheltuială cât mai mică. Mulți dintre oamenii politici romani făcuseră averi în chipul acesta. Cu vremea, prin mijlocitori ajunseseră să se înfrupte din astfel de afaceri și senatorii. Imbogățindu-se, cavalerii începură să ocupe locuri de frunte în societatea și în politica romană. Nu este mai puțin adevărat că mulți dintre ei se ridicară prin muncă, prin cinste și prin mari servicii făcute statului. La teatru cavalerii aveau locuri imediat după ale nobililor.

Agricultura intră deasemenea în mâinile nobililor

și cavalerilor. Este adevărat că parte din pământurile cucerite în războaie intrau în stăpânirea statului (ager publicus) dar și pe acestea statul le arenda celor bogăți. Cu vremea aceștia se făcură stăpâni pe veci asupra moșiilor arendate și dispuneau de ele cum vroiau: le lăsau moștenire, le ipotecau, ba le și vindeau.

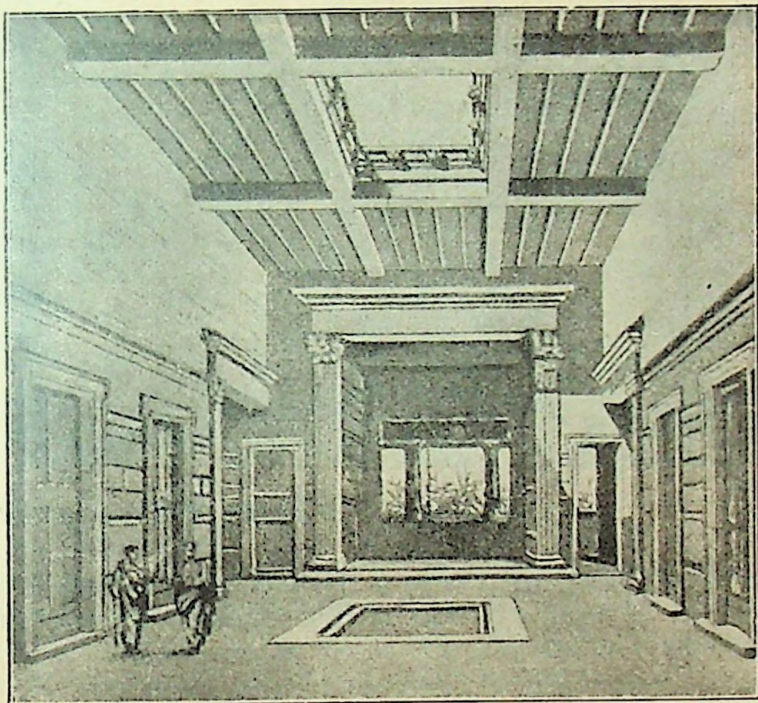
4. Inmulțirea sclavilor

O altă urmare a cuceririlor făcute de Romani, a fost înmulțirea sclavilor. Având nevoie de muncitori fără plată pentru moșiile și pentru atelierele industriale, bogătașii romani aduseră mii de sclavi de prin țările cucerite. Se umpluse Roma și celelalte orașe din Italia de mulțimea Africanilor, Iberilor, Sirienilor, Germanilor, Grecilor și Tracilor aduși sclavi. Viața pe care o duceau sclavii agricoli era cât se poate de grea. Erau considerați ca vitele de muncă, ținuți în lanțuri, mânați cu biciul și hrăniți doar atâta cât trebuia ca să poată munci. Ceva mai bine o duceau sclavii croitori, armurieri, pedagogi, secretari, medici, etc. Pe aceștia îi cumpărau, firește, cu prețuri foarte mari și erau tratați cu omenie din cauza meșteșugului sau talentului ce aveau. Când suferințele sclavilor au devenit prea mari, ei au făcut răscoale care au pus în mare pericol Roma. Marea mulțime a sclavilor a avut o înrăurire covârșitoare asupra moravurilor și ideilor romane.

5. Roma devine mare oraș. Părăsirea obiceiurilor strămoșești. Luxul și destrăbălarea

Numeroasele cuceriri aduseră, după cum am spus, mari averi cavalerilor. Dar și averia statului creșcu. Miliarde au intrat în tezaur de pe urma prăzilor. Acum și Roma își schimbă înfățișarea. Toți îmbogățiții începură să-și facă case mari și frumoase, cu ornamente, statui și grădini așa cum văzuseră prin Grecia și prin diferite țări orientale cu civilizație veche, Străzile și piețele publice se înfrumusețaseră cu clădiri mari, monumente, teatre, băi și magazine în care se vindeau tot felul de mărfuri și produse de prin țări supuse.

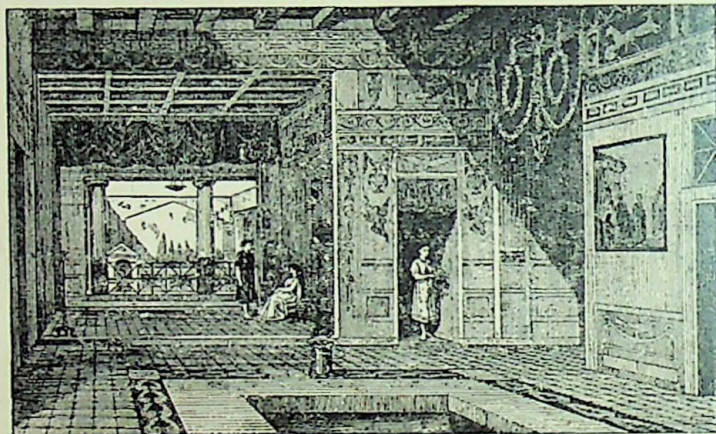
Mii de străini, mai ales Greci și Asiatci veniră la Roma și dădură un mare avânt comerțului și industriei. Pe lângă aceștia, creștea necontenit numărul cetățenilor proletari care se grămădeau la Roma pentru a-și vinde

Interiorul casei unui bogătaş roman.

votul lor ambițioșilor politici. În cartierele mărginașe se formă încetul cu încetul o clasă a oamenilor de pripas — caracteristică tuturor marilor orașe, în toate timpurile — clasă în care numărul ticăloșilor și aventuri- rilor veniți de prin toate provinciile era foarte mare. Din rândul acestora se recrutau hoții și criminalii, dar și cei mai periculoși dintre agitatorii împotriva ordinii romane. Ei nu respectau niciuna din tradițiile vieții romane, fiindcă de nici una nu se simțeau legați; nu se dădeau în lături dela nici o faptă, fiindcă nu aveau nimica de pierdut. Această categorie, împreună cu masa cetățenilor prole- tari, vor deveni în viitor elementele principale ale anar-

hiei și disoluției romane. Înrauririle introduse prin sclavi erau de asemenea numeroase și puternice. Aduși de prin toate părțile lumii, ei veneau cu fel de fel de năravuri, unele mai rele decât altele. Trăind în mijlocul familiei romane nu este de mirare că influența lor a fost atât de

Interiorul unei case romane.

puternică. Imbogățirea avu și ea urmări rele asupra moravurilor. Tineretul începu să disprețuiască munca; luxul și trândăvia îi atrăgea din ce în ce mai mult. Nu trecu mult și destrăbălarea cuprinse clasele înalte ale Romei. Forul și străzile principale ale Romei erau pline de o mare mulțime de bărbați și femei, mai ales tineret care se plimbau toată ziua fără vre-un rost. Vestitul cenzor, *Caton*, a cerut pavaje cu pietre ascuțite, în formă de conuri, pentru a pune capăt acestei stări.

6. Influența greacă și orientală

Dintre toate popoarele supuse de Romani, Grecii a-vură asupra lor influența cea mai puternică. Am văzut că generalii romani aduseră din orașele grecești supuse, nenumărate statui, obiecte de artă și sclavi foarte cultivați. Mai fiecare familie bogată caută să-și aibă pentru educația copiilor câte un pedagog sau profesor grec. Limba, literatura, arta și filosofia greacă începură a fi studiate

cu multă plăcere. Ba începură să iasă și dintre Romani scriitori și artiști. Incepură și ei să scrie piese de teatru. Dansul și muzica greacă deasemenca fură introduse la Roma. Mulți aristocrați și îmbogățiți își trimeteau copiii chiar în orașele grecești să studieze artele, literatura și oratoria mai ales. În ceea ce privește religia, Romanii au fost un popor îngăduitor; au lăsat pe toți supușii cu credințele lor și n'au căutat să impue nimănui religia statului Roman. Ba dimpotrivă, ei cuceritorii au împrumutat dela popoarele supuse diferite zeități și credințe. După cum am arătat mai sus, dela Greci au împrumutat Romanii un mare număr de zei. După ce pătrunseră în Asia și în Africa, aduseră și de acolo unele zeități; astfel din Egipt aduseră cultul pentru zeița *Isis*.

LECTIA XXVIII.

Reforma agrară și războaiele civile

1. Grachii și reforma agrară

Situația în care se afla Roma după cuceriri, prin existența unor clase sociale cu interese cu totul opuse—de o parte senatorii, proprietari de pământ și cavalerii negustori bogați, iar pe de alta proletariatul agricol, (țăranii fără pământ—trebuia să dea naștere la reforme. Inșă aceste reforme trebuiau cucerite de poporul de jos dela clasele înalte; de aci luară naștere o serie de războaie civile. Pentru Romani, popor agricol, luptele sociale însemnau lupte pentru proprietatea pământului și cea mai arzătoare chestiune politică internă a fost la ei reforma agrară, adică împrumărirea țăranilor rămași fără pământ.

Cei dintâi cari au început lupta pentru împrumărirea, au fost frații *Tiberius* și *Caius Grachus*. Deși se trăgeau dintr'o familie aristocratică, mama lor, *Cornelia*, fiica lui *Scipio Africanul*, le dăduse o educație aleasă iar prin nobilele sentimente pe care le sădisese în sufletul lor, făcuse dintr'înșii apărători ai celor asupriți.

Tiberius Grachus, fratele mai mare, ajunsese tribun al poporului și-și formă un partid politic din micii proprie-

tari și din țărani fără pământ, cetățeni romani.

Trecând peste opoziția senatului, el obținu dela comiții votarea legii agrare, prin care toți proprietarii mari, împroprietăriți în vechime pe ager publicus (pământul statului rezultat din cuceriri) erau expropriati, rămânând numai cu 500 de jugere de pământ (anul 134 a. C.). O comisiune, în care intrau cei doi Grachi, urma să împroprietărească pe țărani în pământurile luate dela lati-

Nobilă romană

fundari. Senatorii însă ridicară împotriva lui Tiberius pe *Octavius*, colegul său de tribunat, care se opuse prin *veto* aplicării legii agrare. Tiberius Grachus trecu atunci dincolo de măsurile legale: el puse poporul să destituiească pe Octavius din funcția lui, dar puțină vreme după acest act de autoritate, cu ocazia alegerilor pentru tribunat, Tiberius Grachus fu asasinat de o bandă a partizanilor senatului.

Fratele său, Caius, îi continuă însă opera. El avea vederi mult mai largi decât ale fratelui său. Pentru a putea înfrânge senatul și aristocrația romană, el încheie o alianță între poporul de jos și clasa cavalerilor. Pentru cavaleri obține două legi, cari le dedeau uriașe avantaje:

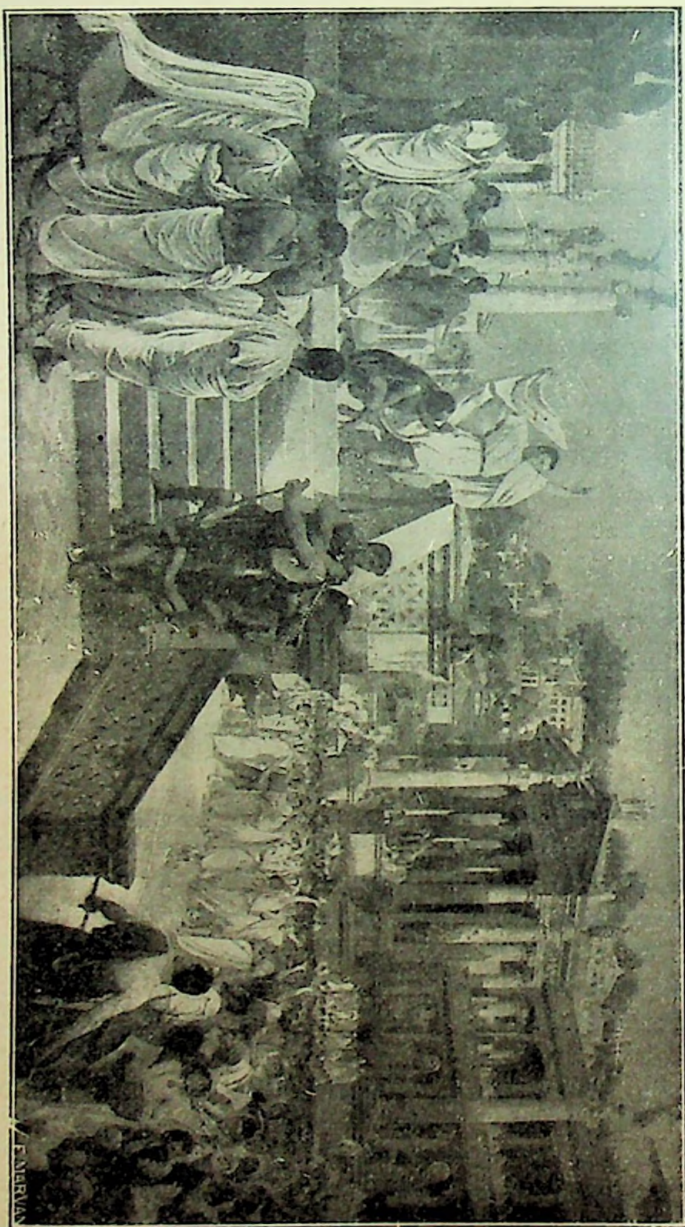
prima le dă în mână *judicatura*, dreptul de a judeca și de a controla mâniarea fondurilor de către funcționarii din provincii (gubernatorii provinciilor erau toți senatori, puși acum sub controlul cavalerilor). A doua lege dă dreptul capitaliștilor cavaleri să exploateze bogățiile provinciilor din Asia prin închiriere dela stat. În schimb, cu

Cornelia Mama Grahilor.

ajutorul cavalerilor Caius Grachus făcu legi importante pentru popor: *lex frumentaria*, prin care se stabilește aducerea pe corăbii, din orient, pe socoteala statului a grânelor, care sunt apoi împărțite gratuit cetățenilor romani săraci. Apoi legea agrară a celui ucis, a lui Tiberius, continuă să fie aplicată, ea fu însă mult lărgită. Italia, țară săracă, nu putea ajunge să facă din toți cetățenii romani proprietari. Caius Grachus începu atunci să colonizeze pe cetățeni în provinciile din afara Italiei; această colonizare este începutul expansiunii Romanilor în provincii și a operii de romanizare a lor, din care s'au născut popoarele neolatine de azi. În sfârșit, Caius Grachus făgădui și *sociilor*.

(adică italienilor lipsiți de dreptul de cetățenie romană Samniții, Etruscii, etc., neromanizați cu totul), că vor intra în rândurile cetățenilor romani.

Caius Gracchus vorbind cetățenilor.

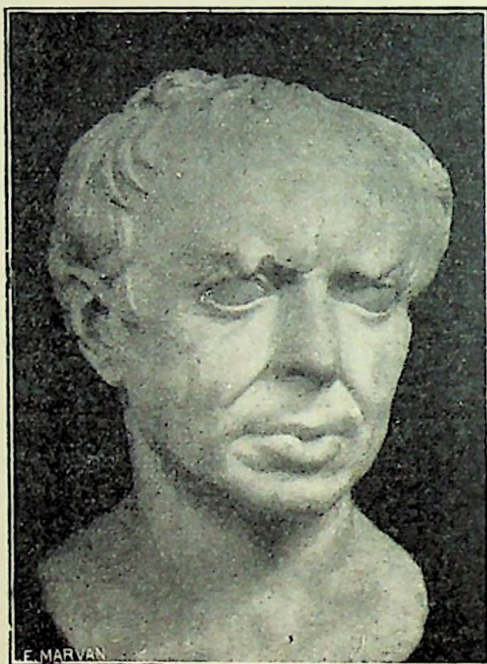
Precum se vede, Caius Grachus începuse o vastă reformă, el voia să mărească Roma prin colonizarea provinciilor și prin contopirea Italianilor supuși cu cetățenii romani. Planurile sale, cari vor fi împlinite abia mai târziu, nu izbutiră decât în parte. Senatul ridică împotriva lui Caius plebea din Roma, pe care o ațâță sub motiv că încetățenirea sociilor i-ar știrbi din puterea de a alege singură pe magistrați. Pe când Caius Grachus se afla la Cartagina, unde voia să întemeicze o colonie romană, cu tot blestemul aruncat de preoți asupra acestui loc, cu ocazia dărâării orașului, la Roma se iscară turburări împotriva lui și la întoarcere el fu omorât de răsculați (121 a. C.).

2 Marius Războaiele civile

Partidul democratic din Roma văzuse pe ambii săi conducători uciși de senatori și înțelese astfel că nu-și va putea impune reformele, decât cu ajutorul forței, adică al armatei. Dar târârea armatei în luptele politice interne însemna primejdia unui război civil, care în adevăr și izbucni în curând.

Cel dintâi dintre conducătorii de oștiri, care fu în același timp și șef de partid politic, a fost *Caius Marius*. El se ridicase de jos, era un om brutal, dar sincer și viteaz. S'a distins mai întâi în războiul cu *Jugurta*, nepotul regelui Numidiei, care, împotriva voinței Romanilor, uzurpase domnia prin crime. Marius trimis în Africa îl bătă și-l aduse prizonier la Roma. El învinse apoi hoardele barbare ale *Cimbrilor* și ale *Teutonilor*, triburi germane care năvăliseră în nordul Italiei. În luptele dela *Aquae* și *Vercellae* mulțimea nenumărată a barbarilor fu respinsă și apoi alungată din Italia (anul 100 a. C.). Această izbândă a fost comparată cu alungarea Galilor de odinioară și astfel Marius își câștigă o mare popularitate. În special soldații îl adorau și armata era de partea lui, căci știuse să o câștige prin anume reforme. El fu cel dintâi care democratiză armata, introducând în rândurile ei și pe așa numiții *proletari*, cetățeni fără venituri, angajându-i ca voluntari în legiuni. După îndemnul lui Ma-

rius, comițiile votară legea pentru împroprietărirea *veteranilor*, adică a soldaților bătrâni, cari își terminaseră serviciul militar. Ei erau împroprietăriți, nu în Italia, ci în provinciile romane. Astfel Marius ajunse să aibă o armată personală și întemeiat pe ea impuse la Roma ideile

Marius.

sale, reluând reformele lui Caius Grachus, în special împroprietărirea țăranilor. El nu îndrăzni însă, de teama opunerii plebii din Roma, să încetățenească și pe socii, cari, văzându-se părăsiți, se răscoală (90 și 89 a. C).

Războiul cu socii, care în realitate era un război civil, a fost lung și sângeros; în special Samniții voiau să se despartă de Roma. Dar Marius, numit comandantul oastei trimise împotriva lor, luptând în contra convingerilor sale proprii, se purtă fără energie, așa că, în cele din urmă senatul se văzu silit, în fața primejdiei, să recunoască cetățenia romană tuturor Italianilor. Ultimele cete

ale socilor cari nu voiau să se supună, fură bătute de *Lucius Cornelius Sylla*, general iscusit, de neam nobil.

3 Dictatura lui Sylla

Sylla deveni în curând șeful partidului aristocratic sau senatorial și câștigă și el la rândul său o parte din armată prin daruri și împroprietărire. Senatul îl numi comandant suprem în orient, în războiul împotriva lui *Mithridate*. *Mithridate*, era de origine grec, regele Pontului, stat din Asia Mică, pe coastele de sud ale Mării Negre. *Mithridate* năvălise din Asia în Peninsula Balcanică și din porunca lui fură măcelăriți o sută de mii de Romani. Comișii luară comanda din mâna lui Sylla și o dădură lui *Marius*, șeful democraților. Această hotărâre provoacă un război civil între armata aristocratică și cea democratică, căci Sylla nu se supuse și pătrunse în Roma în fruntea armatei sale (88 a. C.). Pentru prima oară în istoria Romei o armată romană se îndrepta împotriva capitalei.

Lupta dintre senat și aristocrație deoparte și poporul de jos de alta, lua forme sălbatece. Șefii partidului democratic fură uciși din porunca lui Sylla, iar *Marius* scăpă ca prin minune de securea călăului, un rob cimbru, care nu îndrăzni să ridice mâna asupra aceluia ce învinsese poporul său.

După înfrângerea lui *Marius* și a democraților, Sylla, porni în Asia și învinse pe *Mithridate*, alungându-l din toate cuceririle lui. Dar în timpul lipsei sale democrații ridicară din nou capul. Consulul *Cinna* și cu *Marius*, care se reîntoarse dela Cartagena, unde fugise, atacă din nou Roma cu oastea lor și puseră mâna pe puteri. *Marius* fu ales a șaptea oară consul, dar muri în anul 86 a. C.

Peste câțiva ani se întoarse și Sylla din Orient. Aflând de cele petrecute la Roma în lipsa lui, el se grăbise să încheie pace cu *Mithridate*, lăsându-i în stăpânire regatul Pontului și porni iarăși împotriva Romei cu armata lui. De data aceasta lupta între aristocrați și democrați fu lungă și sângeroasă, dar Sylla eși învingător și cuceri Roma, iar senatul îl proclamă *dictator pe viață*, cu puteri nelimitate,

(82 a. C.). Dictatura lui Sylla a fost aspră pentru democrați; cei mai însemnați conducători politici ai lor fură trecuți pe *liste de proscricție*, pe temeiul cărora puteau fi omorâți fără judecată, iar averile lor confiscate.

Reformele lui Sylla transformară iarăși Roma într'un stat aristocratic: senatul redeveni atotputernic, cavalerilor li se luă judicatura, dreptul de control judiciar pe care le-o dăduse Caius Grachus; ei pierdură deasemenea exploatarea bogățiilor provinciilor din Asia. Tribunii poporului fură lipsiți de prerogativele lor și în special de dreptul de veto iar *lex frumentaria* fu suspendată. În schimb, soldații fură din nou împroprietăriți, căci pe ei se întemeia dictatura lui Sylla.

Deși fusese ales dictator pe viață, Sylla abdică la anul 79 a. C. și se retrase la malul mării, într'o vilă luxoasă, unde își sfârși zilele. Reformele lui nu erau însă durabile; sub presiunea cetățenilor romani agricultori și a cavalerilor, clasa senatorială a proprietarilor mari de pământ nu putu rezista. Trebuia însă, pentruca statul roman să fie reformat în organizarea lui socială, ca democrații să câștige armata de partea lor. Acest lucru îl obținuu, în urma unor strălucite izbânde împotriva dușmanilor din afară, *Caesar*, urmașul lui Marius la conducerea partidului democratic.

LECȚIA XXIX.

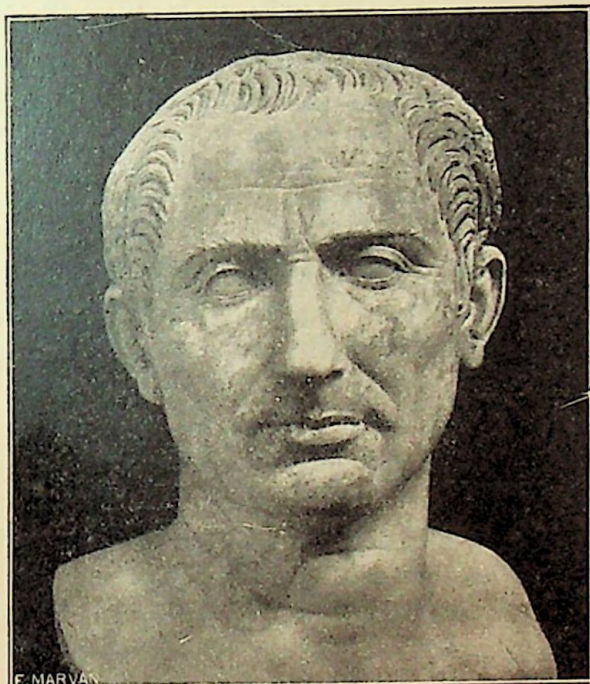
Pompei și Caesar. Primul Triumvirat

1. Pompei și războaiele lui

După sfârșitul dictaturii lui Sylla, partidul democratic se ridică din nou sub conducerea lui *Pompei*. Ca și Marius, Pompei s'a ridicat cu ajutorul armatei, însă mai ales prin războaie pe care le-au purtat alții și a căror lauri a știut să-i culeagă el. La început este de partea senatului și e trimis în Spania, unde se răsculase *Sertorius*, un om brav și capabil, fost partizan al lui Marius.

Sertorius fusese bătut de un alt general, însă Pompei

puse capăt definitiv răscoalei și se întoarse învingător pe uscat prin Gallia și prin nordul Italiei. În timp ce Pompei se afla în Spania, în Italia izbucni răscoala sclavilor, cari nu mai puteau suferi soarta vitregă ce le era hărăzită și se ridicaseră sub conducerea lui *Spartacus*, prădând și arzând proprietățile senatorilor și omorând pe cei ce le icșeau în cale. Bogătașul *Crassus* ridică o ar-

Caesar.

mată și-i bătu, însă Pompei întorcându-se din Spania, răzbi ultimele lor cete, așa că-și atribui singur meritul izbândeii (71 a. C.). El propuse atunci comițiilor desființarea legilor favorabile aristocrației ale lui Sylla și izbuti, câștigându-și o mare popularitate.

Pompei fu apoi însărcinat cu stărpirea pirăților din Cilicia și nimici cu flota lui corăbiile și cuiburile lor de pe uscat, înlesnind astfel negoțul pe mare (67 a. C.). Pompei era acum tot așa de puternic cum fusese Sylla; și el ceru comanda supremă în Asia împotriva lui Mithridate regele

Pontului. Sylla încheiase pace cu dânsul fără să-l fi bătut în chip decisiv, căci se grăbise să vie să ia puterea la Roma. Acum începuse un al doilea război cu Mithridate. Lucullus, un senator cunoscut la Roma prin ospetele ce le dedia și prin bucătăria sa aleasă, fu numit comandant al armatei romane din Orient. Deși Lucullus eșise învingător în mai multe lupte, totuși poporul din Roma îi luă comanda și-l înlocui cu Pompei, care porni în Asia, unde zăbovi mai mulți ani. În cele din urmă el bătu cu totul pe Mithridate, care se sinucise, și pe ginerile său *Tigrane*, regele Armeniei și transformă toată Asia Mică și Armenia în provincii romane (66—61 a. C.).

2. Cicero și conspirația lui Catilina

În timp ce Pompei se afla în Asia, izbucni la Roma conspirația lui Catilina. Poporul roman se afla într-o mare fierbere în urma războaielor civile: clasele sociale sărace și asuprite căutau mereu să dobândească o soartă mai bună. De aceea, cum am văzut, a avut loc răscoala sclavilor; o altă răscoală de acest fel a pus la cale *Catilina*. Catilina era un nobil sărăcit, cu purtări rele, care se înconjurase cu diferiți oameni certați cu justiția. Dar el nu avea numai ambiții personale, ci se puse în capul tuturor celor nemulțumiți de organizarea socială a Romei și ceru iertarea datoriilor și desființarea averilor. Averile trebuiau administrate de stat, toată proprietatea urma să fie a statului și cetățenii cari vor munci, vor avea numai venitul muncii lor. Această concepție se apropie mult de socialismul din zilele noastre. Pentru a-și pune în practică ideile, Catilina începuse o răscoală întemeiat pe ajutorul țăranilor din Italia. Consulul *Cicero*, partizanul senatului, îl denunță însă în câteva discursuri rămase celebre prin forma lor aleasă, numite *Catilinarele* (discursuri împotriva lui Catilina). Catilina fugi din Roma, dar Cicero îl urmări și-l învinse în lupta dela *Faesulae* (62 a. C.), astfel că răscoala fu înăbușită. Catilina muri vitejește.

3. Caesar și primul triumvirat

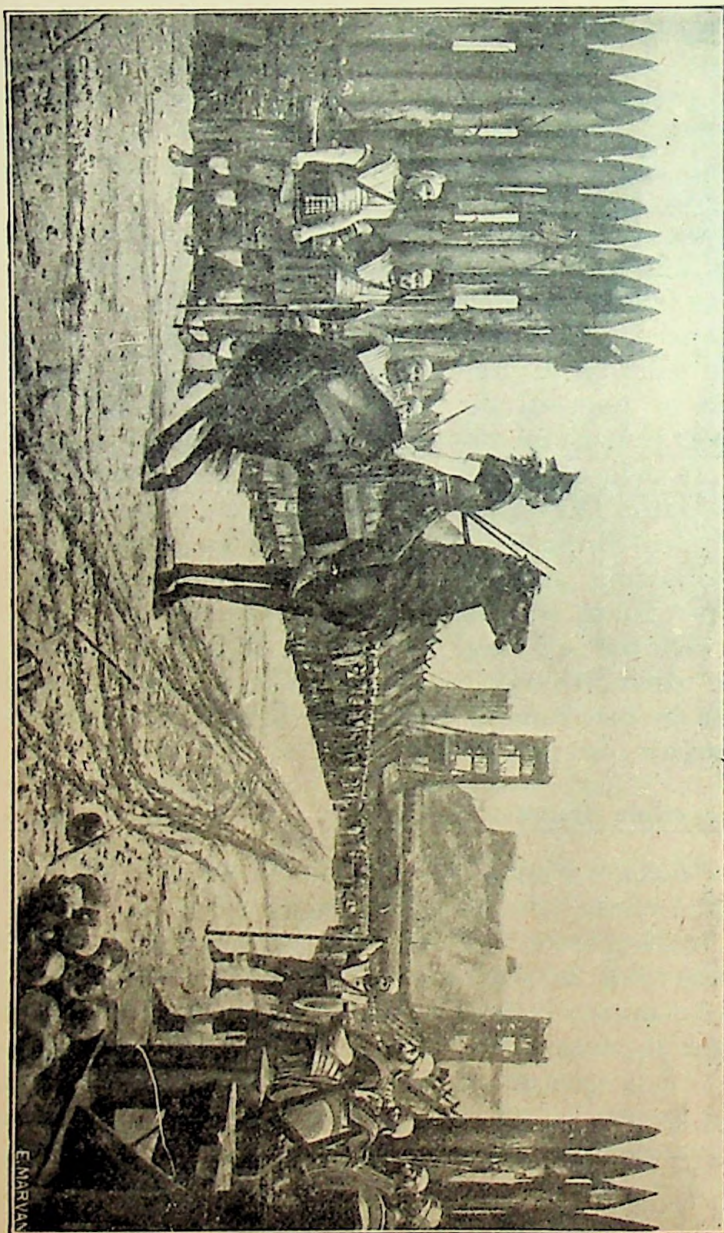
Un an după aceste evenimente, Pompei se întoarse la Roma din Orient și ceru mai multe reforme pentru poporul de jos, dar senatul, încurajat prin izbânda sa împotriva lui Catilina, se împotrivi. Pompei văzându-se izolat, pentru a înfrânge senatul, se apropie de bogatul Crassus, cu care era certat încă din vremea războiului cu sclavii. Acel care mijloci împăcarea celor doi conducători, era un tânăr dintr'o familie nobilă, dar înrudit și cu Marius, *Caius Iulius Caesar*. Era un om foarte inteligent și ambițios și căuta să se sprijine pe poporul de jos ca să se ridice la puterea supremă. După împăcarea lui Pompei cu Crassus, ei formară împreună cu Caesar primul *triumvirat* (asociere a trei bărbați) și având și armata și poporul de partea lor puseră mâna pe putere (60 a. C.). Ei își împărțiră rolurile: Caesar fu ales consul și i se dăde comanda unei mari armate cu scopul de a cuceri Gallia (Franța de azi); Crassus fu trimis cu altă oaste în Orient împotriva Parților, popor ce stăpânea pe atunci Mesopotamia și Persia, iar Pompei rămase la Roma ca să supravegheze senatul și capitala.

Dintre toți, acel cari izbuti să se ridice mai presus prin izbânde sale, a fost Caesar, pe când Pompei rămase în inacțiune la Roma, iar Crassus după câteva lupte nefericite fu omorât de Parți.

4. Cucerirea Galiei

Galia, Franța de azi, era locuită de Gali sau Celți, popor de rasă indo-germanică, a cărui limbă s'a mai păstrat și azi în Țara Galilor din Anglia (Walles) și în Bretania (Franța). Era un popor războinic și mare, însă trăia despărțit în triburi numeroase: Belgii la nord (dela care a rămas numele Belgiei), Parisii (dela cari se trage numele orașului Paris), etc. Religia lor era cultul naturii, nu aveau temple, nici idoli, ci se închinau în poienele pădurilor. Aveau și o clasă preoțească a *Druizilor*, cari slujeau zeilor îmbrăcați în haine albe și încununați cu frunze de stejar, iar anume preoțese aveau, după credința lor, darul profetiei. Nobilii

erau războinici, luptau cu arme de fier și călări, iar în caz de primejdie se puteau adăposti în cetățile lor apă-

Vercingetorix se predă lui Cesar.

rate cu ziduri formate din blocuri mari și neregulate de piatră. Celții din Bretania (Armorica) erau și buni corăbieri.

O parte din Gallia, țărmul Mării Mediterane, era de mult stăpânită de Romani sub numele de *Gallia Narbonensis*; de acolo porni Caesar cu oștile lui. El pătrunse în Gallia mai întâi sub pretextul de a respinge pe Helveți, popor din Elveția, care năvălise în Gallia. După ce respinse pe Helveți, se iviră de peste Rin hoarele barbare ale Germanilor conduse de *Ariovist*. Caesar înfrânge pe Ariovist și după aceea, supuse toate triburile celtice. El trecu apoi cu oștile sale și în Germania, peste Rin și făcu chiar o expediție în Anglia (Marca Britanie), locuită pe atunci tot de triburi celtice. Dar tocmai atunci toate triburile din Gallia se uniră împotriva Romanilor și se răsculară sub conducerea unui șef viteaz, *Vercingetorix*. După mai multe lupte cu eroul gal, Caesar izbuti să-l închidă în cetatea *Alesia*, în Franța centrală de azi. Alesia fu silită să se predea după un lung asediu și astfel se stinse libertatea poporului galic, iar Gallia fu prefăcută în provincie romană. Din colonizarea și romanizarea Galliei s'a născut poporul francez, așa că pentru Francezi, Caesar a avut în istoria lor rolul lui Traian în a noastră.

După cucerirea Galliei, Caesar a scris o carte: *De bello gallico* (Despre războiul galic), în care descrie războiul ce a purtat cu Galii, precum și țara, obiceiurile și firea acestui popor.

5. Războiul civil

În urma morții lui Crassus, rămaseră numai doi dintre triumviri. Pompei era invidios pe Caesar pentru gloria lui militară și pentru cucerirea unei mari și bogate provincii. Simțind că rivalul său va cere puterea supremă, trecu din nou de partea partidului aristocratic, adică de partea senatului.

În lipsa lui Caesar, Pompei obținu dela senat să-i ceară dizolvarea armatei și să-l recheme la Roma. Caesar primind această poruncă, porni în adevăr spre Roma,

dar în fruntea armatei sale. La granița Italiei, la râul *Rubicon*, unde generalii veniți din provincie trebuiau să-și licențieze oastea, Caesar a fost întrucâtva nehotărât, dar în cele din urmă el porunci oastei să treacă râul, zicând: *Alea jacta est* (zarul a fost aruncat). Senatul și Pompei nu se așteptau la un act așa de îndrăzneț și, neavând deocamdată o armată gata, se retraseră dincolo de Adriatică, în Peninsula Balcanică, părăsind Italia și Roma lui Caesar. Acesta, după ce ocupă Roma, se ia după Pompei și-l învinge cu desăvârșire în Grecia, în lupta dela *Farsale* (49 a. C.). Pompei fuge la Ptolomeu, regele Egiptului, care însă de teama lui Caesar îl omori. Caesar însă nu încuviințase acest omor și năvălind în Egipt, supuse Alexandria și dădu domnia surorii lui Ptolomeu, Cleopatra. De aci Caesar trecu în Asia și înăbuși răscoala Pontului. Aceste izbânde fură așa de rezezi, încât el trimise la Roma descrierea lor în trei cuvinte: *Veni, vidi, vici* (venii, văzui, învinsei).

Caesar mai avu de luptat cu partizanii senatului în Africa și apoi în Spania, dar și aci eși învingător și rămase singur stăpânitor al Romei și al provinciilor ei. Pentru prima oară toată puterea romană era concentrată în mâna unui singur om și însăși puterea senatului era umilită.

6. Dictatura și moartea lui Caesar

Caesar fu ales dictator pe viață, ca odinioară Sylla, dar el era șeful partidului democratic. De aceia legile sale fură favorabile mai ales poporului de jos: el restabili măsurile lui Caius Grachus, aducerea și împărțirea gratuită a grânelor. De asemenea relău colonizarea țăranilor din Italia în provincii și în timpul scurtei sale dictaturi, Caesar așeză 20.000 de coloniști romani în provincii. Intre alte colonii el înființă și colonia Cartaginei, pe ruinele vechiului oraș fenician, așa cum proectase Caius Grachus. Dreptul de cetățenie romană fu lărgit și fu acordat și locuitorilor de dincolo de fluviul Po la Alpi, în fosta provincie Gallia Cisalpină, întinzându-se astfel marginele Italiei.

Intre alte reforme ale lui Caesar este și reforma calendarului: el înființează *calendarul iulian*, ce-i poartă numele. Vechiul calendar, moștenit dela Caldeeni împărțea anul în 365 de zile, dar s'a constatat că mișcarea de translație a pământului (cei vechi credeau însă că mișcarea o face soarele) este ceva mai lungă cu un fragment dintr'o zi. De aceea noul calendar a stabilit lungimea anului de 365 de zile și un sfert, așa că din patru în patru ani avem un an bisext de 366 de zile. Acest calendar a fost întrebuințat la noi până la anul 1919 și e cunoscut sub numele de *stilul vechi*. Una dintre luni, care până atunci se numea Quintilis (a cincea), poartă de atunci numele lui Iulius Caesar, *Iulie*.

Caesar intenționa să înceapă noi cuceriri, în special voia să supue pe Daci, dar nu i-a fost îngăduit să vadă îndeplinite aceste planuri. El voia să se încoroneze ca rege și să transforme republica romană într'o monarhie. Atunci se ridicară împotriva lui și foștii săi partizani, cari ca democrați urau monarhia absolută, precum și nobilii, adică senatul. Neputându-l învinge în luptă, dușmanii lui Caesar recurg la un omor. La 15 Martie (Idele lui Mart) 44 a. C. conjurații în frunte cu *Cassius* și *Brutus* năvăliră în senat cu pumnalele asupra lui Caesar. Când Caesar văzu pe Brutus, fiul său adoptiv, între ucigași, el strigă: „Și tu, fiul meu, Brutus?” și-și acoperi fața cu toga, nemai vrând să se împotrivească. El căzu mort sub lovituri, dar monarhia nu mai putu să fie înlăturată.

LECȚIA XXX—XXXI.

Al doilea triumvirat. Căderea republicei

1. Roma. după uciderea lui Caesar

Uciderea lui Cezar a produs o adâncă impresie asupra populației din Roma, unde dictatorul era iubit și respectat. În primul moment, după ucidere, a urmat o mare panică. Toată lumea fugea, prăvăliile se închideau, senatorii se ascuseră; nimeni nu știa ce are să urmeze. Iată cum explică un mare istoric, momentele următoare crimei:

„Oamenii, pretutindenea se puneau oare-cum în stare de apărare contra unei grozăvii, pe care nimenea n'o cunoștea mai de aproape și care locmai pentru aceea se părea că amenință pe fiecare; căci cine mai putea fi sigur, dacă chiar și cel a-tot-puternic a putut fi omorît? Omorîtorii, după ce isbură cu atentatul, se văzură singuri cu mortul. În fine porniră. Ajunși în for, cu pumnalele pline de sânge ridicate, și apărați de bande de gladiatori, proclamară libertatea, al cărui simbol era purtat înaintea lor. Nu era însă nimenea cine să răspundă. După încurcături sângeroase, în răstimp de 80 de ani, Romanii ajunseră în fine să aibă un domnitor de care avea atâta nevoie statul lor cel bolnav; dar în urma faptei dela 15 Martie, totul fu pus din nou în îndoială. A urmat o desfacere a tuturor legăturilor, precum se întâmplase odată în Orient, după moartea lui Alexandru cel Mare și suferințele poporului roman fură prelungite pe timp de 10 ani, printr'o criză plină de sălbătăcii și întâmplări îngrozitoare”. Astfel, încercarea conspiratorilor de a ridică mulțimea nu reuși. Un mic număr de aristocrați aprobară faptele lor; între aceștia era și marele orator *Cicerone*.

2. Marc Antoniu

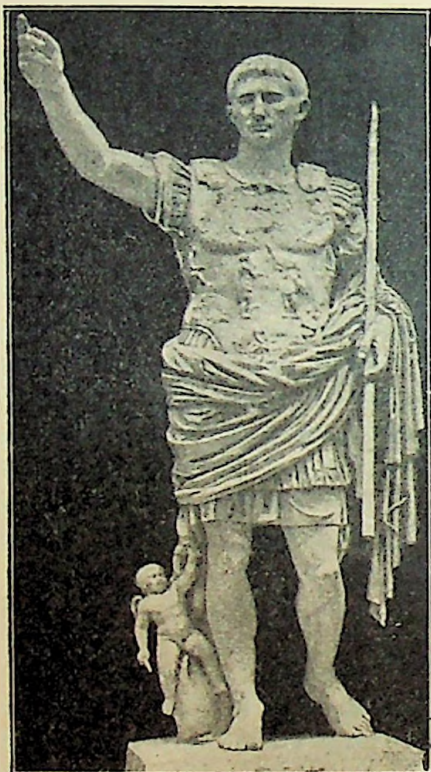
În această stare de dezorientare generală un singur om lucra cu energie, fără a-și pierde cumpătul și fără a da pe față planurile ce avea. Acesta era colegul de consulat al dictatorului și cel mai apropiat colaborator al lui: *Marc Antoniu*. Antoniu puse mâna pe casa statului, pe toate hârtiile lui Caesar și pe testamentul lui și se prefăcu liniștit și iertător față de conspiratori. Primi chiar propunerea împăciuitoare ca senatul să păstreze așezămintele lui Caesar, dar să ierte pe ucigași. În ascuns însă nu înceta să ațâțe poporul și mai ales pe veteranii lui Caesar care începuseră să se strângă la Roma. În ziua înmormântării o mulțime nenumărată acoperea forul, unde trebuia să se oprească cortegiul pentru ca Antonius să țină discursul funerar. El arătă prin cuvinte ațâțătoare dragostea care legase pe cel ucis de poporul roman și me-

ritele lui atât în războaie cât și în vreme de pace. Pe încetul, el trecu în discursul său de la elogiul mortului la cuvinte de vestejire a omorului. Apoi, când văzu că momentul este potrivit, desfășură în văzul tuturor haina sângerată și sfâșiată de pumnalele omorâtorilor. Acum furia mulțimei nu mai putea fi stăpânită. O muzică funebă, foarte mișcătoare și o scenă dintr'o piesă tragică erau puse în programul înmormântării, anume parcă pentru a turbura și mai mult mulțimea. La urmă se arată poporului figura lui Caesar făcută din ceară, cu cele 23 de răni și cu fața schimonosită de durere. Urmă o explozie de indignare și de durere generală. În rugul aprins veteranii își aruncau armele, femeile și copiii tot ce aveau mai de preț. Bande înarmate alergară cu faclă și tăciuni aprinși pe la casele conspiratorilor. Furia mulțimei era atât de mare încât aceștia fură siliți să părăsească Roma. *Astfel Antonius având casa statului și hârtiile lui Caesar în mâinile sale, rămase stăpânul situației.* Sub pretextul turburărilor se înconjură de o gardă numeroasă și începu să guverneze Statul în mod tiranic. Dar nu trecu mult și dictatura lui Antonius fu turburată de intrarea în Roma a lui *Octavianus*, nepotul și moștenitorul testamentar al lui Cezar.

3. Octavian

Octavian era fiul lui *C. Octaviu*, dintr'o familie nobilă originară din țara Voscilor, și al *Atiei*, fiica uneia dintre surorile lui Cezar. El s'a născut în anul 63, în timpul consulatului lui Cicerone. Caesar se ocupase de aproape de educația lui. Sub o aparență rezervată și timidă, Octavian ascundea o rară energie. Vestea asasinării lui Caesar îl ajunse la *Apolonia*; el se afla acolo, între legiunile trimise contra *Partilor*, căci marele dictator vroia ca în cursul acestei campanii să-i desăvârșească pregătirea militară și să-l inițieze în toate planurile și ideile sale politice. Dela primii pași, cu toată tinerețea sa, Octavianus dovedi un tact și o înțelepciune neobișnuite. Ajuns la Roma, senatorii îl înconjurară cu simpatie, căci sperau ca prin el să împiedice dictatura lui Antonius și să reîn-

vie Republica. Cel care ațâța acum toată lumea împotriva lui Antonius, era marele orator Cicero. Dela început raporturile dintre Octavian și Antonius au fost rele, căci acesta din urmă risipise în cea mai mare parte moștenirea ce se cuvenea celui dintâi. Pentru a sdruncina po-

Octavian Augustus.

ziția lui Antonius, Octavian îi ceru să împartă poporului și veteranilor darurile lăsate de Caesar prin testament. Neobținând sumele acestea, Octavian făcu un gest menit să sgudue și mai rău situația lui Octavianus: plăti darurile veteranilor și ale poporului din propria sa avere. În vremea aceasta, senatul și capii conspirației care ucisese pe Caesar, *M. Brutus* și *Casius*, așteptau să tragă foloase din cearta lui Octavian cu Antoniu în favoarea planurilor lor republicane; se convinseseră însă curând că așteptarea

lor este zadarnică și plecară, Brutus în Macedonia și Cassius în Siria. Octavian a continuat să se poarte în conformitate cu vederile senatului, fiindcă își dădea seama că adversarul cel mai periculos pentru el era în acel moment Antonius, care îi uzurpase o parte din moștenire și guverna statul pe temeiul acestei uzurpațiuni.

4. Al doilea triumvirat. Infrângerea republicanilor

Antonius fu bătut de oștile senatului, comandate de cei doi consuli și de Octavianus. Această victorie îl făcu pe Octavian să crească mult în ochii poporului și armatei. Senatul însă și Cicero, socotind pericolul trecut, căutară să-l înlăture acum și pe Octavian dela orice mărire. Cerând consulatul, fu refuzat, iar Cicero făcu greșeala să-l trateze chiar ironic, ca pe un „copil”. Pe de altă parte începură să încarce de onoruri pe unul dintre asasinii lui Caesar, anume pe *Decius Brutus*. Dar repede văzură că s’au înșelat; Octavian fără să stea mult la gânduri, ocupă Roma cu trupele sale de care era foarte iubit. Sferial, senatul n’avu încotro și-i dădu consulatul. Acum socoti că a sosit momentul să se ocupe de asasinii lui Caesar; *ceru și obținu o lege prin care se hotăra cercetarea și pedepsirea lor*. După aceasta, Octavianus plecă în fruntea legiunilor lui în Galia Narbonensă, unde se uni cu un alt devotat al lui Caesar, anume *Lepidus*. Prin mijlocirea acestuia se împacă cu Antonius. Întâlnirea între cei trei șefi ai partidei cesariene avu loc la *Bologna*, în anul 43 pe o insulă a râului *Ren*. Cinci legiuni ale lui Octavianus și cinci ale lui Antonius, stau pe țărmurile acestui râu gata de încăerare sau de fraternizare. După 2—3 zile de discuțiuni se înțeleseră să-și împartă puterea și statul în trei părți. *Astfel luă naștere al doilea triumvirat*. Lepidus luă Galia Narbonensă și Spania; Octavian lua Africa, Sicilia și Sardinia, iar Antonius își opri ambele Galii, afară de cea Narbonensă. Sigur de soldații lor, cărora mereu le dăruiau bani și pământ, Triumvirii începură să se răsbune pe adversarii lor, mai ales pe senatori și cavaleri. Cei mai aleși oameni pe care îi avea Roma, căzură sub

pumnalele ucigașilor asmuțiți de Triumvirii. Sute de senatori și mii de cavaleri au pierit atunci. Cadavrele lor erau aruncate în Tibru sau date pradă fiarelor. Atunci pieri și marele orator Cicero. Republicanii cu Brutus și cu Cassius, se concentrară în vremea aceasta în Macedonia. Octavian și M. Antonius, veniră în fruntea legiunilor lor; lupta se dete la *Filipi*, iar Triumvirii eșiră învingători. Desnădăjduiți, Cassius și Brutus se străpunseră cu săbiile. Soția lui Brutus, Porcia, fiica vestitului Caton, urmă exemplul soțului ei. La fel făcură mulți apărători ai Republicii și ai libertății. Pe drept s'a spus despre câmpul bătăliei dela Filipi, că a fost „mormântul republicii romane”. Invingătorii făcură o nouă împărțire a statului: Octavian luă Apusul în întregime, Antoniu Răsăritul, iar Lepidus Africa și titlul de Pontifice.

5. Lupta între Antonius și Octavian. Cleopatra

Dar Triumvirii nu trăiră multă vreme în bună înțelegere. Lepidus era mereu nemulțumit iar Antonius, având o fire desfrânată, ducea o viață de petreceri la curtea Cleopatrei, regina Egiptului. Singur Octavianus îngrija de treburile publice, sbătându-se cu o sumă de dificultăți. Pentru a pune capăt agitației veteranilor lui Caesar, el se văzu silit să facă mari exproprieri de latifundii, reușind să colonizeze astfel un mare număr dintre ei, dar provocă mari nemulțumiri în rândurile celor deposedați. Cu energia sa liniștită, Octavian știu să potolească toate frământările. Simțindu-se stingherit de Lepidus el nu stătu mult pe gânduri și îi luă Africa lăsându-i numai titlul de Pontifice. În vremea aceasta Antonius săvârșea greșeli din ce în mai mari în tovărășia Cleopatrei. Merse până acolo încât dăruia fiilor ei diferite provincii romane. În cele din urmă senatul, pe care în realitate îl cărmuia Octavian, luă lui Antonius toate demnitățile și declară război Cleopatrei. Bătălia se dete la Actium. Flota egipteană — deși superioară celei romane — fu învinsă de Octavian (31). Antonius se străpunse cu sabia, iar Cleopatra ne isbutind să

câștige bunăvoința lui Octavian se lăsă mușcată de o viperă pentru a nu fi dusă după carul de triumf al învingătorului.

6 Imperiul. Provinciile. Romanizarea

Rămas singur, Octavian știu printr'o purtare plină de tact și înțelepciune să ajungă un adevărat monarh. El nu desființă funcțiunile și puterile vechii republice însă rând pe rând le trecu pe toate în mâinile lui. Astfel în mâinele lui se găsea Consulatul, Tribunatul și titlul de Imperator, (adică comandant pe viață al oștirilor). După ce muri Lepidus, August deveni și mare pontifice, adică șef al religiei. Poporul îi dădu numele de *August*, adică sfânt. Ba începură să-i ridice temple și să-i aducă jertfe, asemeni zeilor. Acum Roma era o adevărată monarhie, un adevărat imperiu. În vremea lui August, provinciile se împărțeau în două: *cezariene*, acelea care nefiind complect supuse, erau în grija armatei și împăratului, și *senatoriale*, acelea care — fiind definitiv supuse — treceau în administrația senatului. Provinciile romane, în afară de Italia, erau în *Europa*: Sicilia, Sardinia și Corsica, apoi Tracia și Moesia, Macedonia, Grecia, Panonia, Iliricul, Noricul (Austria și Tirolul de azi), Galia, Spania și Luzitania (Portugalia de azi); în *Africa*: Numidia, Mauritania, Cirenaica, Egiptul și Africa (adică Cartagina); în *Asia*: Siria (cu Palestina), Cilicia, Bitinia, Asia (adică Asia Mică) și Creta.

Marele merit al lui August este că a introdus aproape în toate provinciile, o bună administrație. Pe toate le-a legat prin șosele de piatră. Introducând pretutindeni legile și cultura romană el a reușit să atragă popoarele supuse și astfel începură să se romanizeze luând și limba și obiceiurile poporului roman. Cu Romanii cari nu aveau pământ și cu veteranii legiunilor lui, August alcătui o sumedenie de colonii prin toate provinciile. Aceste colonii contribuiră foarte mult la romanizarea popoarelor supuse. Ca să controleze bunul mers al lucrurilor și administrația August călători 11 ani prin imperiu. August a purtat războaie cu Dacii, cari treceau Dunărea și făceau

prădăciuni, cu Germanii la Rin și cu Partii în Asia. În luptele cu Germanii, August avu însă mari pierderi.

7. Luptele cu Germanii

Despre August istoria povestește că nu-i plăcea războiul. El spunea adesea că *laurii sunt frumoși dar inutili*. El se sili să facă pace la toate frontierele și reuși într-o foarte mare măsură. Până și pe Parti, cei mai neîmpăcați dintre dușmanii Imperiului, el reuși să-i împace. Chiar acolo unde a purtat lupte, August nu a urmărit îndeirea imperiului ci doar consolidarea frontierelor.

Numai în Germania, *Drusus*, ginerele lui August, a căutat să supună triburile dintre Rin și Elba. A făcut-o însă silit, exasperat de amenințarea și presiunea continuă pe care o făceau aceste neamuri asupra frontierelor romane. Intre anii 12—9 în d. C. Drusus a făcut câteva campanii norocoase dar muri în urma unui accident de cal pe când se întorcea dela Elba. Fratele său reuși însă să sfârșească cucerirea Germaniei occidentale. Din nenorocire fu adus guvernator în ținuturile supuse un om lacom și incapabil, anume *Varus*, care servise în administrația orientală și se deprinsese acolo cu populațiile servile și îndurătoare. El căută să introducă cu forța organizarea judiciară și penală a Romanilor. Pedepsele fizice și mai ales bătaia cu vergi — socotite de Germani ca desonorante — erau foarte des aplicate. Ba, Varus nu se sfii să rostească și câteva pedepse cu moartea, lucru foarte rar la Germani. La îndemnul unui prinț german priceput și îndrăzneț, *Arminius*, mai multe neamuri germane se aliară pentru a lupta împotriva lui Varus. Acesta înaintând fără socotință, pe o vreme cât se poate de rea, în pădurea Teutoburgică, fu atacat de Arminius și bătut îngrozitor. Pierderile Romanilor au fost foarte grele; trei legiuni fură distruse; pădurea rămase multă vreme plină de cadavrele legionarilor. August fu copleșit de durerea acestei înfrângerii; când i se aduse vestea, el strigă desnădăduit: „*Vare, Vare, dă-mi înapoi legiunile!*”

August muri în vârstă de 76 ani și fu venerat ca un zeu. Abia după moartea lui, fiul lui Drusus, viteazul Ger-

manicus trecu iarăși Rinul și spală prestigiul Romei de pata înfrângerii rușinoase din pădurea Teutoburgică. Ajuns pe locul dezastrului lui Varus, el îngropă oasele înălbite ale legionarilor căzuți acolo și se întoarse ducând cu el ca roabă pe soția lui Arminius. O nouă mișcare contra Romei, deslănțuită de acesta între neamurile germane, se frânse de bărbăția și de tehnica militară a lui Germanicus.

LECTIA XXXII.

Cultura romană în secolul lui August

1. Literatura romană înainte de August

Domnia lui August a însemnat pentru cultura romană apogeul dezvoltării literaturii și al artei, dar această înflorire excepțională se explică și prin cultura romană dinaintea lui August. Prin munca înceată și răbdătoare a scriitorilor vechi limba latină a devenit un instrument desăvârșit de exprimare artistică. Părăsind *latina vulgară*, vorbită de popor, scriitorii au făurit prin șlefuirea neconținută a limbii vorbite o *limbă literară* aleasă; calitățile acestei limbi au fost în primul rând gravitatea, adică o seriozitate deosebită și concizia. În această din urmă privință limba latină literară le-a întrecut pe toate celelalte — vechi sau noi. Este limba în care se poate exprima o idee în cele mai puține cuvinte.

Pe lângă făurirea unei limbi literare, ceiace a ajutat mai mult la formarea literaturii latine a fost *influența grecească*. Prin cunoașterea scrierilor literare și filosofice grecești, scriitorii romani au început să le imite și să le adapteze limbei latine. Chiar metrul versului grecesc, hexametru homerice, de pildă, a fost adaptat limbei latine, iar genurile literaturii grecești: epeia, dialogurile filosofice, au început să fie întrebuintate și de Romani. Totuși literatura latină nu e o simplă imitație

a celei grecești; ea nu a putut adopta spiritul atic, eleganța fină și armonioasă a Grecilor; în schimb este superioară prin conciziune și precizie.

Încă din secolul al II-lea a. C. poetul *Ennius* a încercat să dea în formă imitată după Greci o epopeie, care însă avea subiect național, din istoria Romanilor. Mai mult succes au avut autorii de comedii din acea vreme: *Plaut* și *Terentius*. Amândoi au scris comedii de caractere, care sânt însă în același timp și de moravuri; vedem în piesele lor defilând tipuri de sclavi hazlii, negustori, feciori de bani gata și curtezane. Dar pe când *Plaut* e mai vulgar și mai popular, *Terentius* e mai elegant și mai fin. El imită pe autorul grec din epoca alexandrină, *Menandru*. Dela *Terentius* au rămas faimoasele cuvinte: „Om sânt și nimic din cele omenești nu le socot ca streine pentru mine!”.

În primul secol înainte de *Cristos* cel mai însemnat reprezentant al culturii latine este *Cicero*, filosof și orator, adânc influențat de modelele grecești. Ca filosof a fost *eclectic*, adică a ales din diferite școli filosofice mai multe păreri, pe care le admitea deopotrivă. Mai ales avea însă stimă pentru stoici, filosofi cari predicau, precum am văzut, o morală severă și o atitudine demnă și curagioasă în fața vieții, ceiace se potrivea cu firea Romanilor. Scrierile filosofice ale lui *Cicero* sânt scrise în formă de dialoguri, după pilda lui *Platon*. Cele mai însemnate sânt cugetări asupra prieteniei (*De amicitia*), asupra bătrâneții (*De senectute*), și asupra datoriilor cetățenești (*De officiis*). Ca orator e cunoscut mai ales prin discursurile sale împotriva lui *Catilina*, *Catiliarile*. Un alt filosof a fost în aceiași vreme *Lucretius*, care era din școala *epicureilor* și a scris o poemă în versuri asupra originilor lumii.

Ca militari și cuceritori Romanii au cultivat în deosebi *istoria*. Cei mai însemnați istorici din vremea republicii au fost *Caesar*, cu scrierile sale asupra războiului *galic* și a celui *civil*, care au caracterul de *memorii*, și apoi *Sallustius*, autorul istoriei războiului cu *Jugurta* și

a răscoalei lui Catilina. El scrie într'un stil arhaic și deplânge pierderea vechilor virtuți ostășești ale Romanilor și decăderea moravurilor.

2. Secolul lui August

Această veche literatură din epoca republicii a căpătat o dezvoltare mult mai mare în vremea lui August, din cauza liniștei și bogăției, de care se bucura imperiul pe atunci. Dar pe lângă aceste împrejurări prielnice pentru înflorirea civilizației, August el însuși a fost un mare protector al ei.

El înțelegea că dacă va ridica monumente artistice și dacă va pune pe toți poeții și scriitorii să-l prea-mărească în versuri și în proză, aceasta va servi la ridicarea numelui său în istorie. De aceea s'a înconjurat de artiști și de scriitori întocmai ca odinioară Pericle la Greci, iar prietenul său, *Mecena*, a fost cel mai mare protector și totdeauna înțelegător cu gust ales, al operelor și al artiștilor. August înțelegea însă să protejeze numai un a-nume fel de artă: *acea care păstrează și preamărește tradiția romană*. El a fost deci un *tradiționalist*, a încercat adică să reînvie vechile datini religioase latine, amintirea trecutului roman, tradiția de bărbăție și disciplină și s'a împotrivit inovațiilor venite din Orient, pe care le socotea stricătoare de moravuri.

3. Literatura în secolul lui August

Dintre poeții care au stat pe lângă August, trei au lăsat opere nemuritoare: *Virgil*, *Horățiu* și *Ovidiu*. Virgil a fost acela care a întruchipat mai ales ideile lui August: a fost poetul tradiționalist prin excelență și a cântat frumusețile vieții păstorești (*Bucolice*) și agricole (*Georgice*).

Prin marea sa epopee latină, *Eneida*, în hexametri, a arătat cum s'a format poporul roman și de aceea această scriere poate fi socotită ca epopeia națională a Romanilor. Este o poemă a zeilor și a mării în care arată trecerea lui Eneas (erou fugar dela Troia, prigonit de zei, până în Italia), din neamul căruia se formează poporul roman. În

această epopee se găsește celebra exclamație: *Tantae molis erat Romanam condere gentem!* (Atâtea piedici erau îngrămădite în calea întemeierii neamului roman!). Unele comparații ale lui Virgil sânt celebre, ca aceea prin care caracterizează ruinele: *Sunt lacrimae rerum!*

Horatiu a fost un epicureu; în *Odele* și *Epodele* sale el cântă viața fericită și fără grije, care ține însă numai o clipă, căci, zice el, *noi oamenii „sântem pulbere și umbră”*. De aceea *trebuie să ne bucurăm de fiecare clipă; anii cei fugari aleargă repede și nu-i mai putem prinde*. Forma versurilor lui Horatiu este foarte aleasă și a adoptat tot felul de forme ale metricii grecești la versul latin. De aceea el spune cu mândrie despre propria lui operă: *„Am ridicat un monument săpat în aramă”* (adică neperitor). Socoate pe artiști oameni superiori și urăște și se depărtează de vulgul neînțelegător. Scenle sale din natură, în care evocă în câteva cuvinte tablouri întregi, ca ale pădurilor iarna, cu copacii plecați sub greutatea zăpezii, sau frumusețile vilelor din jurul Romei, sunt unice în literatura lumii. În *satire* el caracterizează mai ales tipuri și defecte omenești: sgârcenia, trufia, etc. Satira este un gen literar foarte agreat de Romani. Ovidiu a debutat cu scrieri ușoare despre dragoste; a mai scris și o poemă cu subiect mitologic, *Metamorfozele*, în care e vorba de transformările oamenilor în animale și plante după legendele zeilor. Fiind exilat din porunca lui August la *Tomis*, colonie grecească de pe malul Mării Negre (Constanța de azi), a scris acolo *elegii*, adică plângeri, în care arată deosebirea între viața ușoară de plăceri și de lux dela Roma și viața aspră pe care o duce în mijlocul barbarilor, într'o țară friguroasă. Aceste poeme numite *Tristele* și *Ponticele* (după numele Pontului Euxin, numele antic al Mării Negre, pe malurile căreia erau scrise) au și multe aluzii la *Geții* din Dobrogea, strămoșii noștri, a căror limbă, spune Ovidiu, că o învățase și că scrisese chiar o poemă în limba lor.

Alături de acești poeți, avem în epoca lui August și un mare istoric, *Titu-Liviu*, care a scris o istorie completă a Romanilor, dela fundarea Romei până în zilele lui, dar din nefericire numai o parte a acestei scrieri a ajuns până

la noi. Titu-Liviu a scris întemeindu-se pe vechile anale (cronici) latine, dar și pe legende și tradiții, așa că dela el ne-au rămas tot felul de povești despre începuturile Romei, ca de pildă povestea cu lupoanca și cu Romulus și Remus. El considera istoria ca un gen literar și făcea portretul literar al regilor și al generalilor celebri, punând în gura lor discursuri meșteșugite, al căror autor era însă tot el.

4. Artă, arhitectura și sculptura

Și în arhitectură Romanii au fost adânc influențați de către Greci. Ei au adoptat stilul grecesc pentru clădirea templelor și a monumentelor publice. Mai ales stilul corintic cu coloanele terminate în foi de acant era apreciat de Romani. Dar Romanii împrumutând acest stil în epoca de îmbogățire și lux, nu au păstrat întru totul simplitatea și armonia artei grecești, ci au transformat-o dând mare importanță ornamentelor luxoase. Multe din clădirile romane erau făcute din cărămidă, dar după începerea exploatarea minelor de marmoră dela *Carrara* în Italia, au început și ei să lucreze mai ales în marmoră.

În arhitectura romană găsim unele elemente ce nu se întâlnesc în cea grecească, de pildă arcul boltit între coloane și bolta de-asupra clădirilor, adoptate din arta etruscă sau din Orient. Deasemenea găsim în imperiul roman diferite genuri de clădiri necunoscute Grecilor: *basilica*, o clădire dreptunghiulară pe coloane, care servea pentru judecăți, *termele*, băi publice monumentale, cu săli de băi calde și reci. Foarte frumoase erau *circurile* sau *arenele*, cu o scenă circulară acoperită cu nisip, jos, înconjurată cu bănci așezate în amfiteatru, de jur împrejur, slujeau mai ales pentru lupte și alergări, foarte gustate de Romani. *Arcurile de triumf* erau porți de piatră cu sculpturi în relief, sub care treceau oștirile învingătoare. De asemenea Romanii au fost meșteri în tot felul de lucrări publice de o trăinicie uimitoare, încât multe s'au păstrat până în zilele noastre: *apeducte* pentru aducerea apei la înălțime din munți în orașe, *poduri de piatră*, etc.

Sculptura romană nu a ajuns niciodată la perfec-

țiunea artistică a celei grecești, totuși a dat opere de valoare deosebită. Pe când sculptura grecească era *idealistă*, căuta adică să dea forme perfecte și idealizate, cea romană era *realistă*. Sculpturile romane reprezentau mai ales *portrete*, busturi sau corpuri întregi ale împăraților, generalilor și demnitarilor, care erau așezate în piețele publice. Aceste portrete nu erau idealizate, ci căutau dimpotrivă să redea asemănarea cât mai desăvârșită. De asemenea sculptura în relief era gustată de Romani și ei reprezentau în acest gen grupuri și scene istorice. Așa este și altarul ridicat de August la Roma în cinstea păcii (*Ara pacis Augusti*), pe care se văd în relief în marmoră, August cu familia și demnitarii lui. Mai târziu avem reliefele depe *Coloana lui Traian*, reprezentând războaiele dacice ale acestui împărat.

Pictura murală era întrebuințată pentru împodobirea pereților vilelor luxoase. Această pictură care reprezenta mai ales scene din mitologie, se făcea cu ceară (encaustică), dar din vremea lui August se introduce meșteșugul *frescei*, pictura pe tencuiala încă umedă cu culori vegetale. La *Pompei* și *Herculanum*, lângă Neapole, erau asemenea vile cu pereții pictați, în care predomina ca fond, culoarea roșie (roșul pompeian).

LECȚIA XXXIII.

Urmașii lui August. Cesarii și Flavii

1. Împărații din familia lui August

August nu a avut copii afară de o fiică, Iulia, așa că moștenirea tronului imperiului roman trecu la fiul său vitreg, *Tiberius*, fiul din prima căsătorie a ultimei soții a lui August, Livia. August îl adoptase și-l lăsase moștenitor, așa că a fost socotit ca făcând parte din familia lui. Primii împărați din această familie continuară politica lui August: respectarea formelor republicii romane, cu alegerea de către popor a consulilor, tribunilor, etc. și cu păstrarea autorității senatului în Roma și în Italia. *Tiberius* păstră și el această tradiție a predecesorului său, el

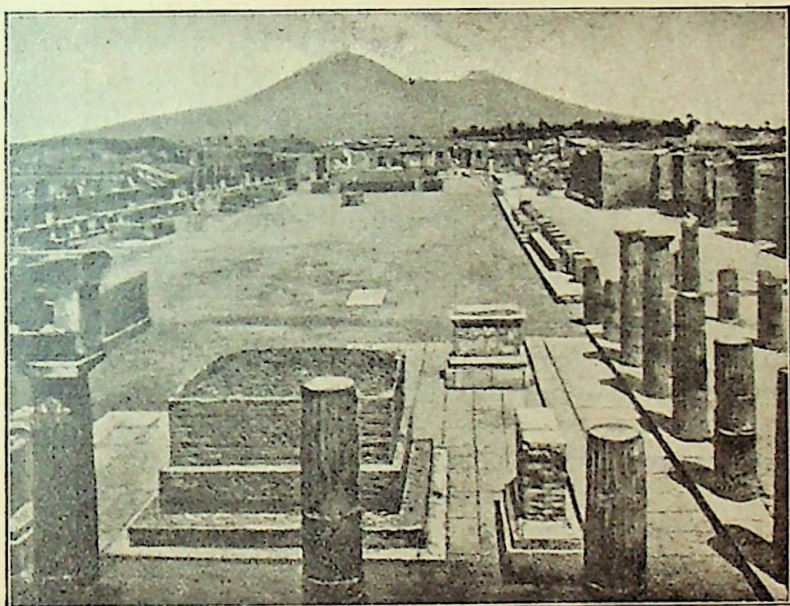
guvernă cu ajutorul vechii nobilimi, care ocupă slujbele înalte ale statului. Dar între împărat, care era emanația armatei, și între aristocrație reprezentată prin senat, conflictul izbucni în curând. Aristocrații văzându-se lipsiți de puterea pe care o avuseseră în epoca republicii și umiliți de către împărat, căutară să-l înlăture. De oarece însă puterea era în mâna împăratului, nobilimea recurse la conspirație, ceiace sili pe împărat să pedepsească cu asprime, de cele mai multe ori cu moartea pe senatorii cari unelteau împotriva lui. Tiberius care era un om luminat și un bun administrator, deveni din această cauză un om bănuitor și se lăsă sfătuit de către comandantul gărzii pretoriene, *Sejan*, care îl împingea mereu la măsuri sângeroase.

În vremea lui Tiberius a trăit un istoric aristocrat, cu mare talent, *Tacit*, care a descris în culorile cele mai negre domnia acestuia, lăsând pe nedrept în umbră calitățile lui și progresele făcute de imperiu în această vreme. De aceia multă vreme meritele lui Tiberius nu au fost cunoscute. Dacă Roma a fost însângerată prin luptele dintre împărat și aristocrație, provinciile în schimb cunoscură o eră de înflorire nespusă, iar romanizarea lor sprijinită prin colonizări organizate de împărat, a înaintat cu pași repezi. În vremea lui Tiberius fură supuse definitiv regiunile locuite de Traci în Peninsula Balcanică iar granițele imperiului roman ajunseră la Dunăre, cuprinzând și Dobrogea.

Către sfârșitul vieții sale Tiberius, scârbit de intrigile dela curte, se retrase în palatul său de pe insula Capri, lângă Neapole, unde își sfârși zilele în liniște, contemplând frumusețea mării, departe de grijile politice.

Din nefericire, după moartea lui Tiberius, urmară împărați nevrednici sau nebuni: *Caius Caesar Caligula*, care își băteau joc de instituțiile romane (numise consul pe calul său) și în cele din urmă muri asasinat; *Claudius*, un om slab, care fusese descoperit ascuns într'un ungher al palatului de către pretorienii cu ocazia uciderii lui Caligula și proclamat împărat fără voia lui, pentru că era ultimul bărbat din familia lui Augustus. Claudius fu condus mai ales de femei și nu dădu nici o atenție treburilor

publice. Totuși sub domnia lui imperiul roman dobândi o nouă provincie, *Britania* (Anglia de azi, afară de Scoția) unde fu întemeiată colonia *Londinum* (Londra de azi). Această regiune era locuită de Celți, înrudiți cu cei din Gallia.

Ruini romane dela Pompei.

Soția de-a două a lui Claudius, Agripina, îl convinse să lase moștenitor pe fiul ei *Nero*, un tânăr care căpătase o educație aleasă dela filosoful *Seneca*. Când a ajuns împărat, amețit de putere și de glorie, și-a pierdut mințile. El credea că este un mare poet și un mare artist, juca la circ și declama poeme, terfelind autoritatea imperială. Pe vremea lui a trăit scriitorul *Petronius*, autorul unui roman, în care descrie moravurile decăzute ale capitalei. Era socotit ca arbitru modei elegante și era favoritul lui Nero, căruia îi lingusea fanteziile artistice.

Dar în curând nebunia împăratului deveni sângeroasă. El ucise pe Seneca, pe Petronius și chiar pe Agripina. Nero dădu foc Romei, spunând că vrea să se in-

spire pentru o poemă a sa și văzând că poporul se răscălă, dădu vina pe *creștini*, care începuseră pe atunci să se înmulțească la Roma, venind din Orient. El îi chină, dându-i ca hrană fiarelor din circ. În cele din urmă, legiunile din Gallia și din Germania se răscălă și Nero dădu ordin unui sclav să-l omoare, ca să nu cadă în mâinile dușmanilor. Ultimele lui cuvinte au fost: „Ce mare artist pierde lumea!”. Astfel se stinse în chip rușinos familia întemeietorului imperiului roman (68 d. C.).

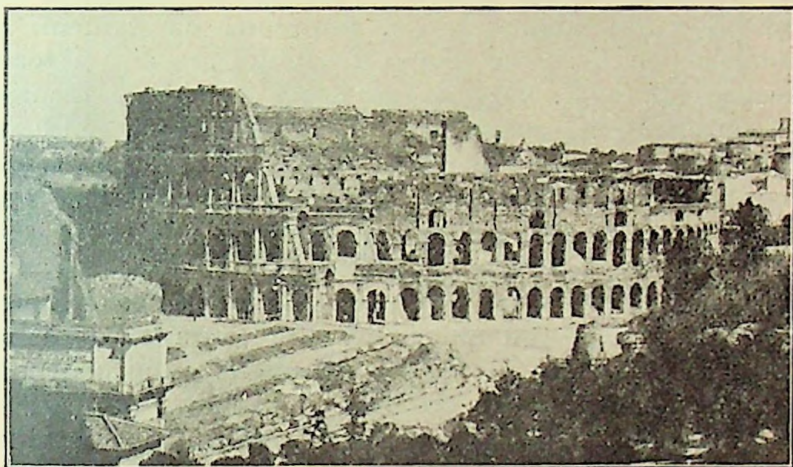
În timpul acestor împărați, puterea monarhului creșu tot mai mult în dauna senatului și a vechilor instituții republicane. Vechea nobilime din vremea republicii se stinse aproape cu totul și fu înlocuită cu o nouă nobilime creată de împărați dintre credincioșii lor. Împăratul începu să numească el pe toți funcționarii, ba chiar și pe senatori; alături de administrația senatorială a Italiei erau *officiile*, un fel de ministere cu funcționari, o administrație deosebită a împăratului. Persoana imperială era apărută de *legea de maiestate*, care pedepsea cu moartea pe oricine ar fi încercat să se atingă de dânsul cu vorba sau cu fapta. În Orient împăratul începuse să fie divinizat, i se ridicau temple și i se aduceau jertfe ca unui zeu, dar la Roma și în apus aceste ceremonii, care erau numai în tradiția orientală, nu erau încă luate în serios. Numai împăraților morți li se zicea *divus*, adică divinul (nu zeu).

Provinciile romane se înmulțiră în acest timp: coastele Algeriei de azi (Mauretania), ale Tripolitaniei (Libia) și Tracia fură transformate în provincii romane, la cari se adăogi în vremea lui Claudius și Britania.

2. Împărații din familia Flaviilor

La răsturnarea lui Nero luaseră parte pentru prima oară legiunile din provincii. După un an de lupte între legiunile din Gallia și din Germania deoparte și cele din Orient de alta, acestea din urmă ieșiră învingătoare și unul dintre comandanții lor, *Flavius Vespasian*, fu proclamat împărat. El se trăgea din oameni de jos și fusese comandant în Iudeia, unde Evreii se răscălăseră împotriva stă-

pânirii romane. După proclamarea lui ca împărat, *Vespasian* trimise împotriva Evreilor pe fiul său *Titus*, care îi învinse, cuceri Ierusalimul, dărâmă templul și aduse la Roma candelabrul cu șapte brațe, socotit ca sfânt. În a-

Amfiteatrul clădit la Roma în vremea Flaviilor.

mintirea acestei izbânde se ridică la Roma, în for, arcul de triumf al lui *Titus*, care se vede și azi și pe care sânt sculptate în piatră scene din războiul iudaic și aducerea în triumf la Roma a candelabrului din Ierusalim. Evreii după înfrângerea lor fură împrăștiați prin toate provinciile romane. De atunci începe răspândirea lor în toată lumea.

Vespasian nu ținea la pompa imperială, nici la lingușiri; el governa ca un burghez și luă o mulțime de măsuri folositoare pentru popor. El se înconjură de mulți oameni destoinici din provincii, ridicându-i la ranguri înalte. Tot lui *Vespasian* i se datorește clădirea *Coliseului* sau amfiteatrul *Flaviilor* la Roma, cel mai mare circ din lume, ale cărui ruine se văd și azi. Acest circ putea să cuprindă mai multe mii de spectatori, iar scena dela mijloc putea fi inundată cu apă, așa că se dedeau acolo serbări nautice.

După moartea lui *Vespasian* a urmat la tron fiul lui *Titus*, care a guvernat în chip tot așa de înțelept ca și tatăl său, dar s'a stins numai după doi ani de domnie.

În vremea lui, la anul 79, s'a întâmplat o mare nenorocire. Vulcanul Vezuviu, despre care Romanii credeau că era stins, intră în erupțiune pe neașteptate și cenușa lui, urmată de lavă, acoperi orașele *Pompei*, *Herculanum* și *Stabii*, de lângă Neapole. Aceste orașe erau locuri de viligiatură ale bogătașilor din Roma; casele, împreună cu oamenii și animalele petrificate de cenușa fierbinte, precum și toate obiectele din odăi: vase cu grâu, pâini, obiecte casnice, s'au conservat în cenușe. În zilele noastre, spărgându-se coaja de lavă, orașele acoperite atunci de cenușe au fost desgropate și găsite aproape în tocmai precum le-a surprins erupția, dându-ne imagina înviată a unui oraș antic.

Al treilea împărat din familia Flavilor a fost *Domițian*, fiul mai mic al lui *Vespasian*. El reîncepu conflictul cu senatul și-și perdu autoritatea din cauza unui război nenorocit. În vremea lui triburile dacice din nordul Dunării se uniră sub un rege războinic și șiret, *Decebal* și atacară neîncetat provinciile romane din sudul Dunării, *Moesia inferioară* și cea superioară. Două oștiri romane fură distruse de Daci, dar atunci generalul *Tettius Iulianus* trecu Dunărea și bătu pe *Decebal* în lupta dela *Tapae*, în Banatul de azi. Neîncrezători în forțele lor, Romanii se retraseră și împăratul, pentru a avea liniște, încheie o pace umilitoare cu *Decebal*, obligându-se să-i dea arme, ingineri pentru cetăți și chiar bani (un fel de tribut). Împăratul fu asasinat în cele din urmă printr'un complot și senatul rămase stăpân pe situație. Noul împărat, *Nerva*, era un senator bătrân, care a întemeiat o nouă dinastie ce a adus glorie și înflorire imperiului.

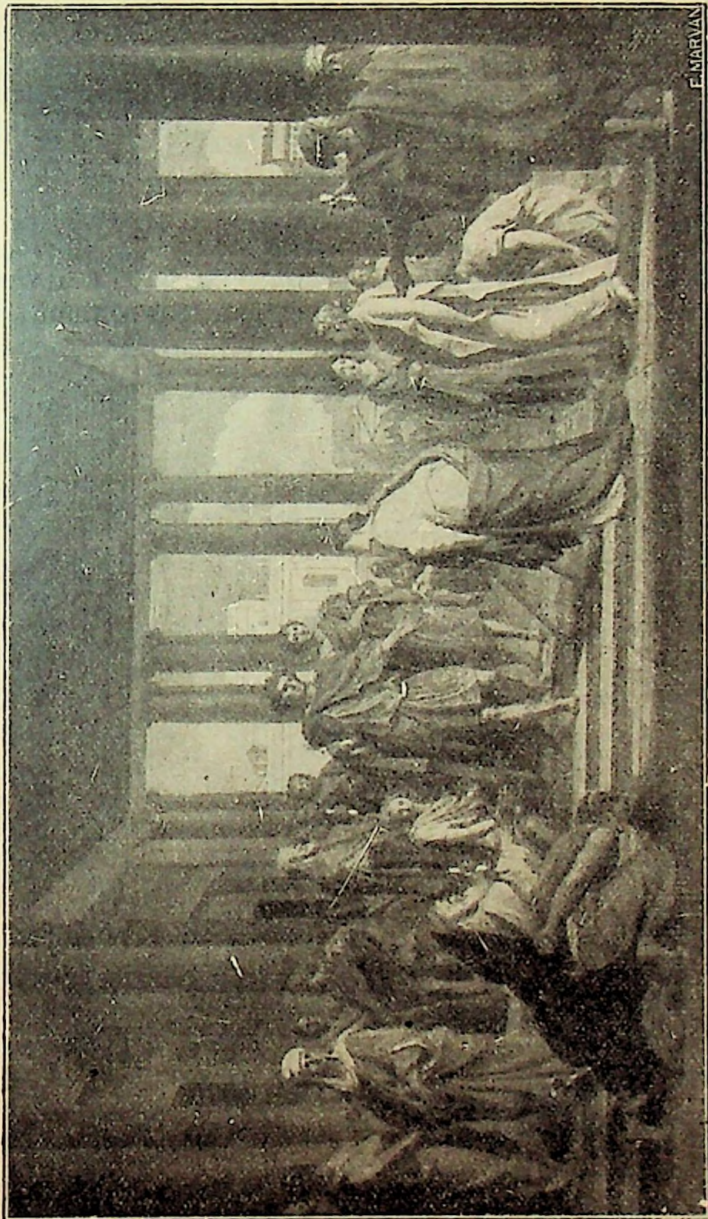
LECȚIA XXXIV.

Traian. Cucerirea Daciei. Antoninii

1. Traian (98—117)

Nerva, înainte de moarte adoptase ca fiu pe un general originar din Spania, *Marcus Ulpius Traianus*, pe care-l lăsă ca urmaș în domnie. *Traian* era mai mult un soldat decât un administrator și de aceea, respectuos al drepturilor

senatului, lăsă în grija acestei adunări Italia și Roma

Traian primind plângerile celor nedreptățiți.

și întreaga administrație, iar el porni în persoană împotriva dușmanilor imperiului, pentru apărarea granițelor

din ce în ce mai amenințate de barbari. De altfel era un om foarte drept și de aceea era foarte iubit de popor, care i-a dat porecla, care nu s'a mai repetat pentru nici un alt împărat, *optimus princeps* (cel mai bun dintre stăpânitori). Pentru noi Români este cel mai însemnat dintre împărați căci a fost cuceritorul Daciei, punând astfel temelie poporului nostru.

2. Cucerirea Daciei

Dacii din nordul Dunării se uniseră, cum am văzut sub regele Decebal și nelinișteau stăpânirea romană din

Luptă între un Roman și Daci.

sudul Dunării. Incercările lui Dominițian de a-i supune nu izbutiseră și pacea încheiată de acest împărat cu dânsii era socotită ca o umilință ce trebuia răzbunată. Interesul

Romanilor de a transforma Dacia în provincie romană era mare. Din punct de vedere strategic cucerirea Daciei și a Panoniei (Ungaria de azi), ar fi însemnat pentru Romani stăpânirea Europei centrale și prinderea ca într'un clește a Germanilor, dușmanii lor cei mai neîmpăcați. Dar, pe lângă acestea, Dacia avea imense bogății, la cari râvneau Romanii: pământurile bune pentru agricultură, în cari s'ar fi putut organiza noi colonizări de cetățeni romani, minele de aur din Munții Apuseni, pe exploatarea cărora s'ar fi putut întemeia moneda imperială.

În anul 101 Traian porni în persoană împotriva Dacilor. El își adună legiunile în Moesia superioară (Serbia de azi) și trecu Dunărea pe un pod de vase pe la *Viminacium* (azi Costolaci). Armata romană străbătu cu multă greutate Banatul de azi și împăratul învinse pe Daci în lupta dela Tapae, locul izbândeii de odinioară a lui Tettius Iulianus. Iarna opri operațiile militare și Romanii se așezară în tabere în valea râului Bistra. În primăvara anului 102 Traian străbătu munții ce despart Banatul de Ardeal, și înaintă spre capitala Daciei, *Sarmisegetuza*, care se afla în actualul județ al Hunedoarei. Decebal, văzând pe Romani în fața capitalei, ceru pace și Traian i-o acordă în schimbul predării mașinilor de război și a inginerilor romani. Împăratul se retrase, rezervându-și însă dreptul să ție garnizoane în câteva orașe dace de pe malul stâng al Dunării. Unul din aceste orașe era și *Drubeta* (azi Turnul Severin), unde Traian puse pe un arhitect grec, *Apolodor din Damasc*, să clădească un pod de piatră peste Dunăre, ca dovadă că transformarea Daciei în provincie romană era hotărâtă. Această operă care arată desăvârșirea tehnicii romane, era cel mai mare pod din vremea aceia și urmele lui se văd și azi pe malul românesc, pe cel sârbesc și în albia Dunării.

În anul 105, folosindu-se de faptul că Decebal călcase unele clauze ale tratatului și nu predase mașinile de război, Traian începu al doilea război dacic. De astă dată legiunile romane conduse de împărat urmară altă cale: ele trecură podul dela Drubeta și de acolo străbătură de-a curmezișul Oltenia, trecură prin valea Oltului peste

Carpați, prin pasul Turnu-Roșu. Armata romană sosi la Sarmisegetuza pela răsărit și cu toată împotrivirea înverșunată a Dacilor, capitala lor căzu în mâinile Romanilor. Conducătorii Dacilor băură otravă ca să nu cadă prinși, iar Decebal se străpuse cu un pumnal. Dacia fu transformată în provincie romană (106 d. C.); imensele bogății ale regilor daci căzură în stăpânirea romană; coloniști din toate părțile imperiului se grăbiră să vie în noua provincie, punând astfel temelile poporului roman. Deși stăpânirea romană în Dacia n'a ținut nici două veacuri, până la 271, când împăratul Aurelian a retras legiunile în fața barbarilor, romanizarea Daciei a fost intensă din cauza bogăției deosebite a acestei provincii.

Traian își serbă un triumf strălucit și în amintirea izbândeii sale clădi la Roma *forul lui Traian*, în mijlocul căruia se ridică *coloana lui Traian*, care are pe ea, sculptate în relief în formă de spirală scenele principale ale celor două războaie dacice. Provincialii din Moesa, recunoscători împăratului care-i scăpase de primejdia năvălirilor dacice, îi ridicară și ei un monument triumfal în Dobrogea de azi, *Tropaem Traiani*, la *Adam Clissi*, un monument circular acoperit cu sculpturi în piatră, reprezentând luptele Romanilor cu Dacii. Aceste sculpturi se pot vedea azi la Muzeul Militar din București.

După cucerirea Daciei, Traian se îndreptă împotriva Partilor și cucerește dela dânsii Mesopotamia cu Babilonul, trecând și dincolo de Tigru. Dar după doi ani de lupte în Orient, bolnav, împăratul se întoarce în Asia Mică și moare în Cilicia (117), iar corpul său fu adus pe o corabie la Roma.

3. Impărații din familia Antoninilor

Nerva inaugurase în imperiu sistemul adoptării urmașilor și acest sistem fu continuat de Traian și de urmașii lui, așa că împărații aceștia din veacul al II-lea d. C. nu formează în realitate o familie, dar totuși li s'a zis *Antonini*, după numele celui de-al patrulea împărat din rândurile lor, *Antoninus Pius*. Sistemul adopțiunii era foarte nimerit, căci îngăduia împăraților să aleagă

ca urmași pe cel mai vrednic și cel mai încercat dintre sfetnici.

Toți împărații din familia Antoninilor, afară de ultimul, au fost buni administratori, generali îndemânateci și viteji și mai presus de toate oameni de treabă, așa că imperiul trăi sub dânsii zilele cele mai fericite ale istoriei sale. Conflictul dintre imperiu și senat pare a se aplană; împărații din familia Antoninilor se poartă cu res-

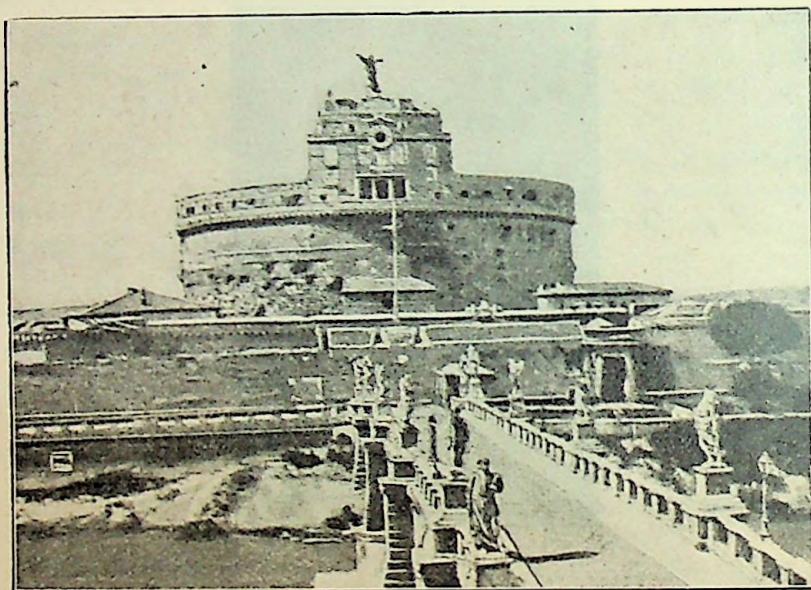

Adrian.

pect față de senat, iar Traian chiar îi ceru să hotărască el declararea războiului împotriva Dacilor. Dar puterea senatorială nu mai era decât o urmă păstrată din tradiție. *Adrian* (117—138), urmașul lui Traian guvernează mai ales cu ajutorul clasei cavalerilor și prin crearea *consilii imperial* (*concilium principis*) el ia în mână cea mai importantă prerogativă ce mai rămăsese până atunci senatului: alcătuirea legilor. Legile imperiale, pregătite de consiliul imperial și promulgate de împărat, intră de acum în culegerile dreptului roman, așa că autoritatea monarhiei crește pas cu pas și devine absolută.

Adrian a călătorit în tot imperiul, vizitând provinciile una după alta și stând foarte puțin la Roma. El a organizat administrația provincială și colonizările, așa încât

avem în timpul domniei lui o mare prosperitate. El era un mare sprijinitor și admirator al limbii și al civilizației grecești, care se răspândi din nou în tot imperiul și cunoscute sub acest împărat o epocă de renaștere. Adrian a lăsat un mare monument la Roma, mausoleul său, pe malul Tibrului, în formă de cetate. Acest mausoleu a servit mai târziu papilor de cetate de apărare și poartă și azi numele de Castel Sant Angelo.

Mormântul lui Adrian (un urmaș al lui Traian).

După Adrian domnește *Antonius Pius* (138—161), un om evlavios și econom, sub care s'a menținut cu adevărat pacea romană în tot imperiul. Fiul său adoptiv și urmaș la tron, *Marcu Aurelius* (161—180) a fost un filosof stoic. În cugetările sale, adresate către sine însuși ca normă de purtare în viață, și pe care le-a scris în grecește, vedem un suflet dezamăgit de viață, dar a cărui supremă mândrie este să păstreze liniștea în fața tuturor necazurilor și lovirilor soartei, făcându-și totdeauna datoria. A predicat mila și iubirea aproapelui, iar cartea lui este o înaltă lecție de morală filozofică. Tocmai atunci însă în-

cep atacurile barbarilor germani împotriva granițelor provinciilor romane. Împăratul, iubitor de liniște și de studiu, este silit să alerge mereu dela o graniță la alta în fruntea oștirilor. El respinse cu bărbăție toate năvălirile; în orele libere, retras sub cort, își compunea cugetările filosofice. La Roma, în amintirea izbânderilor sale, a ridicat o coloană asemănătoare cu aceea a lui Traian, pe care se văd sculptate în relief luptele sale cu barbarii germani. Marcus Aurelius moare în tabăra dela *Vindobona* (Viena de azi), tocmai când se pregătea să lupte din nou pentru apărarea imperiului. Fiul său, *Commod* (180—193), îi urmă în scaun, dar se arată nevrednic de moștenirea tatălui său. El se credea un atlet neînvins și lupta cu gladiatorii în circ, făcându-se de răs. Nemulțumiți cu un asemenea împărat, Romanii se răsculară și *Commod* fu asasinat. Odată cu dânsul se stinge familia Antoninilor și începe decăderea imperiului roman, amenințat înăuntru de anarhie, iar în afară de năvălirea barbarilor.

LECȚIA XXXV--XXXVI.

Căderea Imperiului Roman. Creștinismul. Constantin cel Mare. Dioclețian. Barbarii.

1. Dezorganizarea societății romane.

Dezorganizarea Imperiului roman mergea sporind; după Antonini începe disoluția. Această evoluție catastrofală se explică prin faptul că societatea romană își pierduse aproape cu totul caracterul ei organic. Clasele productive aproape au dispărut ca valoare numerică pe când cele parazitare au sporit neconținut. Iată cum ne înfățișează un istoric, categoriile sociale ale Imperiului la această vreme: „1. *O clasă militară—mereu în creștere din cauza războaielor neconținute—compusă din oameni robuști, inculți și războinici, veniți de prin provincii îndepărtate și neîncetată sporită de Germani, Daci și alte seminții; aceste trupe nu puteau fi menținute de împărați în ordine și ascultare decât prin daruri și bani. Strânși în preajma*

frontierelor, în tabere permanente, ei formau un instrument totdeauna gata la luptă, în mâna șefilor ambițioși. 2. O burghezie desobicinuită de meșteșugul armelor, înăbușită și cufundată în plăceri materiale, lipsită de forță morală, fără aspirațiuni înalte, cu o educație superficială, cu o credință populară care dispărea și cu un cult fără suflet, care consista în rituri superstițioase. 3. O clasă de sclavi, disprețuită și lipsită de drepturi, fără energie și demnitate, din care nici clasa militară, nici burghezia nu puteau trage noi forțe, — clasă alcătuită din gladiatori grosolani, hamali și lucrători agricoli. Împărații se ridicau din prima sau dintr'adoua clasă; în primul caz ei aveau brutalitatea și cruzimea obicinuită soldaților, în al doilea molesirea și imoralitatea orășenilor. Soldele, darurile de bani către armată, luxul și destrăbălarea dela curte și jocurile costisitoare date pentru distrația popoului, au făcut să se mărească impozitele și au dus cu vremea la ruina provinciilor. Denunțurile și spionajul distrugeau toată încrederea și ultimul rest de spirit public; ca și regii cei vechi ai Siriei și Egiptului, împărații romani cereau să li se facă sacrificii pe altare și să li se aducă onoruri divine, fiind încă în viață”.

În secolul III starea imperiului se agravă datorită crizei financiare care bântuia Apusul. Câtă vreme ținuse perioada de cuceriri, aurul și argintul cursese către Roma și dăduse naștere acelei puternice plutocrații care trăia din războaie și din spolierea provinciilor. Această plutocrație fiind o clasă de consumație, iar nu de producție, risipa în desfătări a provocat un curent invers, de scurgere a banilor spre Orient, spre țările cu producție industrială de unde Romanii importau lucrurile de lux. Lipsa monedei făcea imposibilă încasarea impozitelor și deci plata salariilor armatei și funcționărilor. De aci până la dezorganizarea statului mai este doar un pas. Către secolul IV lipsa de bani ajunsese atât de mare încât se primea plata impozitelor în grâne și tot astfel se plăteau și salariile. Astfel ruina și dezorganizarea societății romane va aduce ruina și prăbușirea Statului.

2. Domnia soldaților. Instrăinarea oștirii.

Romanii nu au avut o lege care să hotărască modalitatea succesiunii la tron. Astfel încoronarea împăraților a rămas adesea la voia întâmplării. De această situație au profitat în primul rând *pretorienii* (garda imperială) care impuseră cu forța armelor pe mulți împărați.

Adesea și armatele de prin provincii procedau la fel proclamând ca împărați — când tronul era vacant — pe generalii lor. Se întâmpla uneori să se proclame împărați, mai mulți generali deodată. Atunci porneau lupte crâncene între armatele care îi sprijineau. Granițele erau astfel părăsite în voia barbarilor. Fiind aleși de soldați cei mai mulți dintre acești împărați „ridicați pe scut” nu aveau nici o autoritate asupra legiuirilor. Cei mai mulți au devenit adevărate jucării în mâna comandanților gărzilor pretoriene și a soldaților; îi ridicau sau îi doborau, îi aclamau sau îi ucideau, pentru motive cu totul neînsemnate. În 93 de ani au fost nu mai puțin de 25 de împărați, fără a mai socoti pe cei cari s'au proclamat dar n'au apucat să domnească. Dar anarhia militară mai spori și din pricină că armata nu mai era ca odinioară, *națională*. Tăria Romei de altă dată o făcuseră legiunile formate din țărani liberi, proprietari de pământ. Dar clasa aceasta știm că dispăruse cu totul. Legiunile erau acum pline de mercenari străini, germani mai ales. Aceste trupe luptau pentru bani; pentru statul roman n'aveau dragostea vechilor legionari. Aceste legiuni semibarbare sau barbare în întregime, vor deschide drumul năvălirilor.

Împărații aleși de soldați nu se îngrijeau decât de un singur lucru: să aibă neconținut bani mulți cu care să întrețină bunăvoința soldaților pentru el. În realitate aceasta este o epocă, cum bine s'a zis, de *domnie a soldaților*. Un împărat nu s'a sfiit să spună fiului său: „*Fiule, îmbogățește pe soldați, iar de rest bate-ți joc*”.

Urmaşul lui *Commodus, Pertinax* (193) este ucis după trei luni de domnie — într'un mod barbar — fiindcă a încercat o îndreptare în mersul statului. Apoi, în vreme ce la Roma tronul era vândut de pretorienii unui stricat, Iulian, legiunile din trei provincii proclamă împăraţi pe şefii lor. În cele din urmă reuşiră *Septim Sever* (193—211), un general viteaz, care printr'o severitate extraordinară a înfrânat pentru un timp trupele pretoriene şi a refăcut disciplina. Toate puterile statului le încredinţă tovarăşilor săi de arme, ofiţerilor în care avea încredere. Domnia acestui oştean aspru şi intransigent s'a transformat într'o adevărată dictatură militară. Fiul său *Caracalla* (211—217) a menţinut domnia soldaţilor. Era crud şi risipitor. Pentru a mări numărul contribuabililor a acordat cetăţenia tuturor locuitorilor din imperiu, născuţi liberi.

3. Atacul barbarilor, în Orient şi Occident

Aurelian Diocleţian

Urmaşii lui Caracalla fiind din ce în ce mai slabi şi mai nevrednici, imperiul roman se prăbuşea văzând cu ochii. În vremea acestor împăraţi frontierele imperiului sunt atacate violent de *Perşi în Asia* şi de *Goţi în Europa*. Invinşi de împăratul *Claudiu II*, Goţii revin neconţenit la atac până ce împăratul *Aurelian* se văzu silit să părăsească Dacia pentru a se putea apăra pe Dunăre. Aurelian a fost un împărat de valoare, care a reuşit să înfrângă şi pe Perşi, consolidând pretutindeni frontierele romane.

În sfârşit la anul 284, se ridică la tron *Diocleţian*, un om de mari însuşiri. *El reformă cu totul statul roman, transformându-l într'o monarhie absolută, asemenea celor orientale*. Luă senatului întreaga putere politică şi contopi tezaurul imperial (fiscus) cu cel public (aerarium). Se înconjură de o curte strălucitoare, cu mulţime de dregători, servitori şi gărzi. Până şi în costum căuta să imite pe vechii potenţaţi ai Orientului. Desfiinţă vechea împărţire pe provincii şi nimici preponderenţa Romei împărţind întregul imperiu — inclusiv Italia — în 12 dieceze; în rând cu acestea, pe acelaş picior cu toate se număra şi Italia, cu Roma. *Astfel se desăvârşeşte trecerea dela*

statul-cetate, la statul-teritorial. Dela o vreme, Dioclețian pentru a putea apăra mai bine frontierele imperiului împărți puterea supremă cu un prieten al său, *Maximianus*; ambii purtau titlul de *Augusti*. Pe când Dioclețian luă

Barbari germani.

asupra-și apărarea *Orientului*, și reședința la *Nicomedia* (*Asia Mică*), *Maximianus* se ocupă de *Occident*, luând reședința la *Milan*. La rândul lor, fiecare își mai luă câte un ajutor: împăratul pe *Galerius* iar *Maximianus* pe ginerele său *Constantin Chloru*. Aceștia fură numiți *Cezari*. În proiectul de reformă a lui Dioclețian era ca după moartea *Augustilor* să urmeze la tron *Cezarii*. La anul 306 Dioclețian abdică retrăgându-se la *Salonae* în *Dalmația*.

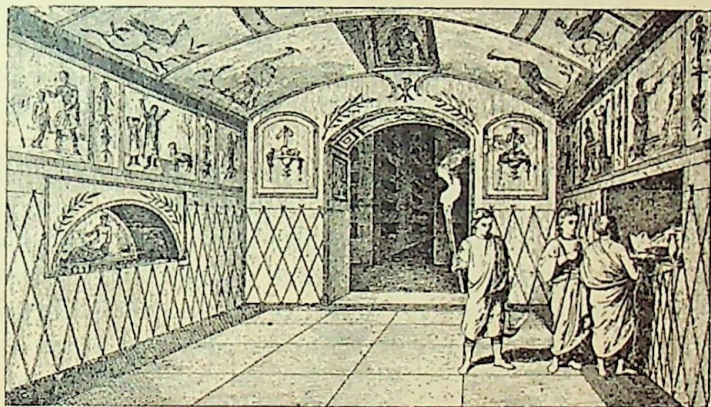
La fel făcu și Maximianus. În locul lor urma ră cei doi cezari. Dioclețian a îmbunătățit administrația și justiția, a făcut numeroase construcții și a favorizat artele și științele. În vremea lui învățătura lui Isus Christos luă un nou avânt, ceea ce nu convenea deloc lui Dioclețian, care căuta să reînvie credința în vechii zei romani. Sfătuit de preoți și de către Galerius, un om rău, el deslănțui contra creștinilor mari persecuții.

4 Cum a luat naștere creștinismul și cum s'a lătit.

De pe urma nenumăratelor cuceriri făcute de Romani, profitară, după cum am văzut, numai oamenii puternici și bogați. Aproape toate pământurile cucerite din diferitele părți ale lumii, au ajuns proprietatea lor, îndată ce era cucerită o țară, cei bogați și puternici dădeau navală, să pună mâna pe averile și pământurile ei. Administrația venală, fiscalitatea sălbatică a publicanilor, ca și jaful trupelor intrate în anarhie, au adus repede la ruina provinciilor și la sărăcirea populațiilor. Pe de altă parte, bogătașii romani pentru a-și putea lucra moșiile au răpit libertatea a milioane dintre supușii lor. *Atunci a crescut îngrozitor această plagă a lumii vechi: sclavia*; atunci și-a pierdut cel mai sfânt dintre drepturi, *libertatea*, o bună parte din omenire. De multe ori n'au fost cruțați după cum am arătat, nici învățații nici artiștii popoarelor supuse. Dar de aci a decurs un alt rău mare. Fiindcă toate meseriile erau făcute de sclavi, nimeni nu mai găsea de lucru nici la câmp nici prin fabrici. Se înmulțise grozav numărul acelor a căroră le lipsea și pâinea de toate zilele. Pe acești muritori de foame, la Roma îi hrăneau împărații de frică să nu facă turburări, dar de cei de prin colțurile imperiului nu se îngrijea nimeni. Și în vreme ce mizeria se întindea, cele câteva mii de bogătași trăiau o viață de lux și destrăbălare cum rar se mai văzuse. Spre a ne face o idee cât erau de sălbăticit sufletele acestor bogați, amintim că existau unii cari își hrăneau peștii de prin bazinele lor cu carne de sclav. Dar de ce să ne mai mirăm de aceste brute, când Aristot, cel mai mare filosof

din vechime, nici nu-i socotea pe sclavi în rândul oamenilor.

Într'un cuvânt, popoarele vechi au avut artă „strălucită”, comerț, industrie, pricepere militară, filosofie, dar le-a lipsit ceva. Le-a lipsit *religia cea adevărată*, religia care ne arată drumul binelui prin blândețe, prin milă și prin bunătațe, religia care înfrățește pe oameni prin iubire. Ba dimpotrivă, multe din religiile celor vechi în

Catacombe creștine.

loc să înfrățească pe oameni, săpau adevărate prăpăstii între ei, Profeții, povestiseră, cu sute de ani înainte, că va apare într'o zi *Mesia*, fiul lui Dumnezeu, între oameni, și va mântui lumea de suferințe și păcate. Mulți se îndoiseră, dar Mântuitorul veni. Minunile înfăptuite, răstignirea și învierea, făcură ca faima și credința în *El* să străbată repede în toate părțile pământului, la toate popoarele. Dar cece atrăgea lumea către *Iisus Cristos* au fost, în primul rând, *învățăturile Lui*. Din acestea luă naștere o nouă religiune, *creștinismul*, numit așa după numele întemeietorului. „*Toți suntem frați*”, spune Iisus bogaților ca și săracilor, nobililor ca și sclavilor. „*Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși*”, spune El tuturor neamurilor, iar vechea învățătură cu îndemnuri la ură și răsbunare „*dinte pentru dinte*” Iisus o înlocuește cu în-

văătura iertării: „dacă îți dă cineva o palmă, întoarce-i și obrazul celălalt”. Iubitorilor de ceartă și răsboaie le aduce aminte că „cine-și scoate sabia, de sabia va muri”. Pretutindenii el rostește îndemnul către pace. *Iubirea aproapei, înfrățirea oamenilor, mila, iertarea și pacea* — iată temeliile învățaturii lui Christos. Noua religie, nemai făcând nici o deosebire între *sărac și bogat, între nobil și sclav, între roman și barbar*, a prins foarte repede. Toți cei ce sufereau, toți cei însetați de mângăere și de speranță, alergau să asculte cuvântul apostolilor lui Iisus. *În primele rânduri au fost sclavii și oamenii săraci*. Dar nu trecu mult și noua credință începe să câștige numeroși adepți, chiar din rândurile claselor de sus, ale funcționarilor și ale armatei.

La început Romanii au lăsat în pace pe creștini. Dealtfel ei nu persecutaseră până atunci, niciodată, nici o religie. Dar nu trecu mult și își dădură seama că *religia creștină avea învățături contrarii statului roman*. Astfel creștinii nu recunoșteau divinitatea împăratului și nu voiau să lupte în răsboaie pentru dânsul. Cei ce deveneau creștini nu se mulțumeau să îmbrățișeze noua religie ci începeau acuma să defăimeze vechile credințe. Uneori mergeau chiar prea departe: răsturnau și batjocoreau statuele zeilor romani; ei ofensau astfel însăși religia statului roman. Pe de altă parte mai erau la Roma mării bogătași, cărora nu le convenea să se întindă noua religie, căci ar fi însemnat să piardă milioanele de robi, cari le munceau fără plată. Toate acestea făcură pe împărați să ia măsuri pentru stărpirea creștinismului. Astfel începură persecuțiunile; *fură 10 la număr*. Întâia făcută de împăratul Nero, iar ultima de împăratul Dioclețian. Creștinii erau urmăriți și uciși fără milă, dați fiarelor în arenă, crucificați sau arși de vii. În vremea persecuțiilor creștinii săpară galerii subterane în care mergeau să se roage într'ascuns, numite *catacombe*. Cu toate persecuțiile numărul creștinilor creștea mereu. Nici o suferință nu-i speria. Ca să-și dovedească credința în Iisus și în învăătura creștină, ei primeau cu resemnare chinurile și moartea cea mai crudă. Un merit uriaș au în întinderea creștinismului, apostolii *Petru și*

Pavel. După pilda lui Iisus, ei s'au lăsat să fie uciși pentru a întări astfel credința creștinilor în împărăția cerurilor și în viața viitoare.

5. Constantin cel Mare Libertate cultului

Creștin. Edictul din Milan

(313) Iulian Apostolatul.

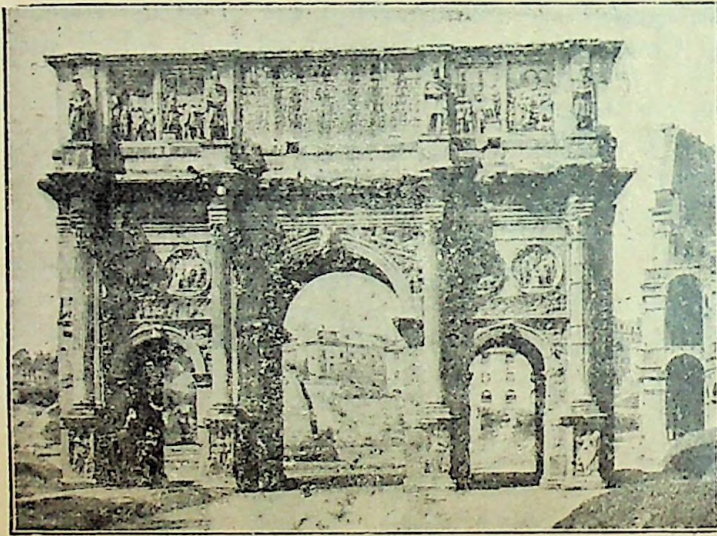
La anul 306 ajunge împărat un om energetic și inteligent, anume *Constantin*. Deși era el însuși foarte crud, totuși Constantin își dădu seama că noua religie nu poate

Constantin cel Mare.

fi înăbușită prin persecuțiuni sângeroase. El cunoștea puterea de credință a creștinilor, deoarece chiar mama lui, *Elena*, era creștină. Dealtfel, în lupta pentru tron, el a învins cu ajutorul unui mare număr de creștini, cari au alergat sub steagurile lui. În anul 313, Constantin dădu

edictul din Milan, prin care proclama *libertatea cultului creștin* și opri persecuțiile religioase. Cu toate că el nu s'a creștinat decât în ceasul morții, totuși a protejat pe creștini. El a recunoscut *Duminica* ca zi de sărbătoare și a hotărât respectarea ei chiar de autoritățile romane. Biserica creștină recunoscătoare, l-a trecut și pe Constantin și pe mama sa Elena în rândul sfinților. Acum, nemai

Arca de triumf al lui Constantin cel Mare.

fiind persecutați creștinii începură să-și facă săli de rugăciuni (*basilica*); alegeau dintre ei pe cei mai bătrâni și știutori de carte și îi însărcinau cu îndeplinirea slujbelor religioase. Acești preoți numiți *presbiteri*, formară mai târziu o clasă aparte numită *cler*. Cei din marile orașe se numeau *episcopi*. Cei mai de seamă episcopi, erau cel din Roma, numit *Papă* și cel din Constantinopol numit *Patriarh*. Pe măsură ce scădea autoritatea împăraților, a guvernatorilor și a administrației romane, creștea a episcopilor și a clerului.

Intre anii 361—363 s'a ridicat din rândurile armatelor din Galia un împărat *Iulian*, care se distinsese în luptele contra Alamanilor și Francilor. Iulian, deși fusese creștin, a încercat să restabilească păgânismul. Din această

cauză creștinii i-au zis *Apostatul*. Era un om cult și puternic înrâurit de filosofia veche; avea o viață cinstită și virtuoașă. El vroi să profite de unele greșeli făcute de căpeteniile creștinilor — împotriva moralei și a învățaturii lui Cristos — pentru a reînvia vechile credinți. Se feri însă de persecuții și căuta să convingă prin scrieri, prin propagandă puternică și prin exemple vii. Impunea preoților păgâni o viață simplă, severă și morală. El însuși a scris mai multe opere în care a apărat credința sa filosofică în zei și a combătut „credința deșartă și demoralizatoare a Galileilor” — cum obicinuia să spună. Pornind o expediție contra Perșilor muri rănit de o săgeată. Se zice că înainte să-și dea sufletul ar fi zis: *Tu învingi Nazarinene*.

6 Invazia Barbarilor în provinciile imperiului Hunii.

Toate încercările Romanilor de a opri valurile barbare să se prăvălească asupra imperiului au rămas zadarnice.† Cu toată energia unor împărați ca Aurelian și Constantin, granițele romane erau pretutindeni încălcate de barbari. Două feluri de neamuri barbare se abătură asupra imperiului: neamurile *germane* și neamurile *mongole*. Popoarele germane locuiau la început întreg ținutul cuprins între Rin, Dunărea de Sus, Vistula, Marea Baltică și Marea Nordului. Țara lor fiind săracă, iar aceste neamuri înmulțindu-se, cu vremea nu le-a mai ajuns pământul. Atunci se puseră în mișcare atrase de bogatele și înfloritoarele provincii ale imperiului roman. Încă înainte de Caesar, în vremea lui Marius, unele neamuri germane încercaseră să ocupe pământuri în imperiu, dar fuseseră învinse de Romani. Caesar avu și el de furcă cu Germanii care năvăliseră în Galia, așa încât fu silit să facă o expediție chiar dincolo de Rin, în propria lor țară, pentru a-i înfricoșa. Chiar domnia lui August a fost turburată după cum am văzut, de încercările Germanilor de a năvăli în imperiu. În veacul al III-lea, profitând de slăbiciunea imperiului Germanii încep să facă mari năvăliri. Aceste năvăliri ținură și în sec. IV, V și chiar după aceea. Dela Marea Baltică se coborără spre Dunărea de

jos și spre Dacia, poporul *Goților* care se împărțea în două grupe: *Ostrogoții* (Goții de răsărit), *Visigoții*, (Goții de apus). Cu Vizigoții împăratul Valens dădu o mare bătălie la Adrianopol (378). Împăratul însuși își găsi moartea acolo iar oștirea romană fu nimicită.

Asupra Galiei năvăliră Vizigoții, *Burgunzii*, *Alamanii* și *Francii*. În Spania ajunseră *Suevii* și mai târziu trecură și Visigoții din Galia. În Italia se așezară *Herulii* și *Ostrogoții*. Ca un vârtej brăzdează imperiul în lung *Vandalii*, cei mai cruzi dintre toți Germanii. Aceștia trecură în Spania și de aci în Africa unde întemeiară un regat pe ruinele vechii Cartagine.

De prin secolul al IV-lea începură să năvălească asupra imperiului niște neamuri barbare, încă mai crude decât cele germane. Aceștia veneau tocmai din stepele Asiei și erau de rasă galbenă, mongoli. Primii mongoli care năvăliră asupra imperiului fură *Hunii*.

6. Teodosiu cel Mare Impărțirea Imperiului. Căderea Romei.

Un împărat roman foarte capabil a fost *Teodosiu*, care domni cu vre-o 30 de ani după Constantin cel Mare; Teodosiu reuși să oprească un timp năvălirile barbare. El decretă, la anul 380, religia creștină ca religie oficială a statului și supuse la grele persecuții pe păgâni. Crezând că împărțit imperiul se va apăra mai bine, Teodosie îl împărți în două. El avea doi fii. Pe unul îl chema *Honorius* și pe celălalt *Arcadius*. Primul luă Apusul și Italia cu capitala la *Ravena*, al doilea luă Orientul, cu reședința la *Constantinopol* (395).

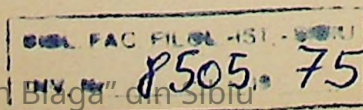
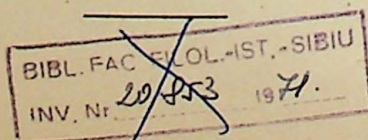
Imperiul de Răsărit a reușit să reziste încă multă vreme căci avea multe orașe cu populație bogată și numeroasă de comercianți și industriași, cu cetăți puternice și pozițiuni bune. O astfel de populație, deasă și bogată a putut organiza și întreține oștiri care s'o apere contra năvălitorilor. Imperiul de Apus având o populație aproape numai agricolă și mai rară, deci sărăcită și fără cetăți puternice, a fost expus mai mult invaziunii. În al doilea rând, ceeace grăbi căderea imperiului de

Apus, fu faptul că armatele acestui imperiu ajunseră a fi formate în mare parte din mercenari germani, comandați de ofițeri și generali tot germani. Astfel siguranța și viața împăraților romani era în mâna acestor trupe de mercenari. Așa se face că în anul 476, rămânând moștenitor al tronului roman un copil *Romulus Augustulus*, *Herulii*, un trib de mercenari germani, răsturnară pe acest copil. Șeful Herulilor, *Odoacru*, declară desființat imperiul roman de Apus. Cel de Răsărit a continuat să trăiască.

S F Â R Ș I T

TABLA DE MATERIE

Lecția	Pagina
Introducere. Cu ce se ocupă și cum se imparte Istoria. Legătura dintre pământ și om. Preistoria.	3
I. Egiptul	11
II. Mesopotamia. Asirienii și Caldeenii	23
III. Evreii	30
IV. Fenicienii	38
V. India și China	45
VI. Perșii	53
VII. Grecia. Țara și locuitorii. Cele mai vechi civilizații.	63
VIII. Organizația socială și politică. Religia	71
IX. Negocul și coloniile	87
X. Sparta	92
XI. Atena și Solon	98
XII. Războaiele cu Perșii	102
XIII. Atena în vremea lui Pericle	112
XIV. Cultura grecească în vremea lui Pericle	119
XV. Războaiele pentru supremația între cetățile grecești	130
XVI-XVII. Macedonia. Filip II. Alexandru. Elenizarea Orientului	137
XVIII. Civilizația Helenistică	149
XIX. Tracii și Ilirii. Dacii sau Geții.	154
XX. Italia și Popoarele Pre-Romane	159
XXI. Originile Romei. Monarhia etruscă. Patricienii și Clienții. Plebeii	164
XXII. Republica Romană. Familia și Religia	170
XXIII. Organizarea politică și socială a Republicii romane. Luptele dintre patricieni și plebei.	175
XXIV. Cucerirea Italiei.	180
XXV. Războaiele Punico	187
XXVI. Cucerirea bazinului oriental al Mării Mediterane de către Romani. Provinciile romane	195
XXVII. Urmările Cuceririlor	200
XXVIII. Reforma agrară și războaiele civile	207
XXIX. Pompeii și Caesar. Primul Triumvirat	214
XXX-XXXI. Al doilea triumvirat. Căderea republicii	221
XXXII. Cultura romană în secolul lui August	229
XXXIII. Urmașii lui August. Cezarii și Flavii	235
XXXIV. Traian. Cucerirea Daciei. Antoninii.	240
XXXV-XXXVI. Căderea Imperiului Roman. Creștinismul. Constantin cel Mare. Dioclețian. Barbarii.	247

In Editura „Scrișul Românesc” S. A.

au apărut și se află de vânzare la toate librăriile următoarele manuale de Istorie întocmite de domnii:

P. P. Panaitescu, prof. la Universitatea din București, Membru corespondent al Academiei Române și

Victor Papacostea, Doctor în litere și filosofie; profesor la Seminarul Central din București.

Istoria Popoarelor vechi pentru cl. I-a licee, gimnazii, școli normale, seminarii, etc.

Istoria Evului mediu și modernă până la pacea vestfalică 1648, pentru cl. II-a licee, gimnazii, școli normale, seminarii, etc.

Istoria modernă și contemporană pentru cl. III-a licee, gimnazii, școli normale, seminarii, etc.

Istoria Românilor pentru cl. IV-a licee, gimnazii, școli normale, seminarii, etc.

Istoria Popoarelor vechi pentru cl. V-a liceu.

Istoria Evului mediu și modern pentru cl. VI-a liceu.

Istoria Românilor pentru cl. VII-a liceu.

EDITURA
SCRISUL ROMÂNESC, S. A.
CRAIOVA

Taxa limbrului
didactic de 5% pentru
acest manual s'a plătit direct
Casei Corpului Didactic
conform deciziei No. 4684 1927.

39122 4. I. 35.

~~Prețul cărții 114.30~~
~~Taxa 5% C. C. D. 5.70~~
~~Total Lei 120. —~~

Lei 4 —